

Egy küzdelmes év katonái

GYÖNGYÖS, 1998.

EGY KÜZDELMES ÉV KATONÁI
MÁTRAI TANULMÁNYOK 1998.

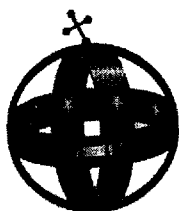
MÁTRA MÚZEUM ÉS A BERZE NAGY JÁNOS GIMNÁZIUM
TANULMÁNYKÖTETE

EGY KÜZDELMES ÉV KATONÁI

GYÖNGYÖS

A kötetet kiadja
a MÁTRA MÚZEUM a BERZE NAGY JÁNOS GIMNÁZIUM
közreműködésével,
a Magyar Millenniumi Emlékbizottság
és a Magyar Kulturális Alap
támogatásával

Szerkesztő – Redakteur
Horváth László

Idegennyelvi lektor
Nagy Lajosné
Vajnáiné Végh Hajnalka

ISSN 1219-1906
Felelős kiadó: Fűköh Levente
Nyomta a *mondAe Kft.*
Felelős vezető: Nagy László
Telefon: 06 30 449-332

TARTALOM

<i>Csikány Tamás</i> : Csikány Ferenc, a gyöngyösi nemzetőrség parancsnokának segédtszjtje, honvédszázados	7
<i>Hajagos József</i> : Dessewffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka	23
<i>Zakar Péter</i> : „A honszeretet szent tüzétől áthatva siettek vitéz seregeink zászlói alá...” – Honvéd lelkészek 1848–49-ben	63
<i>Hermann Róbert</i> : Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka	83
<i>Hajagos József</i> : Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja /Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytár/	125

INHALT

<i>Tamás Csikány</i> : Ferenc Csikány Honvedhauptmann, Adjutant des Kommandeurs der Gyöngyöser Nationalgarde	7
<i>József Hajagos</i> : Arisztid Dessewffy, der Held der verlorenen Schlachten	23
<i>Péter Zakar</i> : „Von dem heiligen Feuer der Vaterlandsliebe durchdrungen eilte man unter die Flaggen unserer Heldenarmeen...” – Militargeistliche in den Jahren 1848–49.	63
<i>Róbert Hermann</i> : Ernő Poeltenberg, General des Freiheitskampfes	83
<i>József Hajagos</i> : Ignác Török Ingenieuroffizier, Märtyrer des Freiheitskampfes /Dokumentensammlung zur Tätigkeit von Ignác Török, während des Freiheitskampfes/	125

CONTENTS

<i>Tamás Csikány</i> : Ferenc Csikány, Hungarian captain, the Adjutant to the National Guard Commander	7
<i>József Hajagos</i> : Arisztid Dessewffy, the Hero of lost Battles	23
<i>Péter Zakar</i> : „Being inspired by the sacred fire of Patriotism they marched under our army's flag...” – Hungarian army chaplains in 1848/49.	63
<i>Róbert Hermann</i> : Ernő Poeltenberg: a General of the Hungarian War of Independence	83
<i>József Hajagos</i> : Ignác Török, an officer of the engineer corps, the martyr of the Hungarian War of Independence /A collection of documents about the activities of Ignác Török during the Hungarian War of Independence./	125

Csikány Ferenc, a gyöngyösi nemzetőrség parancsnokának segédtisztje, honvédszázados

Csikány Tamás

ABSTRACT: *Ferenc Csikány, Hungarian captain, the Adjutant to the National Guard Commander.* Ferenc Csikány, one of the officers of the Hungarian War of Independence, came from Gyöngyös. He left the Imperial and Royal Army as a non-commissioned officer. During the revolution in March, 1848 he stayed in Gyöngyös. Here he excelled in organising the national guard locally. In June 1848 he was named as an officer of the 6th battalion where he achieved the rank of captain. He served with the battalion in Bácska, then from February 1849 he was in the Hungarian combined forces that united the river Tisza. He died in the battle at Tápióbicske on 4 April, 1849. Pál Gyulai and József Zsáler wrote poems about his death. His activity is also illustrated by relevant documents.

Csikány Ferenc, az 1848–49-es magyar szabadságharc tisztje, ekkor általánosnak nevezhető, de egyéb körülmények között rendkívüli pályát futott be. Több ezer társától eltérően azonban, e gyors előmenetelt eredményező karrier 1849. április 4-én tragikus körülmények között ért véget. Ő is azon honvédtisztek közé tartozik, akik a legdrágábbat, az életüket adták a magyar szabadság ügyéért.

Csikány Ferenc szegény, nemesi család gyermekeként a Nógrád-megyei Iliny-ben született 1822-ben. Apja, Csikány István három fia közül Ferenc volt a legidősebb.¹ A család később Gyöngyöstre költözött, ennek időpontját azonban nem ismerjük. Ferenc ebben a városban nevelkedett, majd Zágrábba került. Ennek körülményeit ismét nem ismerjük. 1839-ben viszont biztos, hogy ebben a városban lakhatott, mert itt jelent meg nyomtatásban is rövid írománya, „Érzékeny költeményi szüdhodolat” címmel.² E két levelet tartalmazó munkát alsó-lukaveczy Mixich Miklós névnapjára írta.

Tizennyolc éves korában végre beteljesült régi vágya és jelentkezett az akkor Vorarlbergből Zágrábba költözött, 48. (Ernő főherceg) gyalogezredbe. A császári-királyi (cs. kir.) hadsereg ezen ezrede legénységét Magyarország nyugati megyéiből egészítette ki.³ Csikány származása révén lehetett volna hadapród is, ehhez azonban pénzre lett volna szüksége. A hadapródoknak, akik az ezredek tisztí utánpótlását biztosították, saját, pontosabban szüleik költségén kellett a felszerelésüket beszerezni. Ez az összeg nem állt rendelkezésre. Altiszt azonban lehetett, ezzel élt is és hatéves szolgálata alatt őrmesteri rangig vitte. Tovább lépésre ezután már nem volt lehetősége, ezért 1846-ban leszerelt. Ezt követően állami hivatalt vállalt Bukovinában, majd visszatért Gyöngyösre.

1848. március 15-e eredményei között, a társadalmi haladás szempontjából talán kevésbé fontos, de a nemzeti önértéket mégis növelő vívmány volt, a nemzetőrség felállítása.

1 NAGY Iván II. 1858. 164–165.

2 SZINNYEI József II. 1893. 351

3 WREDE, Alphons I. 1898.452.

Ezen fegyveres testület volt hivatva megőrizni az ország belső rendjét, valamint biztosítani az új közjogi és közigazgatási rend bevezetését. A főváros mellett a vidéki városokban is hamarosan megkezdődött a szervező munka, kezdetben a polgárőrség létszámának növelésével, majd a szükséges törvények megalkotása után, önálló testületek felállításával. A nemzetőrök soraiba kezdetben csak olyan polgárokat vettek fel, akiknek legalább fél jobbágy telke, vagy hasonló értékű ingatlana volt, illetve évi 100 forint tiszta jövedelemmel rendelkeztek.

Gyöngyösön március végén határozták el, hogy felállítják a nemzetőrséget, melynek létszáma néhány nap alatt elérte a 600 főt.⁴ Az ekkor jórészt saját fegyverrel rendelkező nemzetőrök számára alapvető kiképzést, a szervezésben is aktívan résztvevő Csikány Ferenc irányította. A nemzetőrség parancsnoka Brezovay Imre volt, mellette Csikány segédtitkárként dolgozott.

Csikány április 4-én egy felterjesztést küldött a kormányhoz, amelyben kérte, hogy eddigi tevékenységét figyelembe véve hivatalosan is erősítsék meg ebben a tevékenységében. E levelére azonban nem érkezett válasz, mint ahogy a városi választmány felterjesztésére sem, annak ellenére, hogy a város ajánlásokat is beszerzett, mégpedig Brezovaytól és Németh Jánostól.

Közben folyt a gyöngyösi nemzetőrség szervezése, szervezeti kereteinek kialakítása. Az április elején meglévő 612 főt fegyverzetük alapján négy osztályba sorolták. Az első egy vadászosztály volt, vadászfegyverekkel felszerelve, a második az „attila-dolmányos” osztály, mely kardokkal rendelkezett, a harmadik osztály főleg fokosokkal volt felfegyverezve, ezt „rövid reklis” osztálynak nevezték. A negyedik pedig a lándzsás osztály volt.⁵

A nemzetőrség fő feladatának a város rendjének a védelmét tekintették, ennek érdekében állandó őrséget teljesítettek. A szolgálat mellett kiképzés is folyt. A testület katonai jellegét erősítette, hogy május 21-én ünnepélyes keretek között felszentelték a zászlójukat is, melyet a gyöngyösi hölgyek varrtak, Vahot Sándorné vezetésével.⁶ A városban egyébként nagy szeretettel vették körül a nemzetőröket, gyűjtöttek számukra, csákókat szereztek be és egyéb módon igyekeztek segíteni működésüket.

A megyében három nemzetőr zászlóalj állt fel, ezek közül a 2. volt a gyöngyösi.

Időközben azonban az országban megváltozott a helyzet. A márciusban még realitásnak látszó békés átmenet az idő múlásával egyre inkább elérhetetlenebbé vált. A veszély egyelőre nem Bécsből fenyegetett, hanem a nemzetiségek lakta területeken. Különösen igaz volt ez a Délvidéken, ahol a szerb felkelőket, külső támogatás is segítette. E fegyveres lázadás kiszélesedésével szemben a magyar kormány csak kevés erőt tudott felmutatni. Mindössze a cs.kir. hadsereg Magyarországon állomásozó csapatai voltak alkalmazhatók, melyek a magyar hadügyminiszter irányítása alatt álltak. E csapatok csekély létszáma mellett azonban – különösen vezetőik – megbízhatatlannak is bizonyultak. A hadsereg létszámát ezért a törvényi feltételek hiánya ellenére is növelni kellett. Ennek érdekében adta ki felhívását a minisztertanács május 15-én a 10 000 főből álló „rendes nemzetőrség” felállítására. Ez tíz zászlóaljat és egy lovas tüzér úteget jelentett, melybe az önként jelentkezőket három évi időtartamra fogadták fel.

4 URBÁN Aladár 1973. 26–27.

5 Magyar Országos Levéltár (MOL) Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány iratai. 1848: 305., közli URBÁN Aladár 1973. 44.

6 DEZSÉRI BACHÓ László 1939 6.

Ezen önkéntes zászlóaljakra a gyöngyösi nemzetőrök közül is jelentkezett 130 fő, de közülük alig húsz felelt meg – elsősorban a testmagassági – követelményeknek.⁷ A kormány és az Országos Nemzetőri Haditanács által irányított központi szervezés mellett, helyi szinten is tovább folyt a nemzetőrség tevékenységének javítása. Június elején – a nemzetőri törvénynek megfelelően – megtörtént a tisztek megválasztása.⁸ A gyöngyösi nemzetőrök élére a lemondott Brezovay helyett Okolicsányi József főhadnagyt választották meg.

Míndezen változások azonban már Csikány Ferencet alig érintették, ugyanis őt június 21-től a 6. „rendes nemzetőri” zászlóaljhoz hadnaggyá nevezték ki.⁹ A zászlóalj szervezése június 3-án kezdődött Veszprémben. A toborzást a cs. kir. 19. (Schwarzenberg) gyalogezred „hadfogó” helyei segítették és ezen ezredtől nevezték ki a parancsnokot is, Szabó Zsigmond százados személyében. Az újonnan összeállított tisztikarnak a zászlóalj felállítása során sok nehézséggel kellett megküzdenie. A keretek kialakítása, az okmányok kidolgozása, a felszerelés, a fegyverzet, a ruházat beszerzése, az elhelyezés megoldása mellett, azonnal meg kellett kezdeni a kiképzést is. A szükséges létszámot a székesfehérvári toborzóhely közreműködésével sikerült biztosítani.¹⁰ A tisztek beosztását nem ismerjük, így Csikányét sem. Nyilván a zászlóalj hat századának valamelyikében szolgált.

A zászlóalj július 28-án hagyta el Veszprémet, megkezdve fásztó menetét a Délvidék felé. Augusztus 3-án érkeztek meg Szegedre, ahol másnap megtartották zászlószentelési ünnepségüket. Innen 5-én hajóval szállították a zászlóaljat Óbecsére, a délvidéki magyar haderő táborába. E haderő parancsnoka Philipp Bechtold altábornagy volt, akinek rendelkezésére három dandár állt. A jobbszárny Verbászon, a közép Óbecsén, a balszárny pedig Nagybecskereken állomásozott. A 6. zászlóaljat a jobbszárny dandárhoz osztották be, melynek parancsnoka Carl Wollnhofer vezérőrnagy volt.

A magyar csapatok e táborokból igyekeztek felvenni a harcot a szerb felkelőkkel, ami azonban rendkívül nehéznek bizonyult. A szerbek településeiket sáncokkal erősítették meg, védelmüket megszervezték és ezekből kiindulva – rendszerint szekerekkel – meglepetésszerűen rontottak magyar falvakra. Innen indultak a szemből álló fél megtámadására is és ide vonultak vissza harc után. A legfontosabb szerb táborok a következők voltak: bácskai részen a római sáncok Goszpodnice központtal, Szenttamás és a Titeli-fennsík. A Tiszától keletre Perlasz, Alibunár és Pancsova.

A szerbek legfontosabb megerősített táborra Szenttamás volt. Ennek elfoglalásával már július közepén próbálkoztak a magyar csapatok, de a vállalkozás kudarccal végződött. Augusztus 19-én egy újabb kísérletre került sor, de ezúttal sem jártak nagyobb sikerrel. Ebben már részt vett a 6. zászlóalj is bár meglehetősen passzív szerepet játszott. Egyszer ugyan parancsot kaptak rohamra az ún. Pétervárad-i hídfő ellen de innen visszarendelték őket. Így nem volt más feladatuk, mint az ellenséges lövegek tüzének kiállása, ami azonban talán még több fegyelmet kívánt.

A sikertelen kísérlet után a zászlóalj Ókérén táborozott, egy osztályával állandó előőrsi szolgálatot teljesítve a Szenttamás felőli Szireg-pusztán. A felek között szinte folyamatos volt a kisebb-nagyobb összetűzés. Ezek közül említésre érdemes az augusztus 26-i, amikor Csikány Ferenc is kiemelkedő helytállásról tett tanúbizonyságot.

7 DEZSÉRI BACHÓ László 1939 11.

8 TÖRVÉNYCIKKELYEK 1848. XXII 9.§ 49.

9 KÖZLÖNY 1848. 13.

10 SZALKAI Gergely 1889. A zászlóalj történetének legrészletesebb feldolgozása alapján.

Szeptember 20-án a zászlóaljat Verbászra rendelték. Közben ugyanis a magyar csapatok vezetői ismét Szenttamás elfoglalására készültek. A lemondott Bechtold altábornagy helyett a hadügyminiszter, Mészáros Lázár tábornok vette át a parancsnokságot. A szeptember 21-i kísérlet azonban ismét kudarcot vallott. A zászlóaljnak, bár komolyabb harcban nem vett részt, hat halottja és tizennégy-tizenöt sebesülte volt.

A sikertelen kísérlet után a zászlóalj visszatért Ókerre és folytatta nehéz szolgálatát. Csikány Ferencet itt érte előléptetése, október 6-tól immár főhadnagyként, századparancsnoki beosztásban szolgált.¹¹

A zászlóalj előőrsi szolgálata ismét sok összecsapást hozott. Egy komolyabb vállalkozásról a Közlöny is hírt adott. Október 13-án egy lovasságból, gyalogságból és tüzérségből álló különítmény Turia település felé harcfelderítést hajtott végre. Eközben a következő eset történt: *„Fuchs őrmester pedig ugyanazon ezredtől [t.i. a 3. (Ferdinánd) huszárezredtől – Cs.T.] látván, hogy Turia felül néhány kocsi ráczok jönnek, embereivel eléjük nyargalván Szireg fele őket vissza kergette, melly alkalommal a' huszárok egy falka birkára bukkanván azt elakarták hajtani, de lóháton velök nem boldogulhván, tőlük (a' 6-ik honvéd zászlóalj-tól) Csikány főhadnagy úr küldetett egy félészázaddal segítségökre, nehogy a' ráczok kitörvén a sánczokból őket megtámadják, ki is a' 283 darabból álló falkát az ágyú golyók zápora között szerencsésen el is hajtotta.”*¹²

Október végén a zászlóaljtól megvált eddigi parancsnoka és helyette Dipold Antal őrnagyot nevezték ki. Az új parancsnok első tennivalóinak egyike az volt, hogy megpróbált téli ruhát beszerezni. Ezen kísérlete eredménnyel járt, ami jelentősen növelte népszerűségét.

November 20-án Csikányt immár századosá léptették elő.¹³ Ekkor ő már a rangban idősebb századparancsnoknak számított, így két század közös működésénél, mint osztályparancsnok tevékenykedett.

Ebben az időszakban a zászlóalj Kiskéren állomásozott, ahol előőrsi szolgálat ellátása mellett, kiképzés is folyt. December 20-án a zászlóaljat Újvidékre rendelték, de nem azért, hogy reményeik szerint télre itt szállásoljanak, hanem mert részt kellett venniük egy rajtaütésen. Másnap a szerbektől elfoglalták Kamenitz helységet. A rajtaütést két osztály hajtotta meg. A zászlóalj még egy ideig Péterváradon maradt, de 1849. január 1-én már Verbászon állomásozott.

A zászlóalj és a Délvidéken harcoló erők jelentős részét a következő napokban kivonták a térségből és elindították a Tisza középső folyásához. Az ország helyzete ugyanis időközben jelentősen megváltozott. December közepén megindult az osztrák sereg általános támadása. Az Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy vezette főszereg a magyar főváros felé közeledett. Az országgyűlés, a kormány, a hivatalok Debrecenbe költöztek. A január 2-án Pesten összeült haditanács elhatározta, hogy a magyar csapatokat összevonják a Tiszántúlon és az itt összpontosított erővel megpróbálják átvenni a kezdeményezést. Ezért kellett a Bácskában és a Bánságban harcoló csapatoknak is – egy hadosztálynyi erő hátrahagyásával – északra vonulniuk.

A 6. zászlóalj – Vécsey Károly tábornok hadosztályában – január végére ért Szolnok körzetébe, ahol a következő hónapban is állomásozott. Három század Püspökiben, három pedig Szentivánon szállásolt be.

11 KÖZLÖNY 1848. 118.

12 KÖZLÖNY 1848. 140.

13 KÖZLÖNY 1848. 163.

A szolnoki ütközet, 1849. március 5.

Ezt követően a zászlóalj részt vett a március 5-i szolnoki ütközetben. Ebben az ütközetben két magyar hadosztály megverte a Szolnokot megszálló osztrák csapatokat. A 6. zászlóalj a Tisza-hídon keresztül sikeresen támadott.

A következő hetekben a zászlóalj – a egész magyar sereghez hasonlóan – szinte állandóan menetben volt. Március utolsó napjaiban azonban a főszereg már együtt állt Gyöngös környékén és megkezdhette fényes tavaszi hadjáratát. A 6. zászlóalj az I. hadtest Dipold-dandárának állományaiba tartozott. Ezekben a napokban a zászlóalj parancsnoka Szalkai Gergely százados lett.

A magyar főszereg – Görgei Artúr tábornok irányításával – Jászberény – Nagykáta irányba vonult. Az elővéd dandár feladatát a Dipold-dandár látta el. Április 4-én érkezett a dandár három zászlóalja – közte a 6. zászlóalj – Tápióbicskéhez. A felderítés nem tudta jelenteni, hogy a faluban van-e ellenség és a szembejövő parasztok, helyi lakosok is kétes információval szolgáltak. E szerint legfeljebb csak málhás szekerek voltak a faluban csekély kísérettel. A dandárparancsnok mindenesetre elrendelte a zászlóaljknak az osztály harcaljakzatok felvételét és a falu meglepetésszerű elfoglalását. Az ezt követő eseményekre a zászlóaljparancsnok a következőképpen emlékezett:

„Midőn a falu alá értünk, csendes volt minden, előőrsöknek még csak híre sem volt. Zászlóaljamból az első és második osztálytömeg nem talált magának külön utat a bemenetelre, tehát egyik utca végénél vezényelem alatt egyesült; a harmadik osztály pedig Csikány százados vezénylete alatt egy más utcába tért balra és így a 3 zászlóalj elkülönözve, ki merre látott, vagy utat talált magának, a nélkül, hogy tartalékseregről vagy segédcapatokról gondoskodtak volna. Az ágyúk magukra hagyattak a falu alatt minden fedezet nélkül, a főszereg pedig még túl volt Nagykatán.

Midőn az utcába benyomultunk, leskelődő szemeket vettem észre ránk pislogni a sövénykerítések és házak mögött, s tüstént észre vettem, hogy hálóba akarnak keríteni, tehát azonnal «jobbra át!» vezényeltem. E szóra puska ropogás felelt minden felől golyók fűgyültek közibénk, a mellék utcákból és udvarokból pedig rohanó csapatok tódultak elő. De mi még alig lépven be az utcába, csakhamar kívül termettünk a falun, és egyes csatárok lövöldözései által fedezve a főcsapatot, csendesen hátra vonultunk, két vagy három sebesültet vivén magunkkal.

Azonban, mire mi kívül voltunk a falun, már akkor 3 ágyúnk az ellenség kezében volt, kik a kerteken keresztül lopódzván, megrohanták védtelen tüzeinket, kik szegények semmi veszélyt nem gyanítva kényelmesen dohányozgattak ágyúik körül, sőt a megtámadó csapato-

Tápióbicskei hid

kat – mivel határőrök lévén¹⁴, fekete szijjaik voltak, mint honvédeknek – honvédeknek véltén, csak akkor rémültek meg, midőn puskaagygyal mellbe taszigáltattak s elkísértettek. A faluból sűrűen kirohanó ellenséges csapatok közül lehetetlen volt őket kimenteniünk.

Zászlóaljunk harmadik osztálya pedig, miután veszélyt nem gyanítva vigyázatlanul meszsze benyomult a faluba azt vette észre, hogy minden felől körülvéve van, és csak szuronyaik elszánt használása mentette meg őket, hogy mind foglyul nem estek az ellenség kezébe. Csikány százados és Pázmándy hadnagy halva maradt a csataterén, Szabó főhadnagy elfogatott, és 86 altiszt és közhonvéd részint halva, részint sebesülve az ellenség kezébe esett.¹⁵

Itt ér véget Csikány Ferenc története. A zászlóaljparancsnok – nyilván, hogy saját felelősségét háttérbe tolja – „vigyázatlan”-sággal illette az osztály előretörését. Pedig itt arról van szó, hogy Csikány százados osztálya teljesítette egyedül a parancsot és Szalkainak a „csendes hátra vonulás” mellett, vagy helyett a segítségről kellett volna gondoskodnia. Tápióbicske nem volt olyan nagy falu, hogy ez ne lett volna lehetséges. Az igazi felelős azonban az volt, aki a felderítést hanyagul kezelte és így lehetővé vált az elővéd meglepése.

Csikány százados halálának körülményeiről Gyulai Pál révén tudunk további részleteket. A költő 1849 júniusában a pesti „Arany Sas” fogadóban tisztektől halotta, hogy Csikány megsebesülve és földre rogyva is „Előre!” – kiáltással tovább biztatta katonáit. Ez készítette Gyulait Hadnagy uram című versének megírására.¹⁶ E hősi tett Zalár Józsefet is megihlette.

«ELŐRE!»¹⁷

Engem hívtak Csikány kapitánynak
Toborzáskor csaptam fel bakának,
Rosz diákból jó katona lettem,
Negyvennyolcban kisült, hogy jól tettem.

Még tavaszkor káplárbotot hordtam,
De nyáron már honvédhadnagy voltam,
Jó széles volt kiválasztott kardom,
Tiszthez illő élet-halál harczon.

A diákok mind hozzám esküdtek,
Be is álltam fegyvermesteröknök,
Ráczok ellen én is velök mentem,
Helyt is álltak minden ütközetben.

A tápió-bicskei csatába
Hős csapatnak voltam kapitánya;
Itt estem el, itt találtak halva,
Emlékszem még utolsó szavamra.

14 Az osztrák I. (Jellačić) hadtesthez tartozó horvát határőrökről van szó.

15 SZALKAI Gergely 1889. 193–194

16 GYULAI Pál 1961 610.

17 ZALÁR 1898. 45–46.

Itt sirom a Tápió mellett,
Uj honvédek itt most dobot vernek...
Ki-kiszólok a sirból: «előre!» ...
Tán valamit értenek belőle.

A következőkben Csikány Ferencsel kapcsolatos okmányokat közlünk. A közölt iratok – egy kivétellel – egy ügydarabot képeztek az Országos Nemzetőri Haditanács iratai között. Ez az iratsomó, a számtalan kérelem egyike, melyben volt altisztek nemzetőr tisztí beosztást és tisztí rangot kértek.

Ezen felül közöljük még a 6. zászlóaljnál, a délvidéki táborban megfogalmazott híradást az augusztus 26-i összecsapásról. E levél azzal a céllal íródott, hogy megjelenjen a Kossuth Hírlapjában, ez azonban nem valósult meg.

Az okmányokat betűhív átírásban közöljük.

I.

Gyöngyös, 1848. április 4.

Csikány Ferenc kérelme a magyar kormányhoz

Tisztelt Nemzeti Kormány!¹⁸

Hová ragadtaték, – midőn magamat a' politikai fellegek sűrű ködétől setétült homályába bonyolodtan, 's az élet ösvényén nem nagy idő óta Ugyan, de csüggetlen törekvésem, 's istenem mellett is célzomtólú vissza esésem képzete már már reszkedteté sóvárgó keblemet, – 's im akkor azon hírlapok,¹⁹ melyek útján a' Tisztelt Nemzeti Kormány, a' kiszolgált alkalmas katonai egyénekrűli gondoskodása hozzám is eljutott – pályám előtt torlott fellegeken diadalmaskodva lövetének felém remény sűgárokat.–

Tisztelt Nemzeti Kormány! Nem vagyok képes vissza emlékezni, milly zsenge koromban élledett keblemben a' Vitézi pálya irami vágy első szikrája, 's növekedett el annyira, hogy midőn magamat besoroztathatni képesnek érezem, leközdé tovább keblemben a' többféle kérések erami engedelmességet, meg nyertem Vágyódásom tenn[ival]óját, hol midőn az Őrmesteri Hivatalt megnyerhetém sajnos tapasztalásom arra tanított, hogy a' szegény Magyar fiúnak minden pontosság, 's erényesség mellett is előmenetelt reményleni csak a' fellegek üregébe hajhászott tény lenne, azért Bukovinába a' Kamara gazdasági Hivatalába helyezhet rokonaim eszközzése után Magamat szintén a'féle hivatalba által tétetni ohajtottam, 's Hazánkat e' Nagya teendő át alakulás ezen célzólú más útra vezetvén, s mint fennebb érintem azon Hírlapok mint fennebb érontém kettőzötetett élet kedv tüzét gyullaszták keblemben annál inkább is hogy Gyöngyös Szabad Városába minden erőszakolás nélkül ditsőn össze állott szép reményű őrseregnél mint Fő Parantsnoki Segéd tiszt, 's Hadnagy a

18 A kérelem elbírálása a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmány hatáskörébe tartozott.

19 TÖRVÉNYCZIKKEK 1848. XXII. tc. 11§. Az törvény körűli országgyűlési vitát már közölték az újságok. Március 24-én Eötvös József javasolta, hogy volt cs.kir. altiszteket a nemzetőrségnél magasabb beosztásba kell alkalmazni. A törvény a kormány feladatául határozta meg a felhívás közreadását.

rendfentartására kinevezett választmánynak az //: alatt ide rekesztett fel irata szerint, a Közönségben is hiszem lelkesedést ihlető Ügyességgel és Szorgalommal valék szerencsés tenni szolgálatot –

Nagybizalommal járulok tehát, 's terjesztem elő alázatos folyamodásomat a Tisztelt Nemzeti Kormányhoz, méltasson engemet – Városunk közönségének kívánatán alapult Választmányi fel-iratot is figyelembe vévén – a Nemzeti Őrsereghez – Úgy miként sorsom más egyébbel is foglalkozni nehéztessen, hanem egyedül a nép kiképzésével minduntalan foglalkozhassam – Gyöngyös Városába, – minthogy e' népnek tulajdonit ösmerhetni szerentsém Vagyon – Vagy ennek vidékeibe kegyesen kinevezni.

Melly alázatos folyamodásomat midőn itt személyesen benyújtani szerentsém volna, öröklő tisztelettel maradok Gyöngyösön Április hó 4 én 848 ik Eszt[endő]ben

Tisztelt Nemzeti Kormánynak
alázatos Szolgája
Csikány Ferencz
Kiszolgált Őrmester
Jelenleg a' Gyöngyösi Polgári Őrsereg
Fő Parancsnoki Segéd tisztje

Eredeti tisztázat. MOL Országos Nemzetőri Haditanács iratai (H 92) I. doboz. No 59.

2.

Gyöngyös, 1848. április 27.

**Borhy Antal, a Gyöngyösi Választmány elnökének
előterjesztése a kormánynak**

Tisztelt hadi Kormány !

Nemzeti jólétünk előmozdítása tekintetéből hírlapok útján többek között azon üdvös rendelete közöltetett velünk, a magyar ministeriumnak, miszerint a nyugdíjas és nyugalmazott katonatisztek kedvező feltételek alatt a nemzetőrségnek katonai gyakorlatokrai betanítására felhívnak, melly országszerte közméltánylatot nyert felhívás következtében, mi, kiknek ideiglenes felügyelése alatt eddig elő mintegy 600. főből álló önkéntes Őrsereg alakult, bátrak vagyunk a tisztelt hadi kormánynak Csikány Ferencz kiszolgált Őrmestert ajánlani, ki mint parancsnoki segédtsízt, – Őrseregünket a katonai gyakorlatokra eddig is kitünő szorgalommal, könyűséggel, és jártassággal anyira tanította, és képezte, hogy az a netalán előforulható szükségnek esetében nem megvetendő szolgálatot képes tenni Városunknak, s a haza védelmének érdekében! Mire nézve általános ohajtásunk az volna: hogy fentebb is nevezett Csikány Ferencz parancsnoki segéd tisztet, ki a fentebb árnyékolt érdemeken felül – példás maga viseletével, mindjájunk szeretetét, s becsültetését kivívta, s megérdemlette, – (a Nemzetőrsereg tanítójául kinevezni, s) a menyiben benne bizalmunk központosúl, Őt egyenesen a Városunkban alakult, s majd a törvények értelmében rendszeresítendő Őrsereghez illő fizetés mellett alkalmazni kegyesen méltóz-

tassék. Illő tisztelettel maradván. Gyöngyös 1848. Aprilis hó 27 ik napján tartott Választmányi ülésünkből.

Borhy Antal
Választmányi Elnök s.k.

Spetykó Gáspár
Jegyző s.k.

Eredeti tisztázat. MOL H 92 I. doboz. No. 59.

3.

Pest, 1848. május 29.

Németh János százados²⁰ ajánlása Földváry Lajos őrnagynak²¹

Az alólirott ajálata ÖrNagy Földváry Lajos úrhoz!!

Miszerint – valamint Szab[ad] Gyöngyös Várossa ‘ Előljárói, az én nékem is jellemeiről – mint Nemes Hevess V[á]rmegeye birtokossának elegendően esméretes Csékány Ferentz Őrmestert ajánlották – ajánlom nem csak szabadságomban állana: sőt biztos jelentésemet köthetem együve; hogy az említett Csékány Ferentz katonai szolgáltt rendes, ‘s gondos polgár, mind azon kötelességeinek megfelelőendő képes leend; a’ mit a’ haza, és annak képviselői tőlle követelhetnek.

Pest 29dik May 848

Németh János
kir: huszár főkapitány

Eredeti fogalmazvány. MOL II 92 I. doboz. No. 59.

4.

Gyöngyös, 1848. június 6.

Brezovay Imre²² ajánlása a Gyöngyösi Választmány számára

Nemes Csikány Ferentzet; – ki az mostanában Fenséges Császári ‘s Királyi Fő=Hertzeg Ernest nevét viselő 48 dik számú Magyar Gyalog sor Ézerednél mint Őrmester szolgálván ‘s ditsíretes bizonyítványt mutathat, – most pedig innektúl 3. holnaptúl fogva az akkorában Gyöngyösön ideiglenesen alakúlt Nemzeti Polgári Őrseregben mint Hadnagy és nékem alóliírtnak segéd tisztem szolgálván: – ötet mint az egész sereg által mélytányosan közösen kedvelt alkalmazatos és vigalmatos individumot, csinos és pontos rendtartásáért, – az alattvalók és pajtásai tanításokban használt jó maga alkalmazásáért, ‘s készségéért, – valamint

20 Németh János(1786–1877) 1848-ban nyugalmazott cs.kir. huszár százados. Júliustól kapcsolódott be a szabadsághar eseményeibe, alezredességig vitte. Aradon elítélték. Ld.: BONA Gábor 1983 252

21 Földváry Lajos (1811–1881) ügyvéd, volt cs. kir. főhadnagy. 1848 tavaszán, nyarán Pesten szervezte a nemzetőrséget, majd az Országos Nemzetőri Haditanács osztály főnöke. Ősszel résztvesz a délvidéki harcokban, ezredesként szerepet játszik Eszék átadásában az osztrákoknak. Ld.: BONA Gábor 1983 150.

22 Brezovay Imre (1795–?) cs.kir főhadnagy, a gyöngyösi nemzetőröket őrnagyi rendfokozatban szervezte. 1848 őszén lemond.

pontos szolgálattai teljesítéséért; – józan és mindenkor kitüntetett tsínos maga alkalmazásáért minden nagytás és hízelkedés nélkül kötelesnek érzem magamat pártfogásért ajánlani. – Mellyekről kiadtam ezen bizonyosság leveletem saját nevem aláírásával és élő pecsétemmel meg erősítve Gyöngyös Június 6 án 848.

Brezovay Imre százados
mint az Gyöngyösi ideiglenesen alakult polgári
Nemzeti Örsereg ideiglenes Fő Parantsnoka

Eredeti fogalmazvány. MOL H 92 I. doboz. No. 59.

5.
Ökér, 1848 szeptember 8.

A 6. zászlóalj legénységének levele Kossuth Hírlapja szerkesztőségéhez

Ó-kéri Tábor Septem 8án 1848

Három csatája volt már e' testben csekély, – de lélekben annál nagyobb 6ik Zászlóaljnak; három ízben nézett a' hideg halálnak, – ősheinkhez illő bátorsággal, mint szabad nemzetnek szabadságáért vívó szabad gyermekeihez illik, – szemközt!

De hiszen, minek írám le a' kettőt, az nem a' mi, csak az ágyúk csatája volt, ott 13. részint végkép jobb életbe költözött, részint keményen megsebesült, nemzetiségéért híven meghalni kívánó egyén maradt ki önkéntes sorainkból az ágyú golyók zápor hullásai között, a' más két csatában csak a' bátor megállás volt dicsőségünk!

Hanem volt egy más, mellyet már rég óta várunk: hogy valaki közzé fogja tenni a' testvér hon magyar érzelmű egyénei között, hogy ez által a' kevéssé lelkesedett hon maradott fiatalok aluszékony lelkeik is, meg villanyozódván, honunk iránti, szeretetünk dicső példáját követni fogják, – hogy idővel Ők is elmondhassák velünk „Szembe néztünk a halállal Szabadságáért vívó Magyar férfiakhoz illőleg; de hő kívánatunk mind ez ideig nem törtévé, elhatárázánk, magunk közzé tenni azt; Óh Magyarok mindenható istene, adj tüzet egyszerű tábori szavainknak, hogy pártfogolt magyar fiaid között, a' lelkesedés nagyobb legyen, mint volt hajdan Szondy György dicsően elhalt vitéz társaiban.”

Őszelő 26-án reggel. Zászló-aljunk középső osztályát kötelesség szállítá el társaitól; a' szőreggy sánczok megőrzésére kint lévő osztályt mene szolgálattjából felváltani, – jó másfél órai gyaloglás után a' hely színre jutván, a' szokott katonai szertartást végezve, az első osztály magát kissé nyugalomba helyezendő Ó-kéri táborunk felé indult; Nem tellett még bele egy óra már is kiállított előőreink, felénk jobban jobban közelendő pórfelleget vevének észre Szent Tamás felől jövőt, tudósítván az osztály parancsnokságot vezénylő Ihász százados Urat²³, csak hamar meggyőződénk hogy a' pórfellegből mutatkozó csapat Szent-Tamásból ki rontott ellenséges csorda volt; Mire a' jelen volt 268. egyénből csatár lánczot képezheténk; már elleneink 5. álgújokkal nyakunkon voltak, 's ugyancsak küldözgeték ránk a' három és hat fontos golyók sűrű záporát, de lelkesült kis seregünkben a' lélekjelenlét meg maradt, és dühhel vegyült bátorság fokonkint nagyobb lett, annál inkább, minthogy Csikány Ferencz

23 Helyesen Hász Károly (1804-?) cs. kir. alszázados, a 6., majd a 13. zászlóaljnál szolgált. 1848 novemberében betegsége miatt nyugalmaztatta magát

Szeretett hadnagyunk mindenütt elől lévén, a' lelkesedés magvait hintegeté a' tán csüggedni akarók pulyább szíveikbe is, dicső, harczias szavaival; harmadfél óráig tartott segítség nélküli nehéz csatánk alatt, háromszor húzódánk vissza a' még Ráczok által készített kisszerű sánczainkba de ugyan annyiszor rontánk ki; fel akarván fogni testeinkkel a 'golyók záporát. Mind hiába, tehetetlen puskáinkal utójára is vissza kellett vonulnunk, mert a' sáncz mellett el vonuló nagy tábla kukoriczában gyalog vezeté a' Szerb vezérek lovaikat: hogy annál észrevehetlenebbül kerítessenek be, 's gonosz céljukat, rosz szellemük úgy akará, – már már elérték; – a' végszedelem közepette ég felé emelt szemekkel ajánlánk istenünknek hozzá költözni gondolt lelkeinket, midőn a' kukoriczás háta megett sűrű porfelleg között, a' napfényében vissza tükröző fegyver csillogást venénk észre; ijedelmünk annál nagyobb volt, mert az újjólag érkezőket szinte ellenséges csapatoknak hívének lenni, azonban csakhamar puska lövés lövést ért a' durrogások közepette jól lehetett hallani a' lelkesült segítségünkre vissza jött első osztály kiáltásait „Éljenek a' Magyarok” kétszáz hatvan nyolcz torok viszonzá a' sánczból a' dicső ígéket; jól látánk a' sánczok tetejéből ! hogy az édes mieink lövései által elhullott Ráczok és Szerbek dögtesteit a' – kukoriczának felénk lévő oldalán, bizonyosan e' czélra használni kívánt – kocsikra rakták, elesteik száma 30 vagy 35 lehetett, melyre a' megzavart kukoriczai Rácz csatár láncz vissza húzódott vezérjük minden nógatásai daczára is, a' többi elestek közül körmeink közt maradvá egy mondhatjuk deli és szép Szerb ifjú, fő Vezérjüknek agyon lövött gyönyörű pej lova az általok szaladtokba el lökdösött karabinok és pisztolyok egy handzsár és végre a' később Temerinből segítségünkre érkezett huszárók által elfogott kocsi és ló, midőn ágyúink meg érkezet alig tehetek 6. vagy 8. lövést már ellenséges csordáink öszve zavarodva lévén az volt szerencsésbb ki hamarabb kocsira jutott; 's így történt dicsőséges meg futamodása a' gyáva csoportnak.

Innen láthatjátok honunk derék fiai, mit tehet egy kis de lelkes [csapat], azért csak lélek és bátorság lakjon kebleinkben, nincs hatalom melly a' magyart megtörje, mert ha 268. lelkes egyén harmadfél órig fogta fel körül belől 2. vagy 3 ezer elleneik közeledhetését, akkor nincs mit félned Hazám, fiaid vérökkel állnak érted jót, és te álni fogsz, néked állnod kell!!!

A többi lelkes között leglelkesebbek voltak ezek: Csikány Ferencz önkéntes kinek méltó jutalma egy Szerb Handzsár lett, és Sárffy huszár hadnagy Urak²⁴. Poppel Gyula, Limbek Dénes, Horváth Gábor és Körössy Imre örmesterek, Petőfy Istvány, Taubler József, Kelecsényi János és Tillig Antal tizedesek, valamint Szőke Istvány, Kún János, Schljajfer Miklós, és Sipos György honvédek; ajáljuk a Nemzetnek és a' Minisztériumnak figyelmökbe. –

A' jelenvölt kecskeméti nemzetőrök dicsőségét erántoki kiméletből le írni elmulasztjuk, nehogy valami véletlen keserüség lepje meg az othon jó reménységben élt, és még most is büszkeségben élő szép nők szerelmes szíveiket, férjeik vagy kedveseik a' – szőreghi sáncznál történt bátorságuk nagyszerűlegi tanúsítása miatt.

Hogyha leírásunknak a' valódi súlyt és a' meg érdemlett érzést, meg adni nem tudánk, bocsáss meg kedves olvasó, mert a' nem igen kényelmes tábori élet nem engedi: hogy rózsás ajakkal, szép színekkel be festve írjuk le a' zord halállal olly igen rokonosd vér csatát.

Reméllyük, a' Magyar érzelmekről annyira ismeretes szerkesztő Úr, fog helyet engedni lapja hasábjain, e' kissé bár durva és eléggé avatatlan, de a' honn levőknek talán érdekes – sorainknak, – melly egyszerű óhajtásunkat, ha tellyesedve látandjuk minben bekövetkező nagyobbyszerű eseményekről máskor korábban fogjuk tudósítani önt.

több honvédek által.

Eredeti tisztázat. MOL Kossuth Hírlapja iratai (R 110) 2. tétel.

24 Sárffy (Sárfi) István (1814-?) cs.kir. örmester. Az 1.(császár) huszárezrednél szolgált, alszázadossáig vitte. A fegyverletétel után megfosztják rangjától. Ld.: BONA Gábor 1988 525.

6.

Fiume, 1847. május 14.

Csikány Ferenc 1845. október 31. minősítésének másolata

48. (Ernő főherceg) gyalogezred

2. gyalogszásad

Kivonat az 1845. évi altiszti minősítésekből
a lentebb nevezett altisztről

Rendfokozat:	tizedesből őrmester
Előző rendfokozatban eltöltött idő:	1843. március 21. – 1845. július 6.
Család- és utónév:	Csikány Ferenc
Nőtlen vagy nős, gyermekes vagy sem:	nőtlen
Életkora:	23 éves
Születési helye:	Illény, Magyarországon
Nemes vagy tisztgyermek:	nemes
Segélyezett:	nem
Mikor, hol és hogyan vonult be:	1840 június 24-én, 13 forint foglalóval, 6 évre, Zágrábban vonult be
Szolgálatai a fenséges uralkodóháznál nevezett ezrednél: mint	közlegény 1 év 2 hónap 17 nap örvezető 1 év 6 hónap 10 nap tizedes 2 év 7 hónap 10 nap
más ezrednél: nem szolgált	
Összesen:	5 év 4 hónap 7 nap
Más országokban:	soha
Akart-e már szökni:	soha
Hogyan és miért volt ellene hadbírószági eljárás:	soha nem volt
Egészségi állapota:	egészséges, középmagas, karcsú vidámnak mondható
Természete:	nagyon sok van
Természetes képességei:	németül, magyarul, horvátul jól, latinul közepesen
Milyen nyelveken beszél:	magyarul jól, németül és latinul közepesen
Milyen nyelven olvas és ír:	
Ügyessége:	
gyakorlatokon:	jó
felszerelésben:	rendes és tiszta
idomításban:	jó
Ismeretei:	
mérnöki tudományokban:	nincsenek
más tudományokban,	
művészetekben, szakmákban:	nincsenek
Milyen hadjáratban vett még részt:	nem volt
Fellépés:	
magatartás:	
az ellenség előtt:	nem szolgált

polgári lakossággal:	udvarias
az ezredben:	tűrőképes és becsületes
önbecsülése és szorgalma:	sok
jó vendéglátó:	igen
hiányosságai a paracsteljesítésben:	nincsenek
Egyéb tulajdonságai szolgálatban:	nagyon használható és megbízható
Megérdemli-e az előléptetést:	kiszolgált

Karlstadt, 1845. október 31.

Wukellich hadnagy s.k.
Dudóvszky alhadnagy s. k.

Stark főhadnagy s. k.

Az aláírások hitelesek. Fiume, 1847. május 14. olvashatatlan aláírás

Másolat. MOL H 92 1. doboz. No. 59.

Irodalom

BONA Gábor

1983. Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. Budapest.

BONA Gábor

1988. Kossuth Lajos kapitányai. Budapest.

DEZSÉRI BACHÓ László

1939. Gyöngyös város 1848/49-ben. Gyöngyös

GYULAI Pál

1961. Birálatok, cikkek, tanulmányok. Budapest.

KÖZLÖNY

1848. Hivatalos lap.

NAGY Iván

1858. Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. C–GY. Pest

SZALKAI Gergely

1889. A VI honvéd-zászlóalj története. In.: Hazánk. Budapest.

SZINNYEI József

1893. Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest.

TÖRVÉNYCZIKKEK

1848. 1848dik évi országgyűlésen alkotott törvényczikkek. Pest.

URBÁN Aladár

1973. A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Budapest.

WREDE, Alphons

1898. Geschichte der K.u.K. Wehrmacht. I.Band. Wien.

ZALÁR József

1898. A honvéd-világból. Budapest.

Tamás Csikány

**Ferenc Csikány Honvedhauptmann, Adjutant des Kommandeurs
der Gyöngyöser Nationalgarde**

Ferenc Csikány, der Offizier des Freiheitskampfes 1848–49, war Gyöngyöser Abstammung. Vor 1848 diente er mehr als fünf Jahre in der kaiserlich-königlichen Armee. Nach seiner Entlassung aus der Armee, im Rang eines Unteroffiziers, arbeitete er als Staatsbeamter in Bukovina, dann kam er nach Gyöngyös, nach Hause. Im Jahre 1848 war er einer der Organisatoren der Städtischen Nationalgarde. Im Juni 1848 wurde er als Leutnant ins 6. Honvedbataillon ernannt, wo er dann den Rang eines Hauptmanns erreichte. Bis Januar 1849 nahm er mit seiner Einheit an den südländischen Kämpfen gegen die Serben teil. In diesen Kämpfen wurde er sich öfters ausgezeichnet. Im Februar 1849 kam er mit seiner Einheit in die, sich an der Mittelteiss vereinigende, ungarische Hauptarmee. Die Truppe wurde zuerst ins III., dann ins I. Armeekorps, und am 4-ten April 1849 in die Vorhut des I-sten Armeekorps eingeteilt. Die nach Tapióbitske ohne Aufklärung einmarschierende Einheit wurde von kroatischen Grenzsoldaten überrascht, und erlitt grosse Verluste. Die beiden, von Csikány geführten Kompanieen wurden eingeschlossen, aber es gelang ihnen auszubrechen. Während des Ausbruchs bekam Ferenc Csikány eine tödliche Wunde. Sein Tod inspirierte sogar Dichter. Pál Gyulai schrieb über ihn mit dem Titel „Hadnagy uram“, und József Zalár mit dem Titel „Előre“ ein Gedicht. Die Tätigkeit von Ferenc Csikány veranschaulichen wir auch mit an seinen Namen knüpfenden Dokumenten.

CSIKÁNY TAMÁS
ZRÍNYI MIKLÓS NEMZETVÉDELMI EGYETEM
H – 1581, Budapest
Pf: 15.

Desseffy Arisztid, a vesztes ütközetek bajnoka

Hajagos József

ABSTRACT: *Arisztid Desseffy, the hero of lost battles.* Desseffy, as a retired hussar captain, reported himself for service with the National Guard. But he only got a commanding position in September 1848 in Sáros county. From December 1848 he had to prove himself on the battlefield. Until May 1849 he served as a lieutenant-colonel, then as a colonel in the army corps at Upper-Tisza (later known as the 1st army corps). In June 1849 he was promoted to general and became the commander of the 9th army corps that was set up in Upper-Hungary. He retreated from the Russians' superior forces as far as Miskolc, Szolnok and Szeged. He was an excellent organiser but his talent as a commander mostly showed itself in holding his ground in defeat. By his stubborn persistence he saved his army corps from complete defeat in many battles like the one at Kassa on 4 January, 1849 and another at Tápióbicske on 4 April, 1849. He even achieved the victorious Russians' appreciation in the cavalry battle at Tura on 20 July, 1849. After being defeated at Temesvár on 9 August, 1849 he regarded further fighting as senseless. He could have emigrated, but he chose to surrender to the Austrians; he was persuaded to do so by the imperial lieutenant-general Liechtenstein. In spite of intercessions Haynau's clemency only meant death by firing squad. Desseffy was executed in Arad on 6 October, 1849.

A nemzetőr őrnagy

A magyar honvéd hadsereg vezető beosztású tisztjeinek többsége korábban a császári királyi hadseregben szolgált. Sokan közülük 1848-ra azonban már megváltak az aktív szolgálattól. Közéjük tartozott Desseffy Arisztid is. Desseffy 1802-ben született az Abaúj vármegyei Csákányon. 1839-ben 37 évesen nyugdíjaztatta magát. Megelőzően 20 évig szolgált az 5. Radetzky-huszárezredben, ahol elsőkapitányi rangot ért el, ami századparancsnoki beosztással járt együtt. A katonai szolgálattól megválva Desseffy Eperjesen telepedett le, s kicsiny birtokán kezdett el gazdálkodni. Feleségül vette egyik unokahúgát, Újházy Antóniát. Házasságukat azonban tragédiák sorozata kísérte. Gyerekeik sorra meghaltak, majd 1847-ben felesége is. Ilyen gyászos események után következett be Desseffy számára az 1848-as forradalom.¹

Az 1848-ban elfogadott áprilisi törvények új lehetőségeket kívántak az egykori hivatásos tiszteknek. A XXII. törvény rendelkezett a nemzetőrség felállításáról, amelyet belbiztonsági feladatok ellátására kívánták létrehozni. A nemzetőrség kiképzése és irányítása hozzáértő tiszteket kívánt. Ennek biztosítása érdekében 1848. április 21-én Gr. Batthyány Lajos miniszterelnök a Pesti Hírlapban a nemzetőrségbeni szolgálatra hívta fel „a magyar korona alatt létező... nyugdíjazott vagy nyugalomra lépett” tiszteket. A miniszterelnöki felhívást tömeges jelentkezés követte. A jelentkezők között volt Desseffy Arisztid is. Az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz címzett május 4-i pesti keltezésű levele az egyik legtömörebb

1 KATONA Tamás 1979: I. k. 31. o., BONA Gábor 1987: 134. o.

beadvány. Azonban vagy ő, vagy más katonai hatóság a Nemzetőrségi Haditanácshoz eljuttatta szolgálati jellemjegyzékét is. Ennek szövegét nem ismerjük, de a Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztálya ennek ismeretében javasolta Dessewffy az Abaúj–Sáros–Torna vármegyei lovas nemzetőrség egyik lehetséges parancsnokának június 22-én. A javaslat tartalmazta, hogy jellemjegyzéke jó, beszél magyarul, szlovákul és németül. A fent említett lovas nemzetőri alakulat élére Dessewffyn kívül javaslatba lett hozva Fischer Lajos és Gr. Török Miklós is. Közülük végül az utóbbi kapta meg a parancsnoki kinevezést. A Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztályának felterjesztésében a „megjegyzés” rovatból az is kiderül, hogy Dessewffy javaslatba lett hozva Sáros vármegye Eperjes környéki gyalogos nemzetőrszázlój parancsnokának is. Azonban nem kapott zászlóaljparancsnoki kinevezést a gyalogos nemzetőrségnél sem. Az Eperjes környéki zászlóalj élére Berezcki Jánost, a Kisszeben környéki élére Zabojszki Jánost, a Bártfa környéki élére pedig Gr. Haller Ferencet nevezték ki. A sors iróniája, hogy Haller kivételével a felsorolt nemzetőrségi parancsnokok 1848 nyarán és őszén megváltak a magyar szolgálattól, a kinevezéstől elesett Dessewffy pedig a szabadságharc vértanúja lett.²

Miután nem kapott alkalmazást a nemzetőrségnél, újbóli reaktiválását kérte a császári-királyi hadseregbe. Legalábbis erről árulkodik az aradi hadbírószághoz benyújtott beadványa. Azonban ez az elképzelése sem valósult meg. A kezdeti mellőztetés után végül Dessewffy mégis alkalmaztatást nyert a nemzetőrségnél. Ezt a már említett szolgálattól való kilépések eredményezték. Augusztus közepén lemondott Zabojszki János is és helyébe szeptember 22-én Dessewffy vezeték ki, előléptetve nemzetőr őrnaggyá. A kormány hivatalos lapja, a Közlöny viszonylag későn, csak október 10-én közölte Dessewffy kinevezését, így ő és Sáros vármegye is kissé megkésve értesültek róla.³

A Dessewffy által átvett zászlóalj létszáma papíron meghaladta a 2700 főt. A valóságban ettől kevesebb volt, mert az összeíraskor létszámba vették a szolgálattételre képtelen betegeket, testi hibásokat, valamint tartalmazta azokat is, akik időközben átléptek a lovas nemzetőrséghez. A zászlóalj hat századból állt. A századok élére többnyire a vidék legjelentősebb földbirtokosai kerültek, akik nem feltétlenül rendelkeztek a szükséges katonai ismeretekkel. A tisztek alkalmatlanságától nagyobb probléma volt az, hogy sokan súlyos tehernek érezték a nemzetőrségi szolgálatot és nyíltan ellenszenveztek vele. Erről már augusztus 10-én beszámolt a Közlöny sárosi tudósítója: „Köznépünknel általában ezen institúció iránti rokonszenv nem nagy, mert sajátlagos kírthatatlan előítéletekkel bír a nép, melyeket csak az idő és tapasztalás fog eloszlatni...” Az ellenszenv független volt a nemzetiségi hovatartozástól. A megyei nemzetőrség zömét, így a Kisszeben környékit is, zömmel szlovákok alkották. A legkisebb vonakodás a megye városaiban mutatkozott a nemzetőri szolgálat iránt. Újabb problémát jelentett a szolgálat ellátásához szükséges fegyverzet előteremtése és a kiképzési fogyatékoságok. Utóbbi Dessewffy is megemlítette a Nemzetőrségi Haditanácshoz írt, kinevezését megköszönő október 24-i levelében is: „*Mi a parancsnokságom alá helyezett zászlóaljat illeti ez több idő óta Őrnagy nélkül lévén a gyakorlatban hátramaradt...*” Elismerően nyilatkozott viszont a Kisszeben városi nemzetőrökről, akik „*mind a szellemre nézve kitűnők, úgy szinte a katonai gyakorlatokban meglehetősen előmenettelel kérkedhetnek.*” Róluk elismerően nyilatkozott Sáros vármegye kormánybiztosa, Irányi Dániel is az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz (továbbiakban OHB) írt október 14-i jelentésében. A kisszebeni nemzetőrök a zászlóalj létszámának azonban csak 1/10-ét alkották.⁴

2 PESTI HÍRLAP 1848. április 23., OL H 3 HNI 1848:26, 525, 1505, OL H 92 ONHT 1848:9, 2881.

3 KATONA Tamás 1979: II k. 189. o., OL H 92 ONHT 1848:2881, 6516, KÖZLÖNY 1848. október 10.

4 OL H 92 ONHT 1848:2879, 6512, 6754, OL H 2 OHB 1848:1148, KÖZLÖNY 1848. augusztus 15.

Ilyen körülmények között zászlóalja a nemzetőrség eredeti feladatának – a személy- és vagyónbiztonság védelmének – is alig felelhetett meg. Dessewffy a kinevezését köszönő levélben ígéretet tett, hogy minden erejét, tehetségét a lehetőségek szerinti kiképzésére fordítja. Erre azonban nem nyílt, nem nyílhatott lehetősége. Energiáit egészen más vette igénybe.

A nemzetőrség kiképzési feladatairól Simunich altábornagy közel 5.000 fős hadoszlopa vonta el a figyelmet, amely Galíciából lett útnak indítva a Bécs alatt gyülekező császári haderő megerősítésére. A császári hadoszlop Magyarországon keresztül szándékozott menetét végrehajtani. Szálláscsinálók október 13-án át is lépték a határt. Simunich azonban még aznap visszarendelte őket, mert időközben hírt kapott Jelačić visszavonulásáról és a bécsi forradalomról. Ezek ismeretében a hosszabb, de biztosabb – a Kárpátoktól északra fekvő – útvonalat választotta hadoszlopa számára, s csak Trencsény vármegyében kívánta átlépni a magyar határt.⁵

A Simunich-hadoszlop megjelenése komoly aggodalmat okozott a felvidéki vármegyéknek, különösen a betörés által leginkább fenyegetett Sáros vármegyének. Irányi Dániel sárosi kormánybiztos kémekeket küldött ki a császári csapatok szándékainak kipuhatolására. Minden eshetőségre felkészülve a honvéd újoncokat, s a különböző hadianyagokat Kassára szállíttatta, s rendelkezett a Kárpátokon átvezető útvonalak eltorlaszolásáról. Simunich menetirányának megváltozása sem szüntette meg a problémákat. Az OHB elrendelte, hogy Pulszky Sándor nemzetőr alezredes vezénylete alatt az északkeleti vármegyék indítsanak ki egy erős mozgó sereget Simunich trencsényi betörésének megakadályozására. Pulszky nagy nehezen kiállított közel 900 fős seregének 1/3-t alkották sárosi nemzetőrök, közülük 70 fő volt a kisszebeni. A nemzetőri szolgálattól való vonakodás mellett nehézségeket okozott a helyi parancsnokok számára, hogy más irányokba, így Észak-Erdélybe és a lajtai táborba is igyeeltek csapatokat az északkeleti vármegyékből.⁶

Dessewffy nem vett részt a Simunich elleni trencsényi vállalkozásban. Őt a Pestre rendelt csapatok vezényletével bízták meg. Ide a Kassán alakuló 20. honvédzászlóalj (továbbiakban Hz) 4., az abaúji önkéntes nemzetőrök 2. századával, 17 tüzérrel és két ágyúval, összesen 448 fővel indult el. Pestre való megérkezését november 10-i Vácról keltezett jelentésében a következő napra tette. Az abaúji önkéntesek a lajtai táborba kerültek, a honvédeket pedig beosztották más zászlóaljukba.⁷

Dessewffy pesti küldetésének teljesítése után visszatért Sáros vármegyébe. Itt időközben változás következett be beosztásában, mivel november 11-én az Eperjes központú nemzetőrzászlóaljnak a parancsnokává nevezték ki. Ennek korábbi parancsnoka Pulszky Sándor volt, akit honvéd alezredesi rangban az északkeleti vármegyéket magába foglaló hadmegye parancsnokává nevezték ki.⁸ A nemzetőrség és a honvédség szervezéséhez szükséges nyugalom azonban továbbra sem következett be. Galícia felől újabb nyugtalanító hírek érkeztek az ottani császári csapatok Magyarország elleni készülődéséről, amelyekről Irányi Dániel folyamatosan tájékoztatta az OHB-t és a környező vármegyéket, köztük Hevest is. A sokasodó ellenséges támadásra utaló hírek következtében a kormánybiztos Dessewffy és Haller

5 OL H 2 OHB 1848:535, HL 1848/49 2/280, 2/310, 2/311, 2/312, 2/337, 2/346, 2/348, 2/349/a, 2/359, 2/378, KÖZLÖNY 1848. október 19., október 20.

6 OL H 2 OHB 1848:1893, 2038, OL H 92 ONHT 1848:6832, 7290.

7 OL H 92 OHB 1848:7801.

8 KÖZLÖNY 1848. november 11., november 12.

őrnagyokat kiküldte a korábban készített határterlaszok ellenőrzésére, valamint újabbak létesítésére. Irányi a megtett intézkedéseit és a rendelkezésre álló erőforrásokat nem tartotta elégségesnek a császáriak egyre valószínűbb betörésének elhárítására. November 22-én Irányi arra kérte az OHB-t, hogy: „*elegendő rendes katonaságot, avagy gyakorlott honvédeket mielőbb küldeni méltóztassék, mert ilyen környékünkön sehol sincs, s azon nem nagy számú fegyveres nemzetőrséggel, mely van, mint a nemzetőrökkel vitt csatázások mutatják, semmi-re se mehetnének.*” Nem volt jobb a helyzet a környező vármegyékben sem. Boronkay Albert zempléni kormánybiztos lesújtóan számolt be megyéjéről november 20-án az OHB-nak: „*Nehéz az állás fegyveres erőt ott teremteni, hol se erő, se fegyver nincs...Ha már most az ellenség valósággal betörni szándékozik, mihez fog itt a különben csüggedező nép támaszkodni? A nemzetőrök löfegyverek hiánya miatt még csak a gyakorlatokat sem akarják jární, – a dzsidákat melyekkel egy része el van látva, fegyvernek sem nézik.*”⁹

Az idézett jelentések kétségessé tették a sikeres ellenállást egy ellenséges betörés esetén. A riasztó hírek valósággá váltak. Schlik altábornagy vezetésével december 6-án közel 7.000 fős ellenséges hadoszlop áttört az eltorlaszolt Duklai-szoroson és benyomult Sáros vármegyébe. Dessewffy Arisztid katonai tevékenysége ettől kezdve 1849 február végéig a Schlik elleni küzdelemhez kapcsolódott. Schlik csapatai elől a szorosok szemmel tartására kirendelt nemzetőrök és honvédek Kassa irányába vonultak vissza. Pulszky ezredes a Kassa előtti budaméri hegyszorosot tartotta az egyetlen helynek, ahol a siker reményében veheti fel a küzdelmet a császáriak ellen. Ide lettek rendelve Zemplén, Borsod és Abaúj vármegyék mozgósított nemzetőrsei, valamint a térségben szerveződő 20. és 42. hz-k. Schlik jobb szárnyának fenyegetésére Kassa felé rendelték a szepesi mozgósított nemzetőröket és az ott szerveződő 19. hz is.¹⁰

A Sáros vármegyei nemzetőrök mozgósítása komoly nehézségekbe ütközött nemcsak vidéken, de a városok esetében is. Eperjesen a városi tanács csak katonai erőszak hatására volt hajlandó elrendelni a nemzetőrség mozgósítását. A nehezen kiindított nemzetőrök nem mutattak nagy lelkesedést, ütközben sokan hazaszöktek közülük. A Sáros vármegyei nemzetőrök a budaméri állás centrumában helyezkedtek el a 20. hz századaival. A centrum parancsnokságát ellátó Gr. Haller Ferenc december 9-i jelentésében 944 Sáros vármegyei nemzetőr szerepelt. Egy december 11-i hadrendi kimutatásban azonban már csak 680 fővel szerepeltek, közülük 100 fő volt az eperjesi.¹¹

December 11-én került sor a budaméri ütközetre, amelyben a rögtönözve összevont, ki-képzetlen, hiányosan felszerelt nemzetőrökből és honvédekből álló magyar haderő súlyos vereséget szenvedett. Az ellenséges ágyúzástól megriadt nemzetőrök, köztük a sárosiak is, a csatateret elhagyva hazáig futottak. A felbomlott sereg visszavonulását a csekély létszámú lengyel légió, s az ütközet közben beérkező 42. hz fedezte. Pulszky ezredes másnapi jelentésében lesújtó képet festett az ütközetben résztvevő nemzetőrökről: „*Kassa mellett 10.000 emberem volt és mégis az ágyúkat Dessewffy őrnagy, Gr Péchy Szilárd százados és Gr. Forgách Kálmán hadnagy urakkal magamnak kellett fedeznem, mely bizonyossága annak, mily biztos a kevés kivétellel csak részegségébe lelkesedett, a veszedelem távollétébe elszánt és bátor nemzetőrsereg, melyet én parancsnokságom alá többé semmi esetre sem veendek, mert én inkább főbe lövetem magamat, mint hogy katonai becsületemet új gyalázatnak tegyem ki.*”¹²

9 OL H 2 OHB 1848:3057, 3551, 3552, 3921.

10 OL H 2 OHB 1848:5062, 5167, 5241, 5400, OL H 102 Boronkay ir. 7, KARSA Ferenc 1993: 27–29. o.

11 OL H 105 Farkassányi 4. d. 327., 5. d. 847.

12 OL H 2 OHB 1848:5241, 5580, 6554, KARSA Ferenc 1993: 35-48. o., KÖZLÖNY 1848. december 16.

Az ütközetben úgy tűnik Dessewffy nem az eperjesi nemzetőrök élén állt, hanem Pulszky ezredesnek segédkezett az irányításban. Ezt valószínűsíti Pulszky december 22-i jelentése is, amelyben az eperjesi nemzetőrök parancsnokaként Haller őrnagyot említi.¹³ Az azonban bizonyos tény, hogy az általános megfutamodásban az ágyúk megmentésén fáradozott, s az utolsók között hagyta el a csatateret. Ezt megerősíti Debreczeny Pál borsodi nemzetőr főhadnagynak a Kossuth Hírlapja szerkesztőjéhez írott levele is, amelyben megemlíti, hogy: „a csatavesztés után a Borsodi első zászlóalj, hol hiteles adatok után Károlyi őrnagy, s Sörös Tamás százados, kiket utoljára valék táborunkból jönni tapasztalando – a Sárosi nemzetőrök őrnagya Gróf Dessewffy (sic!) szinte hazafiúi kötelességeket tanúsítottak...”¹⁴

A vereség után Pulszky seregének maradványai Miskolcon gyülekeztek. A rendelkezésre álló erőkkel Pulszky Miskolcot is tarthatatlannak ítélte. Eredményes ellenállást csak Hatvan és Gödöllő térségében tartott elképzelhetőnek, de akkor is csak rendes katonasággal megerősítve. Elképzeléseinek megfelelően a megmentett ágyúkat december 12-én el is indította Mezőkövesd felé. A követendő katonai intézkedésekkel kapcsolatban eltérő véleményen volt Irányi kormánybiztos. Ő Miskolcot mindenképpen tartani akarta, s védelmére alkalmazni kívánta a nemzetőrséget és a népfelkelést is, noha ő sem volt jobb véleménnyel azokról, mint Pulszky. Ellentétüket nem oldotta fel az sem, hogy a vereség okozta riadalom első pillanatának elmúltával Pulszky is úgy döntött, Miskolcon marad, míg Schlik előre nem nyomul Kassáról. A budaméri vereség, valamint az Irányi és Pulszky ellentéteiről érkező hírek komoly aggodalmat okoztak az OHB számára. December 13-án az OHB két tagját neveztek ki a veszélyeztetett térség polgári és katonai vezetőjévé. Szemere Bertalan Északkelet-Magyarország teljhatalmú kormánybiztosa, míg Mészáros Lázár hadügyminiszter az újjá szervezendő „északi mozgó hadsereg” parancsnoka lett. Szemere december 15-én, Mészáros december 18-án érkezett Miskolcra.¹⁵

Dandárparancsnokként Schlik ellen

Dessewffy Miskolcra zászlóalj nélkül, segédtsíjtjének – Dessewffy Imre nemzetőr hadnagynak – a kíséretében érkezett meg. Tevékenységéről Mészáros Lázár megérkezése után vannak információk. Mészáros a csapatok mozgékonyságának a növelése céljából, a lakosságtól nehezen beszerezhető előfogatok helyett, állandó társzekereket akart rendszeresíteni az alakulatoknál. Ezek beszerzésével december 24-én Dessewffyt bízta meg. Szemere december 26-án már azt jelentette az OHB-nak, hogy: „a zászlóaljknak van két – két szekere, mit itten csináltattunk.”¹⁶

Hamarosan a társzekerek beszerzésétől fontosabb beosztást kapott. A budaméri vereség nyilvánvalóvá tette, hogy Schlik előrenyomulását csak nagyobb létszámú rendezett haderővel lehet megállítani. Szemere jelentése szerint december 17-én Miskolcon mindössze 800 honvéd, 400 lengyel légionista, 80 huszár és 25 ágyú állomásozott. Megerősítésükre az OHB újonnan alakult honvédzászlóaljakat, s lovasságot vezényelt Miskolcra. A 17. hz Hont, a 26. hz Heves, a 43. hz Szabolcs vármegyében, míg a Bocskay-zászlóalj (később 52. hz) a Hajdú kerületben lett felállítva. Ide érkezett Egerből a 34. gyalogezred egy gyenge százada

13 OL H 2 OHB 1848:6554.

14 OL R 110 Kossuth Hírlapja 2. tétel.

15 OL H 2 OHB 1848:5409, 5581, 5751, 6029, 6190.

16 HL 1848/49 6/337, OL H 2 OHB 1848:6782.

is. A rendes lovasságot fél század 6. Württemberg-, 1–1 század 8. Coburg-, illetve 13. Hunyadi- és 4 század 14. Lehel- huszár alkotta. Mozgósították a környező vármegyék nemzetőrségét is. Különösen sok nemzetőr érkezett Heves vármegyéből: 3 század gyalogos, 2 század önkéntes vadász és 8 század lovas. A szerveződő hadtest alá rendelték a Zemplénben és Ungban szerveződő 21. hz-t, valamint a Szepesben lévő 19. hz-t. A felsorolt erősítésekkel a hadtest Miskolc környékén álló csapatainak a létszáma december 26-ra 8.028 gyalogosra, 2.039 lovasra és 25 ágyúra növekedett. Mészáros a hadtestet 2 dandárra és 4 kisebb különítményre osztotta fel. A dandárok parancsnokságával Pulszky Sándort és Dessewffy Arisztidot bízta meg.¹⁷

Dessewffyt időközben december 20-án Mészáros felterjesztette honvéd alezredessé történő kinevezésre, amelyet az OHB jóváhagyott. Alezredesi oklevelét december 26-án állította ki a hadügyminisztérium. Előléptetéséhez valószínűleg hozzájárult a Mészárossal való korábbi ismeretsége. 1837 és 1839 között együtt szolgáltak az Észak-Itáliában állomásozó 5. Radetzky-huszárezredben.¹⁸

A hadtest dandárokra és különítményekre történt felosztása a Schlik elleni támadó hadmozdulatokkal volt összefüggésben. December 24-én azt jelentette az OHB-nak, hogy: „Mihelyt zászlóaljaim csak egy kissé tölteni, és kilőni tudják fegyverüket, és a legsziükségebb mozdulatokat tudják”, megindítja a támadást. Csapatainak kiképzésben mutatkozó hiányosságait a szemben álló csapatok megosztásával szándékozott ellensúlyozni. Ennek érdekében egy kombinált haditerv keretében több oldalról akarta megtámadni a Kassán állomásozó Schliket.¹⁹

Mészáros tervezett hadmozdulatait azonban megelőzte Schlik előrenyomulása, aki fel akarta deríteni a Miskolc környékén létező magyar erők nagyságát. Az erőszakos kémszemlét végrehajtó császáriak és Mészáros hadereje december 28-án Szikszó környékén ütköztek meg egymással. A magyarok előnyös védőállásban helyezkedtek el, s több támadási kísérletét visszaverték az ellenségnek. Az est beálltával előbb a magyarok, majd Schlik is visszavonult. Dessewffy dandárjával a magyar arcvonal balszárnyán helyezkedett el. Alakulatai közül a legnagyobb zavart a 17. hz okozta, amelynek újonc katonái az ágyútűztől megriadvan megfutamodtak.²⁰

A szikszói különösebben nem jelentős ütközet után, Mészáros – ragaszkodva az eredeti elképzelésekhez – megkezdte előrenyomulását Kassa irányába. Elővédjét a Dessewffy-dandár alkotta, amelyből a 17. hz-t és a 26. hz két századát más támadó oszlopokba osztották be. Így a dandár a következő csapatokból állt: a 26. hz 4 százada, a 42. hz, 1 század egri önkéntes vadász, 1 század Coburg-huszár, 200 hevesi lovas nemzetőr és 8 ágyú. Összesen 2440 fő.²¹ December 30-án dandárjával Szikszóig nyomult előre. Innen küldött ki cirkálókat, híreket szerezni az ellenség állásáról. Gondoskodott az ellenség által lerombolt hidak helyreállításáról is. Január 1-jén Garadnáig nyomult. Innen jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy az ellenség utóvédje Hidasnémetiig vonult vissza, s felderítésükre erős járőrt küldött ki. Csapatait Garadnán, illetve az ahhoz közeli Idrány és Felsőnovaj falvakban szállásolta el. Január 2-i jelentését már Hidasnémetiből küldte Mészárosnak. Előőrseit a félóránnyi járásra lévő Tornyosnémetiben állította fel, amelyekkel lovas cirkálókkal tartotta fenn az

17 OL H 2 OHB 1848:6029, 6782, HL 1848/49 51/135.

18 OL H 75 1848:12661, 12861, BONA Gábor 1987: életrajzi adatok, ÁCS Tibor 1979: 73. o.

19 OL H 2 OHB 1848:6553.

20 OL H 2 OHB 1849:82, KARSA Ferenc 1993: 66–70. o.

21 HL 1848/49 51/135.

összekötötést. Cirkálókat küldött ki Kassa irányába is. Érdemes idéznünk jelentésének utolsó bekezdését: „*A most Kassáról érkezett postakocsisnak beszédje szerint Schlik egy részt Béla felé – más részt Eperjesre küldött, a többivel pedig Kassán tanyázik.*” Másnap Szináig nyomult előre.²²

Dessewffy január 2-i tudósítása arról árulkodik, hogy Schlik időben felismerte Mészáros elképzeléseit, s intézkedett azok meghiúsításáról. Január 1-jén visszavonulásra kényszerítette Driska Szilárd százados szepesi és Rapaics Dániel őrnagy ungi különítményét, amelyeknek együttműködve Eperjest kellett volna elfoglalniuk. Január 2-án meghiúsította Wladislaw Tchorzniczki alezredes zempléni különítményének kísérletét is a Kassától keletre fekvő Dargói-hágó elfoglalására. Így Schlik felkészülten várta a magyar főerők támadását.²³

Mészáros az elterelő hadműveletek kudarca után sem mondott le a Kassa elleni támadásról. A január 4-i kassai ütközetben azonban a magyar csapatok vereséget szenvedtek. A csatátér balszárnyán visszavetették a támadást megkezdő Perczel Sándor őrnagy vezette különítményt. Hasonló sorsra jutott a Pulszky ezredes vezette centrum támadása is. Elakadt a jobbszárnyon a Dessewffy-dandár támadása is, mivel azt nem támogatta a szélső jobbszárnyon előrenyomuló Teodor Rembowski őrnagy vezette különítmény. A legkritikusabb helyzet a centrumban következett be. Schlik jól működő tüzérsége zavarba hozta az ágyútűzhöz nem szokott hevesi lovas nemzetőröket és a Lehel-huszárokat, akik gyors futásban kerestek menedéket, magukkal rántva a többi ingadozó alakulatot is. Legtovább a Dessewffy-dandár alakulatai tartották meg állásukat. Dessewffy a 26. hz-val megállította a vele szemben kibontakozó császáriak támadását, a Coburg-huszárokkal pedig visszaűzött két túlságosan előrevont ellenséges ágyút. Látván a centrum felbomlását, s az ágyúk elakadását, támadásra szánta el magát. Ezzel magára akarta vonni az ellenség erőinek a zömét, hogy lehetővé tegye az elakadt ágyúk megmentését, s a felbomlott alakulatok rendezését. Előrenyomulásra adott parancsot a 42., s a centrum még egyetlen csatátérén lévő alakulatának, a 20. hznak, amelyet rendelkezése alá vont. A 42. hz támadását azonban a császáriak visszavetették a tartalékban álló hevesi lovas nemzetőrökre, amelyekkel összekeveredve azok is rendetlen futásban kerestek menedéket. Mészáros látva a reménytelen helyzetet, visszavonulásra adott parancsot Dessewffy még csatátérén álló alakulatainak. Rájuk hárult a megfutamodott hadtest visszavonulásának a fedezése. Ebben különösen kitüntette magát a 26. hz, amely az ellenséges lovasság több rohamát is visszaverte. A zászlóalj visszavonulását személyesen Dessewffy irányította.²⁴

A kassai vereség a felbomláshoz közeli állapotba sodorta a nagy energiával megszervezett magyar hadtestet. A mozgósított nemzetőrség nagyobb része hazáig szaladt, személyükre nézve befejezve a szabadságharcot. A honvédszászlóaljok fogyatkozásai elsősorban szintén a megfutamodás során bekövetkezett szétszéledésből eredt. Mészáros január 13-i búcsúparancsában is kitért a kassai vereségre: „...*mióta a világ áll, oly csúful egy sereg sem futott meg, és pedig anélkül, hogy vagy sok ellenséget látott, vagy vele ütközött volna.*”²⁵ Az alakulatok létszáráról Mészáros január 14-én a következőket jelentette: „*Az elébb ott létező 6 zászlóalj közül úgy mint 17., 20., 26., 42., 43., 52. (Bocskai-zászlóalj – H. J.), az elsőből most már csak 50, a 20-ból még majd a fele, szinte a 43. és 52-ből hibáz, a 42-ből egyharmad*

22 HL 1848/49 7/38, 8/44, 8/122, 8/178.

23 HL 1848/49 8/43, 8/362, OL H 2 OHB 1849:93.

24 OL H 2 OHB 1849:93, 186, 555, 577, 609, HL 1848/49 8/501, KARSA Ferenc 1993: 70–75. o., HAJAGOS József 1996: 136–137. o.

25 OL H 2 OHB 1849:630.

rész, a 26-ból egy század hiányzik, számban ki nem bírom tenni, mivel minden fenyegetésem dacára a valódi létszámok csak eljöttöm végpercébe küldték be, mit azonban most körülbelül közel kétezer emberre lehet tenni, melynek száma azonban még minden nap kisebbedik. A lovasságból mindössze valami 60 – 80-an hibáznak.” A hadtest 25 ágyújából 10 veszett oda. problémát okozott az is, hogy a megfutamodó alakulatok nehezen előteremtett felszerelésük jelentős részét is elhánták menekülés közben.²⁶

Schlik kassai győzelme után nem nyomult a magyarok után, s ez lehetővé tette, hogy a nagy veszteségeket szenvedett felső-tiszai hadtestet újjászervezzék. Szemere Bertalan kormánybiztos mellett ebben nagy szerepet játszott Klapka György ezredes, aki Mészáros január 13-án váltotta fel a hadtest parancsnokságában. A parancsnokváltás érdekessége, hogy Mészáros lehetséges utódaként Répásky Mihály, Damjanich János és Klapka György mellett felmerült Dessewffy Arisztid személye is. A Debrecenben tartózkodó Irányi Dániel Kossuth azon kérdésére, hogy: „*Akad-e ebben a seregben valaki tiszt, akire rábízhatnók a parancsnokságot?*” – azt válaszolta – „*Én csupán Dessewffyben bízom, s még ő is csak lovassági tisztnek kiváló.*”²⁷

Mészáros még parancsnoksága alatt a hadtest maradványait Tokaj és Miskolc környékén csoportosította, mivel: „*Ezen két állás... azon előnnyel bír, hogy ha Kassáról Miskolcot megtámadni szándékoznák a tokaji oldal a hátába jöhetne midőn a miskolci homlokban jöhetne eleibe. Ha pedig Kassáról a tokaji állást akarnók megtámadni, úgy kevés erővel ellen állani és a lovassággal megkeríteni lehetne.*”²⁸ A 2000 főt meghaladó gyalogosból, 300 lovasból és néhány ágyúból álló miskolci dandár parancsnokságával Mészáros Dessewffyt bízta meg. A dandárba tartozott a 20. hz (2 század), a 26. hz, a 42. hz (4 század), 1 század lengyel légió, a borsodi önkéntes zászlóalj (4 század), 1–1 század Coburg- és Hunyadi-huszár, 2 század hevesi lovas nemzetőr, valamint 4 hatfontos ágyú. Január 12-én alárendeltségébe került a Szepességből Sajószentpéterre érkezett 19. hz (700 fő) és 4 hatfontos ágyú. Január 14-én a Görgei táborából érkező két század abaúji önkéntes nemzetőr is alárendeltségébe került. A következő két nap további 2 kétfontos, valamint 2 hatfontos ágyú érkezett Miskolcra Gömör vármegyéből újoncok kíséretében. A lengyeleket időközben átadta a Jerzy Bulharyn ezredes parancsnoksága alatt szerveződő lengyel légió állományába. Bulharyn egyben dandárparancsnoki beosztást is kapott a hadtestben az állásáról lemondó Pulszky Sándor ezredes helyett.²⁹

Dessewffyre, mint dandárparancsnokra sokrétű feladat hárult. A kassai vereség során demoralizálódott alakulatokban helyre kellett állítani a fegyelmet. Erre január 17-én Klapka külön parancsban hívta szólította fel a dandárparancsnokokat: „*Sajnosan kénteleníteném a hozzám érkezett panaszokból értesülni, hogy a zászlóalj legénység állomási helyein megfigyelve minden katonai fegyelemtől, és szabályokról, s főként azon tudatról, hogy ők honvédek...maguk követik el a lakosokon a legnagyobb erőszakot, garázdaságokat...minélfogva nem csodálom ha magunk népei a magyar sereg iránt bizalmukat napról napra veszítik...Ezeknek következtében a legszigorúbb felelősség terhe alatt meghagyom a dandár parancsnokságnak, hogy minden dandárjához tartozó osztályoknak tudtára adja: hogy ha jövődöben a legénység garázdálkodása, fegyelmezetlensége, s erőszakoskodása iránt a*

26 OL H 2 OHB 1849:630, 93, 395, HAJAGOS József 1994: 67–68. o.

27 HAJAGOS József 1994: 66. o., IRÁNYI – CHASSIN 1989: II. k. 147. o.

28 OL H 2 OHB 1849: 630.

29 OL H 2 OHB 1849: 630, HL 1848/49 8/621, 9/104, 9/209, 9/285, 9/286, 50/164, OL H 147 13. d. 61., 73., 127., 444. f.

legkisebb panasz érkezik hozzám: az ilyen bűnös a hadi törvények értelmében szigorúan fog lakolni, az illető parancsnok pedig felelőség alá fog vonatni.”³⁰ A rendeletre is reagálva január 17-én Dessewffy azt jelentette Klapkának, hogy: „Egy közvitézt ki lopással vádoltatott, s kiről bebizonyult, hogy ezt elkövette 50 botütéssel fenyítettem meg, egy altisztet pedig tiszt-ségéről letettem. Kiadtam a rendeletet, hogy ezentúl a rend és fegyelem feltartása a tisztek legfőbb kötelessége legyen.”³¹

Az elharapódzott fegyelmezetlenséghez több tényező is hozzájárult. Ezek közé tartozott a kritikán aluli élelmezés. Ez már december óta folyamatos problémája volt a hadtestnek. A napokig élelem nélkül lévő csapatok több esetben egyéni és csoportos beszerzési akciókkal segítettek magukon. Dessewffy többször szóvá tette dandárjának rossz élelmezését. Január 2-án Garadnáról azt írta Mészárosnak: „Itt semmi nemű élelmi szerek iránt rendelkezés nem történt, e tekintetben még ily rossz helyzetben sehol sem voltunk, a megyei tisztviselők mind megszöktek, – de mindamellett hogy semmi intézkedések nem történtek, a parancsnokságom alatt lévő seregről gondoskodni fogok és semmiben sem fogom hagyni nélkülözni.” Erőfeszítései ellenére azonban a későbbiekben sem javultak dandárjának élelmezési viszonyai. Érdemes teljes terjedelemben idézni egy későbbi, február 16-i jelentését, amelyet a hadsereg főparancsnokságához írt: „Ezennel a tisztelt Főparancsnokságnak bejelentem, hogy az élelmezés minden kiadott rendeletek dacára rendetlenül folyik, – a hús melyet a többi dandárok többnyire ingyen kapták, – dandáromhoz tartozók által kivéven két esetet mindeddig készpénzzel fizettetett, sőt ritkán kapott is, – széna, zab többnyire későn érkezik, – a biztosok hanyagsága mindezen rendetlenségek oka – így például a hús rendes kiszolgáltatására rendelt biztos csak ma déltájban jött ide tudakozódni, vajon van e hús vagy nincs? ha addig a méz-sáros nem vágott volna miből főzött volna a katonaság, – szalonnát a katonaság már vagy 7 napja nem kapott, – kérném magamat mindenkor jó előre tudósíttatni mikor járul a katonaságnak ingyen hús, bor, szalonna, – és a biztosoknak keményen meghagyatni, hogy ily hanyagságokat el ne kövessenek. – Farkassányi főtábori élelmezési biztos úr által rendelt albiztosok[nak] kötelességük volna mindennap nálam jelentkezni, s még mindeddig nagyon ritkán kerültek szemem elé.”³²

A katonai fegyelem megbomlásához hozzájárult az is, hogy több alakulat nem rendelkezett parancsnokkal. Dessewffy dandárjánál ez igaz volt a 19. és a 26. hz-ra, a borsodi önkéntes nemzetőr zászlóaljra, illetve a tüzérségre. Ez problémát legkevésbé a 26. hz-nál okozott, mert a rangidős százados, Beöthy György kemény kézzel, nagy hozzáértéssel látta el a parancsnokságot. A zászlóalj parancsnoka, András János őrnagy a szikszói ütközet után jelentett „betegséget”, s nem is tért vissza többet alakulatához. Beöthyt Dessewffy többszöri ajánlatára azonban csak március 1-jén léptették elő őrnaggyá. A rátermett parancsnok hiánya nagyobb problémát jelentett a 19. hz-nál. Parancsnoka, Petróczy Károly őrnagy a budaméri ütközet napján, december 11-én köszönt le állásáról. Petróczy helyett a parancsnokságot ideiglenesen előbb Driska Szilárd százados, majd a sikertelen eperjesi támadás után Winkler Ferenc százados vette át. A zászlóaljról Dessewffy január 15-én azt jelentette, hogy: „...Winkler százados... a zászlóaljat a legnagyobb rendetlenségben vette által, s azt mindeddig – miután éjjel-nappal útban volt – még rendbe nem szedhette.” A zászlóalj parancsnoka végül az addig a szepesi ágyúk vezényletét ideiglenesen ellátó Nyeregjártó János százados lett, akit rátermettebbnek ítélték Winklertől. Nyeregjártót január 18-án előléptették ör-

30 HL 1848/49 51/56.

31 OL H 147 13. d. 126. f.

32 HL 1848/49 8/122., 13/598.

naggyá. A közel 500 főből álló borsodi önkéntesek parancsnokságával Dessewffy Pongrácz Ferencet, a 20. hz századosát bízta meg. Sok problémát okozott a két századra leolvadt 20. hz is, amelynek parancsnoka, Bányafy Ferdinánd őrnagy mindig a legváltáságosabb pillanatban – pl. a január 4-i kassai ütközetben – vonta ki magát a szolgálat alól. Bányafy január közepén betegszabadságra távozott, helyette a két századot, míg azt össze nem vonták az 52. hz-val, Körmey Ferenc, majd Mecsery Ágoston százados vezényelte. A 4, majd 10 ágyúra bővült tüzérség parancsnokává Dessewffy a hadtestparancsnoksághoz írt jelentéseiben a lenygel Teofil Lapinski hadnagyot ajánlotta, akit január 16-án megerősítettek beosztásában.³³

Sok probléma jelentkezett a fegyverzet területén is. Zászlóaljai közül legtöbb hiányossággal a 19. hz rendelkezett. Miskolcon a hiányzó fegyvereket nem lehetett előteremteni, mivel a helyben találhatóakat már korábban felhasználták más alakulatok felszerelésére. A hiányt csak részben enyhítette a Gömör vármegyéből érkezett, s az abaúji önkénteseknél főlős számban található fegyver. Dessewffy január 17-én további 150 fegyvert kért a 19. hz számára a hadtestparancsnokságtól. Rendelkezett a Szepesből és Gömörből érkezett ágyúk felszereléséről és fogatokkal való ellátásáról is. Valamennyi alakulata hiányt szenvedett ruházatban, lábbeliben és egyéb felszerelési eszközökben. Dessewffy saját hatáskörében tábori műhelyt és több lőszeres szekeret készíttetett. Krónikus hiány mutatkozott a puskák és ágyúk lőszerellátásában is, amelyre rendre felhívta a hadtestparancsnokságot. Azonban ezen ez sem tudott segíteni, mert a fegyver- és lőszergyárak januári Tiszántúltra történő költöztetése, s újbóli üzembe helyezése több hetes késést eredményezett a lőszergyártásban.³⁴

Mint az eddig leírtak is mutatják, Dessewffy nagy aktivitást fejtett ki a különböző szervezési feladatokban. Tevékenységéről elismerően nyilatkozott Szemere Bertalan kormánybiztos is. Január 14-i Klapkának írt levelében úgy említi Dessewffyt, „*ki bátor, vállalkozó, nyugodt katona, és mint ilyen, a haza és ön becsületére érdemes.*” Hasonlóan jellemezte másnapi OHB-nak írt jelentésében is. Január 16-án a jövőbe vetett bizalom hangján nyilatkozott Szemere az OHB-nak: „*Klapka fővezér, Dessewffy és Bulharyn dandárvezér, – új emberek, új szerencsét hoznak.*” A felsorolt személyekbe vetett bizalmát Szemere megerősítette Görgeinek írt január 17-i levelében is: „*Jött Klapka, Bulharyn, marad Dessewffy; az első értelmes, bátor, a másik tapasztalt, a harmadik vállalkozó katona. Jobb jövődönék nézek elébe.*”³⁵

Klapka a hadtestparancsnokság átvétele után arra utasította dandárparancsnokait, hogy naponta két órát gyakorlatoztassák alakulataikat, hogy ezzel csökkentsék kiképzési hiányosságait. Ennek az indokolt intézkedésnek a végrehajtása Dessewffy dandárjánál nehézségekbe ütközött. Január 15-én azt jelentette Klapkának, hogy: „*A szolgálat azon katonaságra, mely itt dandáromban maradt, igen nehézül, mert négy vonalat Arnót – Szikszó – Szentpéter – Pest felé mindenkor szemmel tartani, 10 ágyúhoz... a szükséges fedezetet adni, helyben a szolgálatot tenni és e katonasággal parancsolatja értelmében naponta két óráig gyakorolni, miután az egész dandár többnyire szolgálatban leend, nem igen lehetséges.*”³⁶

Az idézett jelentés érinti a Dessewffy-dandár feladatait. Miskolcraól figyelemmel kellett tartania Schlik csapatainak lehetséges előrenyomulási irányait. Folyamatosan híreket kellett szereznie a Pest környékén állomásozó császári főerők mozdulatairól, különösen a Miskolc

33 HL 1848/49 7/7, 8/621, 9/104, 9/209, 9/285, 9/286, 9/402, 50/164, OL H 147 13. d. 61., 73., 127., 256., 444. f., KÖZLÖNY 1849. január 20.

34 HL 1848/49 9/104, 9/125, 9/285, 9/286, 9/402, OL H 147 13. d. 73., 96., 112. f.

35 OL H 2 OHB 1849:500, 609, 770, OL P 295 Görgey cs. lt 37. cs. b/10/c

36 HL 1848/49 9/286.

és Tiszafüred irányába történő esetleges előrenyomulásokról. Ugyanakkor fenn kellett tartania az összeköttetést a szomszédos dandárokkal is. Csapatait a feladatoknak megfelelően helyezte el: a 19. honvédszázalókat Felsőzsolcán, fél század Hunyadi-huszárt Szikszón, amely megfigyelő órallomást létesített Forrón. Az abaúji önkéntesek Hejőcsabán állomásoztak, szemmel tartva a pesti és a tiszafüredi útvonalakat. A 26. honvédszázaló és a még szervező-dőben lévő borsodi önkéntesek az ágyúkkal együtt Miskolcon voltak elhelyezve. A Coburg-huszárok a Sajó-völgy szemmel tartására Szirmabesenyőn és Kelecsényben állomásoztak.³⁷

A fent említett feladatokat még Mészáros Lázár jelölte ki. Klapka elsődleges feladatának a Tisza vonalának a megtartását tekintette. Ezt írták elő számára az OHB-tól és a hadügyminisztérium tábornoki főnökétől, Vetter Antal tábornoktól vett utasítások. Klapka úgy ítélte meg, hogy nagyobb számú haderő Miskolcon való állomásoztatása kedvezőtlenül befolyásolja a fő célt, ezért elrendelte, hogy Dessewffy csapatai Tokajhoz közelebb vonuljanak. Dessewffynek január 14-én előbb a 20. és a 42. honvédszázalókat, valamint fél század Hunyadi-huszárt kellett kiindítania Megyaszó felé. Január 16-án Miskolcot feladva Szikszón kellett összpontosulnia. Miskolc feladását azonban ellenezte Szemere Bertalan kormánybiztos felszerelési és politikai okokra hivatkozva, s megtiltotta Dessewffynek a parancs végrehajtását. Dessewffy ennek ellenére tartotta magát Klapka utasításához és január 17-re kiürítette Miskolcot. Ezt tette azért is, mert kémeitől értesült Schlik előrenyomulási szándékáról.³⁸

Dessewffy január 15-én a következőkben határozta meg legközelebbi feladatait Klapkához írt jelentésében: „*Céлом a dandáromat, miután sok ágyúm vagyon, összehúzni, és magamat úgy mozgóvá tenni, hogy ha netalán észrevenném, hogy az ellenség gyengébb, azt visszaverjem, ha pedig egész erejével jönne, a fő táborral a főparancsnokság által kijelölt módon egyesülni.*” Hasonló tartalmú jelentést írt aznap az OHB-hoz Szemere is: „*Dessewffy egy bátor, vállalkozó katona, talán az egyetlen katona, elhatározta velem, Szikszón azt megtámadni (az ellenséget – H. J.), ha nem egész erővel jön.*”³⁹

Dessewffy kémei az ellenség előrenyomulásával kapcsolatban nem tévedtek. A rendelkezésre álló erőkkel Schlik támadásra szánta el magát, hogy a magyarok ellenállásától függően kierőszakolja a tokaji átkelőt, vagy csak Klapka erőinek lekötésével biztosítsa a Windisch-Grätz által erősítésül küldött Schulzig-hadosztállyal való egyesülést.

Dessewffy január 16-án jelentette a hadtestparancsnokságnak, hogy: „*Az ellenség gyanús mozdulatai miatt szükségesnek láttam ma dandárommal Szikszóig előrenyomulni és ott a környéken magamat elhelyezni..., még pedig azért pontosítottam az erőmet itt Szikszón össze, mert az ellenség messzire erős cirkáló csapatokat küldvén ki, nem akartam erőmet szétosztani... A Forrón előőrson volt Hunyadi huszárok közül négyet ügyetlenségük miatt az ellenséges cirkálók elfogtak, – ez eset hallatára tüstént erős huszár csapat cirkálatra indult ki, azonban ez visszatérvén jelenté, hogy Forrón túlig haladván semmi ellenséget észre nem vettek. – Különben kémeim jelentése szerint az ellenség Hidas Németiben, Gönczön és Göncz Ruszkán vagyon és úgy látszik mintha szándéka volna előrenyomulni, azonban én minden mozdulatát figyelemmel követve ezekről tudósítást szerezni, és további mozdulataimat ezekhez alkalmazni fogom...minden elővigyázattal vagyok, hogy valamiképp készületlenül az ellenség ne találjon.*” Másnap január 17-én azt jelentette, hogy: „*A Főtáborral egyvonásban maradni célszerűnek látván ma Szikszón maradtam, – cirkálóm Forrón túl járnak,*

37 HL 1848/49 9/286.

38 HL 1848/49 9/189, 286, 402, OL H 147 13. d. 73., 112., HAJAGOS József 1994: 66–67. o.

39 HL 1848/49 9/285, OL H 2 OHB 1849:500.

mindeddig semmi mozgalomról az ellenség részéről jelentést nem tettek, – holnap azonban, hogy ha addig más rendeletet nem veszek, elő fogok dandárommal nyomulni.”⁴⁰

Január 18-án Dessewffy dandárjának zömével Novajig nyomult és előőrseit Forróig toltta előre. A túlerővel mutatkozó császáriak elől azonban jobbnak látta visszavonulni Szikszóig. Január 19-én itt kapta kézhez Klapka utasítását, hogy Szerencsen keresztül egyesüljön a hadtest Tokaj környékén állomásozó csapataival. Dandárja azonban nem indulhatott el azonnal, mert a nagy távolságra járőröző előcsapatok bevonása több órát igényelt. A kijelölt útvonalon Dessewffy nem tartotta kivitelezhetőnek az egyesülést. Az okokról december 20-án Hernádnémetiből tájékoztatta a hadtest parancsnokságát: „...a parancsban meghagyott útvonalat annál inkább véltem tanácsosnak nem követni, mert a főtáborból 7-8 mérföldnyire az összeköttetést fenntartani nem lehetvén, s az ellenség a mieinket Tállyáról visszavervén, – azon az útvonalon visszahúzódva könnyen dandárommal a főerőtől elmentszhetett volna. – Azért tanácsosabbnak tartottam Hernádnémeti felé Lucnak vonulni, s ott a Tiszán átkelvén további utamat Tokaj felé veendem minden esetre, bővebb parancsait elvárva.” Dessewffy megváltoztatott útirányáról január 20-án tájékoztatta a hadtestparancsnokságot a 20. és 42. honvédszászlóaljakkal Mezőzomboron állomásozó Gedeon László őrnagy is. Tállyáról egyébként a magyar csapatok csak január 20-án vonultak vissza.⁴¹

Dessewffy még január 20-án Tiszadobról küldött újabb jelentést a hadtestparancsnokságnak dandárja helyzetéről és másnapi menetcéljáról: „...egy részét Luc helységben elszállásoltam, más részét a 10 ágyúkkal együtt szerencsésen a befagyott Tiszán áthoztam és itt elhelyeztem. – A katonaság az erős éjszakai marsolás, – úgy a ma tett kettőzötetett indulás miatt úgy ki van fáradva, hogy holnap csak 9 óra tájban indulhatok ki, s csak egy állomást Lökig fogok tehetni, – ha csak más parancsolatját nem veszem.” Schlik Tokaj felé történő előrenyomulásáról értesülő Klapka január 21-én arra utasította Dessewffyt, hogy másnap virradóra érjen Tokajba. Az utasítást Tiszalökön kapta kézhez. A fáradtságtól kimerült csapatai azonban az előírtnál későbbben érkeztek meg, s így a január 22-i tarcali és bodrogkeresztúri ütközetben gyalogsága csak a harcok végső fázisában jelent meg. Lovasságával és tüzérével azonban még időben be tudott avatkozni a küzdelembe Tarcal környékén.⁴²

Klapka január 23-án a Dessewffy-dandárt a Bodrog mentén előrenyomuló Herzmanowsky-különítmény oldalba támadására rendelte. A kezdeti sikerek után a Bodrogkeresztúrnál több oldalról megtámadott császári különítmény kénytelen volt visszavonulni Mádra, ahol Schlik főerői tartózkodtak. Az összecsapásban a Dessewffy-dandár jelentéktelen veszteségeket szenvedett.⁴³

Klapka a január 22-i és 23-i ütközetek kapcsán dicsérőleg nyilatkozott Dessewffyról. Január 22-i jelentése tartalmazza: „Különösen kiemelendő a lengyel csapat, 34. zászlóalj, a Császár, Coburg s Lehel huszárok, s név szerint Bulharyn ezredes, Dessewffy alezredes, Tchorznicki alezredes és Idzikowski őrnagy.” Január 23-án a következőket jelentette az OHB-nak: „Különösen kitűntek Sulcz őrnagy..., Benkő 21-dik zászlóaljbéli százados..., továbbá Dessewffy alezredes, Szél százados, Czappan főhadnagy, Litsmann Császár-husár százados, Csomortányi Lehel-husár százados, Kopcsó nemzetőr százados, de kitűnőleg a hevesi nemzetőrök őrnagya gróf Wartensleben.”⁴⁴

40 HL 1848/49 9/285, OL H 147 13. d. 126. f.

41 OL H 147 13. d. 130., 159., 178., 215., HL 1848/49 10/174.

42 HL 1848/49 10/175., 231., OL H 2 920, 922, 999, OL H 147 13. d. 221, 209. KÖZLÖNY 1849. január 25., január 26.

43 OL H 147 13. d. 221., 209., OL H 2 OHB 1849:958, 998, 999.

44 OL H 2 OHB 1849:999, KÖZLÖNY 1849. január 26.

Schlik csapatai január 24-én Mádról visszavonultak Abaújszántóra, melyet tapasztalva Klapka elhatározta üldözésüket. Elővédül az előző napi ütközetekben kevésbé igénybevett Dessewffy-dandárt rendelte ki. A megkezdett előrenyomulást azonban a következő nap félbe kellett szakítani, mert hírek érkeztek arról, hogy a Schlik támogatására küldött Sulczig-hadosztály Miskolcra érkezett és elterjedt az a később tévesnek bizonyult hír is, hogy Tiszafürednél jelentős császári erők készülnek átkelni a Tiszántúlra.

Az erősítést magához vonó Schlik január 31-én ismét előrenyomult, hogy elfoglalja a tokaji átkelőt. Klapka a január 27-én Tarcalon tartott haditanács határozata értelmében a Tisza bal partján védőállást foglalva hiúsította meg a császáriak átkelését. A jórészt csak kölcsönös ágyúzásra korlátozódott ütközetben a Dessewffy-dandár a tartalékot képezte.⁴⁵

Még a tokaji ütközetet megelőzően, január 29-én a felső-tiszai hadtest a Tisza mentén található magyar seregek főparancsnokául kinevezett Gr. Henryk Dembiński altábornagy alárendeltségébe került. Az új főparancsnok megkésve, február 4-én érkezett a hadtest rakamazi főhadiszállására, az általa hozott segédcsapatokat, a Kazinczy-hadosztályt Tiszalökön hátrahagyva. Klapka és Dembiński a további hadműveletek kérdésében ellentétbe kerültek egymással. Klapka Schlik február 5-i visszahúzódását helyesen úgy értelmezte, hogy a Felvidéken visszavonuló Görgői a császáriak hátát fenyegetve hadműveleti közelségbe ért. Klapka Görgői támogatása céljából az összes rendelkezésre álló erővel üldözni kívánta Schliket, Dembiński azonban Miskolcra rendelte csapatait. Személyeskedésig menő vitájukban Klapkának február 6-án csak annyit sikerült elérnie, hogy csapatainak alig 1/3-val, a Bulharyn-hadosztállyal, előrenyomulhatott Schlik után.⁴⁶

Február 5-én a felső-tiszai hadtest új hadrendi beosztást kapott. A Dembiński által hozott erősítésekkel a hadtest létszáma 11.869 gyalogosra, 1429 lovasra és 41 lövegre szaporodott. Ezt három hadosztályra osztották fel, amelyeknek parancsnokai Jerzy Bulharyn ezredes, Máriássy János alezredes (később Sulcz Félix őrnagy) és Kazinczy Lajos alezredes (később Máriássy János alezredes) lettek. Mindegyik hadosztály két dandárra tagolódott. Dessewffy a Bulharyn-hadosztály egyik dandárjának lett a parancsnoka. A dandár a következő alakulatokból állt: a 26. honvédszázalój, 2 század lengyel légió, 2 század abaúji önkéntes, 50 fős sárosi és abaúji gerilla csapat, 1–1 század a 8. Coburg- és az 1. Császár-huszárezredből, fél század a 3. Ferdinánd-huszárezredből és a 4. hatfontos gyalogűtegéből. Összesen 1354 gyalogos, 254 huszár és 6 löveg. A Bulharyn-hadosztály másik dandárjának Gedeon László őrnagy volt a parancsnoka. (A február 5-e utánról ismertek más hadrendi beosztások is, amelyek eltérnek tőle. Más az alakulatok dandárokba való beosztása. Egy dátum nélküli februári hadrendben a Dessewffy-dandárból hiányoznak a lengyelek és a Ferdinánd-huszárok, viszont 2 század Császár-huszár, valamint 3 hatfontos és 3 háromfontos ágyú szerepel benne. A dandár létszáma: 1254 gyalogos, 311 huszár, 116 tüzér. Ebben a hadrendben Bulharyn is dandárparancsnok. Egy február 10-i hadrendben a Bulharyn-hadosztály a Dessewffy-, a Zákó- és a Gedeon-dandárok közül áll. Ebben szerepelnek a lengyelek, valamint a 2 század Császár- és az 1 század Coburg- mellett 1 század Lehel-huszár is. Létszáma: 1550 gyalogos, 450 huszár és 6 ágyú.) Noha a hadrendi beosztásokban dandárparancsnokként szerepel, gyakran Dessewffyt emlegették a hadosztály parancsnokaként. Február végén úgy tűnik, valóban ő látta el a hadosztályparancsnoki feladatokat.⁴⁷ Klapka Dessewffyt február 2-án ezredessé történő

45 OL H 147 13. d. 254., 277., 282., 289., 309., HL 1848/49 11/536., HAJAGOS József 1994: 71–72. o.

46 HAJAGOS József 1994: 71–72. o.

47 OL P 295 Görgy cs. lt. 42. cs b/46 f., OL H 105 Farkassányi 5. d. 977. f., OL R 23 3. 8/c 18–19.

előléptetésre terjesztette fel a hadügyminisztériumnak. Ugyanakkor Sulcz Félix, Tadeusz Idzikowski és Zákó István őrnagyokat alezredesnek javasolta. Előléptetését azzal indokolta, hogy „*vitészségük, ügyességük, és különös jelenlétükkel, s a sereg lelkesítése által a győzelemre nagy befolyással voltak...*” A hadügyminisztérium az OHB jóváhagyása után február 14-én állította ki Dessewffy ezredesi oklevelét, rangjának február 1-től való számításával. A vele együtt felterjesztett tisztek közül csak az ő előléptetését hagyták jóvá.⁴⁸

Klapka és Dembiński vitája miatt a Bulharyn-hadosztály csak jelentős késéssel indulhatott a Kassa felé visszavonuló Schlik csapatai után. Február 8-án azonban így is beérték a császáriak Hidasnémetinél álló utóvédjét, a 3 zászlóaljából, két és fél lovas századból, valamint 14 ágyúból álló Fiedler-dandárt. A Hernád hídját, bár a császáriak felgyújtották, a lengyel légió és az abaúji önkéntesek rohammal elfoglalták. A teljes leégéstől a hidat megmentették, miután a Hernád jegén léket vágtak, s az ellenség sűrű puskatüze ellenére eloltották. Az eloltott hídon a hadosztály többi alakulatai a 26. hz-val az élen átrohantak, hogy szuronyrohammal vegyék be a falut. A rohamot a császáriak nem várták be, hanem visszavonultak Kassa felé. A huszár járőrök Szináig cirkáltak az ellenséget követve.⁴⁹

A hadosztálynál tartózkodó Klapka Hidasnémetin értesült arról, hogy Görgői csapatai áttörtek a Branyiszko-hágón és megindultak Kassa felé. Itt kapta kézhez Dembiński értesítését is, hogy a hadtest másik két hadosztályának a jelentős részét támogatására küldi. Február 9-én a Bulharyn-hadosztállyal Klapka előrenyomult Szináig. De sem Görgői, sem hadtestének erősítésül ígért alakulatai nem érkeztek meg, így tétlenül kellett végignéznie, hogy a remélt bekerítésből Schlik nyugat felé elvonulva kivonja csapatait. Schlik utóvédjét követve február 10-én hadosztályával Enyickéig nyomult előre. Ugyanakkor a Coburg-huszárok bevonultak Kassára. A Kassán található Görgői és Klapka elhatározták Schlik erőteljes üldözését, amely jórészt a felső-tiszai hadtest beérkező alakulataira hárult volna, élükön a Bulharyn-hadosztállyal. Dembiński azonban keresztülhúzta a hadtestparancsnokok szándékát, mivel Klapka alakulatait visszarendelte a Sajó-völgybe, ahol Tornaljánál február 14-én a Kazinczy- és a Máriássy-hadosztályokkal eredmény nélkül próbálta útját állni Schliknek.

Dembiński Schlik elszalasztását a két hadtestparancsnokra, különösen Klapkára igyekezett áthárítani. Vezetői képességeiket kétségbe vonta Kossuthnak írt jelentéseiben. Február 11-én a következőket jelentette: „*a legkisebb sikert is győzelemnek jelentik és ez olyan gondolatokat ébreszt a vezetőkben, hogy ők már nagy hadvezérek és ebből kiindulva, mihelyt osztályaikkal távol vannak, olyan mozdulatokat engednek meg maguknak, melyek minden számítást megzavarnak és ügyünket nagyon is kellemetlen helyzetbe hozzák.*” A Kossuth által felelősségre vont Klapka önértzetesen utasította vissza az őt ért vádakat: „*...méltóztassék engem ezentúl mint egy függő hadtestület parancsnokát tekinteni, nem pedig oly hadimunkálat nem sikerültét nékem tulajdonítani, melynek készítésében részt nem vettem, de még iránta meg nem is kérdeztem.*”⁵⁰

Dembiński kudarca, alaptalan vádaskodása, haditervének eltitkolása, rosszul szervezett törzsének hibás intézkedései, a kritikán aluli élelmezés, s azon szokása, hogy a hadosztályok felett a hadtestparancsnokok kikerülésével intézkedett, elmérgesítette a fővezér és a hadtestparancsnokai viszonyát. A Klapkát ért sérelmek nem maradtak hatástalanok környezetére, beosztottjaira, így Dessewffy Arisztidra sem. Klapka a Tokaj környéki ütközetekben helyreállította a felső-tiszai hadtest önbizalmát, amivel kivívta beosztottjainak tiszteletét.

48 HL 1848/49 11/420, 422.

49 HL 1848/49 12/507, 14/44.

50 STEIER Lajos é.n.: 69–70. o., HAJAGOS József 1994: 72–73. o.

Schlik üldözése közben kölcsönös bizalom alakult ki Dessewffy és a tőle közel 20 évvel fiatalabb Klapka között. A tevékeny és vállalkozó szellemű Dessewffyre kiábrándítólag hatottak Dembiński kapkodó intézkedései, amelyeknek gyakran sem célját, sem értelmét nem látták. A nyiladozó ellenszenvet tovább erősítették február hátralévő eseményei, valamint a Dessewffy hatáskörén túllépő élelmezési és felszerelési problémák, amelyek megoldásában a fővezér törzse erélytelenül járt el.

Az élelmezés visszásságaira Dessewffy a már korábban idézett február 16-i levélben hívta fel Klapka figyelmét, meglehetősen indulatos hangnemben. Hasonló hangnemben íródott február 20-i jelentése is: „...a hús felől gondoskodó biztos megbocsáthatatlan hanyagsága miatt a legénység minden hús nélkül szűkölködik; s erővel kénytelenültem a marhákat vásárolni, holott pénzem sincsen; ezért kérem a biztost még az éjjel kiküldetni; s velem tudatni vajon pénzért vagy ingyen kapja a legénység a húst.”⁵¹

A lábbelik elhasználódását jól tükrözi a 26. honvédszászlóalj parancsnokának, Beöthy századosnak Dessewffyhez intézett január 26-i jelentése: „A mostani rossz utak, s a zászlóaljnak tett nagy útjai a legénység lábbelijét annyira megrongálták, hogy kevés napok múlva a zászlóalji legénység nagy része mezítláb lesz kénytelen járni. Ugyanazért alázatosan kérem a Dandárparancsnokságot, méltóztassék zászlóaljam részére 500 bakancsnak kiadását kegyesen eszközölni.” A hiányok pótlásának a lassúságát jelzi, hogy Beöthy százados február 19-én is azt jelentette Dessewffynek, hogy zászlóaljának 240 bakancsra és 120 nadrágra van szüksége.⁵²

Tevékenysége a februári és a márciusi ellentámadási kísérletekben

A fővezér és alparancsnokainak viszonya akkor romlott meg, amikor a nehezen egyesített magyar csapatok megkezdték a Pest elleni támadáshoz való felvonulásukat. A Miskolc–pesti útvonalon Klapka hadteste indult meg először, élén a Bulharyn-hadosztállyal. Dembiński terve az volt, hogy a Közép-Tiszához felvonuló délvidéki csapatok Szolnok elleni támadásával elvonja a miskolci irányról a császáriak figyelmét, s az így meggyengített ellenséges erőket legyőzve előrenyomul Pest felé. Tervéről azonban nem tájékoztatta beosztott hadtestparancsnokait, akiknek tájékoztatlansága Dembiński számára számos szándéka elleni cselekedetet eredményezett.

Február 17-én Dessewffy kémeitől arról értesült, hogy Kompolton egy 240 főből álló ellenséges vérteszotály állomásozik. A hír vétele után elhatározta, hogy másnap reggel huszáraival megtámadja őket. Klapka Dessewffy támadási elképzeléseit jóváhagyta. Február 18-án reggeli fél hatkor Dessewffy személyesen vezette a közel 3 századnyi huszár (3 szakasz Cuburg-, 5 szakasz Császár-, 3 szakasz Lehel-huszár) támadását a kompolti uradalmi kastélyban és a hozzá tartozó szérús kertben elhelyezett vértések ellen. Maklárról írt február 20-i jelentésében a következőképpen számolt be Klapkának a rajtaütésről: „...a ház előtt öröket látván kiállítva, azokat tüstént levágattam, és az éppen akkor már felkantározva volt lovagnál lévő vasasokat minden oldalról megtámadtattam, a készülékben lévő és akkor már nyeregben ülő három szakaszra, – Uj Imre százados vezérlete alatt a Koburg huszárokkal támadást rendeltem, – ez alkalommal Uj Imre százados mind vitézsége, mind ügyessége által

51 HL 1848/49 14/227.

52 ÖL H 127 13. d. 343., 386., 475., HL 1848/49 14/152.

*magát különösen kitüntette. – A támadás szerencsésen és eredményesen fejeztetett be, mert az ellenség minden oldalról megtámadva huszáraink vitézsége előtt megfutamodott, azonban ellentállott és több oldalról apróbb csatározások kerekedtek, ezek eredménye az ellenség részéről 36 mindenestől elfogott ló..., fogoly 30-on felül, ezek közt 17 sebesült és egy főorvos tiszt is, – 8 halott a csatatéren maradt. – Gyöngyösön biztos tudósítás szerint az osztály őrnagya Coudenhoven és két főtiszt, 21 közvitéz, – úgy szintén Kompolton egy főtiszt, egy közvitéz nehéz sebeik miatt tovább nem vitethettek. – Az osztálynál volt 11 főtiszt közül csak egy maradt seb nélkül.”*⁵³

A kompolti diadal a magyar huszárok talán legkiválóbban szervezett és kivitelezett rajtaütése volt a szabadságharcban. Dessewffy méltán várta a siker elismerését, ez azonban nem következett be. Dembiński alparancsnokait engedetlenséggel vádolta meg Kossuthnál, Klapkát pedig február 23-án minden önálló hadmozdulattól eltiltotta. Klapka azonban a kompolti rajtaütés sikerén felbuzdulva a Pétervásárán elszigetelten álló Schlik csapatait akarta február 24-én hadosztályaival megtámadni. Dembiński letiltó parancsát azonban csak a Dessewffy- (Bulharyn-) és a Sulcz-hadosztályok kapták kézhez. Máriássy János alezredes hadosztályának kis különítményével végrehajtotta a támadást, jelentős zavart okozva a császáriaknak.

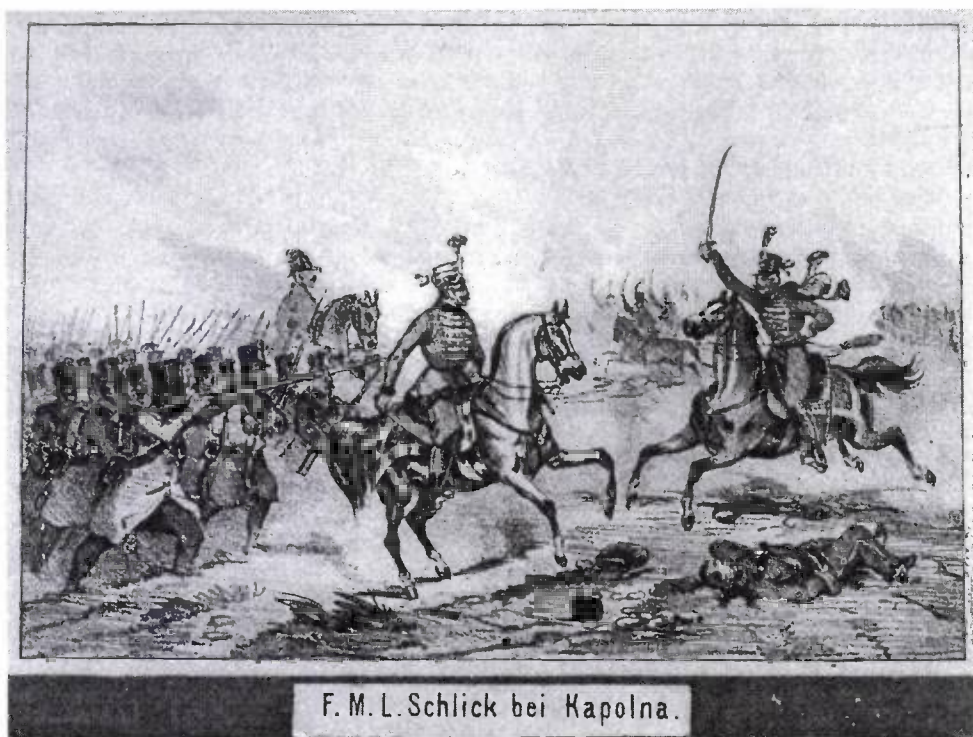
Dembiński azért reagált indulatosan Klapka hadtestének akcióira, mert abban haditervének idő előtti elárulását látta. Visszássá az teszi Dembiński neheztelését, hogy Klapkának, mint hadtestparancsnoknak nem voltak információi főparancsnoka terveiről. A Klapkával szembeni kifogások közvetve érintették Dessewffyt is, mert támogatta a támadási elképzeléseket.⁵⁴

Dembiński haditervében nem számolt kellőképpen az ellenfél mozdulataival. Windisch-Grätz – a Schlikkel való egyesülés érdekében – a magyarokkal közel egy időben kezdte meg előrenyomulását Gyöngyös felé. Schlik az egyesülést – Dembiński feltételezéseivel ellentétben – nem a Mátra nyugati vonulatainak megkerülésével, hanem a Tarna-völgyön keresztül kívánta végrehajtani. Február 25-én rávette Windisch-Grätzet, hogy nyomuljon előre a Tarnáig, melynek közelében már magyar csapatok tartózkodtak. Így a két fővezér intézkedései szándékuaktól függetlenül a két napos kápolnai ütközetet eredményezték február 26-án és 27-én.

A Tarna-vonal magyar részről történő megtartása elsősorban azon múltott, hogy sikerül-e megakadályozni Schlik csapatainak kitorkolását Verpelétnél. Verpelétet február 25-én a Dessewffy- (Bulharyn-) hadosztály szállta meg. A hadosztály 4.200 embere azonban kevés volt a síroki szoros megvédésére és a domoszlói út szemmel tartására. Ezért elsősorban Dembińskit és Klapkát terheli a felelősség. Előbbit azért, mert intézkedéseivel lehetetlenné tette a magyar főerők időbeni összpontosítását a Tarna mentén, az utóbbit pedig azért, mert nem kellően használta fel a rendelkezésre álló erőket. Klapka az ütközet második napjának délutánjáig a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztálynál tartózkodott, így a Verpelétnél zajló küzdelmet ő irányította, míg a vezényletet át nem vette tőle Görgei. Klapka lehetőségeihez képest február 26-án kevés erővel szállta meg a jól védhető síroki szorost, mindössze 4 század gyalogsággal, fél század huszárral és 4 ágyúval. A védelem helyett felderítést végző Idzikowski-különítménnyel szemben az esti órákban Schlik rövid harc után kierőszakolta az átkelést a szoroson. Idzikowski különítményével nem Verpelét, hanem Eger felé vonult vissza. Megkezdte visszavonulását Verpelétről Egerszalókra Klapka is, mivel tévesen arról értesült, hogy Kápolnát feladta a Máriássy-hadosztály. (Ugyanezen hírre visszavonult a

53 HL 1848/49 14/231.

54 KLAPKA György 1986: 100–103. o.

F. M. L. Schlick bei Kapolna.

A kápolnai csata, 1849. február 27.

Máriássy- és a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztály között elhelyezkedő Poeltenberg-hadosztály is, amely Görgei hadtestéhez tartozott.) A hír valótlanágáról értesülve Klapka visszavezette a Dessewffy-(Bulharyn-)hadosztályt eredeti állásába. Csak hajnalban ismerte fel, hogy Schlik nem Eger, hanem Verpelét irányába folytatja a támadást. Nem tudta visszacsatlakoztatni az Idzikowski-különítményt és az Egerszalókra rendelt Sulcz-hadosztályt is sokáig hagyta tétlenül vesztegelni.⁵⁵

Klapka hibái csak a felelősség súlya alól mentesítik Dessewffy-t. Az ellenségről való hírszerzés és a szomszédos hadosztályokkal való kapcsolattartás neki is feladata volt. Dessewffy egyébként a február 27-i csatanapon kivételes erélyről és bátorságról tett tanúbizonyságot. Schlik túlerejével szemben 10 órára a magyarok feladni kényszerültek Verpelétet. Ekkor azonban a Dessewffy- (Bulharyn-) hadosztály támogatására megjelent a Poeltenberg-hadosztály. Elsőnek érkező csapataival – a 14. hz-val és 2 század utász-, valamint a Dessewffyhez tartozó 34. hz-val rövid időre visszafoglalták a falut, de a császáriak újabb túlerejű támadásával szemben nem tudták megtartani. A faliból kiszoruló honvédek ellen Schlik támadásra küldte vérteseit. A vértések rohamát Dessewffy 5 századnyi huszársága (2–2 század Császár- és Lehel-, 1 század Coburg-husár) elszánt küzdelemben felfogta, de minden igyekezetük ellenére kénytelenek voltak visszavonulni. A lovassági küzdelmet azonban rögtön

55 HAJAGOS József 1994: 74–75. o.

felújították Poeltenberg megérkező huszárai (4 század a 4. Sándor-huszárezredből), akik oldalról támadták meg a vérteseket, s hátrálásra kényszerítették őket. Dessewffy ezalatt rendezte hadosztályának megbomlott zászlóaljait, s ismét szuronyrohamra vezette őket a falu ellen, együttműködve Poeltenberg 14. hz-ával. Verpelét visszavétele azonban nem sikerült, a császáriak ismét kiszorították őket. A visszavetett zászlóaljak megbomlott sorokban vonultak vissza a falutól keletre emelkedő magaslatra.

A parancsnokságot időközben átvevő Görgei Dessewffynek azt adta parancsba, hogy mindaddig tartsa a magaslatot, míg a magyar haderő centruma be nem fejezi visszavonulását Kápolnáról Kerecsendre. Dessewffy a magaslaton ismét rendbeszedte szétszéledt zászlóaljait. Azokra bátorítólag hatott, hogy jól irányzott ágyúlövésekkel elkergették a tőlük keletre feltűnő ellenséges lovasságot. Dessewffy ezek után a 34. és 43. hz-kat a magaslat északi részén kibontakozó Pergen-dandár ellen vezette, s egy darabig sikerrel tartotta fel őket. Miután azonban az ellenségnek sikerült tüzérséget is felvonnia a dombtetőre, meghátrálásra kényszerítették Dessewffy zászlóaljait, amelyek a magaslatról lehúzódtak a keletre elhelyezkedő völgybe. A teljesen demoralizálódott alakulatokat Dessewffy már nem tudta újból harcba vezetni, így egyedül tért vissza a magaslatra.

A magaslat déli emelkedőjén Görgei 4 tarackkal és két gyenge zászlóaljjal próbálta fel tartóztatni az ellenséget, hogy időt nyerjen a Poeltenberg-hadosztály visszavonulásához. Zászlóaljai azonban Görgeit is hamar cserbenhagyták, s így a tarackok is kénytelenek voltak visszavonulni. Az egyik tarack lemaradt a többitől, mert kilőtték vontató lovainak az egyikét. A közeledő ellenség elől a tüzérek hegynek felfelé tolvá igyckeztek megmenteni a tarackot. Dessewffy a magaslatra visszatérve már csak ezt a kis csapatot találta, s maga is beállt a tarackot vonzó tüzérek közé, amelyet végül is sikerült megmenteni.⁵⁶

A két napos ütközetet a magyarok ugyan elvesztették, harci kedvük azonban töretlen maradt. Ezt bizonyítja a másnapi, február 28-i mezőkövesdi lovassági összecsapás, amely a magyar huszárok győzelmével zárult. Az alparancsnokok által harcalakzatba rendezett csapatokat Dembiński azonban nem a császáriak ellen, hanem előnytelen „pihenőszállásokba” rendelte, melyek túlságosan közel estek az ellenség állásaihoz. Klapka hadteste, köztük a Dessewffy-hadosztály, az ellenséghez legközelebb fekvő Egerfarmosra lett rendelve. Még a Sulcz-dandár beérkezése előtt március 1-jén több ellenséges dandár megtámadta az Egerfarmoson „pihenő” magyar csapatokat. Az előnytelen terep miatt a csapatait kibontakoztatni nem tudó Klapka, tartva az elvágatástól, visszavonult Poroszlóra. Az előző napi havazástól és esőzéstől felázott ingoványos úton ez megerőltető erőpróba volt, melynek sikerét csak az ellenséges üldözés elmaradása tette lehetővé.

Poroszlóra érve általánossá vált a felső-tiszai hadtest tisztjeinek elkeseredése Dembiński iránt. Megkérdőjelezték hadvezéri képességét, amelyet alátámasztottak a kápolnai ütközet előtti, alatti és utáni intézkedései. Nehezményezték goromba, sértő modorát is. A hangadó Klapka volt, de véleményét egyöntetűen osztották hadosztályparancsnokai is, akiket szintén komoly sérelmek értek Dembiński részéről. Dessewffyre, akivel Klapka leginkább összeforrt a februári harcok folyamán, a kompolti rajtaütés miatt neheztelt. Máriássy János alezredesre a pétervásári rajtaütés miatt, s neki tulajdonította azt is, hogy előrenyomulásával előidézte a kápolnai ütközetet. Sucz Félix őrnagy elsősorban helytelen intézkedései miatt neheztelt a fővezérre. Március 2-án Klapka azt közölte a csapataival szintén Poroszlóra érkező Görgeivel, hogy hadosztályparancsnokai tisztjeik nevében kinyilatkoztatták, miszerint

56 HL 1848/49 15/191, 15/230, 15/270, 16/103, Klapka György 1986: 201–209. o., GÖRGEY Artúr 1988: I. k. 371–384. o., GÖRGEY István 1885: I. k. 250–272. o., BORUS József 1975: 262–278. o.

parancsot csak akkor fogadnak el Dembińskitől, ha azt valamelyikük ellenjegyzí. A hadosztály-parancsnokok kijelentésüket megerősítették Görgei előtt is. Görgei kifogásaikkal egyetértett, de arra szólította fel őket, hogy míg a hadsereg be nem fejezi átvonulását a Tiszán, engedelmeskedjenek a fővezérnek. Dembiński és hadtestparancsnokainak viszonya a nap hátralévő részében tovább romlott, aminek következtében azok nyílt fellépésre határozták el magukat a fővezér ellen. Feltehetően Klapka javaslatára március 3-án a déli órákban – a szolgálatban lévők kivételével – törzsiszti gyűlést tartottak, amelyen részt vett Szemere Bertalan kormánybiztos is. Szemere megnyitójá után Görgei a Dessewffy-hadosztály nevében (!) kijelentette, hogy a hadsereg Dembińskinek sem tehetségében, sem jó szándékában nem bízik többé. Görgei beszéde után az összegyűlt tisztek egyhangúan kinyilvánították, „*hogy ők Dembiński fővezértől parancsot többé el nem fogadnak.*” Többen új fővezért kívántak választani. Szemere mérsékletre intő felhívása után végül azt határozták, hogy addig amíg Kossuth meg nem érkezik a táborba, Dembiński maradjon meg fővezérnek, de csak a hadtestparancsnokok bevonásával intézkedhet. Dembiński azonban nem volt hajlandó megosztani a fővezérséget, ezért Szemere felfüggesztette állásából és a fővezéret ideiglenesen Görgeire bízta.⁵⁷

A hadműveletek a fővezér leváltásának viharos körülményei között is folytatódtak. Március 5-én került sor a szolnoki ütközetre, amelyben a Gr. Vécsey Károly és Damjanich János tábornokok vezetésével a Délvidékről kivont magyar csapatok fényes győzelmet arattak a várost védő császáriak ellen. Vécsey Törökszentmiklós felől támadó csapatainak a támogatására rendelték Klapka hadtestét, amelynek csapatai március 3-án indultak el kijelölt helyükre. Előző nap a Dessewffy-hadosztály s Sulcz-dandárral együtt Tiszaszőlősen, míg a Máriaissy-hadosztály Tiszaörvényen állomásozott. Időközben változások következtek be a hadosztályok hadrendi beosztásában is, így Dessewffyhez került az eddig Sulcz alárendeltségébe tartozó 52. hz. A szolnoki ütközetben, annak záró szakaszában a Dessewffy-hadosztályból a 26. és az 52. hz vett részt. A többiek nem érkeztek meg időben és Dessewffy jelenlétéről sincsen adatunk.⁵⁸

A szolnoki győzelmet nem követte a magyar csapatok Pest felé történő előrenyomulása. Március 8-án a magyarok feladták a szolnoki oldalt, nehogy magukra vonják a császáriak főerejét. Dembiński haditerve ugyanis értelmét veszítette a főerők kápolnai vereségével, s a Tisza mögé történt visszavonulással. Új haditerv kidolgozása az új fővezérre, Vetter Antal altábornagyra hárult, aki március 13-án érkezett Törökszentmiklóstra. Ő a magyar főerők – I. (Klapka), II. (Aulich) és III. (Damjanich) hadtest – cibakházi átkelésével akarta megindítani a Pest elleni támadást, amelyet északról a Miskolc-pesti úton a VII. (Görgei) hadtest elterelő hadmozdulata egészített volna ki. A Tiszán átkelt főerők előrenyomulását március 18-án azonban Vetter beszüntette, mert tévesen arról értesült, hogy Cegléd és Kecskemét között túlerejű ellenség állomásozik. Vetter erőit visszavonta a Tisza mögé, s elhatározta csapatainak egyesítését az északon már előrenyomult Görgeivel. Az I. hadtest csapatai március 23-ig Cibakháza és Tiszaföldvár környékén állomásoztak, majd Törökszentmiklós, Kunhegyes, Kunmadaras útvonalon elindultak Tiszafüredre, ahová március 26-án érkeztek meg. Az új támadás megindítására azonban már Görgei ideiglenes fővezérsége alatt került sor, mivel Vetter március 28-én tartósan megbetegedett.

Március 25-ig az I. hadtest a III. együtt Damjanich parancsnoksága alá tartozott. Március folyamán többször megváltozott az I. hadtest hadrendi beosztása, több alakulat más dandárba lett beosztva. Alakulatok cseréjére került sor egyes hadtestek között is, pl. a 6. hz a III.-ból az I.-be, míg a 42. hz az I.-ből a III.-ba került. Március 25-én megváltozott

57 HAJAGOS József 1994: 75–77. o.

58 KARSA Ferenc 1993: 138–146. o.

Dessewffy beosztása is. Vetter megszüntette az I. és II. hadtestek hadosztályokra való felosztását, s létrehozott Máriássy János alezredes parancsnoksága alatt egy tartalék hadosztályt, illetve Nagysándor József ezredes parancsnoksága alatt a három hadtest lovasságából egy külön lovas hadosztályt. Dessewffy a lovashadosztály 1. dandárának a parancsnoka lett, amelybe a 8. Coburg-huszárezred 5 százada, a 14. Lehel-huszárezred 3 százada és egy hatfontos lovasüteg tartozott. Valójában ez egy ezrednyi erőnek felelt meg. Hasonló erejűek voltak a Pikéty Agoston és a Kászonyi József ezredesek által vezényelt dandárok is. Úgy tűnik azonban, hogy ez a lovashadosztály csak papíron létezett, annak ellenére, hogy március 26-án a Pikéty- és a Dessewffy- lovasdandárok is adtak ki menetparancsot. Az előbbi Poroszlóra, míg az utóbbit Kömlőre rendelték. Egy március végi, valószínűleg március 29-i elhelyezési terv az egész I. hadtestet (Driquet-, Dipold-, Sulcz-dandár, lovasdandár) Poroszlón tünteti fel. A lovas dandár az 1. Császár-huszárezred 8 és a 8. Coburg-huszárezred 5 századából állt. Tehát a Dessewffy külön lovasdandárába beosztott Coburg-huszárok az I. hadtest kötelékében szerepelnek. Dessewffy ennek az I. hadtestben szereplő lovas dandárnak látta el a parancsnokságát március végétől.⁵⁹

Győzelemről győzelemre

Március 30-án az I. hadtest dandárai Besenyőtelekre, Dormándra és Füzesabonyra, március 31-én Kálra, Kompoltra és Kápolnára vonultak. A lovasság helységenként szét volt osztva. Április 1-én az I. hadtest alakulatai Detket, Ugrát, Ludast és Kerecsendet érték el. Április 2-án Jászárokszállásra és Miskére, április 3-án pedig Jászberénybe vonultak. Itt felosztatták Máriássy János tartalékadosztályát, amelynek Zákó-dandára az I., míg Buttler-dandára a II. hadtestbe lett beosztva. Az I. hadtest ezzel a változtatással ismét két hadosztályra (Máriássy-, Kazinczy-) és egy lovas dandárra (Dessewffy-) lett felosztva.⁶⁰

A hadtest menetei az új haditervhez kapcsolódtak. Ennek értelmében a VII. hadtestnek Hatvannál – a főerő látszatát keltve – le kellett kötnie Windisch-Grätz haderejének zömét, míg az I., II. és III. hadtestek az oldalába és hátába kerülnek. A terv sikere egyrészt azon múlt, hogy a VII. hadtest meg tudja-e tévesztetni a császáriakat, másrészt pedig azon, hogy a megkerülő hadtesteknek sikerül-e rejtve maradniuk. Az első feltételnek az április 2-án kivívott hatvani győzelemmel megfelelt a VII. hadtest. A második feltételnél azonban problémák jelentkeztek. Az április 4-i tápióbicskei ütközet ugyanis felfedte a megkerülő magyar haderő nagyságát. A megkerülést végrehajtó magyar főerők élén az I. hadtest haladt. Április 4-én Klapka Nagykátán arról értesült, hogy az észak felé visszahúzódó Jelačić előző nap Tápióbicskén tartózkodott, de csapatai már elvonultak onnan a málhás szekerek egy részének kivételével. A hírből kiindulva az elővédet képező Dipold-dandár kellő elővigyázat nélkül hatolt be a faluba. Ott azonban nem prédára váró poggyászszekerek, hanem rejtett állásban lévő horvát határőrök sortüze fogadta őket. A falut a császáriak még nem ürítették ki teljesen, ott tartózkodott a Jelačić hátvédjét képező Rastic-dandár és a Sternberg-lovasdandár egyes alakulatai. A faluba behatolt két magyar zászlóalj, a 6. és az 52. ezred súlyos veszteségeket szenvedve hátrálni kényszerült. Az elővédet követő Bobich-dandár alakulatai nem tudtak időben harci alakzatba fejlődni, és a faluból kitámadó horvátok által meglepve ők is rendetlen menekülésben kerestek menedéket. A megfutamodásban magukkal rántották a

59 HL 1848/49 18/332, 18/438, 19/400.

60 HL 1848/48 19/136, 19/307, 20/85.

mögöttük jövő, felfejlődni szintén nem tudó Sulcz- és Zákó-dandárokat is. A válságos pillanatban a horvátok ellen Klapka az I. Császár-huszárezredet vetette be. Az ellenséges tüzéség és a báni huszárok elől azonban ők is meghátráltak, legázolva a hátráló honvédeket, s cserben hagyva a tüzéséget. Hét ágyút birtokukba is ejtettek a horvátok. Így gyakorlatilag az I. hadtest teljes vereséget szenvedett Jelačić utóvédjétől.

Dessewffy Klapkához és a többi dandárparancsnokhoz hasonlóan felelősség terheli a tápióbicskei könnyelműségért. Nem ellenőrizték a Nagykátán szerzett hír valódiságát és elhanyagolták a felderítést. Az általánossá váló megfutamodásban viszont Dessewffy egyike volt azon keveseknek, akik kísérletet tettek a csapatok rendezésére, s a visszavonulás fedezésére. Huszárok egy összeszedett csoportjával, s Lapinski százados hatfontos ütegével mindaddig feltartóztatta a horvátokat, míg a hadtest alakulatai rendetlen sorokban át nem vonultak a Tápió hídján, s míg ellentámadásra fel nem sorakozott az időben megérkező Wysocki-hadosztály a III. hadtestből. Ennek alakulatai azután feltartóztathatatlan rohammal kiverték a horvátokat Tápióbicskéből. Ezzel az ütközet a magyarok javára dönt el, de kénytelenek voltak feltárni erőiket. Szerencsére Jelačić „győzelmi jelentéséről” Windisch-Grätz nem sokkal lett okosabb a magyarok szándékai felől.⁶¹

A tápióbicskei ütközet után a magyarok tovább folytatták előrenyomulásukat Gödöllő felé. Az élen továbbra is az I. hadtest haladt. Április 6-án az Isaszegtől délre fekvő Királyerdőben Jelačić katonáiba ütköztek. A császáriakat kiszorították az erdőből, s az élen haladó Zákó-dandár benyomult Isaszegre. A horvátok végül azonban kiszorították, s a megfutamodó dandár magával rántotta az őt követő Bobich-dandárt is. A tőlük balra felvonuló Sulcz alezredes dandárjával ugyan megállította a faluból kitámadó ellenséges csapatokat, de támadásra nem futotta erejéből. (A Dipold-dandárt Klapka Pécelen át Kerepesre indította, hogy elvágja az ellenség visszavonulási útját, így az nem vett részt az ütközetben.) Az I. hadtesttől jobbra, a Királyerdőben felfejlődő Damjanich Klapka támogatására rendelte a Kiss Pál alezredes vezette dandárt. Klapka azonban megisméltődni látta a tápióbicskei megfutamodást és elrendelte hadtestének a visszavonulását, magára hagyva ezzel a továbbra is kitaró III. hadtestet. A csatatérre szerencsére időben megérkező Görgei véget vetett a visszavonulásnak. Felsőltítására Klapka rendezte alakulatait és ismét visszavezette őket a csatatérre. Délután öt óra tájban Klapka és Aulich csatatérre szintén megérkező alakulatai szuronyrohammal elfoglalták Isaszeget, majd birtokukba vették a Rákos-patak jobb partján lévő magaslatoakat is. Ezalatt a III. hadtest sikerrel védték meg állásaikat a Királyerdőben az ütközetbe beavatkozó Schlik ellen. Végül a császáriak kénytelenek voltak visszavonulni Pest irányába, amelyet a kikülönített Dipold-dandár nem tudott megakadályozni. Így, bár a magyarok győztek, a hadművelet eredeti célját, Windisch-Grätz csapatainak északra szorítását, s a fővárosok felmentését nem sikerült elérniük.⁶²

Dessewffy tevékenységéről a források, visszaemlékezések nem tesznek említést az ütközet leírásakor. A Coburg-huszárokon kívül, nem tesznek említést a dandárjába tartozó Császár- és Lehel-huszárokról sem. Ez betudható annak is, hogy lovassági harcra az I. hadtest támadási sávja alkalmatlan volt. A lovasság jelentős része szétesztva feltehetően az ágyúk fedezetét látta el.

61 KATONA Tamás 1979: I. k. 137–143. o. (Gr. Leiningen-Westerburg Károly naplója), KARSA Ferenc 1993: 155–164. o., HERMANN Róbert 1992: 153–155. o.

62 GÖRGEY Artúr 1988: I. k. 454–466. o., KLAPKA György 1986: 210–216. o., GÖRGEY István 1885: II k. 104–110. o., KARSA Ferenc 1993: 164–166. o., HERMANN Róbert 1992: 155. o.

Április 7-én Gödöllőn Kossuth jelenlétében új haditervet fogadtak el a hadtestparancsnokok. Ennek lényege az volt, hogy a II. hadtest – alárendeltségében a Szolnokról idevonult Asbóth-hadosztályal – és a VII. hadtest Pest ellen tüntető támadásokat hajtanak végre, míg az I. és III. hadtestek Vácot át a Garam felé indulnak, hogy északról felmentsék az ostromlott Komáromot. Az I. és a III. hadtestet követnie kellett a VII. hadtestnek is úgy, hogy fenntartsa az összeköttetést a Pest előtt maradt erőkkel.

Április 9-én megváltozott Dessewffy beosztása az I. hadtesten belül. Ő vette át a megbetegedett Máriássy János alezredes hadosztályát, noha az aznap Csomádról kelt hadrendi beosztásban továbbra is a lovasdandár parancsnokaként szerepel. A hadosztályba Dipold Antal alezredes dandára (6., 26., 52. hz, 1 század utász és egy hatfontos lovasüteg), valamint Bobich János alezredes dandára (28., 44., 47. hz és egy hatfontos lovasüteg) tartozott. Összesen 4.938 gyalogos, 224 tüzér és 16 löveg. Azonban úgy tűnik, hogy a hadosztály adminisztratív irányításán kívül, továbbra is ő vezényelte a hadtest dandárokba be nem osztott lovasságát.⁶³

Vácot a közel 7.000 fős Ramberg-hadosztály tartotta megszállva, amelynek parancsnokságát ideiglenesen Götz vezérőrnagy látta el. Április 10-én Damjanich azt a parancsot kapta, hogy támadja meg Vácot és az ellenséges hadosztályt lehetőleg Balassagyarmat irányába szorítsa vissza. Damjanich a vett utasítástól eltérően úgy döntött, hogy bekeríti az ellenséget. A Dessewffy-hadosztály Bobich-dandárját Rádon és Kosdon át a Vácról a Duna mentén északra vezető út elvágására rendelte ki. A dandár azonban Rád környékén eltévedt. Ennek okozója Bobich alezredes, aki 2 század Császár-huszárral és hatfontos üteggel előrement, s miután magával vitte a kalauzt, gyalogsága Penz felé tévedt. Damjanich több órás ágyúzás után megunt a Bobich-dandár feltűnésére való várakozást és a III. hadtesttel arctámadást hajtott végre Vác ellen. Szívós küzdelem után kiszorította az ellenséget a városból. Az ellenség nagy veszteséggel, de akadály nélkül vonult vissza Verőce felé. Életét veszlette az ütközetben Christian Götz vezérőrnagy is.

A váci ütközetben az I. hadtestnek alárendelt szerep jutott. A Bobich-dandár kivételével a hadtest alakulatai tartalékként a III. hadtest jobbszárnya mögött foglaltak állást. Karsa Ferenc kései visszaemlékezései szerint az ágyúharcban részt vett a Dipold-dandár Lapinski- és az I. hadtest egy másik ütege is. A Váctól délre folyó Gombás-patak hídjánál, amely mentén Götz utóvédje szívós ellenállást fejtett ki a III. hadtest csapatai ellen, a Dipold-dandár képezte a tartalékot. A harmadik roham megtörte a császáriak ellenállását és a magyarok benyomultak a városba. A város keleti irányú megkerülésében Karsa szerint részt vettek a Dipold-dandár zászlóaljai és a város északi kijáratánál megadásra kényszerítettek két század ellenséges gyalogságot. (A Karsa által említett otcsáci-határőrök azonban nem szerepelnek a Ramberg-hadosztály hadrendjében.) Dessewffy részvételéről nem szólnak a források, noha április 18-án a váci csatában tanúsított magatartásáért tüntették ki a katonai érdemrend III. osztályával. Ez feltehetően korábbi érdemeinek az elismerése, mert rajta kívül más tisztjeit is kitüntették az I. hadtestnek.⁶⁴

Április 11-én az I. hadtest Rétságra, 12-én Nagyorosziba, 13-án Ipolyságra, 14-én Füzesgyarmatra, 15-én Alsó- és Felsőfegyvernekre, 16-án Kis- és Nagyszecsére vonult. A Garamhoz kijutott I., III. és VII. hadtesteknek a folyón hidat kellett verniük. Legkorábban az I. hadtest hídja készült el Kálnánál. Április 17-én és 18-án a hadtest átvonult a Garam jobb

63 HL 1848/49 20/537.

64 RUBINT Dezső 1925: 70–90. o., GÖRGEY Artúr 1988: II k. 19–26. o., KARSA Ferenc 1993: 166–168. o., HERMANN Róbert 1992: 155–156. o., KÖZLÖNY 1849. április 22.

partjára. Előőrseit Alsópélre, főerejével pedig Lökre és Felsőpélre vonult. Egy különítményt Klapka április 18-án Nagysallóra rendelt. Ezen a napon elkészült a III. hadtest hídja is Óbarsnál és szintén átkelt a Garamon. A VII. hadtest zsemleéri hídja azonban még továbbra sem készült el. A Garamtól nyugatra a császáriak újonnan szervezett IV. hadteste helyezkedett el Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alatt. A hadtest dandárjai szétszórtan helyezkedtek el, feladatuk Komárom ostromának északról való biztosítása volt. A IV. hadtest alárendeltségébe került a Vácról kiszorított Ramberg-hadosztály is. Így a Garamon átkelt magyar hadtesteknek céljuk elérése érdekében előbb le kellett győzniük Wohlgemuthot.

Klapka április 19-én hadtestének zömével Nagysallóra, Wohlgemuth Kálnára kívánt előrenyomulni. A két haderő között így Nagysallónál ütközetre került sor. A kora reggeli órákban a Nagysallóban lévő magyar különítményt kiszorították a faluból. Az ellenség erejét felmérő Klapka sürgős támogatást kért a még hátrébb lévő Damjanichtól. A Nagysalló elleni támadást az I. és III. hadtest Damjanich vezényletével délelőtt 9 órakor kezdte meg, s csak szívós küzdelem árán tudták elfoglalni. A Dessewffy-hadosztály a magyar balszárnyat képezte. A Dipold-dandár északnyugatról támadt a falura, a Bobich-dandár pedig a tartalékát képezte, amelynek a császáriak kitaró ellenállása miatt szintén be kellett avatkoznia a küzdelembe. Nagysalló elfoglalása után Damjanich elhatározta, hogy elűzi az ellenséget a falutól délnyugatra elhelyezkedő magaslatokról is. Ezt hátráltatta a két hadtestből összevont, Nagysándor József tábornok vezetése alatti lovasság lassú előrenyomulása. A császáriak szívós ellenállása csak akkor tört meg, amikor a csatatéren megjelent a VII. hadtest lovassága is. A visszavonuló császáriaknak jelentős veszteséget okozott az üldözésükre induló magyar lovasság. Dessewffy a nagysallói ütközetben az aznap kiadott hadtestparancs értelmében nem hadosztályát, hanem a dandárokhoz be nem osztott lovasságot vezényelte. Mint láttuk a lovasságnak az ütközet záró szakaszában jutott fontos szerep.⁶⁵

Az I. hadtest alakulatai április 22-én érték el Komáromot, s ezzel északról felmentették a szorongatott helyzetben lévő erődítményt. A teljes felmentéshez azonban a Dunától délre is fel kellett számolni az ostromzárát. A vár és a Dunától délre lévő Csillagerőd közötti talphíd azonban csak április 25-én az esti órákban lett kész. Április 25-ről 26-ra virradó éjszaka az elkészült hidon átvonult a Knezic-hadosztály (III. hadtest) és a Kazinczy-hadosztály (I. hadtest), a Dipold-dandár pedig dereglyéken kelt át a Dunán. A felsorolt alakulatokra hárult az ostomsáncok elfoglalása, amelyeket napkeltére, nagy veszteségeket okozva az ellenségnek, birtokukba kerítettek. Az I. és III. hadtestek többi részének, valamint a komáromi várórség egyes alakulatainak átkelése után a reggeli órákban a magyarok általános támadást kezdtek a császáriak hátsó állásai ellen. Ekkor azonban már nemcsak Simunich altábornagy ostromhadtestével, hanem a Schlik altábornagy vezetésével a Pest-Budáról Győr felé visszavonuló császári csapatokkal is megütköztek. Az est beálltaig tartott a küzdelem. A magyar csapatok a balszárnyon és a centrumban többször is visszavonulni kényszerültek, de a várlovegeknek és a magyar jobbszárny kitarásának köszönhetően sikerült megújítaniuk a támadást. A csatatér a magyarok birtokában maradt, de nem tudták megakadályozni a császári főerők visszavonulását.

Dessewffy tevékenységéről a komáromi ütközetben keveset tudunk. Hadosztálya az ostomsáncok elfoglalása után a magyar balszárnyat alkotta. Az ütközet elején nem volt jelen hadosztályánál. Az április 26-i hadtestparancs szerint a csapatok riadóztatásával volt megbízva. Neki kellett felügyelnie a hadtest alakulatainak a Dunán való

65 KLAPKA György 1986: 217–223. o., KARSA Ferenc 1993: 175–181. o., HERMANN Róbert 1992: 156. o., HL 1848/49 22/505.

átkelését. Az ütközet későbbi szakaszában valószínűleg hadosztályánál tartózkodott, amelynek egyes alakulatai, így a 26. és a 47. hz, valamint a Lapinski-üteg kitüntették magukat.⁶⁶

Komárom felmentése után katonai és politikai megfontolásokból a magyar hadvezetés Buda visszafoglalása mellett döntött. A nyugati határszélre visszavonult császári csapatok után csak a lőszerrel viszonylag még jól ellátott VII. hadtest két hadosztályát küldték, amelyet a komáromi várórség csallóközi előrenyomulása támogatott. A Felvidéket biztosító kisebb különítmények, s a VII. hadtest két hadosztálya kivételével a főhadserg többi része Buda alá vonult, amelynél már ott tartózkodott a II. hadtest. Budát Hentzi vezérőrnagy védte közel 4.500 emberrel. A május 4-én kezdődő ostromnak a császáriak a vártnál tovább ellenálltak. Ezt a védők makacs ellenállásán kívül az ostromlővegek késése okozta, mivel Guyon tábornok vonakodott azokat kiszolgáltatni a komáromi várból. Végül május 21-én megtört a védők ellenállása.

A komáromi ütközet után jelentős változás következett be a magyar hadsereg vezetésében. Görgeit felkérték hadügyminiszternek, aki azt elvállalta, de Buda bevételéig a hadseregnek kívánt maradni. Maga helyett helyettes hadügyminiszternek Damjanichot akarta Debrecenbe küldeni, ő azonban utazókocsijának kipróbálása során lábát törte. Így Görgei végül Klapkát kérte fel helyettesítésére. Damjanich helyét a III. hadtest élén a tábornokká előléptetett Knezić Károly, míg Klapka helyét az I. hadtest élén Nagysándor József vette át. Még korábban a VII. hadtest élére Ernst Poeltner ezredes került. Változások következtek be az egyes hadtestek hadosztályparancsnokainak a körében is. Április 30-án az I. hadtest két gyalogos hadosztályának parancsnokává a korábban is hasonló beosztásban tevékenykedő Kazinczy Lajos alezredest és Kiss Pál ezredest nevezték ki. Utóbbi korábban a III. hadtest egyik dandárparancsnoka volt, s Dessewffy-tól vette át a hadosztályparancsnokságot. Dessewffy a hadtest lovashadosztályának lett a parancsnoka, amelybe az 1. Császár-huszárezred 8, a 8. Coburg-huszárezred 4 százada és az 1. hatfontos lovasüteg tartozott. A lovashadosztály létszáma egy májusi hadrendben 1267 huszár és 144 tüzér 6 löveggel.⁶⁷

A IX. hadtest parancsnokaként

Buda bevételével a magyar szabadságharc sikereinek csúcsára érkezett. A tavasz hadjárat során a magyarok az ország nagy részéről kiszorították az osztrák hadsereget. A sikerek azonban időlegesnek bizonyultak. Még tartott Buda ostroma, amikor egy minden eddiginél nagyobb veszély, az orosz intervenció képe kezdett kibontakozni. A Habsburgok a magyar katonai sikerek következtében fordultak az oroszokhoz katonai segítségért. A végleges szerződést az orosz beavatkozásról május 21-én kötötték meg. Ennek értelmében az oroszok közel 200.000 fős haderőt mozgósítottak a magyarok ellen, amelynek zöme – 120.000 fő – Galíciából szándékozott az országba betörni. A Buda ostromával eltöltött idő elegendőnek bizonyult az osztrák haderő újjászervezéséhez és Ausztria erőtartálékainak mozgósításához is. A magyar hadszíntéren számításba jöhető császári haderő június közepén közel 160.000 fő volt, amelyből 80.000 főt tett ki a Pozsony környékén elhelyezkedő főhadserg, amelynek parancsnokságát júniusban Haynau tábornagynagy vette át.

66 HL 1848/49 24/58., 24/200., 24/201., 24/255., GÖRGEY Artúr 1988: II k. 34–36. o., K LAPKA György 1986: 224–229. o., HERMANN Róbert 1992: 157–159. o.

67 HL 1848/49 24/619, 50/156.

Magyarország 1849 májusára teljesítőképességének határára ért. Az országgyűlés által április végén megszavazott 50.000 újoncot június közepéig nem tudták kiállítani, és a kiállítottakat sem tudták rendszeresen felruházni és felfegyverezni. Az újoncokat is beszámítva a magyar hadsereg létszáma 1849 június közepén 172.000 főre tehető, amelyből a Görgei vezette feldunai hadsereg 62.400 főt tett ki. Görgei az osztrák és az orosz haderők egyesülése előtt támadásra szánta el magát a Vág mentén Pozsony irányába, de a június 16-i zsigárdi és a június 20–21-i peredi ütközetek a magyarok vereségével végződtek.

Dessewffy nem vett részt a Vág menti küzdelmekben. A Klapka, illetve Görgei által vezetett hadügyminisztérium az ország különböző részein elhelyezkedő hadtestek és hadosztályok egységes irányítására törekedett. Ennek érdekében leváltottak több, a központi intézkedéseknek csak vonakodva engedelmessé, illetve beosztásának megfelelni nem tudó parancsnokot, pl. Guyon Richárdot, Perczel Mórt és Dembińskit. Helyükre és az újonnan felállítani tervezett magasabb egységek élére a tavaszi hadjáratban kitűnt, s mellesleg Görgei bizalmát bíró parancsnokokat neveztek ki.

Dessewffy személye már május folyamán felmerült a kinevezési kombinációkban. A kiállítandó újoncokból, az alakulatok veszteségeinek pótlása mellett, egy 21.000 főből álló tartalék hadtestet is fel akartak állítani. Ennek a parancsnokságával Dessewffy szándékoztak megbízni és május folyamán Görgei előterjesztette tábornoki előléptetésre is Poeltenberg ezredessel együtt. Dessewffy tervezett beosztásával és rangjával szerepelt a Klapka által május folyamán készített, soha életbe nem lépett haditervben is: „*A tartalék – Dessewffy tábornok – egyik hadosztályával – Hadik – a Közép-Tiszánál, a másikkal – Pulszky Sándor – a Felső-Tiszánál foglal állást, itt teljesen szervezkedik és várja a hadügyminisztérium további rendelkezését.*” Dessewffy ezen kinevezésére azonban nem került sor. Részben azért mert a tartalék hadtest kiemelkedő hadosztályparancsnokai – Gr. Hadik Ágoston és Pulszky Sándor – régebb óta voltak ezredek, mint Dessewffy és Poeltenberg. Mellőzésük a tábornoki előléptetésben sérelmek forrásává válhatott. Klapka helyettes hadügyminiszterként a május 24-i minisztertanácson azon a véleményen volt, hogy: „*Hadik és Pulszky mint régebbi felterjesztés nyomán tábornokságra kinevezendő ezredek a hátratételre nem méltók.*” Kossuth május 25-én kikergette Görgei véleményét is a tábornoki előléptetésekkel kapcsolatban. Görgei erre május 28-án meglehetősen ingerülten válaszolt: „*Nekem Hadik és Pulszky ezredek felől semmi véleményem sincs és nem is lehet, miután sem politikai jellemökről semmi tudomásom, sem katonai tehetségeiket legkevesebbé sem ismerem, s a nevezett ezredes urak – nekem legalább – soha semmi alkalmat nem nyújtottak, hogy tehetségeiket kitanulhassam. – Ha Klapka tábornok úr a nevezett ezredes urakat ismeri és ajánlja, ám tegyen a kormány amint jónak látszik; én csak azokat ajánlhatom, kiknek mind jellemök tisztasága, mind jeles tehetségeik felől személyesen meggyőződtem, s ez értelemben is cselekedtem, midőn Poeltenberg és Dessewffy ezredes urakat kiérdemelt előléptetésre ajánlottam.*” Dessewffyt a vázolt előzmények után végül június 1-én tábornokká léptették elő. Azonban nem a tartalék hadtest, hanem a Felvidéken szerveződő IX. hadtest parancsnokságával bízták meg.⁶⁸

A IX. hadtest Dessewffy kinevezésekor csak papíron létezett. A kinevezését közlő rendelet szerint alárendeltségébe került a lengyel légió (3 zászlóalj, 4 század dzsídás, 8 ágyú), valamint az Ung, Bereg és Máramaros megyékben szerveződő hadosztály. Az előző parancsnokává Jozef Wysocki tábornokot, az utóbbiévá pedig Kazinczy Lajos ezredes neveztek ki.

68 KLÖM XV 392. o., HERMANN Róbert 1994: 982. o., HERMANN Róbert 1996: 84-85. o., HL 1848/49 29/41, 29/244.

A hadtest felállítására és parancsnokának kinevezésére sajátos körülmények között került sor. A Felvidék középső és keleti részén található kis létszámú, szétszórtan elhelyezkedő csapatok parancsnoka április közepétől Dembiński altábornagy volt, aki május 24-én lemondott beosztásáról. Lemondásának az volt az oka, hogy a kormány megtiltotta számára a Galiciába tervezett betörést. Dembiński lemondását a kormány május 31-én elfogadta és Wysocki tábornokot nevezték ki helyére az északi hadsereg parancsnokává. Wysocki hadseregpáncsnoki kinevezésével helyreállt a rangidősség, mivel őt 1849. május 7-én léptették elő tábornokká. Hadsereg- és hadtestparancsnok kinevezésével, melyeknek hatásköre az alárendelt csapatok azonossága miatt szinte teljesen megegyezett, sajátos kettős parancsnokság jött létre – a hadseregnek csak erős túlzással nevezhető – északi hadsereg élén. Jobban mondva csak jött volna létre, mert noha Dembiński lemondott, a parancsnokságot vonakodott átadni Wysockinak. Dessewffyt is csak a szervezési és felszerelési feladatokba engedte belefolyani, a hadműveletekbe nem. Kossuth többszöri felszólítására is csak június 18-án adta át a parancsnokságot Wysockinak.

A hadseregpáncsnoki beosztásban történt változáskor a IX. hadtest alárendeltségébe már csak a közvetlenül a Duklai-szoros előtt elhelyezkedő csapatok tartoztak. A Kazinczy-hadosztályt, miután jelentős távolságra helyezkedett el a hadtest többi részétől, szervezeti-leg önállósították. A IX. hadtestbe tartozó alakulatok különböző helyekről lettek a Felvidékre vezényelve, illetve újonnan szervezettek voltak. A 13. hz Görgei hadtestében részt vett a téli hadjáratban, a tavasziban pedig a tiszafüredi átkelőt őrizte. A 16. hz (4 század) Nagyvárad helyőrségét képezte, állományába osztották be a 20. hz Munkácsról kikülönített századát is. A 35. hz 1848 őszen és telén Perczel Mór hadtestébe tartozott, márciusban vezényelték Északkelet-Magyarországra. A 43. hz a téli hadjárat során a felső-tiszai hadtest állományába tartozott, de annyira leharcolódott, hogy újjászervezés céljából márciusban kivonták a hadtestből. A 69. hz (5 század) tavasszal alakult Máramarosban. A 89. hz (4 század) az aradi ostromseregbe tartozó 36. és 68. hz-ak 2-2 századából alakult április végén. Az I. vadászrezd 6 tavasszal megszervezett százada is a hadtesthez tartozott. Lovasságát újonnan alakult századok – az 5. Reuss-, a 17. Bocskai-huszárezred 3-3 százada – képezték, amelyhez júniusban még 1-1 századot vezényeltek a 12. Nádor- és a 17. Bocskai-huszárezredből. A 27 ágyúból álló tüzérségnek is zömmel újonc volt a kezelőszemélyzete. A hadtest alárendeltségébe tartozott a már említett lengyel légió is. Ezeket a különböző hadszínterekről összevont lengyel alakulatokat 1849 tavaszán elsősorban lengyel hadifoglyokból egészítették ki, de sok volt közöttük a szlovák is. A hadtest alakulataival szorosan együttműködtek a Szemere javaslatára megszervezett megyei védseregek is. Az alig 8.000 fős hadtest 4 gyenge dandárra volt felosztva, amelyeket Jerzy Bulharyn ezredes, Tadeusz Idzikowski, Jászwitz Ferenc és Lázár Vilmos őrnagyok vezényeltek.⁶⁹

A felsoroltakból kitűnik, hogy a hadtest zömét újoncok és olyan alakulatok alkották, amelyek kevés harci tapasztalattal rendelkeztek. Harcértékük a kiképzetlenség és a hiányos felszerelés miatt alacsony volt. További problémaként jelentkeztek a hadtesten belüli belviszályok, a fegyelmezetlenség, a gyakori dezertálás, a skorbut és a kolera. Dessewffy június 16-án arról tett jelentést, hogy a 69. hz-ből megbízhatatlanságuk miatt kénytelen volt leszerelni 250 ruszin újoncot, s helyettük magyarokat kért. Probléma mutatkozott a tisztek körében is. Sokan közülük semmilyen katonai tapasztalattal nem rendelkeztek, mivel a korábbi

69 BONA Gábor 1987: és 1988.; KEDVES Gyula 1992: 52–61. o., KATONA Tamás 1979: I. k. 157–168. o. (Lázár Vilmos naplója).

hónapokban veszélytelen, békebeli szolgálatot teljesítettek. A hadtestben eluralkodó fegyelmezetlenség köszönhető Dembińskinek is, akiről Lázár Vilmos a következőket jegyezte le naplójában: „...azon sejtélemre kellett jönnöm, hogy Dembiński mélyen tekint a kancsó fenekére, legalább szenvedélyes modora ezt gyaníttatá velem, vagy éppen agyában nem volt minden rendén. E tulajdona a parancsnoksága alatti hadra mindenestre csak kárt hozhatott...”⁷⁰

Az északi hadsereg élén történt június 18-i parancsnokváltás egybeesett az oroszok Paszkievics tábornagy vezette főerejének támadásával. Wysocki a parancsnokság átvétele után a hadügyminisztériumnak írott levelében haderejét kevésnek tartotta az oroszok feltartóztatására. Az óriási túlerő elől a dandáronként szétaprózott IX. hadtest kénytelen volt visszavonulni. A hadtest tevékenységéről Dessewffy június 25-én Forróról tett jelentést a hadügyminisztériumnak. Ebben beszámolt az ellenség erejéről, a visszavonulásról és a túlerő ellen vívott június 23-i lemesányi ütközetről, amelyben 93 halottat vezetett a hadtest. Az oroszok élcsoportát fel tudták tartóztatni, de a Tarca mentén elfoglalt állásukat így sem vélték tartathatónak és másnap visszavonultak Forróra, ahol egy napig táboroztak, „miáltal a minden oldalról támadó kozákok elleni terhes előőrsi szolgálat által megfáradt sereg” megpihenhetett. Kitért a fegyelmi helyzetre is: „A fegyelem legszorosabb kezelése tekintetében szigorú rendeleteket adtam ki, melyek fenntartására felügyelendek, reményilem, hogy ezen igyekeztem a legjobb eredményre fog vezetni.”⁷¹

Forróról a IX. hadtest június 26-án Miskolcra vonult vissza. Ez ellentétes volt a kormány szándékával. Június 26-án a kormány elfogadta Görgei haditervét, amelynek lényege az volt, hogy a főhadsereget és az ahhoz vonható erőket Komáromnál összpontosítják Haynau legyőzése érdekében. A többi hadszíntéren lévő alakulatoknak a velük szembenálló ellenséges erőket kellett feltartóztatniuk, hogy időt nyerjenek a főhadsereg számára. A legnehezebb feladat ezen a téren a IX. hadtestre hárult, amelyről Görgei június 25-én tájékoztatta Wysockit. Kosuth azon sürgetésére, hogy „ismélted parancsodat, hogy csak ütközve vonuljanak vissza, s nem csatáztatlanul”, Görgei újabb parancsot küldött Wysockinak feladatairól.⁷²

A közel 110.000 fős orosz hadsereg ellenében a Görgei által kiadott utasítások feltartóztató jellegű ütközetekre és az ellenség elleni tüntetésekre megvalósíthatatlanok voltak. Az utasítás kiadásakor azonban sem Görgei, de Wysocki és Dessewffy sem voltak tisztában az orosz főhadsereg erejével. Wysockitól és Dessewffytól küldött jelentések június 25-én 34.000, 26-án 50.000, 27-én 60.000, 28-án pedig 62.000 főre becsülték az oroszok létszámát. Ezek a létszámok így is túlnyomóak voltak a IX. hadtesthez képest, de a valóságtól még messze elmaradtak. Az elképzelhető, hogy egy jól felszerelt, kiváló harcértékű 10.000 fős hadtest a Kárpátok kedvező terepi adottságainak a kihasználásával valóban képes lett volna lassítani az orosz előrenyomulást, ha az csak 50-60.000 fős. Tízszeres túlerót azonban ilyen feltételek mellett sem lehetett volna feltartóztatni tüntető felvonulásokkal és kisebb csatározásokkal. Ilyen erőviszonyok mellett a nagy tömegű támadót csak az utánpótlási nehézségek képesek feltartóztatni. Az ebből adódó megtorpanás azonban csak a Kárpátokból kiérve Miskolcra következett be. Így az oroszok előrenyomulása feltartóztathatatlannal gyorsnak tűnt lassúságuk ellenére is.

A hadtestre kiszabott feladatok nehézségéről – utólag mondhatjuk lehetetlenségéről – Wysocki tudósította a hadügyminisztériumot is. Június 26-án Görgei előző napi parancsára a következőket válaszolta Miskolcra: „Az én hadtestem, mely részben még nincs is jól

70 HL 1848/49 34/105, KATONA Tamás 1979: 176–168. o.

71 KLÖM XV 327. d., HL 1848/49 34/482.

72 KLÖM XV 34 l/c. d., HAJAGOS József 1988: 25. o.

begyakorolva, 11.000 főből állván, valameddig nem volt neki túlnyomóan hatalmas ellenség dolga, mindaddig helyt állhatott, de most, midőn az ellenség...Kassán körülbelül 50.000 ember mennyiségben vonul együvé – most lehetetlen, ha még annyira kedvező terepi viszonyok közt bár, elfogadni a csatát, annyival inkább lehetetlen, mivel az ellenség rendkívül sok lovassággal bővelkedik...hadtestem oláhokból és rusznyákokból (kárpátukránokból – H. J.) vegyes lévén, koránt sem köfal, mely minden veszély közt megáll...mi haszon lenne abból, ha elfogadnám a csatát, mikor seregemnek veszedelmét látom benne. – Egyes ütközeteket, a terepi előnyök gondos felhasználásával, igen is vívni fogok, hogy az ellenséget, amennyire lehet, feltartóztathassam. – Általában mi itt Dessewffy tábornokkal és Luzsénszky kormánybiztossal eszméinkre nézve egyetértünk.”

Hasonlóan írt Kossuthnak június 27-én Dessewffy is: „Szükségesnek tartom Kormányzó Urat arra figyelmeztetnem, miképp mi a hitűnkre bízott sereget (helyesen sereggel – H. J.) reckírozni nem merünk – először azért, [mert] erőnk az ellenséghez képest úgy áll, mint egy a hathoz, – másodszor hog^y seregünk különbféle ajkú és fajtájú lévén, – nevezetesen máramarosi ruténekből, oláhokból és szökevény és fogoly lengyelekből állván, – az egész sereg határozottságára tökéletesen bizakodni nem merek, – harmadszor pedig azért, hogy az ellenség igen jól harcol... – Ezeknek következtében Wysocki vezér tábornok hozzájárulása s illetőleg rendeletéből, – miután az eddigi pozíciókat tartanunk nem lehetett, – lassan visszavonulunk, s ugyan először Harsányig, azután Pest felé, s annak fedezetére, – hogy a rögtön hozzánk küldendő tetemes segítséggel az ellenségnek nemcsak egy elhatározó csatát ajánlhassunk, hanem szabadságunkat örökre biztosíthassuk. – Azért csak segély, és minél nagyobb segély, és rögtön szükséges, mert a pillanatok komolyak, annál fogva leginkább, miután az ellenségnek temérdek lovassága van.”

Nézetei mellett Wysocki és Dessewffy kitartott Görgői június 26-án keltezett megismélt utasítása után is, amelyre az előbbi június 28-án válaszolt Harsányról. A Szikszó környéki megütközést továbbra is az ellenséges lovasság nagy számával és a hadtest megbízhatatlanságával vetette el. Továbbra is erősítéseket kért, s szükségesnek tartotta a népfelkelés mozgósítását is. Jelentését azzal nyomatékosította, hogy „Dessewffy tábornok és valamennyi törzstiszt urak felfogással és szándékkal egyetértenek.”⁷³

A Wysockitól és Dessewffytól vett tudósítások Pesten nagy riadalmat okoztak. Az oroszok előrenyomulása azzal fenyegetett, hogy nem hagy időt a Haynau ellen tervezett hadműveletekre. Az ezzel kapcsolatos aggodalmakat kifejezik Kossuth levelei. Június 27-én azt írta Bemnek a IX. hadtest visszavonulásáról: „A vezérek attól való félelmükben, hogy a 18 ezer főnyi ellenséges lovasság csapataikat megsemmisíti és szétveri, nem mernek ütközetbe bocsátkozni; rögeszméjük, hogy a főhadsereggel egyesülnek és nem gondolják meg, hogy ezáltal az orosz túlerőt itt a nyakunkra zúdítják és nem marad időnk egy fő csapatot mérni Ausztriára s két tűz közé jutunk.” Másnap június 28-án Wysockihoz írott levelében még határozottabb hangot adott aggodalmainak: „...ha az Ön visszahúzódása folyvást így tart, hogy ma vagy holnap Miskolcot is oda hagyja: akkor az ellenség egy hét alatt itt van Pesten s a hazá meg nem menthető. – Ezért életkérdés az, hogy úgy intézze Ön meneteit, hogy az ellenség Gödöllőn ne lehessen legalább is 14 napnál előbb. Ha Ön ezt nem teszi: akkor meglehet megmentette Ön a hadseregét, de nem a hazának, mert az ugyan valószínűleg veszendőbe megyen miatta.”⁷⁴

73 GÖRGEY István 1885: II k. 613–614., 615–616. o., HL 1848/49 35/178.

74 KLÖM XV 354., 360. d.

A kormányhoz azonban nemcsak a felvidéki, hanem a délvidéki és az erdélyi hadszínterekről is aggasztó hírek érkeztek. Június 29-én Görgeitől és Ludwigh János kormánybiztostól tudósítások érkeztek a VII. hadtest győri vereségéről és arról, hogy a magyar főszereg nem képes tovább fedezni a fővárosokat. A győri vereséggel nem vált lehetővé a főerők komáromi összpontosítása, de Kossuth elvesztette bizalmát Görgei haditerve iránt. Június 29-én – Görgei távollétében – új haditervet fogadtak el, amelyre Dembiński tett javaslatot. Az új haditerv a magyar erők zömét Szeged környékén akarta összpontosítani. A megváltozott haditervről értesítették a különböző hadszínterek parancsnokait, köztük Wysockit is: *„Meghatározatott tehát, hogy Komáromnál erős őrizet hátrahagyásával a többi sereg alatt koncentráljon úgy, hogy az erdélyi, németbánati s felső seregek (feldunai hadsereg – H. J.) és Ön hadteste Szeged felé nyomuljanak, s a bácsbánati sereggel egyesüljenek... Ezt azon értesítéssel tudatom Önnel: hogy 24-28 órán belül meg fogja kapni az egyesüléshez visszavonulásának a lehető legjobb módját. Am önnek mindig feladata marad az ellenséget hadseregének veszélyeztetése nélkül feltartóztatni és előrenyomulását megállításával lehetőség szerint gátolni.”*⁷⁵

Mint az idézetből kiténik Wysockinak nem kellett azonnal megkezdenie a levonulást. A IX. hadtest további hadmozdulatait a feldunai hadsereg tevékenységétől tették függővé. Görgeihez három tagú küldöttséget (Csány László, Aulich Lajos, Kiss Ernő) menesztettek, hogy megnyerjék a haditervnek. Igenlő válasza esetén Görgey és Wysocki hadtesteinek Pest és Hatvan közötti egyesülése volt kitűzve. Görgei, noha az ország védelmének a feladását és a menekülési út biztosítását látta a szegedi összpontosításban, Csány és Aulich kitaró rábeszélésére ígéretet tett a terv végrehajtására.

Időközben Wysocki június 28-án feladta Miskolcot. Június 29-én Mezőkövesdre, 30-án Kápolnára, július 1-én Gyöngyösre vonult vissza. Miskolcot elérve élelmezési problémák miatt az orosz hadsereg megállapodott, s csak erőinek kisebb részével nyomult a IX. hadtest után. Wysocki és Dessewffy az orosz üldözés lanygulását annak tulajdonították, hogy azok a Tiszán átkelve akarják folytatni útjukat a Délvidék felé. Elképzelésüket alátámasztotta egy kisebb orosz különítmény június 29-i átkelése a Tiszán, amelyet a valóságosnál (3.000 fő) nagyobbak gondoltak.

Ilyen feltételezések mellett Wysocki és Dessewffy – a korábban is kért erősítésekkel és az ellenség hátában támasztott népfelkelés felhasználásával – lehetségesnek tartották az utánuk nyomult orosz csapatok legyőzését, amelyről június 30-án értesítették Kossuthot. A két tábornok jelentését megerősítette Luzsénszky kormánybiztos is. Ezek vétele után Kossuth július 1-én sürgető levelet írt Görgeinek, mert a szükséges erősítést csak tőle remélhették: *„Wysocki tábornok seregével ma Gyöngyösre, holnap Hatvanba érkezik, s ott meg akar ütközni az ellenséggel...bizonyosan tudom, hogy Wysocki győzne, ha őt 8-10.000 emberrel megerősíthetnék rögtön...Nem lehetne egy hadtestet holnap gőzhajón ide, holnapután nappal és éjjel pedig Hatvanba küldeni – szekereket rendelni, ha jónak látandná Miniszter Úr.”* Ugyanakkor Wysockinak a következőket írta: *„Görgei tábornok jelenti, hogy Budánál menetből átkel – egyesül Önnel. Én irtam neki, 8-10.000 embert gőzhajón küldjön ide, holnapután szekereken Hatvanba lesz küldve.”* Levelében elmarasztalja Wysockit a rossz hírszerzés miatt, ami komoly kritika Dessewffy számára is.⁷⁶

A Wysocki és Dessewffy által tervezett oroszok elleni ütközetből nem lett semmi. Ezt, de az egész délvidéki összpontosítást is lehetetlenné tette a kormány és Görgei között keletkezett

75 KLÖM XV 367. d.

76 KLÖM XV 369., 372., 373. d.

ellentét. Göргеinek a Csányék megérkezése előtt íródott levele, amelyben ellenezte a délvidéki összpontosítást, valamint a távozásuk után írt végrehajtást megígérő levél fordított sorrendben került Kossuth elé. Az iratok iktatószámát figyelmen kívül hagyva Görgei engedelmességére következtetett. A tévesen értelmezett helyzetben július 1-én a késő esti órákban Görgeit leváltotta a fővezérségről és Mészáros Lázárt nevezte ki a helyére, aki Dembińskit vette maga mellé tábornoki főnökné. Az új fővezér, illetve tábornoki főnöke, a feldunai hadseregtől elvágott Kmety-hadosztályt és a IX. hadtestet a Délvidékre rendelte, hogy az ott tevékenykedő IV. hadtesttel egyesülve, Vetter Antal altábornagy parancsnoksága alatt legyőzzék Jellacicot, elfoglalják a Titeli-fennsíkot és felmentsék Péterváradot a Tisza jobb partján. A IX. hadtestnek a levonulást akkor kellett megkezdenie, amikor a Pest-Szolnok vasútvonal mentén felváltja a Komáromtól leinduló haderő. Július 1-én a hadtestet további rendelkezésig Szolnokra rendelték.

Azonban ez az elképzelés sem valósult meg. Elsősorban azért, mert a július 2-i komáromi csatában súlyosan megsebesült Görgei leváltásán felháborodott tisztikar és a kormány között elhúzódó vitára került sor. A vitát kompromisszum zárta le. Görgei megmaradt a délvidéki összpontosításra lerendelt hadtestek parancsnokának, s a Komáromtól való elvonulás előtt – a sebesült tábornok óhájának megfelelően – megpróbáltak vereséget mérni Haynau csapataira. A július 11-i komáromi ütközet a magyarok vereségével ért véget, így július 13-án a Duna északi partján kezdtek meg levonulásukat Szeged felé.⁷⁷

Mint említettük a IX. hadtestnek Dembiński haditerve szerint a Délvidékre kellett levonulnia. Kossuth július 2-án Vetternek írt levelében azonban ettől eltérő feladatkörben említi a hadtestet. Míg Vetter a IV. hadtesttel és a Kmety-hadosztállyal megveri Jellačićot, s felmenti Péterváradot, addig „*Wysocki és Perczel tábornok Szolnoknál a Tiszán átkelve egyesülten a Tiszántúl biztosításán és az oroszok megverésén fáradoznak.*” A Tiszántúlra átkelt oroszok elleni tüntető előrenyomulásra Dembiński eredetileg csak az újonnan szervezett és Perczel Mór parancsnoksága alá helyezett X. hadtestet akarta felhasználni. Dembiński a Komáromtól lerendelt csapatok késlekedése ellenére is ragaszkodott elképzeléséhez, s Mészáros július 3-án a délvidéki levonulásra utasította a IX. hadtestet. A hadtest a vett utasításnak megfelelően július 3-án Jászárokszállásról Jászberénybe, 4-én Tápiószelére és Tápiógyörgyére, 5-én pihenő napot tartott, 6-án Ceglédre, 7-én Nagykőrösre vonult. A további délre vonulás helyett innen Abonyba rendelték, s a Perczel Mór parancsnoksága alatti tiszai hadsereg alárendeltségébe került.⁷⁸

Időközben jelentős változás történt Dessewffy magánéletében. Július 5-én Pesten megnősült. Feleségül vette Szinyei Merse Emmát. A nász azonban rövid volt, mert a már annyira nem is ifjú férjet várták katonai teendői. Az esküvője előtt részt vett a délelőtti órákban tartott minisztertanácsi értekezleten, amelyen jelen volt Mészáros és Dembiński, valamint a feldunai hadseregtől érkezett Klapka és Nagysándor tábornokok is. Itt az utóbbiak előadták a feldunai hadsereg tisztjeinek kérelmét Görgeivel kapcsolatban és megvitaták a délvidéki összpontosítás tervét is. A források nem tesznek említést Dessewffy hozzászólásáról. A kibővített minisztertanácsi értekezlet és esküvője után Dessewffy visszatért a hadtestéhez, amelyhez Cegléden csatlakozott.

77 HAJAGOS József 1988: 48–65. o.

78 HAJAGOS József 1988: 65–66. o., KATONA Tamás 1979: I. k. 170–171. o.

A tiszai és a déli hadsereg lovassági parancsnokaként

A tiszai hadsereg Kossuth és Perczel ceglédi megbeszélései révén alakult meg. Kossuth ekkor az oroszokról vett, létszámukat jelentősen alulbecsülő híradások, valamint Bem július 3-i levelének hatására szembehelyezkedett a IX. hadtest délvidéki lerendelésével, s helyette az oroszok elleni tiszántúli hadműveletre kívánta felhasználni a X. hadtesttel együtt. Ezt elfogadta a július 8-án Cegléden tartott haditanács is, amelyen Kossuthon és Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszteren kívül Aulich Lajos, Perczel Mór, Jozef Wysocki és Dessewffy Arisztid tábornokok vettek részt. Ezt az elképzelést Mészáros és Dembiński határozottan elleneztek, de Kossuthot elképzelésétől július 9-i szolnoki találkozásukon sem tudták eltéríteni. A tiszántúli hadműveletekre ennek ellenére nem került sor, mert időközben onnan kivonultak az oroszok. A Tiszai átkelők fedezésére Knezic Károly tábornok kicsiny hadosztályát és a Korponay János ezredes parancsnoksága alá helyezett tiszántúli népfelkelőket rendelték.⁷⁹

A tiszai hadsereg kezdetben a IX. és X. hadtestekből állt. A július 13-i Szolnokról kelt hadrendi felosztásban megszüntették a hadtesteket, helyettük két gyalogos- és egy lovashadosztályra tagolták. A hadosztályok két dandárból álltak. A hadseregbe tartozott a lengyel légió is. Dessewffy beosztásáról nem szólt a hadrend, csak a másnapi menetutasításban szerepelt, hogy a lovashadosztálynak az ő vezényletével kellett Szolnokról Ujszászra menni. Ez alapján a tiszai hadsereg lovassági parancsnoka tisztséget tölthette be. A hadrendben egyébként nem szerepel Wysocki beosztása sem. A július 17-i Abonyból keltezt hadrendi beosztásban már a tiszai hadsereghez lett beosztva a Máramarosban lévő Kazinczy- és a Tisza átkelőit megszállva tartó Knezic-hadosztály is. Ebben Dessewffy a hadsereg lovasságának a parancsnokságát töltötte be. Ez ténylegesen 17 századot jelentett: 4 század a 17. Bocskay-, 3 század az 5. Radetzky-, 2-2 század a 18. Attila- és 16. Károlyi-, 1-1 század a 8. Miklós- és 12. Nádor-huszárezredből, valamint 4 század lengyel dzsidás. Az egyes dandárokba még ezenfelül két és fél huszárszázad, valamint 2 század ung-beregi lovas gerilla volt beosztva. Összesen 2855 főnyi lovasság tartozott közvetlenül Dessewffy parancsnoksága alá.⁸⁰

Miután a Nagykáta és Abony között elhelyezkedő tiszai hadsereghez megérkezett a július 17-i váci ütközetnek a híre, Mészáros Lázár Abonyban haditanácsot tartott arról, hogyan lehetne elősegíteni Görgei csatlakozását. Perczel azt javasolta, hogy nyomuljanak előre Kápolnáig, Mészáros azonban Tiszafüredig tartotta célszerűnek. Így gondolta megkönnyíthetőnek a feldunai hadsereg átkelését a Tiszán. Az oroszok figyelmének elterelése céljából a hadsereg összevont lovasságának Dessewffy parancsnoksága alatt Jászfényszaru irányába kellett felderítést végeznie. Perczel csapatainak közelsége miatt Paszkievics Pest felé tartó szállítóoszlopait jelentős kísérettel látta el, 8 század gyalogsággal és 24 lovasszázaddal, valamint 16 löveggel, amelyek Tolsztoj altábornagy parancsnoksága alatt álltak.

Dessewffy 13 huszárszázaddal, 4 század lengyel dzsidással és 12 löveggel július 20-án indult el Nagykátáról Jászfényszaru felé. Velük tartott Mészáros Lázár és Perczel Mór is. Tóalmásról elkergettek egy kisebb kozák különítményt, amely értesítette Tolsztoj tábornokot a magyarok megjelenéséről. Tolsztoj csapatai Turától délre foglaltak állást. Az elfogadott haditerv szerint a magyaroknak nem kellett volna nagyobb ütközetbe belebonyolódniuk, de Mészáros nem állította le Dessewffy oroszok ellen felfejlődő lovasságát. Így Turánál a szabadságharc egyik leghevesebb lovassági ütközete bontakozott ki. Dessewffy az ütközetben nagy

79 OL H 2 OHB 1849:8964, 9107.

80 HL 1848/49 37/310, 38/78.

személyes bátorságról és ügyes vezetői képességről tett tanúbizonyságot. A tüzéségi párharc után sikeres támadást hajtott végre a szárnyakon és sikerült visszavernie az oroszok ellentámadását is. A küzdelemnek újabb orosz csapatok megjelenése vetett véget, amelyekkel a megütközést már nem vállalták a magyarok és visszavonultak. Az oroszok nem üldözték a visszavonuló Dessewffy, ami elsősorban annak volt köszönhető, hogy időközben Jászfelsőszentgyörgyig előrehúzódott Wysocki is a gyalogsággal. Az ütközetben a magyarok 100, míg az oroszok 60 főt veszítettek. Az ütközetben részt vett Degré Alajos a következőket írta Dessewffyról: „*Sorainkban küzdött önkénytelen Dessewffy Arisztid, teljes tábornoki díszben, mellén a másodrendű érdemkereszttel (csak 3. osztályú katonai érdemrenddel tüntették ki – H. J.), s mert a veres attilát meg a keresztet látták a muszkák, később állították, hogy az a püspök, aki velünk attakirozott, roppant vitéz volt.*”⁸¹

A turai ütközetrel ugyan Görgői csatlakozását nem tudták elősegíteni, de azt elérték, hogy csapatokat vontak el az Ipoly völgyében keletre vonuló magyarok üldözésétől. A tiszai hadsereg csapatainak zöme visszavonult Abonyba, majd július 24-én Nagykőrös, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kistelek útvonalon Szegedre vonultak, ahová július 29-én érkeztek meg. A Török Ignác vezetésével itt elkészített sáncok megszállásához kevés volt a tiszai hadsereg közel 20.000 embere. Egyik hadosztálya Lenkey Károly ezredes vezetésével a Tiszántúlon vonult vissza, s július 29-én Hódmezővásárhelyre érkezett. A szegedi sáncokba vonult be az Alessandro Monti ezredes hadosztályával megerősített IV. hadtest is. Így összesen 34.000 fő összpontosult Szegednél. Haynau csapatainak zömével – 46.000 fővel – július 24-én indultak el Szeged felé. A császári jobb szárny Szabadkára, a bal szárny pedig a Tiszán Szolnoknál átkelve a Lenkey-hadosztály után nyomult. A centrum -25.000 fő – Haynau személyes vezényletével szintén július 29-én ért Szeged alá. Haynau jobb és bal szárnyával át akarta karolni a magyar erőket, amelyeket annak megtörténteig az általa vezetett centrummal akart lekötöni. A magyarok a követendő hadműveletekről a július 29-i haditanácson döntöttek, illetve nem döntöttek. A Haditanácson részt vett Dessewffy is. Itt előbb a fővezér személyéről kellett döntenet, mert Mészáros lemondott beosztásáról. Viharos jelenetek után végül Dembiński lett az új főparancsnok. Vetter Antal a sáncokra támaszkodva támadó fellépést javasolt az egymástól jelentős távolságra elhelyezkedő császári centrum és jobbszárny ellen, de ezt Dembiński az erők elégtelenségére hivatkozva elvetette. Így a magyarok védelmi állást foglaltak el. Dembiński azonban elégtelennek tartotta erőit a nagy kiterjedésű sáncok védelmére és augusztus 1-én és 2-án Szegedet feladva átvonult a Tisza bal partjára.

Dembiński azonban Újszeged megtartására sem gondolt komolyan. Elsősorban déli szárnyát igyekezett megerősíteni, hogy biztosítsa a Törökország felé történő elvonulást. Ramberg altábornagy hadtestének a Tiszán való átkelésének a megakadályozására jelentős erőket különített ki augusztus 2-án és 3-án a IV. hadtestből Törökkanizsa felé. Az újszegedi sáncokat csak kevés erővel, mindössze 5 ágyúval és 4 század gyalogossal szállta meg. Ezek ellenében augusztus 3-án Haynau kierőszakolta az átkelést, s a magyarokat Szőregre szorította vissza. Augusztus 4-én az elkészült hidakon a császári csapatok zöme is átkelt Újszegedre. Másnap került sor a szőregi ütközetre, amelyet Dembiński csak feltartóztató jelleggel vívott. Le akarta lassítani a császáriakat, hogy zavartalanul vissza tudjon vonulni. Ezt Ramberg ókánizsai átkelése is veszélyeztette. Az ütközetben a magyarok részéről csak a rendelkezésre álló erők egy része, elsősorban a IX. hadtest gyalogsága, a lengyel légió és a lovashadosztály vett részt. A Dessewffy által vezetett lovasok a magyarok balszárnyán helyezkedtek el. Dembiński későn vetette be őket a megkerülő császári lovasság ellen. A magyar lovasság meg is ingott a

81 HERMANN Róbert 1996: 377–378. o. (Csikány Tamás), DEGRÉ Alajos 1983: 274. o.

császáriak nyomása alatt. Dessewffynek azonban sikerült annyira rendeznie a lovasságot, hogy fedezni tudták a magyarok visszavonulását, ami a kormány szándékaival ellentétben nem Aradra, hanem a magyarok által erősen ostromolt Temesvár felé történt.⁸²

A Szeged környéki harcokban, elsősorban Dembiński önbizalmat emésztő hadvezetése következtében, megingott a magyar csapatok harcképessége. Ezt tovább emésztette a császári csapatok lendületes üldözése. A teljes felbomlástól a magyar csapatokat csak Dessewffy óvta meg, aki lovasságával dicséretesen igyekezett feltartóztatni az üldöző császári csapatokat. Komoly utóvédi harcokra került sor augusztus 6-án Óbesenyőnél és augusztus 8-án Csátádnál. Kmety György tábornok Kisbecskereken csatlakozott hadosztályával és Gr. Vécsey Károly temesvári ostromseregével a magyar erők létszáma közel 60.000 főre növekedett. Ennek azonban alig fele volt azonos harcértékű a császári csapatokkal, amelyek 28.000 fővel érkeztek Temesvár alá. Itt került sor augusztus 9-én a szabadságharc eldöntő ütközetére. Dembiński itt sem szándékozott jelentősebb ütközetet vívni, de a parancsnokságot tőle átvevő Bem altábornagy igen. A balszárnyon a Kmety-hadosztály, a centrumban a IX. és X. hadtest, míg a jobbszárnyon a Vécsey ostromseregéből megerősített IV. hadtest foglalt állást. Tőle jobbra Dessewffy lovassága foglalt állást és fedezte az Aradra vezető utat. A Bem által elrendelt magyar előrenyomulás kezdetben sikeres volt, de Kmety kivételével végül mindenhol visszaszorították a magyarokat. A császáriak a jobbszárnnyra fejtettek ki nyomást, hogy leszorítsák a magyarokat az aradi útról. Ez a törekvésük sikerrel is járt és a magyarok oldalába kerülő császári csapatok elől rendetlen futásban keresett menedéket a X. és a IV. hadtest, magukkal rántva a többi alakulatot is. Az általános megfutamodásban Dessewffynek sem sikerült összetartania a lovasságot, megkezdődött a magyar sereg felbomlása. A vereséghez hozzájárult az is, hogy Bem lováról leesve súlyosan megsérült és a vezényletet senki sem volt képes helyreállítani.

A végső tragédia napjai

A temesvári vereség után az események felgyorsultak. Az Aradra augusztus 9-én megérkező Görgei a vereségről és a felbomlásról érkező hírek következtében értelmetlennek tartotta a további küzdelmet. Kossuth és a kormány augusztus 11-én lemondott. Az aznap tartott aradi haditanács az oroszok előtti fegyverletételről döntött, amelyre augusztus 13-án Világosnál került sor. Míg ezek Aradon és a Görgei vezette hadseregnél végbementek, tovább tartott a magyar seregek felbomlása Erdélyben és a Délvidéken, s megindult az egyes seregek kapitulációja.

A temesvári ütközet után a déli hadsereg maradványai Lugosnál gyülekeztek, amelyeknek a visszavonulását Kmety csapatai fedezték. A hátvéd szerepét augusztus 12-én a másik viszonylag még harcképes hadtest, a Vécsey vezette V. vette át. Ez a Béga mögött Kiszetőnél foglalt állást. Augusztus 12-én érkezett Lugosra a lemondott Kossuth is, akinek Dessewffy és Kmety úgy nyilatkoztak, hogy a nehezen összegyűjtött csapatok nem képesek további ellenállást kifejteni, ha csatára kerülne sor, az első ágyúlövésre szétszaladnának. A tábornokok véleménye és a tapasztaltak alapján Kossuth is reménytelennek látta a további küzdelmet. Gyakorlatilag ez fogalmazódott meg augusztus 14-én Bemnek írott levelében is. Bem azonban még nem látta reménytelennek a küzdelmet. Az összegyűjtött csapatokkal Erdélybe kívánt vonulni, ahol még lehetségesnek tartotta győzelmek kivívását. A magyar

82 HERMANN Róbert 1996: 389-390., KATONA Tamás 1979: 171-173.

főtisztek azonban nem osztották Bem véleményét. Időközben többen már a Törökországba való menekülést választották, így Perczel, Dembiński és Mászáros tábornokok. A menekülési utat Karánsebes és Mehádia között a lengyel és az olasz légió fedezte Wysocki tábornok parancsnoksága alatt. Augusztus 15-én Karánsebesre különítette ki Bem Lázár Vilmos ezredes vezetésével a IX. hadtest maradványait is, nagyjából 2.000 főt. Bem elképzeléseire a legnagyobb csapást Vécsey szembefordulása jelentette. Vécsey augusztus 16-án Facseten kijelentette, hogy Görgői példáját kívánja követni és hadtestével lerakja a fegyvert az oroszok előtt. Másnap Vécsey el is vált hadtestével Bemtől. Bem Guyon tábornokkal, s a déli hadsereg egyes maradványaival, mintegy 5.000 fővel Dévára vonult. Itt már ő is átlátta a további küzdelem értelmetlenségét, s a csapatokat hátrahagyva, kevés katonával Törökország felé indult.⁸³

Sajátosan alakult Dessewffy helyzete az utolsó napokban. Mint említettük, ő is Lugosra ment a temesvári ütközet után. A helyzet reménytelenségét Kossuth előtt is kifejtette. Bem elképzelését nem támogatta. Lázár Vilmos naplójából tudjuk, hogy Bem továbbra is a lovaság parancsnokaként számolt Dessewffyvel. A lugosi magyar táborot feltehetően augusztus 14-én éjjel hagyta el. Szándéka szerint Törökországba kívánt távozni. Augusztus 15-én azonban Szákulnál csatlakozott a Karánsebesre rendelt Lázár Vilmos ezredes csapataihoz. Lázár előtt kinyilvánította, „*hogy mint önkéntes akar...szolgálni, míg a katasztrófa be nem következik.*” Másnap Karánsebesre vonultak, ahol csatlakozott hozzájuk Török János alezredes hadosztal. Karánsebesről Dessewffy levelet írt Bemnek a IX. hadtest maradványainak még lehetséges feladatairól, a Törökországba való vonulás fedezéséről, s mellékelte Kossuth előző napi levelét is, amelyre már utaltunk. Karánsebesről Lázár Vilmos két tiszteletet küldött Görgőihez, hogy a fegyverletételről meggyőződjenek. A kiküldött tiszteket azonban Simbschen vezérőrnagy lovasai elfogták. Simbschen megbízott tiszteje által megadásra szólította fel Lázárt. Dessewffy időközben megkapta egykori huszártiszt társának, a vele egyidős, s az akkor a császári IV. hadtest parancsnokaként tevékenykedő Hg. Friedrich Liechtenstein altábornagynak a barátságos levelét. Az altábornagy neki és Lázárnak is kegyelmet helyezett kilátásba. Dessewffy a levél hatására lemondott emigrációs szándékáról. Ebben közrejátszott az is, hogy nem akart elszakadni feleségétől. A levél nagy hatással volt Lázár-ra is. A fegyverletétel elhatározása kapcsán a következő szerepel a naplójában: „*Egy Liechtenstein hercegtől érkezett levél elhatározásomban megerősített.*” Ezek után Lázár – szabad elvonulás fejében – fel is ajánlotta a fegyverletételt, de ezt Simbschen nem fogadhatta el. Így 1849. augusztus 19-én Lázár csapatai feltétel nélkül rakták le a fegyvert Karánsebesnél. Dessewffy még Lázár csapatának fegyverletétele előtt adta meg magát a császári előőrsök-höz lovagolva.⁸⁴

Lázárt és Dessewffyt előbb Karavánra, majd Lugosra kísérték. Lázár naplója szerint Simbschen és Wallmoden tábornokok is udvariasan, rangjuknak megfelelően bántak velük. Lugosról előbb Temesvárra, majd Aradra szállították őket. Aradra augusztus 25-én érkeztek. Ugyanekkor érkeztek meg a magukat Világosnál megadó tábornokok is.

Haynau Ernst törzshadbíróknak írt augusztus 25-i levelében jelezte, hogy Dessewffyvel és Lázárral sem akar másképpen bánni, mint azokkal a tábornokokkal, akik az oroszok előtt adták meg magukat. Liechtenstein altábornagy egyébként tartotta a szavát, közbenjárta érdekükben. Dessewffy feleségének is megígérte, hogy kieszközli a kegyelmet férje számára. Az

83 HERMANN Róbert 1996: 392–393., 398–400. (Kedves Gyula), 400–401. o. (Csikány Tamás), KATONA Tamás 1979: 173–178. o.

84 KATONA Tamás 1979: I. k. 28., 176–178., II k. 151–152. o., HL 1848/49 42/262 h.

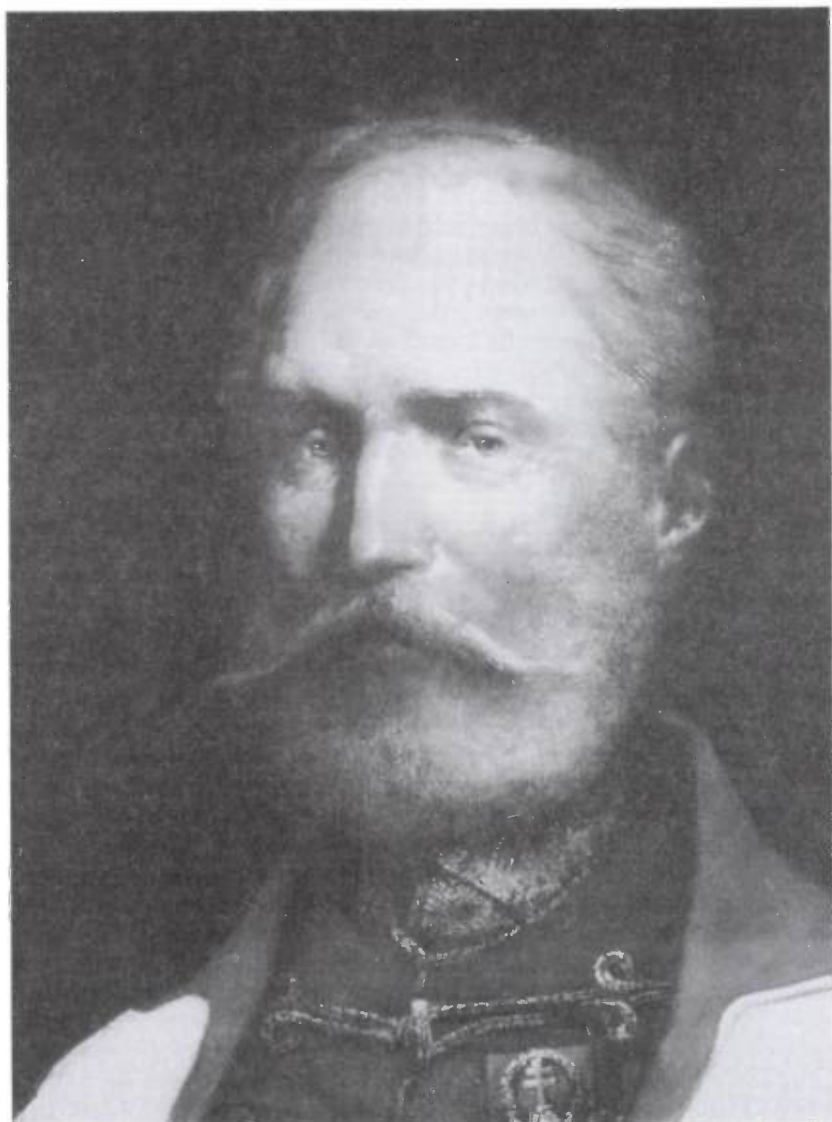
aradi hadbíróóság 1849. augusztus 27-én és szeptember 15-én hallgatta ki. Az ítéletet szeptember 26-án hozták meg, amelyben bűnösnek találták lázadásban és felségárulásban, s ezért kötél általi halálra ítélték. Ugyanakkor a hadbíróóság kérte Dessewffy, Lázár és Poeltenberg ítéletének enyhítését. A lőpor és golyó általi halálra való „kegyelmi felterjesztés” tartalmazta, hogy csak Dessewffy és Lázár látta át az osztrákok előtti fegyverletétel jelentőségét. Haynau megerősítette az ítéleteket, s kegyelme Dessewffy és Lázár esetében valóban csak a lőpor és a golyó általi halálra terjedt ki.⁸⁵

Az október 5-i ítéletkihirdetés után a halálra ítélték búcsúztak az élettől. Dessewffyt felkereshette az ítéletkihirdetés után Máriássy János ezredes, akivel hónapokig együtt szolgált az I. hadtestben. Családjuktól, barátaiktól levéllel búcsúztak. Dessewffynek is ismert egy levéltörredéke, amelyben végrendelkezett néhány használati tárgyról. Írt több levelet is, így feleségének, unokaöcsének, Dessewffy Lajos honvéd őrnagynak és Máriássy János ezredesnek. A feleségének írt búcsúlevélről tudjuk, hogy azt Szinyei Merse Emma halálakor koporsójában helyeztette el. A másik két levél kallódik valahol. A levelek megírása után Dessewffy, mint egy nyugodt lelkiismeretű ember, még aludt egy utolsót. Aludt, amikor október 6-án hajnalban megjelent nála lelki vigasz nyújtani Baló Béni református lelkész. Előbb a 4 lőpor és golyó általi halálra ítélt kivégzésére került sor. Kiss Ernő, Schweidel József és Dessewffy Arisztid tábornokokat és Lázár Vilmos ezredest háromnegyed hatkor agyonlőtték az aradi vár sáncai között. A holttestek elvitelét nem engedték meg, ennek ellenére több tábornok földi maradványát, köztük Dessewffy Arisztidét is elszállították unokatestvérei. Végso nyughelyet a Dessewffyek Sáros vármegyei margonyai birtokán lelt.⁸⁶

Dessewffy Arisztid a szabadságharc egyik legtevékenyebb és legmegbízhatóbb parancsnoka volt. Vállalkozó kedvével, gyors elhatározásaival és rendíthetetlen kitartásával több alkalommal is kitüntette magát az ütközetekben. A kompolti rajtaütéstől eltekintve, a legnagyobb érdemeket vesztes ütközetekben szerezte. A kiváló katona szimpatikus emberi tulajdonságokkal is rendelkezett, amivel kivívta a vele érintkezésbe kerülők megbecsülését. Életének utolsó évei tragédiák sorozatából állt. A családi tragédiák után nem adta fel az újraindítás esélyét. Második feleségétől azonban a nemzeti mártíromság választotta el.

85 KATONA Tamás 1979: II k. 75., 150–152., 183–184., 189., 196–225. o.

86 KATONA Tamás 1979: I. k. 44., 48., 207. o.

Dessewffy Arisztid tábornok
(Kiss Tibor festménye)

Irodalom:

Levéltári források:

OL H szekció	– Az 1848–1849-i minisztérium iratai
H 2 OHB	– Az Országos Honvédelmi Bizottmány iratai
H 3 HNI	– A miniszterelnökség hadügyi és nemzetőrségi iratai
H 75 HM	– Hadügyminisztérium általános iratai
H 92 ONHT	– Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai
H 102 Boronkay	– Boronkay Albert kormánybiztos iratai
H 105 Farkassányi	– Farkassányi Sámuel kormánybiztos iratai
H 147 13. d.	– A felső-tiszai hadtest iratai
OL P 295 Görgey lt.	– A Görgey család levéltára
OL R 110	– A Kossuth Hírlapjához kapcsolódó iratok

ÁCS Tibor

1979. Ács Tibor: Mészáros Lázár a katonaságról. Budapest, 1979.

BONA Gábor

1987. Bona Gábor: Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1849–49. Budapest, 1987.

1988. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.

BOŔUS József

1975. Borus József: Dembiński fővezérsége és a kápolnai csata. Az ellentámadás problémája 1849 februárjában. Budapest, 1975.

DEGRÉ Alajos

1983. Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Budapest, 1983.

GÖRGEY Artúr

1988. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Budapest, 1988.

GÖRGEY István

1885. 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és azok magyarázata. I–III. k. Budapest, 1885.

HAJAGOS József

1988. Hajagos József: Komárom vagy Szeged? Katonai elképzelések 1849 június végén és július elején. Szakdolgozat. Szeged, 1988.

1994. Hajagos József: Tokajtól Tiszafüredig. Megjelent: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Szerkesztette: Kiss Vendel. Komárom, 1994.

1996. Hajagos József: A 26. honvédszászlóalj története. Megjelent: A tavaszi hadjárat. Szerkesztette: Horváth László. Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan, 1996.

HERMANN Róbert

1992. Hermann Róbert: A 47. honvédszászlóalj története. Megjelent: A szabadságharc zalai honvédei 1848-1849. Szerkesztő: Molnár András. Zalai Gyűjtemény 33. Zalaegerszeg, 1992.

1994. Hermann Róbert: Görgey Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. Megjelent: Századok 1994. évi 5. számából.

1996. Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc története. Szerkesztette: Hermann Róbert. Budapest, 1996.

1997. Hermann Róbert: Mindig az elsők között. Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka. Historia Militaris 1. Budapest, 1997.

IRÁNYI-CHASSIN

1989. Irányi Dániel – Charles-Louis Chassin: A magyar forradalom politikai története 1847–1849. Sajtó alá rendezte: Spira György. Budapest, 1989.

KARSA Ferenc

1993. Karsa Ferenc: Szabadságharcos napló. Sajtó alá rendezte: Bona Gábor. Budapest, 1993.

KATONA Tamás

1979. Az aradi vértanúk I–II. k. Sajtó alá rendezte: Katona Tamás. Budapest, 1979.

KEDVES Gyula

1992. Kedves Gyula: A szabadságharc hadserege. I. A lovasság. Budapest, 1992.

KLAPKA György

1986. Klapka György: Emlékeimből. Budapest, 1986.

KLÖM XV

Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. 1849. április 15. – augusztus 15. Sajtó alá rendezte: Barta István. Budapest, 1955.

RUBINT Dezső

1925. Rubint Dezső: A váci ütközet 1849. április 10-én. Hadtörténelmi Közlemények 1925. 1. szám.

STEIER Lajos:

Az 1849-i trónfosztás előzményei és következményei. Budapest, évszám nélkül.

József Hajagos

Arisztid Dessewffy, der Held der verlorenen Schlachten

Das Zivilleben entwickelte sich tragisch für Arisztid Dessewffy, den pensionierten kaiserlich königlichen Husarenkapitän. Seine Kinder starben nacheinander, und im Jahre 1847 folgte ihnen auch seine Frau. 1848 meldete er sich wieder zum Militärdienst. Bei der Nationalwache im Komitat Sáros wurde er aber nur Monate später, im September 1848 als Kommandeur angestellt. Anstatt die Nationalgardisten auszubilden, musste er ab Dezember 1848 auf den Schlachtfeldern standhalten. Bis Ende Mai 1849 diente er bei dem Armeekorps an der Oberteiss – später Armeekorps Nr. I genannt – zuerst als Brigadier, dann als Divisionskommandeur. Im Dezember 1848 wurde er Oberstleutnant, im Februar Oberst. Er war ausgezeichnete Organisator und Kommandeur von grosser Unternehmungslust. In den Schlachten hielt er auch unter den schwersten Umständen stand. In dem Kampf bei Kassa am 4-ten Januar rettete er mit seiner zähen Ausdauer das Armeekorps vor der Vernichtung. Auch in dem, bei Kápolna am 27-ten Februar 1849 stattgefundenen Kampf, der zwar mit einer Niederlage endete, kämpfte er hervorragend. Er nahm im April an dem Frühlingfeldzug, der ungarische Siege brachte, teil. Am meisten zeichnete er sich in der Schlacht bei Tápióbicske vom 4-ten April 1849, die fast mit einer Niederlage endete, aus. Er wurde im Juni 1849 Kommandeur des sich in Oberungarn organisierenden IX-ten Armeekorps', dann wurde er zum General befördert. Das aus 8000 Personen bestehende Korps konnte die russische Armee, bestehend aus hunderttausend Mann, nicht aufhalten. Um seine Einheiten zu retten zog er sich ins Innere des Landes zurück. Er errang sogar in der Kavallerieschlacht bei Tura vom 20-ten Juli 1849, die mit der Niederlage der Ungarn endete, die Anerkennung der Russen. Mit seinen Truppen zog er nach Süden. Mit seiner Kavallerie sicherte er den Rückzug der Ungarn am 5-ten August 1849 von Újszeged Richtung Temesvár. Nach der Niederlage am 9-ten August 1849 bei Temesvár hielt er den weiteren Kampf für Unsinn. Er wollte emigrieren, doch liess er sich von Lichtenstein, dem kaiserlichen Feldmarschalleutnant

überreden und wählte die Kapitulation vor den Österreichern. Er wollte seine junge Ehefrau, Emma Merse Szinyei, die er am 5-ten Juli heiratete, nicht verlassen. Feldmarschalleutnant Lichtenstein versuchte, in der Tat für ihn ein gutes Wort einzulegen, aber er erreichte nur soviel, dass er statt durch den Strang, durch Schiesspulver und Kugel am 6-ten Oktober 1849 in Arad hingerichtet wurde. Arisztid Dessewffy war einer der hervorragendsten, aber der tragischsten Generäle des Freiheitskampfes 1848/49.

HAJAGOS JÓZSEF
BERZE NAGY JÁNOS GIMNÁZIUM
H – 3200 Gyöngyös
Kossuth u. 33.

„A honszeretet szent tüzétől áthatva siettek vitéz seregeink zászlói alá...” – honvéd lelkészek 1848–49-ben

Zakar Péter

ABSTRACT: *“Being inspired by the sacred fire of patriotism they marched under our army’s flag...” Hungarian army chaplains in 1848/49.* During the Hungarian War of Independence in 1848/49 a hierarchy of army chaplains was set up temporarily. Though they did not have a specific military rank they were recorded among the officers. As far as denominations and nationalities were concerned the ministry staff was a colourful mixture. Their most important duties were to celebrate masses, to serve sacraments and to keep church registrations. Another important task of theirs was to educate the rank and file, mostly politically. Their personal example contributed to the fact that discipline was tightened up in the military units. It was their duty to be present at the battles, to inspire the soldiers and to nurse and comfort the wounded. After the Hungarian armies of independence had been defeated a lot of army chaplains were imprisoned and two of them were executed. Most of the ones who went into exile also had a hard life because they could not earn their living from their classical education. Melkizedek Pap, later a teacher and principal of the secondary school in Gyöngyös, also did his military service as an army chaplain.

Az 1848–49-es magyar hadsereg nem harcoló testületei közül mindaddig a tábori lelkészek munkája volt a történések által legkevésbé feltárt és feldolgozott terület. Ez a tény önmagában is indokolttá teszi, hogy az alábbiakban megkíséreljük röviden összefoglalni szolgáltatuk legfontosabb jellemzőit. Szintén témaválasztásunk mellett szól, hogy a tábori lelkészi szolgáltatást vállaló egyháziak között szép számmal találunk Heves megyei lelkészeket is, az ő emléküik előtt is szeretnénk tanulmányunkkal tisztelni.¹

A cs. kir. hadsereg lelki gondozását a XIX. században az egyházmegyei kormányzattól függetlenített és 1773. december 1-jén felállított Apostoli Tábori Helynökség látta el, melynek vezetője, az apostoli tábori helynök (tábori püspök) a cs. kir. hadseregben szolgáltatást teljesítő katonák fölött lényegében püspöki joghatóságot gyakorolt. Ő döntött a személyi kérdésekben, feladatát képezte a tábori lelkészeknek a szükséges egyházi hatalommal történő ellátása, ő felügyelte beosztottai munkáját és ő adhatott felmentést bizonyos egyházi jogszabályok betartása (pl. böjtök) alól. Munkáját a Mária Terézia rendelete következtében felállított tábori egyháztanács segítette.

Az apostoli tábori helynök alá rendelt tábori főlelkészek [Feldsuperior] egy-egy főhadparancsnokság mellé voltak rendelve. A monarchia 1848-ban 8 szuperiorátusra oszlott, ezek között Magyarország és Erdély egy-egy önálló szuperiorátust alkotott. A tábori főlelkészek az adott kerület papságának munkáját felügyelték, véleményezték, szerepet játszottak a tábori papság kiválasztásában. Megjegyzendő, hogy háborús helyzetben valamennyi hadsereghez kineveztek önálló tábori főlelkészeket [Armee – Feldsuperior].²

- 1 Tanulmányunk a gyöngyösi Berze Nagy János Gimnáziumban 1997. október 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata. Kutatásainkat a PRO RENOVANDA CULTURA HUNGARIAE alapítvány „Oszttrak – magyar közös múlt” szakalapítvány, valamint az Oszttrak – magyar Akció Alapítvány támogatása tette lehetővé.
- 2 BIELIK, Emerich 1901. 1–137.

A cs. kir. hadseregben minden ezred egy-egy plébániát alkotott. Az ezredlelkészek feladata volt a hitélet biztosítása: a misézés, a szentségek kiszolgáltatása, az elhaltak temetése stb. A katonai morál megóvása mellett az egyházi anyakönyvek vezetése is az ő feladatuk volt.³

A civilek és a katonák lelki gondozását ellátó egyháziak joghatóságát az esetleges viták elkerülése érdekében pontosan meghatározták. A rendezés alapelve az volt, hogy a „mozgó hadsereghez” („ad militiam vagam”) tartozó személyek a hadlelkészi, míg az állandóan egy helyben tartózkodók („ad militiam stabilem”) a civilek lelki gondozását ellátó klerus joghatósága alá tartoztak. A tábori lelkészek joghatósága kiterjedt többek között az aktív tisztekre, valamint ezek feleségeire, gyermekeire, alkalmazottaira. A nyugdíjas tisztek valamint hozzátartozóik, illetve például a fegyvergyárak személyzete viszont az „állandó hadsereg” létszámát gyarapította.⁴

1848-ban a katolikus tábori lelkészek mellett már Itáliában egy-egy evangélikus, illetve református, valamint a többségében ortodox vallású ezredekben a katolikus mellett egy ortodox tábori lelkész is tevékenykedett a cs. kir. hadsereg kötelékében. Protestáns tábori lelkészek alkalmazására a magyarországi rendek nyomására került sor. Az európai forradalmi hullám Taubner Károly evangélikus tábori lelkész számára nem tette lehetővé a hazatérést, míg Harsányi Sámuel református tábori lelkészt, aki Milánóban kapcsolatba lépett a forradalmárokkal, először Magyarországra toloncolták, majd megfosztották az állásától.⁵

1848 nyarán a Batthyány-kormány kísérletet tett egy önálló, Bécsről független tábori püspökség megszervezésére. E nagyszabású terv valóra válását az európai politikai erőviszonyok alakulása nem tette lehetővé, így a magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiáját a szükséges egyházi felhatalmazás nélkül, ideiglenes jelleggel lehetett megszervezni. E hierarchia élén a hadügyminisztérium hadlelkészi osztályának főnöke állt. A középső szinthez tartoztak a tábori főlelkészek (felügyelő lelkészek, törzislelkészek), míg az ezred, illetve hadosztályok kötelékeiben, valamint a katonai intézeteknél és a nagyobb téparancsnokságokon az ún. közlelkészek teljesítettek szolgálatot. Ez a hierarchia minden elnevezésbeli különbség és az egyházilag törvényes rendezés hiányából eredő csonkultsága ellenére alapvetően megőrizte a cs. kir. hadseregből átvett mintákat és előírásokat, noha azokat egyidejűleg a forradalmi hadsereg igényei szerint módosította.⁶

A magyar hadsereg tábori lelkészei három, szociológiailag jól elkülöníthető, egymással részben érintkező csoportból származtak. Az elsőt cs. kir. hadsereg kötelékéből 1848 októberében a magyar hadsereg mellé álló 22 lelkész alkotta. A hadsereg tábori lelkészeit kitevő további kb. 110 főt a jelentkezők közül válogatták ki, hiszen 1848–49-ben kétszer annyi klerikus jelentkezett tábori lelkésznek, mint ahányat a magyar hadsereg ténylegesen alkalmazott.⁷

A jelentkezők többségénél két további motívumot lehet megkülönböztetni. Az egyik csoportba azok a liberális és radikális beállítottságú lelkészek tartoznak, akik egyházi előjáróik nehezeltése ellenére nem csupán a világi életben támogatták a liberálisokat, hanem az egyházon belül is több szabadságot, demokratikus egyházkormányzatot, a papság vitás

3 WREDE, Alphons Freiherr von 1898. I.k. 71.

4 LEONHARD, Joh[ann]. Michael 1842. 20–21.

5 HANAK, Julius 1974. 46–56. HARSÁNYI Gusztáv 1926. 1–78. Taubner haztérési szándékáról: MOL H 57 1848:4. kútfő, I. tétel.

6 ZAKAR Péter 1995. 83–97.

7 Kraw Schem. AF Schematismus der k.k. Militärgeistlichkeit. Sp. 4/1. I.k. 3., 59., 65., 84., 99., 155., 157., 160–163., 165., 169., 231., 236., 297., 299., 301., 308., 311., 313., 338. ZAKAR Péter 1995. 101–109.

ügyeinek megoldására esküdtbírósgot, nemzeti nyelvű igehirdetést, az alsópapság anyagi és erkölcsi megbecsülését, a latin szertartású római katolikusoknál a cölibátus eltörlését és még számos további egyházi reformot szerettek volna bevezetni. Ezek a lelkészek felekezeti hovatartozásuktól függetlenül hasonló elképzelésekkel rendelkeztek a megvalósítandó reformokkal kapcsolatban.⁸

A jelentkezők másik nagy csoportját az egyházközségükből előzőtt, menekült lelkészek alkották. A menekült lelkészek számára szinte az egyedüli törvényesnek tűnő alkalmazási lehetőséget a hadsereg kínálta. Sokan nehéz egzisztenciális helyzetükön akartak felvételük által könnyíteni, de aligha járunk messze az igazságtól, ha a polgárháború átélt borzalmainak, illetve a császári-, és a cári hadseregtől való – gyakorta nem alaptalan – félelemnek még az anyagi gondoknál is nagyobb jelentőséget tulajdonítunk. A minisztérium illetékes tisztviselői az adott jelölt alkalmasságán túlmenően az elbírálás során különös gondot fordítottak a pályázó politikai nézeteinek megfelelő voltára is.⁹

A jelentkezés motívumai természetesen nem tisztázhatóak mindig egyértelműen. Pap Melkizedek ferences szerzetes (a gyöngyösi gimnázium későbbi igazgatója) már 1848 szeptember elején tábori lelkészi állásért folyamodott a hadügyminisztériumnál. Mészáros Lázár hadügyminiszter már ekkor utasítást adott alkalmazására, de ekkor erre még nem került sor. 1849 januárjában már a szolnoki rendház lakója volt, s egy március 14-ről kelt, a hadügyminiszternek címzett személyes hangú levélben megismételte óháját, amire válaszul Mészáros Lázár 1849. március 25-én kinevezte az 1. Császár-huszárezred tábori lelkészeként.¹⁰ Támár Imre egri székesegyházi hitszónok pedig Budapesten, 1849. június 22-én kelt levelében az alábbi sorokkal kérte hadlelkésszé történő kinevezését Mednyánszky Cézár tábori főpaptól: „Alólrít keble szent sugalmát követve, a honnak szolgálatát felajánlja; és tisztelettel tábori lelkészi állomásért folyamodik.”¹¹

Tábori lelkészeket nem csak a reguláris hadsereg, hanem a nemzetőrség kötelékében is alkalmazták. Mivel a nemzetőrség tisztjeit maga választhatta, ez alkalommal gyakran a tábori lelkész személyéről is döntöttek, noha az is előfordult, hogy a nemzetőrség irányítói a harctéren szolgáló nemzetőrök közül neveztek ki valakit tábori lelkésznek. A Heves megyei nemzetőrség kiválóan el volt látva tábori lelkészekkel, hiszen a szerb felkelők elleni harcok során Sisvay Márton egri plébános az első zászlóaljban, Eperjesy Ferenc pusztamonostori plébános pedig a második zászlóaljban teljesített szolgálatot.¹²

Utóbbi zászlóaljban a reformátusok sem maradtak lelki vigasz nélkül, hiszen Almásy Ernő őrnagy a zászlóaljba önként beállt Sass Károly tiszafüredi református lelkészt tábori lelkésszé nevezte ki, aki Liptsei Imre 5. századbeli százados tanúsága szerint „...lelkészi hivatásának buzgón és pontosan megfelelt, a népet lelketemelő ékes szónoklatával a Hon magasztos ügye melletti harcolásra buzdította 's lelkesítette; sőt [sic!] a csatákban is férfias kitartással fegyveresen részt vett”.¹³

8 A budapesti liberális és radikális papság követelése: Prím. Lev. Esztergomi Helynökség Categoria 41. V 459. Pontatlanul idézi: MESZLÉNYI Antal 1928. 48–62. Ezek a törekvések meglepő hasonlóságot mutatnak a neológ irányzatú rabbik magyarországi törekvéseivel, lásd: EINHORN Ignác 1849. 1–16.

9 ZAKAR Péter 1995. 105.

10 MOL H 75 1848:6472., 1849:7783., 1849:7908. Kinevezési oklevele: HL Absz.ir. Pesti cs. kir. haditörvény-szék 1849–2/164. 656–657. fol.

11 MOL H 75 1849:21901. Az iratokat a korabeli hangzásalak megőrzésével, de a mai helyesírási szabályoknak megfelelően idézzük.

12 EPERJESY Ferenc 1848. 214–244.

13 TRENK R 2552/1. Eredeti tisztázat.

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyaival kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a cs. kir. hadsereghez hasonlóan nem volt katonai rangjuk, de az ezred tisztikarához számították őket. Ezt támasztja alá többek között Mesterházy István ezredesnek 1849. április 28-án kelt és a hadügyminisztériumnak címzett jelentése is, ahol Pap Melkizedek katonai rang nélkül a 1. huszárezred tisztikarának névsorában szerepel. A hadlelkészek a magyar hadseregben ezredeknél, magasabb egységeknél, illetve katonai intézeteknél és térparancsnokságoknál teljesítettek szolgálatot. Példánknál maradvá Pap Melkizedek Ipolyság és Léva között csatlakozott ezredéhez, amellyel együtt részt vett a tavaszi-, majd a nyári hadjáratban és Világosnál esett hadifogságba.¹⁴

A szabadságharcot megelőzően a cs. kir. hadsereg hadlelkészei egy meglehetősen bonyolult rendszer alapján kapták meg illetményüket. A lelkészek fizetése az állomáshelytől, a békes vagy háborús állapottól, valamint szolgálati beosztásuktól függően változott. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek fizetése 1849 márciusától kezdve hivatalosan 58 forint 20 krajcár volt, ami az osztrák hadsereggel összehasonlítva jó fizetésnek számított, de elmaradt a honvédségben szolgáló főtisztek illetményétől. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szűkös anyagi helyzetére engednek következtetni azok a hadügyminisztériumba jelentős számmal beérkezett kérvények, amelyekben a hadlelkészek fizetésük felemelését szorgalmazták.¹⁵

A hadlelkészek felekezeti megoszlásának elemzése során figyelembe kell vennünk, hogy a reformkori ellenzék egyik sarkalatos követelése volt a szabad vallásgyakorlat kivívása, így logikusak tűnt, hogy a felekezeti aránytalanságokat a liberális politikusok a tábori lelkészek körében is felszámolják. A magyarországi felekezeti arányoknak körülbelül megfelelő tábori lelkészi kar kinevezésére 1849-ben került sor, így a magyar hadseregben ekkor számításaink szerint a lelkészi kar 75%-a katolikus, 16%-a református, 5%-a ortodox 1–1%-a evangélikus, illetve izraelita volt. Unitárius tábori lelkész kinevezésére nem került sor. Összességében a magyar hadsereg tábori lelkészi kara felekezetiileg nagyobb mértékben alkalmazkodott a vallási sokszínűséghez, mint az ellene harcoló cs. kir. hadsereg. Együttal a magyar hadsereg tábori lelkészi karának felekezeti megoszlásával nem lehet alátámasztani azt az állítást, hogy a szabadságharcban bármelyik felekezet meghatározó szerepet játszott volna.¹⁶

Sokszínűséget mutat a hadlelkészek nemzetiségi összetétele is. Legtöbben természetesen a magyarok voltak, de becsléseink szerint a hadlelkészek 6%-a román, 5%-a német, 2–2%-a szlovák, illetve lengyel, 1%-a zsidó nemzetiségű volt.¹⁷

A tábori lelkészek feladatainak sorában első helyen kell említenünk a misézést (istentiszteletek tartását). Amennyiben a hadjárat üteme megengedte, a magyar hadsereg katonái vásár-, és ünnepnapokon szentmisén (istentiszteleten) vettek részt. Az egyházi ünnepek mellett a politikailag (pl. márc. 15.) vagy katonailag (pl. 1849. máj. 21) fontos évfordulókon is tartottak istentiszteleteket. Biro Sándor református tábori lelkész például 1849. március 15-én Sepsiszentgyörgyön arról prédikált, miért a legdicsebb és a legszentebb nap a magyarok számára március 15-e. „Azért innepeljük meg március 15-ét – mondta – mert ezen bukkott el, s ejtette ki a kezéből azon gereben fogú flagellumot [korbácsot – Z. P.] az átkozott Metternich, mellyel mint kormánybottal 300 esztendőn keresztül csapdosta ki hátából a vért az osztrák a magyarnak.”¹⁸

14 Mesterházy jelentése: MOL H 75 1849:12498. Pap Melkizedek szolgálatáról lásd hadbíróági vallomását: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1849–2/164. 655–658.fol.

15 ZAKAR Péter 1997. 212–215.

16 ZAKAR Péter 1997. 216–222.

17 ZAKAR Péter 1998. 93.

18 BIRO Sándor 1849/1. 9.

A cs. kir. hadseregben a XVI – XVIII században a miséket összekötötték a legénység felszerelésének az ellenőrzésével is. A tábori miséknek ez a szemle – jellege a XIX században, a magyar hadseregben is megfigyelhető, a felszerelés bizonyos részét azonban a legénység ekkor már nem vette magához. Amikor 1849. május 7-én a II. hadtestnél tábori istentiszteletet tartottak, akkor ahhoz a legénység „...borjú és fegyver nélkül, töltéstáskával és szurronnyal, az altisztek pedig borjú nélkül, fegyverrel” álltak ki.¹⁹

A szentségek kiszolgáltatásáról, az egyházi szertartások elvégzéséről a hadlelkészeknek minden hó végével jelentést kellett tenniük előjáróiknak. Sok probléma volt a házasságkötésekkel, amelyek a katonai szolgálatra is közvetlen hatásuk volt. A cs. kir. hadsereghez hasonlóan a honvédszászlóaljak tisztikarának is csak egyhatod részét engedték házasodni. A magyar hadseregben történő házassághoz katonai és egyházi engedélyre volt szükség. Főtiszteknek a hadügyminisztérium, ennél alacsonyabb rangú katonáknak az illetékes ezred-, vagy zászlóaljparancsnokság adhatott házassági engedélyt. A tiszteket a cs. kir. hadseregben meghonosodott szabályokhoz hasonlóan házassági óvadék letételére kötelezték, ennek hiányában a leendő feleségeket lemondatták a nyugdíjra támasztott igényükről. A gyakorlatban azonban a magyarországi lelkészek, tekintet nélkül vallásfelekezetekre, a honvéd tiszteket minden hadügyminiszteri és tábori lelkészi engedelem nélkül eskették meg. Hiába adott ki Horváth Mihály vallás-, és közoktatásügyi miniszter a visszaélések meggátlása érdekében 1849. június 24-én rendeletet, a törvényes gyakorlatot már nem sikerült helyre állítani.²⁰

Szomorú kötelessége volt a hadlelkészeknek a temetések lebonyolítása. Ennek lefolyása a harctéri körülményektől függött. Az elhunytat többnyire csak röviden búcsúztatta a tábori lelkész, s az egész szertartás gyorsan lezajlott. Lubik Imre, a 38. zászlóalj katonája feljegyzéseiben így összegezte benyomásait a temesvári táborban: „A temetés folyt minden nap, mert az ágyúzás folytonosan működött. Négyszögű nagy gödör fogadta be udvariasan halottainkat, beszélvén azok fölött minden exordium [bevezetés] nélkül a derék regimentspater.”²¹ A korábban már említett Pap Melkizedek például 1849. június 11-e és június 23-a között négy személynek adta meg a végtisztességet. 1849. június 11-én temette el Unicovics Julianna 26. zászlóaljbeli markotányosnőt az ürményi köztemetőben, majd két nappal később ugyanott Aufléger Albert 1. huszárezredbeli szabót. Mindketten kolerában hunytak el. 1849. június 20-án temette el Czifra Ádám közvitézt a batai-, majd három nappal később Farkas Imre őrmestert a mocsonoki köztemetőben. Utóbbi két személy is az 1. huszárezred állományába tartozott, Czifra lőtt seb következtében halt meg, Farkas pedig a kolerának esett áldozatul.²²

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek kötelességük volt a legénység erkölcsi és morális tartására is ügyelni. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy prédikációikban erősítették a legénység azon meggyőződését, hogy a honvédség igazságos ügyért harcol, minden adandó alkalommal elemezték és magyarázták az adott politikai helyzetet. Magyarai Alajos, az V. hadtest tábori főlelkésze 1849. április 22-én, az újaradi mezőn felállított aradi ostromsereg hűsvéti szentmiséjén jelentette a függetlenségi nyilatkozat megszületésének a tényét:

„Testvéreim! Nem szükséges, hogy hazánk állapotát terjedelmesen fejtegessem, a napi események kútforrásait ismeritek jól.

19 HERMANN Róbert 1992. 233.

20 URBÁN Aladár 1973. 306. MOL H 92 1848:981, 1848: 1981. MOL H 75 1849:8488, 1849:10637, 1849:14078, 1849:17065. Horváth rendelete: Közlöny 2. (1849) június 26. 525.

21 GÖBEL Henrik – TELLÉRY Gyula 1908. 72.

22 Pap Melkizedek – HM hadlelkési osztály. Bátorkeszi, 1849. július 8. Mellékletben az 1. huszárezred halotti jegyzőkönyvének kivonata. MOL H 86 1.d.

Az embereket bizonyos ideig járomban lehet tartani, de az emberi kebelből az érzetet kiirtani lehetetlen. Alkotmányunk mellett, a királynak sem szabad bennünket elnyomni. Túl vagyunk azon az időn, amelyben még azt hittük, hogy a koronás fők jogában áll népeiket vaskarral kormányozni. Így történt ez, ez év április 14-én, mely nap a magyar történelemben örökre nevezetes leendő. E napon gyűltek egybe a magyar nemzet képviselői s elhatározták, hogy Magyarország szabad, független és önálló.”²³

Felhívták híveik figyelmét a tábori lelkészek az előjárók iránti engedelmesség megtartásának fontosságára is. Ezek a beszédek a politikai helyzet változásának megfelelően egyre radikálisabbak lettek. Simon Ferenc, a VII. hadtest tábori lelkésze 1849. június 3-án a budaörsi búcsóban már arról prédikált, hogy „...Kossuth a mi védszellemünk, benne kell bízunk, nem pedig az istentelen dinasztíában [sic!] és császárbán, aki az országot le akarja igázni...”²⁴

E prédikációk nem mentesek a nemzeti elfogultságoktól sem. Az ellenségre – többnyire – mint vad csordára utaltak, amely nem tiszteli a tulajdont (Gasparich Kilit), amely csak zsoldjáért harcol (Biro Sándor). A szerbek egyenesen „korcs gyalázatos árulók” (Eperjesy Ferenc), az „éjszaki szörnyeteg” [az orosz] azért jön, hogy leigázzon és rabbá tegye a hazát (Mihály Lőrinc).²⁵

A szentbeszédek tanúsága szerint a rabló, pusztító ellenséggel szemben a magyar békés és dolgozó nép. Kovrik Artúr békésszentandrási segédlelkész 1849. május 6-án állomáshelyén, tábori lelkészi szolgálatának megkezdése előtt, a kétfejű sasra utalva kijelentette: „... nem falja föl ezután e kétfejű, de tán százgyomrú állat a magyarnak, az anyagi jólét, s általában a fölvirágzás sokszoros előnyeivel bíró véres verejtékű szerzeményeit, mert e telhetetlen begyű szörnyszort, miután kevesellte azt, mit neki háztartásul ajánlott... oda utasította, hol szolgálja népek dögtestei hevernek csillapíthatlan éhének tápu ajánlkozók.” Mint mondta, Isten rendelt „...Kossuth Lajos szolgálóban Mózeset nekünk, ő általa vezetsz a szolgaság földjéről az ígért dús Kánaánjába...”, majd miután már többször megátkozta az uralkodót, rátért a magyarokra is. „S hogy ne lehessen örvendenie kitöltött bosszújának bús omladványain, tudja meg [t. i. I. Ferenc József – Z. P.], hogy épül már romjaiból e hon, s hol baglyok huhogták rá az útálat gúnydalait, ott már a méhfürge magyar épít, kerít, veteményez, szánt, vet, és gazdag kalászoikat aratand nemsoká.”²⁶

E prédikációk értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy a szerb és román felkelők kíméletlenül pusztították a polgári lakosságot is, s adandó alkalommal a magyarok sem mulasztották el a visszatartást. Az ellenség pusztításainak felidézése a csapatok és a lakosság elkötelezettségének, harci moráljának megerősítését szolgálta. Ugyanakkor e sztereotípiák hozzájárultak a nemzeti előítéletek megerősödéséhez és ellentétben álltak a keresztény univerzalizmussal is.

Ugyancsak kötelességük volt a hadlelkészeknek csatatéren jelen lenni, a katonákat rövid, alkalomhoz illő beszédekkel buzdítani, a megingott egységeket a tisztekkel együtt rendezni. Mivel fegyvert nem viselhettek, harctéri szolgálatuk nem kis bátorságot igényelt. E téren különösen kitűntették magukat a honvédség tábori főlelkészei, Mednyánszky Cézár, Gasparich

23 LAKATOS Ottó 1881. I.k. 190–191.

24 HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróóság 1852–7/66. 501. fol.

25 Gasparich: KH 1. (1848) december 3. 585. EPERJESY Ferenc 1848. 214–217. BIRO Sándor 1849/2. 18–21. Mihály Lőrinc: Közlöny 2. (1849) július 14. 556.o.

26 KOVRIK Artúr 1849. 1–16. Ezen szentbeszéd felkutatásáért dr. Horváth Gyulánénak, az OSZK munkatársának ezúton is szeretnék köszönetet mondani.

Kilit és Erdősi Imre. Utóbbi különösen a branyiszközi csatában (1849. február 5.) kivívott győzelemhez járult hozzá. Guyon ezredes optimizmusára jellemző, hogy az ütközet reggelén, még sötétben, miközben embereit odakint jól megpálinkáztatta, a korotnoki csárdában megíratta Tipula Gyula főhadnaggyal győzelmi jelentését. Az ütközet résztvevői egybehangzóan állítják, hogy Guyon mellett Erdősi is döntő szerepet játszott a győzelem kivívásában. Jaskula Antal szerint Erdősi „... a kezében tartott feszületet magasra emelve, s mindig elől lenni igyekezve, a nagyrészt tót nyelvű honvédséget a csata hevében előre rohanásra ezen szavakkal buzdította 'Na predek za mni tu je pan Boch' [Előre utánam itt az úristen].”²⁷

Erdősi tehát a rohamozó honvédek élén haladt s kezében egy 120×51 cm hosszú, 5×2 cm széles és 1×8 cm vastag vörösfenyő lécből készült keresztet tartott, amelyre egy 52 cm hosszú bádóg corpus volt felelősítve. Ezt a keresztet az ellenséges alakulatok közé hajtva, dörgő hangon szólott vissza a honvédeknek: „És ti otthagynátok az ellenség kezében Istene-teket?”²⁸ Szerepét az ütközet több résztvevője is elismerésre méltónak tartotta. Hasonló értelemben emlékeztek vissza a csata részleteire Székely József és Treskó János egykori tüzérek is 1880-ban a Vasármapi Újság hasábjain. Utóbbi szerint „...ezen lelkes pap [t.i. Erdősi] még a csatárlánc előtt is elül járt a kereszttel, s a legénységet lelkesítette.”²⁹

Az ütközetet követő hálaadó istentiszteletet követően Erdősi a sírokai templomban hagyta a keresztet, amely később a kassai ereklyemúzeumba került. Jellemző, hogy a Kassára bevonuló Guyon-hadosztályt hatalmas tömeg várta a városháza előtt ujjongva, éljenezve, együtt mindenki látni akarta a bátor tábori papot. Mednyánszky Cézár tábori főlelkész a későbbiekben őt állította példaképül beosztottai elé. 1849. július 16-án Szegeden a magyar hadsereg tábori lelkészeihez intézett kiáltványában többek között ez olvasható: „Legyőzhetlen azon sereg, mely a szabadság 's vallás fogalmait ugyanazonosítja. [sic!] Legyőzhetlen, ha élén oly lelkészek állnak, kik megvetvén a gyáva életet, a harc legdühösebb pillanataiban rövid, de lelkes szavakkal a csüggedő vitézeket kintartásra buzdítják. Figyelmeztetem önöket a branyiszközi [sic!] csatáról, hol Erdősi tábori lelkész a már hátrálni kezdett zászlóaljakat a szabadság 's diadal jelképével – a szent kereszttel új rohamra s így győzelemre vezette.”³⁰

Mednyánszky maga sem irtózott a katonák harctéri lelkésztől. A kápolnai csata híressé vált jelenetét, amikor 1849. február 27-én Mednyánszky Cézár tábori főlelkész kereszttel a kezében lelkesítette rohamra a Zanini-zászlóalj, Than Mór egyik festménye is megörökítette. A magyar csapatok főparancsnoka, Dembinski altábornagy, még a csata második napján is tévesen mérte fel a vele szemben álló hadsereg erejét, s többek között nem ismer-te fel a magyar arcvonal középpontjában fekvő Kápolna jelentőségét sem. Mikor a Wyssdandár birtokba vette a falu nyugati részét, Dembinski ellenlökésre szánta el magát, de mivel nem álltak rendelkezésére elegendő erők, ezek a kísérletek kudarcot vallottak.³¹

Mednyánszky Cézárnak a HM utasítására egy hónappal később (1849. március 29-én) Kerecsenden kelt jelentésében a csatáról többek között ez olvasható:

27 GÖRGEY István 1885. I.k. 196. JASKULA Antal: Egy 1848/9-i honvéd emlékirataiból. In.: HL Tanulmánygyűjtemény 1913. 6–7.

28 SÚ 1907. június 6. 3. ALLEKER Lajos 1894. 23.

29 VÚ 27. (1880) 9. sz. 139–140.

30 GÁL István 1948. 147. FÁBRY Jánosné 1898. 158. Mednyánszky kiáltványa: Közlöny 2. (1849) július 17. 559.

31 BORUS József 1975. 254–260.

„A csatába keresztel és papi köntössel ellátottan kimenvén, kívánságom, s ösztönöm szerint azokhoz csatlakoztam kik legelől álltanak, s ezek a Zaniniak voltak. Midőn őket roham előtt vitézségre akartam volna lelkesíteni, – ettől Venturini őrnagy úr eltiltott, oly megjegyzéssel, hogy miután serege eléggé lelkesült, reám szüksége nincs.

Ezen nyilatkozatára őrnagy úrnak, – majd elhagyám a zászlóalj, – midőn egyszerre roham vezényeltetik, – s ekkor nehogy rossz következményeket idézsek elő, – maradtam.

Az olaszok nem igen akartak menni előre. S ha Psotta alezredes úr, és alulírott őket nem buzdítja, s lelkesíti, – bizonyára át nem lettek volna vezethetők a kartácsútűzön.

E közben a faluig (Kápolnáig) értünk egy mocsáron keresztül, – benn a faluban felállítottak, – a magyar zászló Psotta alezredes úr parancsára kitűzetett. A zászló kitűzésekor rendre csókolgatták a feszületet.

Kevés perc múlva hallható volt az ellenségnek rohamot jelentő dobszava. Ezt követi mintegy 18 ellenséges katona. Kiket meglátva olaszaink feltartóztatlanul megkezdték a szaladást. Általános volt a zavar, – többnyire házakba menekültek (Kápolnán) egy rész a közel lévő malomba. – A tiszték eltűntek mind. –

Az ellenség egyenkint küldötte katonáit, – azok is félénken, kullogva dugdosták fejeiket előre, – később többen s ismét többen jöttek határozatlan léptekben, – gyávaaságuk kézzelfogható volt.

Egész tömegben csak akkor jelentek meg, mikor az olaszokat szaladni látták, megjelenésükkor kitűzvé a sárgafekete zászlót.

Midőn ezeket láttam, – nehogy ily olcsó áron kezébe kerüljek gyáva ellenségemnek, – mentem, honnan jöttünk, s Psotta alezredes parancsára mocsárokon s vizeken keresztül Kerecsendbe jöttem.”³²

Mednyánszky csak kisebb nehézségek közepette tudott elmenekülni Kápolnáról. Visszaemlékezésében kitért menekülésének részleteire is: „...egy német katona megragadta a bal karomat és rámkialtott 'Tisztelendő úr, jöjjön velem!'

Tudtam, ha fogságba esek, nem számíthatok kegyelemre. Nem vesztegettem az időt, hatalmas csapást mértem keresztimmal a fejére (szerencsére tömör ezüstből volt). Ez annyira meglepte, hogy elengedte a karom. Beugrottam jobbra egy kapualjba és a házon át sietve elmenekültem.”³³ A fiatal papnak a kápolnai-csatában tanúsított vitézségét Kossuth Lajos is kitüntetésre méltó cselekedetnek tartotta.³⁴

A hadlelkészek már a harctéren gondot fordítottak a sebesültek vigasztalására és az áldozatok számbavételére. A tábori kórházakban a cs. kir. hadsereghez hasonlóan külön ún. kórházi lelkészeket alkalmaztak, akiknek legfontosabb feladata a betegek és sebesültek vigasztalása és lelki gondozása volt. Ez a munka valóban felért egy életáldozattal, hiszen a fertőző betegségek a lelkészeket sem kímélték. Természetesen a katonák sem voltak hálátlanok a nekik nyújtott segítségért. A szenttamási szerb tábor 1848. augusztus 19-én megkísérelt sikertelen ostromát követően egy sebesült a Közlöny 1848. október 1-i számában a következő köszönő sorokat tette közzé:

„Verbász, s[z]ept[ember] 8. Ezen soraimmal, melyek a múlt hó 19-iki vészteljes sz[ent]tamási ostromlástól fogva mai napon először gyenge tollamból folynak, sietek Svoboda Antal és Tannenber Ferenc Sándor – cár nevét viselő magyar gyalog ezredi főorvos és lelkész uraknak irántam és bajtársaim iránt tanúsított felebaráti szeretetükért hálás köszönetemet

32 MOL. H 75 1849:9115.

33 MEDNYÁNSZKY Cézár 1858. 40–41.

34 KLÖM XIV k. 694.

nyilvánossá tenni. Ők voltak az elsők, kik közül [sic!] a csata színhelyén, saját életük veszedelmével véres sebeinket orvosolni és szívreható szavakkal rémitő fájdalmainkat enyhíteni siettek. Áldja meg a magyarok istene e nemes tettükért, és a haza ne késsen őket érdemük szerint megjutalmazni; – mert valóban szívemelő látvány volt, mely készséggel e két egyén vetélkedett a szegény sérült bajnokoknak minden rang, vallás és haditestület különbség nélkül kínos sorsukat könnyíteni. Éljen a derék orvos és lelkész!”³⁵

A hadlelkészek egyházfegyelmi, illetve katonai fegyelmi viszonyai eltérően alakultak. A tábori lelkészek egyházfegyelmi helyzetének áttekintése során egyrészt a korabeli előírásokat, másrészt azt aényt kell szem előtt tartanunk, hogy a hadlelkészek jelentős része liberális illetve radikális politikai elveket vallott. Ami az előbb említett problémakört illeti, a tábori lelkészek számára is érvényesek voltak azok az egyházi szabályok, amelyeket a kánonok a megjelenésre, illetve a ruhaviseletre vonatkozóan előírtak. A haditanács 1828. augusztus 16-án kelt körrendelete szerint a tábori lelkészek öltözetének úgy szabásra, mint színre az egyházi előírásokhoz kell alkalmazkodni és minden pompától illetve divattól tartózkodniuk kellett.³⁶

A kánoni tilalmaknak megfelelően a tábori lelkészek sem viselhetek fegyvert. Akik ezt az előírást megszegték, azok szabálytalanságot (irregularitas) követtek el. Az egyházjog megkülönbözteti az igazságos és az igazságtalan háborút. Előbbi esetén a katonákat bátor kitartásra buzdító lelkészek nem követnek el szabálytalanságot. Utóbbi esetben viszont, feltevéve hogy az ellenséges katonák közül egy elesett vagy megcsonkult, a katonákat lelkesítő papok a papi szelidség hiánya (defectus leninitatis) miatt szabálytalanok. Míg a papi szelidség hiánya a kánonjogi kellékek hiányából származó szabálytalanság (irregularitas ex defectu), addig az emberölés, illetve csonkítás olyan büntett, amely a törvény rendelete folytán von maga után szabálytalanságot (irregularitas ex delicto).³⁷

Nyilvánvaló, hogy a legnagyobb különbségek éppen egyházfegyelmi téren merültek fel a cs. kir. hadsereg és a magyar hadsereg tábori lelkészei között. Noha 1848-ban a régi előírások még érvényben maradtak, 1849-ben Vidasics Ede, illetve Mednyánszky Cézár tábori főlelkészek többnyire világi ruhában jártak. Utóbbi alárendeltjei számára is kötelezővé tette a magyaros ruhaviseletet a tábori lelképásztorkodásról írt feljegyzésében: „A papi öltöny csupán csak a szoros értelemben vett egyházi szertartásoknál használandó, minők: az isteni tisztelet tartása, a szentségek kiszolgáltatása, a temetés, és midőn a csatában a sz[ent]. keresztel előremenvén a seregeket lelkesíti. Különben hivatalos egyenruhája ez: fekete attila, egyszerű vörös selyem zsinórral, az attila bal oldalán fehér kis kereszt, fekete nadrág, magyar kalap.”³⁸

A magyar hadsereg tábori lelkészeinek egy része – engedve a liberális és nemzeti elveket valló közvélemény nyomásának – bajuszt és szakállt veszített és magyaros ruhában járt. Ilyen módon is kifejezésre juttatta politikai álláspontját többek között Beke Miksa, Gasparich Kilit, Mednyánszky Cézár és Schwendtner Mihály. Többen fegyverviseléstől sem retentek vissza, mint például Biro Sándor, Buday Károly, Gasparich Kilit, Halászi György,

35 Közlöny I. (1848) október 1. 579.

36 BIELIK, Emerich 1901. 172. MELICHÁR Kálmán 1899. 114–116.

37 SZEREDY József 1883. I.k. 321–338.

38 FARKAS Róbert 1902. 116. MEDNYÁNSZKY [Cézár] tábori főpap, s hadlelkési osztályfőnökének a tábori lelképásztorlodást rendező terve” MOL H 75 1849:21641., vö.:MOL H 86 1.d.

Horváth Ignác, Kornis József, Kovrik Artúr és Liebhart Lukács. A katolikus lelkészeket, beleértve a fegyveres szolgálatot nem vállalókat is, a szabadságharc után a rögtönítélő bíróságok mellett az egyházi hatóságok is – irregularitás címén – eljárásnak vetették alá.³⁹

Korábban már rámutattunk, hogy a tábori lelkészi állásra pályázók jelentős része liberális, sőt radikális politikai elveket vallott, s ezek a lelkészek az adott egyház illetve felekezet belső szerkezetének demokratikus átalakítását is sürgették. Prámer Alajos kassai szentszéki jegyző, a szabadságharcban a VII. hadtest tábori lelkésze egyenesen a káptalanok eltörlését és „a kor igényinek megfelelő” presbiteri tanácsok létesítését javasolta. A nemzeti ügy melletti határozott kiálláson túlmenően Schwendtner Mihály katolikus pap 1848. december 21-én a Nemzetiben publikált programadó cikkében az egyházi kormányzatnak „a lehető legtagasb képviselőre” történő alapozását sürgette.⁴⁰

Más képet mutat a magyar hadsereg tábori lelkészeinek katonai fegyelme. A cs. kir. hadsereggel szemben a honvédségben a hadlelkészek számára nem rendszeresítettek külön kiüntetését, de a magukat kiüntetőket fizetésemelést, illetve katonai rendjelet kaphattak tevékenységük elismeréséül. Összességében a lelkészi kar katonai fegyelme példamutató volt, hiszen csak egy-két kivételes esetet tudunk, amikor egy hadlelkész engedély nélkül elhagyta állomáshelyét, vagy valamilyen más fegyelmi vétséget követett el. Erre a szilárd fegyelmre a tábori lelkészek – már említett – politikai szerepe miatt is szükség volt. A hadlelkészek, akik Mednyánszky Cézár tábori főpap szerint „...nem haszonvágyból, hanem a honszeretet szent tüzetől áthatva siettek vitéz seregeink zászlói alá”, a hadsereg morális, erkölcsi tartásának jelentős tényezői voltak.⁴¹

A tábori lelkészek többsége a szabadságharc leverését követően nem hagyta el Magyarországot, így a megtorlás rájuk is kiterjedt. Haynau rendeletei szerint mindenkit, aki az októberi manifesztumok kihirdetését (Magyarországon: 1848. okt. 8, Erdélyben: 1848. okt. 18.) követően „a magyar pártütéssel” kapcsolatos „bűntetteket” követett el, azt haditörvényszék elé kellett állítani. Haynau fentebb már idézett, 1849. július 1-jén kelt proklamációjából különösen az alábbi részeket kell kiemelnünk. Rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki „... a népet lázadásra csábítja, ... a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik, ...a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a cs. kir. hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles kihirdetni, elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja, ... a népfelkelést a cs. kir. ausztriai vagy cs. orosz seregek ellen felhívja, rendezi, vagy vezéri...” A rendkívüli haditörvényszékeket Haynau arra utasította, hogy több „bűntett” fennforgása esetén a főbűntettkivizsgálására szorítkozzanak. A bíróságok így elsősorban lelkészek esetén a felségsértő beszédek illetve cselekmények után kutattak, amelyek halálos büntetést vontak maguk után.⁴²

39 Beke Miksa: HHSa Außenministerium Informationsbüro 1854 BM 5553. Biro Sándor: BONA Gábor 1988. 121.o. Buday Károly: MOL H 75 1849:5435. Gasparich Kilit: BONA Gábor 1983. 347.o., NOVÁK Mihály 1906. 333.o. Halászi György: MOL H75 1849:23891. Horváth Ignác: MOL H 75 1849:15739. Kornis József: N 1848. október 22. 557.o. Kovrik Artúr: MOL H 75 1849:16149. MEDNYÁNSZKY Cézár 1858. 38.o. Liebhart Lukács: MOL H 75 1849:21625. Schwendtner Mihály: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbíróság 1852–7/65.

40 PRÁMER Alajos 1848. 1–40. N 1848. december 21. 752. [helyesen:756.]

41 Közlöny 2. (1849) július 17. 559.

42 Manifestumok 1849. I. k. 96-98., II.k. 98–108. HERMANN Róbert 1995. 124–132.

Ezen haditörvényszékek vizsgálati anyagainak áttekintéséből kiderül, hogy a vádlottak rendszerint a véghezvitt cselekmények tagadásával kíséreltek meg sorsukon könnyíteni. Ez a stratégia nagyobb részt sikeres is volt, feltéve, ha szolgálati helyükön nem tartózkodtak olyan személyek, akik terhelő vallomást tehetek volna ellenük. Így sikerült kibújni a felelősségre vonás alól Pap Melkizedeknek is. Őt az osztrák hatóságok a világosi fegyverletétel után le tartóztatták, majd a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene. 1849. szeptember 15-én került sor kihallgatására. Ő azzal mentegette magát, hogy már régóta szeretett volna tábori lelkészként szolgálni. Hangsúlyozta, hogy tábori lelkészi szolgálata során nem politizált és nem sértette meg a törvényes uralkodó [I. Ferenc József] érdekeit. Terhelő bizonyítékok hiányában 1849. december 11-én több társával egyetemben szabadlábra helyezték.⁴³

Súlyosabb ítéletek azokra vártak, akik politikailag exponált szerepet játszottak és így fel ségsértő beszédeiket az újságokon keresztül a hadsereg rendőri osztálya a hadbírószágon elé tárhatta. A vizsgálatok elsősorban az esetleges felségsértések feltárására irányultak, hiszen ennek bizonyítása automatikusan halálos ítéletet vont maga után. A számos halálraítélt többsége végül is kegyelmet kapott, két egykori tábori lelkészen, Gonczeczky Jánoson, majd a Makk – May féle összeesküvésben szerepet vállaló Gasparich Kiliten azonban végrehajtották a halálos ítéletet. Ugyanakkor jelentős számban ítélték egykori honvéd lelkészeket súlyos börtönbüntetésre. Kovrik Artúr és Scwendtner Mihály római katolikus lelkészek például csak az 1857. május 9-én kibocsátott amnesztia-rendelet következtében hagyhatták el börtönüket. A megtorlás legfontosabb célját, a szabadságharcban részt vettek megfenyítése által az „anarchia” elnyomását nem érte el. A börtönökből kiszabaduló lelkészek ismét a rendszer ellenzékéhez csatlakoztak.⁴⁴

A tábori lelkészek egy kisebb csoportja, helyesen mérve fel a megtorlás várható mértékét, az emigrációt választotta. Ez a megoldás a halálos ítéletnél kétségkívül kecsgetetőbbnek tűnt, de néhány hetes távollét rá kellett hogy döbbsentse ezeket a lelkészeket helyzetük reménytelenségére. Többségük latinus műveltsége az adott befogadó országban nem volt alkalmas kenyérkereső foglalkozás üzésére. Mivel a hazai világi-, és egyházi hatóságok meg tudták akadályozni kinti törvényes elhelyezkedésüket, ezért egzisztenciális nehézségeikkel egyenes arányban nőtt a csábítás, hogy vagy hagyjanak fel egyházi hivatásuk gyakorlásával, vagy térjenek át valamilyen biztosabb jövőt nyújtó felekezetre. Részben ez a magyarázata az emigráns lelkészek között előforduló viszonylag nagy számú aposztáziának, illetve lelki és szellemi összeomlásnak.⁴⁵

Tipikus példaként idézhetjük fel Dudás János sorsát. Ő a kényszerű törökországi tartózkodás után Londonban anglikán prédikátorrá vált, majd az USA-ba távozott. Amerikában a lancasteri gyülekezetben alkalmazták, ezt a gyülekezetet azonban „garázda magaviselete miatt” el kellett hagynia. A krími-háború alatt, majd azt követően is egészen 1858 tavaszáig Törökországban tanyázott, ahol a konstantinápolyi magyarok református (!) lelkészeként tevékenykedett. Az italt már ekkor sem vetette meg, és Klapkát is megkárosította.⁴⁶

43 HL Absz ir. Pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–2/164.

44 HERMANN Egyed 1932. 39–41., 72–73., 102–103.

45 ZAKAR 1996/1. 374–379. CSORBA László 1992. 443–444.

46 ZAKAR 1996/2. 93–97.

Amerikába elvileg azért utazott vissza, hogy ott egyháza számára adományokat gyűjtsön. Valójában inkább egy magyar szélhámostól, Kelemen Attilától zsarolt ki több ezer dollárt, aki katonaorvosnak adta ki magát. Ezt követően visszatért korábbi állomáshelyére. Egészségtelen életmódja azonban megbosszulta magát. Ekkoriban a mértéktelen alkoholfogyasztáson túlmenően már kábítószerélvező is volt. Koós Ferenc röviddel halála előtt találkozott e rendkívüli szélhámossal:

„Dudás János ev[angélikus] re[formátus] tábori pap, Konstantinápolyból látogatott volt át Bukarestbe 1860 nyarán. A »Hunniá«-ban ismerkedtem meg e természetes, élete delén lévő férfúval. Feltűnt azonnal gondolatainak minden összefüggés nélküli kifejezése, szórakozottsága, mit eleintén az út fáradalmainak tulajdonítottam. Szembeszökő volt ezenkívül rendkívüli étvágya. Az italhoz is ugyancsak nekilátott. Ezután valami nyolc nappal hallottam, hogy az utcán megőrült, elfogták, s az örültek házába (balamuk) vitték, de ott szerencséjére hamar el is halt.⁴⁷

A megtorlásnak volt egy kevésbé látványos, ámde annál hatékonyabb módja. Ennek lényege a szabadságharcban részt vett lelkészek alacsony javadalmazású plébániákon káplánként történő alkalmazása (reformátusok esetében a politikai hatóságok egyenesen megtagadták ilyen lelkészek beiktatásának engedélyezését egy gyülekezet lelkészi posztjára). Sass Károlyt például politikai okoknál fogva Szoboszlai Pap István tiszántúli református szuperintendens 1850-ben megfosztotta margitai lelkészi állásától.⁴⁸ Így a szabadságharc lelkészei karrier tekintetében pályatársaikkal összehasonlítva jelentős hátrányba kerültek. Ebben a tekintetben először az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején, majd a hatvanas évek második felében történt változás, ami a korabeli magyarországi egyházi élet politikai befolyásoltságára utal. Főpapi méltóságra csak egy, a szabadságharcban tábori lelkészi állást vállaló klerikus emelkedhetett. Mihálovics [Munkácsi] Józsefet, a forradalmi kormány tábori lelkészi osztályának egykori tanácsosát 1870-ben címzetes püspökké, majd néhány hónappal később zágrábi érsekké nevezték ki.⁴⁹

A többség nem futott be ilyen fényes karriert, de a honvédegyletekbe az egykori tábori lelkészek is jelentős számban léptek be. Az Arad városi és megyei honvédegylet tagja volt Magyarai Alajos, Kornis József és Horváth Kálmán. A Belső-Szolnok megyei tagok között volt Benkő Pál, Bereg megyében Ecsedi Károly, Bihar megyében Gaál Imre, Kapu Bódog és Sass Károly, Budapesten József Miodonyszky és Mely Károly, valamint Tóth Xaver Ferenc, Gyöngyösön Pap Melkizedek. A Hunyad-Zaránd megyei és Szászváros és széki [sic!] honvédegylet tagságát gyarapította Dáné István, a kalocsait Horváth Ignác, a kecskeméti Erdősi Imre, a Közép-Szolnok érmelléki együletet Vankay Lázár, a Rikánbelői honvédegyletet Bardocz János, Finta István, Szabó János és Vitályos György, a Szabolcs megyeit Harsányi Sámuel és Támár Imre, a Temes megyeit Petkó György, az Ugocsa megyeit Buzáth Linus, a Veszprém megyeit Stettner Ignác.⁵⁰

A honvédegyleti tagság névsorának felidézése után némi hiányérzet támadhat az olvasóban, hiszen az egykori budapesti radikális papság vezéralakjai hiányoznak a névsorból.

47 A 46. sz. jegyzet anyaga mellett: TL 1894. december 1. 204.

48 TRENK R 2552/10. MOL D 4 50. cs. B 16. tétel.

49 KOVÁTS Sándor 1908.369.

50 MIKÁR Zsigmond 1869. 7.o., 14.o., 15. o., 20.o., 36.o., 38.o., 47.o., 53.o., 55.o., 56.o., 61.o., 79.o., 85.o., 92.o., 100.o., 106.o., 189.o.

Schwendtner Mihály pesti apát-plébános, és Simon Ferenc lipótvárosi plébános távol tartották magukat ezen ellenzéki mozgalmakhoz kötődő egyletektől. Nem is beszélve Ungváry Györgyről, aki 1868 januárjában még a klagenfurti helyőrségi kórház táborigyelmeztetője volt.⁵¹

Az egykori honvédelmi katonák utóéletének egyik meglepő vonása, hogy a szabadságharc leverését követően többen, és nem pusztán csak a rehabilitált egykori cs. kir. táborigyelmeztető, a cs. kir. hadseregben folytatták korábbi hivatásukat. Breinfolk Gusztávot 1850. május 5-én nevezték ki a 4. huszárezredhez hadlelkésznek. Christ Ferenc 1849-ben a fegyverletételt követően is szolgált Munkácson. Rehabilitálták és így tovább szolgálhatott a 60. szobozóregiment lelkésze, Czanczler Róbert László, valamint Czigler Ignác és Gabriel Krantzl is. Nem érintette hosszú távon a felelősségrevonás Kerényi Frigyes, Kocsis Jánost, Menyharth Lajost, Paulovics Ferencet, Szombathy Ferencet, Rasska Ádámot, Ujhelyi Imrét, Ungváry Györgyöt, akik valamennyien táborigyelmeztetőként szolgáltak a szabadságharcot követően.⁵²

A dualista Magyarországon legtöbben plébánosokként, esperesekként vagy házfőnökként szolgálták híveiket. Jelentős tanáregyelmeztető tiszteletük többek között Fazekes Rajmund, Frint Mihály, Hyross Bernát, Liebhart Lukács, Lutter Ferdinánd, Marán János, Markovich Antal és Pap Melkizedek személyében. Ihász György és Lőrinc Károly koruk elismert nyelvészei voltak, Rónay Jácint korának egyik legnagyobb tudományos tekintélyévé vált. Irodalmi téren is sokan működtek. Benőfy Soma, Gaal Imre és Tóth Xaver Ferenc költőként, Pados János és Saaghy Vendel műfordítóként. Sokan írtak politikai, gazdasági, illetve vallási jellegű cikkeket, többek között Benőfy Soma, Czike János, Gaal Imre, Stettner Ignác és Pap Melkizedek. Szabó Richárd elhagyva hivatását végleg újság-, illetve regényírásra adta a fejét. Czike János (a neszemélyvidéki borászati társulat jegyzője) és Kornis József pedig számos borászati szócikket tett közzé.⁵³

Az 1848–49-es magyar hadsereg táborigyelmeztetői bajtársaikhoz hasonlóan alaposan kivették részüket a forradalom és szabadságharc küzdelmeiből, így nem csupán egy-egy képviselőjük (pl Gasparich Kilit), hanem valamennyien, testületileg méltók az utókor emlékeztetésére. Tanulmányunk egy szerény kísérlet arra, hogy tevékenységük ne merülhessen a feledés homályába.

51 NÉMETHY, Ludovicus 1894. 915., 920., 1003. KrAW AF Schem. Grundbuch der Militär – Geistlichkeit Sp. 4/1. II.k. 153.

52 KrAW Schem. AF Schematismus der k.k. Militärgeistlichkeit. Sp. 4/1. I.k. 162., 299., 99., 231., 301., 308., 313., 308., 297., 163., 160. Grundbuch der Militär – Geistlichkeit Sp. 4/1. II.k. 18.

53 ZAKAR Péter 1998. 126–127.

Függelék

A tanulmányban előforduló Heves megyei kötődésű honvéd lelkészek életrajza

(A függelék a nemzetőrség hadlelkészeinek életrajzát nem tartalmazza.)

Pap Melkizedek Mihály

(Gyöngyös, 1809. július 31. – Vác, 1873. augusztus 28.)

Római katolikus lelkész, ferences szerzetes, tanár. 1826-ban lépett be a ferencesek közé, 1832. szeptember 16-án pappá szentelték. Gimnáziumi tanár Gyöngyösön, Szolnokon, majd 1848-ban Szabadkán.⁵⁴

Már 1848 szeptemberének elején tábori lelkészi állásért folyamodott. Kérelmét 1849 márciusában megismételte, ennek hatására Mészáros Lázár hadügyminiszter 1849. március 25-én kinevezte az 1. Császár-huszárezred tábori lelkészének.⁵⁵

Világosnál esett hadifogságba. A pesti cs. kir. hadbírószágon eljárás folyt ellene, de mivel lázításban nem találták vétkesnek, 1849. december 11-én szabadon bocsátották. Ezt követően gyöngyösi segédlelkész, szolnoki tanár, 1852-től a gyöngyösi gimnázium igazgatója, 1866-tól házfőnök, 1872-től a rend kormánytanácsosa.⁵⁶

Sass Károly

(Nyírmeggyes [Szatmár vm.], 1819. április 12. – Albis [Bihar vm.], 1895. július 15.)

Lelkész családból származó református lelkész, iskoláit Sárospatakon, Losoncon és Debrecenben végezte. 1848-ban tiszafüredi református segédlelkész. Önként belépett a heves megyei gyalog nemzetőrség 2-ik zászlóaljába. 1848 nyarán fegyverrel a kezében részt vett a szerb felkelők elleni harcokban, Almásy Ernő nemzetőr őrnagy kinevezte tábori lelkésznek. 1849. október 21-től a hevesi önkéntes nemzetőri lovasság tábori lelkésze a felső-magyarországi hadtestben, a kassai csatában (1849. január 4.) megsebesült.⁵⁷

1849. március 28-án tábori lelkészi állásért folyamodott a magyar hadseregben. 1849. március 29-től a világosi fegyverletételig az I. hadtest tábori lelkésze, Nagysándor tábornok bizalmi embere. A szabadságharc után 1849 novemberétől margittai református segédlelkész. 1850-ben politikai okokból megfosztották állásától. 1851-ben megnősült. 1854. április 24-től haláláig Albis község rendes lelkésze. 1867. július 16-tól a Bihar megyei honvédegyet tagja. 1875-ben újra megházasodott, képviselőjelölt az országgyűlési választásokon. 1893 novemberében szerette volna elfoglalni a margittai lelkészi állást, de erre előrehaladott kora miatt nem került sor.⁵⁸

54 AMBRUS József 1892. 66. SZINNYEI József 1905. X.k. 342.

55 MOL H 75 1848:6472., 1849:7908. HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–2/164.

56 Lásd az 54. sz. alatt megadott irodalmat!

57 TRENK R 2552/1–7., 14., 18. TL 1895. július 15. KOSÁRY Domokos 1994. I.k. 386–387.

58 HL 1848-49. 19/21. TRENK R 2552/8–18.

Támár Imre
(Törökszentmiklós, 1822. március 22. – Nagykálló, 1873. április 7.)

Egri egyházmegyei római katolikus lelkész. 1845-ös felszentelését követően segédlelkész Egyeken, Nagykállóban, majd Miskolcon. 1848-ban az egri székesegyház hitszónoka.⁵⁹

1849. június 22-én Budapesten tábori lelkészi állomásért folyamodott Mednyánszky Cézár br. tábori főlelkésznel. Ezután fogalmazó a HM tábori lelkészi osztályában. 1849. július 16-án kinevezték a 18. Attila-huszárezred tábori lelkészének. Kinevezésének napján Makón csatlakozott ezredéhez.⁶⁰

1849-ben a pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene, de bűncselekmény hiányában 1849. december 11-én szabadon bocsátották. Ezt követően kunhegyesi lelkész, plébános 1859-től Pócspeitriben [Szabolcs vm.], 1861-től Nagykállóban.⁶¹

Irodalom

ALLEKER Lajos

1894. Erdősi Imre a branyiszközi hőspap emlékezete. Nyitra, 1894.

AMBRUS József

1892. Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban résztvevő római és görög katolikus paphonvédek albuma. Szerk.: Ambrus József. Nagykikinda, 1892.

BIELIK, Emerich

1901. Geschichte der k.u.k. Militär-Seel-sorge und des Apostolischen Feld-Vicariates. Wien, 1901.

BIRO Sándor

1849/1. Tábori Szonoklat Mártius tizenötödikén 1849be. [sic!] Mondatott Biro Sándor, Rétyi és Tábori Szonok által. S.Szentgyörgyön a Reformátusok templomában. Brassó, 1849.

1849/2. Te Deum. Mondatott a Tömösi Táborban Biro Sándor Rétyi és Tábori Hit Szonok által. Martius 25kén 1849be. Brassó, 1849.

BONA Gábor

1983. Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848/49. Bp. 1983.

1988. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp. 1988.

BORUS József

1975. Borus József: Dembinski fővezérsége és a kápolnai csata. Az ellentámadás problémája 1849 februárjában. Bp. 1975.

CSORBA László

1992. Rónay Jácint. In.: Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. Főszerk. Nagy Ferenc. Bp. 1992.

EINHORN Ignác

1849. A reformált izraelita valláselvei. Pest, 1849.

EPERJESY Ferenc

1848. EPERJESY Ferenc tábori lelkész naplófeljegyzései az 1848-i szerb hadjárat idejéből. S.a.r.: Lukinich Imre. In.: HK 54. (1941) 214–244.

59 KONCZ Ákos 1892. 229. SZINNYEI József 1909. XIII.k. 1260–1261.

60 MOL H 75 1849:21901., 1849:24597., 1849:25249. Közlöny 2. (1849) július 20. 572. „Öszveírása a hadügyi minisztérium itt jelen lévő személyzetének.” Szeged, 1849. július 9. MOL H 147 7.d. F. KISS Erzsébet 1987. 618. tévesen „Zimár (Zámár) Imre” néven szerepelteti.

61 Az 59. sz. jegyzet anyaga mellett: HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószá 1849–2/164.

- FÁBRY Jánosné**
1898. Atyám és a branyiszkói pap. In.: A szabadságharcz Emlék – Albuma. Kiadja a Kazinczy – kör. Szerkesztő bizottság elnöke Dr. Hohenauer Ignác. 2. bőv. kiadás. Kassa, 1898.
- F. KISS Erzsébet**
1987. Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987.
- FARKAS Róbert**
1902. A jászóvári premontrei kanonokrend jubileumi névtára történeti bevezetéssel. 1802–1902. Bev. Farkas Róbert. Bp. 1902.
- GÁL István** 1948. Erdősi Imre. In.: Négy papi arckép 48-ból. Vigilia 1948. 132–154.
- GÖBEL Henrik – TELLÉRY Gyula**
1908. Göbel Henrik – Telléry Gyula: Egy honvéd pap rabsága után irt feljegyzései a szabadságharcról. A 38. honvédtársaság vizsgálata 1849-ben. Igló, 1908.
- GÖRGEY István**
1885. 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I.k. Bp. 1885.
- HANAK, Julius**
1974. Die evangelische Militärseelsorge im alten Österreich. Hrg. von Wilhelm Kühnert. Bécs, 1974.
- HARSÁNYI Gusztáv**
1926. Töredékek egy magyar református lelkész hányatott életéből. Debrecen, 1926.
- HERMANN Egyed**
1932. A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében. Gödöllő, 1932.
- HERMANN Róbert**
1992. Az 56. honvédtársaság története. In.: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992. 195–257.
- HERMANN Róbert**
1995. Megtorlás Heves és Külső-Szolnok vármegyében, 1849–1851. In.: Mátrai tanulmányok. Szerk.: Horváth László. Gyöngyös, 1995. 121–160.
- HHStA** Haus-, Hof-, und Staatsarchiv (Bécs)
- HK** Hadtörténelmi Közlemények
- HL** Hadtörténelmi Levéltár
1848/49. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
Absz. ir. Abszolutizmuskori iratok
Tanulmánygyűjtemény
- KH** Kossuth Hirlapja
- KLÖM XIV**
Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV.k. S.a.r. Barta István Bp. 1953.
- KONCZ Ákos**
1892. Egri egyházmegyes papok az irodalom terén. Eger, 1892.
- KOSÁRY Domokos**
1994. A Görgey - kérdés története I-II.k. Bp. 1994.
- KOVÁTS Sándor**
1908. A csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906. Temesvár, 1908.
- KOVRIK Artúr**
1849. Mezei nefelejt a magyar függetlenség magasztos innepélyének dicskoszorújába tűzve Kovrik Attur [sic!] segéd - lelkész által. Szarvas, 1849.
- Közlöny** Közlöny 1848–1849.
- KrAW Schem. AF.**
Kriegsarchiv Wien. Schematismen. Apostoliches Feldvikariat

- LAKATOS Ottó
1881. Arad története. I.k. Arad, 1881.
- LEOHARD, Joh. Michael
1842. Verfassung der Militär-Seelsorge in den k.k. österreichischen Staaten, mit Rücksicht auf die Rechte und Pflichten des Civil-Clerus in militär-geistlichen Angelegenheiten. Wien, 1842.
- Manifestumok I–II
1849. Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. I–II füzet. Buda, 1849.
- [MEDNYÁNSZKY Cézár]
1858. The confessions of a catholic priest. London, 1858.
- MELICHÁR Kálmán
1899. A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a Magyar Királyi Honvédségnél. Bp. 1899.
- MESZLÉNYI Antal
1928. A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Bp. 1928.
- MIKÁR Zsigmond
1869. Honvéd Schematismus, vagyis: az 1848/9-ki honvédseregéből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve. Összeállította: Mikár Zsigmond alszázados. Pest, 1869.
- MOL Magyar Országos Levéltár
H 1848/49. évi minisztériumi levéltár
D 4 Abszolutizmuskori levéltár. K.k. Ministerium des Cultus und Unterrichtes 1848–1860. Akten „Ungarn”, „Wiwodina” und „Siebenbürgen”.
- N Nemzeti Politikai Hírlap
- NÉMETHY, Ludovicus
1894. Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque annum MDCCCXCIV Esztergom, 1894.
- NOVÁK Mihály
1906. Zala vármegye az 1848–49. évi szabadságharcban. Bővített kiadás. Zalaegerszeg, 1906.
- OSZK Országos Széchényi Könyvtár
- PRÁMER Alajos
1848. Üdvös és czélszerű é a káptalanokat eltörölni és ezek helyett egyházmegyénként presbyteriumi tanácsot alakítani? Kassa, 1848.
- Prím. Lev. Prímási Levéltár (Esztergom)
- SÚ Selmeci Újság
- SZEREDY József
1883. Egyházjog különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és protestans egyházakra. Pécs, 1883. I. k.
- SZINNYEI József
1891–1914. Magyar írók élete és munkái I–XIV.k. Bp. 1894–1914.
- TL 1848/49. Történelmi Lapok
- TRENK R 2552.
Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára. Kézirattár. Sass Károly személyi anyaga.
- URBÁN Aladár
1973. A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973.
- VÚ Vasárnapi Újság
- WREDE, Alphons
Freiherr von 1898. Geschichte der k. und k. Werchmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen, und Anstalten von 1618 bis XIX. Jahrhunderts. I.k. Bécs, 1898.

ZAKAR Péter

1995. A magyar hadsereg tábori lelkészi hierarchiája. In.: HK 108. (1995/4.) 78–109.
1996/1. Rónay Jácint: Napló (Válogatás). S.a.r. Hölvényi György. Bp. – Pannonhalma, 1996. Ismereteti: Zakar Péter. In.: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 8. (1996/1–2). 374–379.
1996/2. Egy szélhámós aposztata viszontagságai az emigrációban. In.: Belvedere Meridionale 7. (1996/5–6.) 93–97.
1997. A magyar hadsereg tábori lelkészeinek szolgálati viszonyai 1848–49-ben. In.: HK 110. (1997/2.) 207–228.
1998. A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. (Kézirat sajtó alatt.)

Péter Zakar

Militargeistliche in den Jahren 1848-49

„Von dem heiligen Feuer der Vaterlandsliebe durchdrungen eilte man unter die Flaggen unerer Heldenarmeen...”

Die Militärseelsorger der ungarischen Armee 1848-49 traten teils aus der kaiserlich-königlichen Armee über, teils stellte sie die revolutionäre Armee ein. Die Hierarchie der Honved-militargeistlichen liess an die österreichische Armee erinnern, aber während ihrer Organisierung gelang es nicht die kirchliche Zustimmung zu bekommen, so wurde sie nur mit provisorischem Charakter zustande gebracht. An ihrer Spitze stand der Vorgesetzte der Militargeistlichen-abteilung des Kriegsministeriums. Solange für die Seelensorge der Armee ein Oberfeldkurat zuständig war, dienten in den höheren Heeresverbänden der Regimenter, beziehungsweise bei den Militärinstituten sogenannte Militargeistliche.

Die Militargeistlichen der ungarischen Armee hatten keinen bestimmten Militärang, aber in der Heeresverwaltung wurden sie unter den Offizieren in Evidenz gehalten. Ihr Sold fiel zwischen dem der Soldaten der Offiziere und der Unteroffiziere. Dieses Geistliche Kollegium war sowohl konfessionell, als auch national sehr vielfarbig. Neben den Katholiken kann man Reformierte, Evangelisten, Orthodoxe und auch einen Militär rabbi finden. Neben den Ungarn waren auch Rumänen, Deutsche, Polen und Slovaken zu finden.

Ihre wichtigsten Aufgaben waren Messelesen, Karnalien, Gottesdienst, beziehungsweise das Abendmal zu erteilen, Beerdigung, bzw. die Führung des Personenstandbuches. Eine wichtige Aufgabe bedeutete noch die Schulung der Mannschaft. Darunter muss nicht nur moralischer, sondern vor allem politischer, sogar nicht selten militärischer Unterricht verstanden werden. Zur Befestigung der Militärdisziplin der gegebenen Einheiten trugen auch die Militargeistlichen mit ihrem persönlichen Beispiel bei.

Sie konnten oft nicht auf ein Ruhegehalt hoffen, weil ihre Pflicht war, in den Schlachten anwesend zu sein, die Mannschaft zu begeistern, die Verletzten schon auf dem Schachtfeld zu pflegen und zu trösten. In den Krankenhäusern wurden extra Geistliche eingestellt. Die Krankenpflege – wegen der ansteckender Krankheiten – galt als ausserordentlich gefährlich.

Die Welle der Vergeltung nach der Niederlage des Freiheitskampfes erreichte auch die Militargeistlichen. Die Meisten von ihnen entgingen den schwersten Urteilen. Aber die politisch radikalischen Geistlichen erlitten eine mehrjährige Gefängnisstrafe. An zwei ehemaligen Militargeistlichen wurde aber das Todesurteil vollstreckt. Keine leichte Lage hatten einige Militargeistlichen, die die Emigration wählten. Die lateinische Bildung der Mehrheit von ihnen war für den Broterwerb nicht zu gebrauchen. So endete ihr Leben in Tragödie.

Die Meisten von ihnen waren in dem dualistischen Ungarn als Pfarrer, oder Prior tätig. Unter den ehemaligen Militärgeistlichen sind zahlreiche berühmte Lehrer, Pedagogen und Literaturwissenschaftler zu finden.

Unter den Militärgeistlichen diente auch Melkizedek Pap, der spätere Lehrer und Direktor des Gyöngyöser Gymnasiums.

ZAKAR PÉTER
JGYTF Történettudományi Tanszék
H-6725 Szeged,
Hattyas sor 10.

Poeltenberg Ernő, a szabadságharc tábornoka¹

Hermann Róbert

ABSTRACT: *Ernő Poeltenberg, a General of the Hungarian War of Independence.* Nearly all the generals of the Hungarian War of Independence who were executed in Arad had some sort of personal connection, too, which linked them to Hungary's cause. Though many soldiers had foreign names, some of them were attached to the country by birth others by marriage. It is true that before 1848–49 most of them served in corps set up in Hungary but this fact was not strong enough to keep many other officers on the Hungarian side in Autumn 1848 or in winter 1848/49.

Ernő Poeltenberg (or more properly Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg) was the first among the martyrs taken to the gallows on October 1849 in Arad. He was born in Vienna and had a Polish wife. He corresponded mostly in French with his father and his wife. He knew only a little Hungarian so when his regiment was sent to Hungary he strove by all possible means to be sent to the Italian theatre of war. In Autumn 1848 he was nearly dismissed from the Hungarian army because he incited against crossing the Hungarian–Austrian border. Despite everything, he stayed with the Hungarian army and did not take advantage of sick leave or regular leave. He remained loyal to the cause he had not felt his own at all a year before. The biography tries, among other things, to find the reasons for this.

A család és a fiatalkor

A Poeltenberg-családról meglehetősen keveset tudunk. A család valószínűleg a Znaim melletti Pöltenberg faluból származik (legalábbis ez az egyetlen ilyen nevű község volt a Habsburg-birodalomban). Az apa, Leopold Poelt jogtanácsos 1810-ben lett osztrák nemes, 1817-ben lovag, s ekkor kapta a von Poeltenberg predikátumot. Az apa hivatali és társadalmi előmenetelével lépést tartott a vagyoni gyarapodás is: több földbirtoka volt Galíciában. Kiváló kapcsolatai voltak az udvarban és az államigazgatásban. A családban több fiú is született, de a születési időpontokkal már bajban vagyunk. Ernst Poelt von Poeltenbergnek a születési időpontját sem tudjuk pontosan. Ő maga 1849 augusztus 26-án az aradi hadbíró-ság előtt 35 évesnek vallotta magát; eszerint 1814-ben született. Az életkor illetően megadása azonban csalóka lehet, hiszen csupán azt is jelenthette, hogy az adott időpontban már elmúlt 35 éves, de még nincs 36. Katonai minősítési lapján 1807 szerepel. A perét feldolgozó Katona Tamás 1813-ra teszi születését, de az irodalomban előfordul az 1804-es évszám is.²

Poeltenberg fiatalkoráról szinte semmit sem tudunk. Minősítési lapja szerint érdeklődött a történelem és a földrajz iránt. Jogi tanulmányok után 1829-ben lépett be privátkadétként a 7. (Heinrich Hardegg) vértesezredbe. A pályaválasztás oka bizonyára nem a család anyagi helyzetében keresendő, hiszen Leopold Poeltenberg vagyoni helyzete lehetővé tette volna fia kitanítatását és polgári pályán történő elindítását. Talán a fiatal Poeltenberg szorgalmával lehetett a baj?

1 Életrajzait ld. HAMVAY Ödön, 1904. 205–209., VARGA Ottó, KATONA Tamás, 1979. I. 35–36., CSORBA László, 1989. 65–81., BONA Gábor, 1987. 268., DOMAHIDY Miklós, 1985.

2 Ez szerepel LEVITSCHNIGG, Heinrich, 1850. életrajzi gyűjteményében, 103. és SZILÁGYI Sándor, 1850., 1850. 129. 1813-at ír HAMVAY Ödön, 1904. 206. is.

A 7. (Heinrich Hardegg) vértesezred 1816 óta Magyarországon állomásozott. Poeltenberg 1831-ben lett hadnagy az ezredben, ahol összesen 3 évig, 5 hónapig és 11 napig szolgált.³

1833. március 31-én Poeltenberget áthelyezték a 4., Sándor orosz trónörökös nevét viselő huszárezredbe. Rövidesen megkapta a főhadnagyi kinevezését is, mert a cs. kir. hadsereg 1834. évi sematizmusában már e ranggal szerepel. Az alakulat 1823 óta Galiciában állomásozott, törzsállomása Tarnopolban volt.

Az ezred szolgálata nem volt könnyű. Bár az utolsó lengyel szabadságharcot az orosz csapatok 1831-ben elfojtották, a független Lengyelország gondolata ott élt a fejekben, s éppen ezért az osztrák megszállás alatti Galícia még mindig forrongó területnek számított. Poeltenberg belépésének évéről – a kinevezéseken kívül – az ezredtörténet csak azt tartotta érdemesnek feljegyezni, hogy több vezénylet (Streifkommando) ténykedett lengyel menekültek fogolykíséretként.

Poeltenberg előmenetelét az ezredben a cs. kir. hadsereg sematizmusai alapján követhetjük. 1840-ben alszázados (Zweite Rittmeister) lett, 1844-ben pedig bekerült a nyolc főszázados (Erste Rittmeister) közé, hetedikként. A karriernek lassúságát mutatja, hogy a Poeltenbergnél 14 évvel régebb óta szolgáló Schweidel József volt az első ebben a rangfokozatban. 1845-ben nem történt változás, majd 1846-ban – Schweidel őrnagyi kinevezése után – Poeltenberg immáron harmadik lett a főszázadosok rangsorában. 1847–1848-ban csak Ferdinand Karger állt előtte, s úgy tűnt, egy-két éven belül akár törzstiszt is lehet mindkettőjükből.

Poeltenberg itt, Galiciában nősült meg, s vette el az 1822-ben született Paula Kakowskát, akitől három gyermeke született. A házasság nem volt könnyű dolog egy cs. kir. tiszt számára, hiszen biztosítékot (kauciót) kellett letennie, ha meg akart nősülni. Poeltenberg ezt az összeget az ezred pénztárából kölcsönözte.⁴

1846-ban a Poznanban székelő Lengyel Demokrata Társaság tagjai arra törekedtek, hogy a jobbágyfelszabadítás meghirdetésével megnyerjék a lengyel függetlenség ügyének a galíciai (részben ukrán) parasztságot. A forradalmárok azonban elhamarkodottan és kellő titoktartás nélkül cselekedtek, így mind az osztrák, mind az orosz, mind a porosz hatóságok felkészülhettek. Az osztrák propaganda elhitette az évtizedek óta megnyomorított jobbágyokkal: uraik azért keltek fel, hogy kiirtsák őket. Így aztán a mozgalom szervezőinek egy részét maguk a parasztek gyilkolták meg vagy szolgáltatták ki az osztrák hatóságoknak, s a nemesek által alakított felkelőcsapatokat az osztrák kormányzat gyakran saját jobbágyaikkal vette szét. A kibontakozó népmozgalomnak több mint ezer ember esett áldozatul. A cs. kir. csapatok néhány nap alatt leverték a mozgalmat, a Krakkói Köztársaságban 1200, Galiciában 3000 főt tartóztattak le.

A 4. huszárezred ezredesi és két őrnagyi osztályát a mozgalom kezdetén Tarnówa bevezényelték. Beérkeztükkor a mozgalom már véget ért. Az alezredesi osztály Lembergbe vonult, ahol biztonsági szolgálatot látott el, majd visszatért Grodekbe. A másik három osztály júliusban a rend teljes helyreállítása után foglalta el korábbi állomásait.⁵ Nem tudni, Poeltenberg melyik oszlop műveleteiben vett részt. De egy galíciai lengyel hölgy férjeként számára sem lehetett közömbös mindaz, ami Galiciában történt. Az ezred 1847 március elején végre odahagyhatta a galíciai garnizonokat, mert Bécsbe rendelték.⁶

3 Az ezred történetére ld. VICTORIN, Josef, 1879. 292–297. Poeltenberg szolgálatára ld. uo. 435. és a Militär-Schematismus des Oesterreichischen Kaiserthumes vonatkozó kötetjeinek adatait. 4 Ld. erre Poeltenberg minősítését, közli DOMAHIDY Miklós, 1985. Melléklet.

5 AMON VON TREUFENFEST, Gustav, 1903. 483.

6 uo. 483.

Poeltenberg alkatáról abból a viseleti jegyzékből (Conduite Liste) juthatunk értékes adatokhoz, amelyet ebben az évben állítottak ki róla. Eszerint egészségi állapota jó, kedélyállapota derűs és vidám. Számos természetes adottsággal bír, beszél németül és franciául, magyarul keveset. Magatartása a polgári személyekkel szemben illedelmes, az ezredben baráti, alárendeltjeivel jó és közkedvelt. Jellemzi az igyekezet és a szorgalom. Jó vendéglátó, de nem iszákos, nem kártyás, nem adósságszináló és nem civakodó. A szolgálatban beválik. Jó a gyakorlatozásban, a főszerelésben, nagyon jó és eredményes a belovaglásban. Nagyon jó lovas és jó lóismerő.⁷

Poeltenberg személyes tulajdonságairól Heinrich von Lewitschnigg lovag jellemrajzai őriztek meg néhány vonást. Eszerint kitűnő lovas volt és a tornászat minden ágában járatos. „A bécsi úszóiskolában a legjobb úszók és műugrók közt tartották számon. Az ugródeszkáról minden szaltót, bukfcenet és csukafejest hajlékonyan és eleganciával hajtott végre. A vízben kötekedően, kihívóan viselkedett és boldog volt, ha valaki búvárúszásban a följánlott párbajra végül kiállt”. Lewitschnigg szerint Poeltenberg kitűnő bajtárs hírében állott, s csak egyvalamit nem tudott elviselni: a hangos orrfújást. „Ilyen alkalmakkor – esti iszogatók közben – komikus haraggal kiállt fel az asztala mellől: ne trombitáljatok ilyen fennhangon, urak! Egész nap mást sem hallok a táborban, torkig vagyok a trombitával”.⁸

Az út Magyarországra

A 4. huszárezred 1848-as története egy előléptetéssel vette kezdetét. Jacob von Parrot ezredest, az ezred parancsnokát az uralkodó január 2-án vezérőrnaggyá nevezte ki, s helyette január 28-án Apponyi Károly alezredest léptette elő ezredessé, s nevezte ki az alakulat parancsnokává. Ferdinand Karger főszázadost ekkor nevezték ki őrnaggyá. Ezzel Poeltenberg reményei is megnövekedtek, hiszen immár ő lett az ezred rangban legidősebb kapitánya.⁹

A március 13-i bécsi forradalom kitörésekor az ezred három, Bécsben állomásozó osztályát a jوسفstadi lovassági laktanyában riasztották, majd a Glacis-ra vezényelték a rend fenntartására és a katonai intézetek megóvására.¹⁰

A Sándor-huszárezred tisztjei is tanúi lehetnek a magyar országgyűlési küldöttség 1848. március 15-i Bécsbe érkezésének, s bizonyára értesültek Batthyány Lajos március 17-i miniszterelnöki megbízatásáról. Nem tudjuk, hogy a Sándor-huszárok körében a magyarországi változások, a Batthyány-kormány kinevezése, az áprilisi törvények szentesítése milyen hatást tettek. Bízást állíthatjuk, hogy különösebb lelkesedést nem keltettek. Legalább is erre mutat az, ahogy a tisztikar a Magyarországra vezénylés gondolatát fogadta.

Batthyány miniszterelnök fontosnak tartotta, hogy a Magyarországon állomásozó, nem magyarországi kiegészítésű alakulatokat minél előbb kicseréljék a külföldön állomásozó magyar ezredekre. Esterházy Pál május 7-én kérte az uralkodótól a 9. (Miklós) és a 12. (Nádor) huszárezredek, illetve egy gyalogezred hazavezénylését. Az uralkodó ebbe május 12-én bele is egyezett, s a döntésről Esterházy másnap értesítette a kormányt. A kormány május 16-án megsürgette a hazavezénylést, ám mind ebben, mind egyéb számításában alaposan megzavarta a május 15-i bécsi forradalom, aminek következtében az uralkodó Tirolba, Innsbruckba távozott.¹¹

7 DOMAHIDY Miklós, 1985., Melléklet.

8 LEVITSCHNIGG, Heinrich, 1850. I. k. 103., 105. Idézi DOMAHIDY Miklós, 1985. 180–181.

9 AMON VON TREUFEST, Gustav, 1903. 484–485.

10 Uo. 485.

11 Kriegsarchiv, Wien. Alte Feldakten Krieg in Ungarn, 1848–1849. Karton 1966. Akten der Insurgenten-Armee. 1848–5–7., HL 1848-49. 1/129a., KLÖM XII 243.

Július elején az ezred tisztikara már értesült arról, hogy az alakulatot Magyarországra akarják vezényelni. Egy július közepén Kossuth Lajos pénzügyminiszterhez eljuttatott jelentés szerint a híre Apponyi ezredes és Adolf Czekelius von Rosenfeld főhadnagy, ezredsegédtiszt, magánbeszélgetés közben kijelentették, hogy ők a horvátok ellen nem harcolnának. Erre Bárczay János kapitány kijelentette, „hogy ez esetben kötelességének tartaná őket összevagdalni”. Apponyi és társa erre úgy nyilatkozott: mindent elkövetnek, hogy az ezred ne kerüljön Magyarországra. Néhány nap múlva az a hír terjedt el a legénység körében, hogy az ezredet Itáliába fogják rendelni. A mutatkozó „legnagyobb dühösség” miatt az ezred magyar tisztjei azzal nyugtatták a legénységet, hogy meg fogják tudni a magyar minisztérium rendeletét. Kossuth az ügy kivizsgálását kérte Mészáros Lázár hadügyminisztertől.¹²

A 4. huszárezred augusztus elején kapott parancsot, hogy vonuljon Szenttamásra. Amikor a parancs megérkezett az alakulathoz, Poeltenberg ezredesével, Apponyi Károllyal felkereste Latour osztrák hadügyminisztert, s kérte, hogy helyezték át valamelyik Itáliában harcoló alakulathoz. Közölte, hogy noha ő a rangban legidősebb százados, hajlandó minden előléptetésről lemondani (azaz rangban legfiatalabb századosként szolgálni), de Latour nem volt hajlandó az áthelyezésre. Poeltenberg még két alkalommal járt a hadügyminiszternél, de eredménytelenül. Latour csak azt ajánlotta neki, próbálkozzon meg cserélni valamelyik magyarországi szolgálatra hajlandó tiszttel.¹³

Poeltenberg megpróbálkozott a cserével is, részben Friedrich Zedtwitz alezredesnek, a budai főhadparancsnokság adlátusának segítségével, részben magánúton. Augusztus 1-jén Bécsből írt Kászonyi Józsefnek, akiről úgy tudta, hogy magyar ezredbe akar kerülni. (Kászonyi korábban egy könnyűlovasrezdben szolgált.) „Bizonyára belátod – írta –, hogy egy német számára nem a mostani a legkellemesebb pillanat a magyar kormányt szolgálni, s ezért személyemre nézve elhatároztam, hogy a magyar ezredben előttem álló fényes kilátásokat akár veszteséggel is egy másikra cserélem”. Rangban ő a legidősebb az ezredben. Az alezredest balesete miatt valószínűleg néhány hónapon belül nyugalmazzák. Más kilátások még jelentősebbek – utalt az ezred tisztikarának a magyar szolgálattól való ódzkodására. „Négy-öt hónapon belül őrnagy lehetsz” – kapacitálta Kászonyit. „Ha ezt az ajánlatot elfogadod, ezrededben, ahogy látom, a 2. leszek, kilátások nélkül, de akarok és kell is veszítenem, hogy e pillanatban cserélhessek”. Ha Kászonyi elfogadja a cserét, beszéljen erről Mészáros Lázár hadügyminiszterrel, mert az osztrák hadügyminisztérium részéről nem lesz akadály. A részletekről majd később megállapodnak. Akár Bécsben is megoldhatják a felszerelések cseréjét. Ha azonban Kászonyi nem kívánja hasznát venni Poeltenberg ajánlatának, elvárja tőle, hogy sorai kettőjük között maradnak. Poeltenbergnek azonban nem volt szerencséje az ajánlatával. Kászonyit még június 25-én kinevezték az 1. (Császár) huszárezred őrnagyává, s Poeltenberg levelének már hetek óta a délvidéki hadszíntéren harcolt a szerb fölkelők ellen.¹⁴

Az ezredtörzs és az 1. őrnagyosi osztály augusztus 13-án, az alezredesi osztály 16-án, a 2. őrnagyosi osztály 25-én indult el Bécsből Magyarországra. Az indulás előtt Apponyi ezredes szabadságra ment, s több más tiszt is szabadságot kért vagy betegeket jelentett, hogy ne kelljen magyar szolgálathoz állnia.¹⁵

12 KLÖM XII 453–454., 581.

13 Poeltenberg 1849. aug. 26-i vallomása. Közli KATONA Tamás, 1979. II 128–129.

14 A levelet tévesen Görgei Artúrhoz írottként közli WALDAPFEL Eszter, 1965. IV k. 482–483. A levél azonban Kászonyi József hagyatékából került Görgey-levéltárba, s csak a levéltári átrendezések következtében került a Görgeihez írott levelek közé. Kászonyira ld. BONA Gábor, 1987. 193.

15 MOL HM Ált. 1848:9868. A 4. huszárezred rangfokozata, 1848. nov. 30. – Az ezred egyik tizedese is hátramaradt Bécsben, s augusztus második felében Jellačić részére toborzott. Pulszky Ferenc levele Kossuth Lajoshoz, 1848. aug. 19. KLÖM XII 749.

A dunántúli hadjárat 1848 őszén

Az ezred egyes osztályai a magyar határ átlépése után Lamberg Ferenc gróf, altábornagy, pozsonyi hadosztályparancsnok, az ezred másodtulajdonosa utasítására letették az esküt a magyar alkotmányra. Az ezred két őrnagyi osztályát Pécsre indították. Az alezredesti osztályt Pozsony megyében hagyták, hogy az ottani szlovák lakosság mozgalmait megfékezze. A két őrnagyi osztály a fenyegető horvát támadás miatt szeptember elejéig Pécssett állomásozott. Szeptember 11-én, a horvát támadás megindulásának napján a Sándor-huszárok 1. őrnagyi osztály Inkén, a 2. őrnagyi osztály Istvándiban állomásozott.¹⁶

Jellačić horvát bán csapatai (49.000 fő, 1902 ló, 48 löveg) szeptember 11-én több ponton is átlépték a Drávát, és benyomultak a Muraközbe, majd 14–15-én a Murán is átkeltek, s szinte akadály nélkül indultak Kanizsa felé. A szembenálló magyar sereg parancsnoka, Teleki Ádám gróf, vezérőrnagy nem merte vállalni a nyílt szembeszállást, ami katonailag tökéletesen indokolt is volt. Csakhogy Teleki semmifajta ellenállásra nem gondolt, sőt, még az megfordult a fejében, hogy vagy osztrák, tehát semleges területre vonul reguláris csapataival, vagy – ha Csány László királyi biztos nem gondoskodik csapatai ellátásáról – egyenesen átvezeti őket a bán táborába.

A magyar tisztikar tagjai szeptember 14-én tanácskozást tartottak, amelyen elhatározták, küldöttség útján felszólítják Jellačićot: mutassa elő az öt Magyarország megtámadására felhatalmazó uralkodói rendeletet. Ha fel tud ilyet mutatni, a serezek semlegesek maradnak, ha azonban nem, akkor szembeszállnak a bán csapataival. Jellačić szeptember 16-án Kiskomáromban fogadta a küldötteket, s természetesen nem tudta előmutatni az uralkodói felhatalmazást. A küldöttség tagjai erre kijelentették: az első adandó alkalommal szembeszállnak seregével.¹⁷

A magyar hadvezetés először Székesfehérvár környékén akarta feltartóztatni a bán seregét. Szeptember 26-án azonban a magyar sereg rövid utóvéd harc után feladta a várost, s visszavonult a Velencei-tó északi partjára. Ide érkezett meg 27-én este a Sándor-huszárok Pozsony megyéből lerendelt alezredesti osztálya is.

Móga János altábornagy továbbra sem érezte magát elég erősnek az ellenálláshoz, s a fővárost fedezendő, Martonvásárig akart visszavonulni. Szeptember 27-én, a képviselőház a dunántúli sereget a harc felvételére utasította. A szeptember 28-i sukorói haditanácson olyan szenvedélyes vita bontakozott ki, hogy már-már attól lehetett tartani, a magyar hadsereg harc nélkül felbomlik. A helyzetet Batthyány mentette meg. Javaslatára Móga vállalta, hogy ha Jellačić támadna, fegyverrel veri vissza a horvát sereget. Jellačić másnap megindította csapatait a pátkai és sukorói dombokon felállított magyar sereg ellen.¹⁸

A bán, hadserege két és félszeres létszámfölényben lévén (48.000 embere volt, kb. 18.000-rel szemben), azt hitte, hogy egy átkaroló támadással szétzúzza a magyar jobbszárnyat, majd a Velencei-tóba szorítja a magyar sereget. Rohamoszlopait azonban sorra visszaverték a magyar honvédek és önkéntes nemzetőrök, lovasságának támadása pedig összeomlott a többnyire frissen kiképzett magyar tüzérek pontos tüzében. A Sándor-huszárok hat századából csak

16 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 174–175.; MOL Csány-ir. KLI 16., 275., ARADI Péter, 1972. 53.

17 A hadjáratra horvát szempontból ld. Hauptmann, Ferdinand, 1975. Magyarul a legjobb összefoglaló URBÁN Aladár, 1984. A tisztikar Jellačić-hoz intézett, dátum nélküli levelét magyar fordításban közli GELICH Rikhard, é. n. I. 182. A küldöttségre ld. KLÖM XII 1003–1004. (a tisztikar nyilatkozata), HERMANN Róbert, 1995. 204–206. A Sándor-huszárok állomáshelyére ld. Polák Vilmos és MOL HM Ált. 1848:8940.

18 VENDREI Ferenc, 1888. 55. k. 399–402., 56. k. 67–68.

a két alezredesi század (200 fő), illetve az ellenség állását kikémlelni induló Schweidel József őrnagy és kísérete kerültek tűzbe. A két őrnagy osztály (400 fő) Ferdinand Karger őrnagy vezetésével a Velence környékén állomásozó tartalékhoz tartozott. Valószínűleg Poeltenberg is itt tartózkodott. Későbbi haditörvényszéki vallomásában csak annyit mondott, hogy részt vett a pákozdi csatában, de arra nem tért ki, hogy tűzbe került volna.¹⁹

Az összecsapás végén a bán fegyverszünetet kért, amelyet az időközben Martonvásárra visszavonult magyar sereg vezetése kész örömmel elfogadott. A szeptember 29-i siker ellenére ugyanis továbbra is attól lehetett tartani, hogy a bán átkarolja és elvágja Budapesttől a magyar sereget. Mivel a fővárosba vezető utakat csak Martonvásárnál lehetett fedezni, az esti órákban a magyar fővezérség elrendelte a visszavonulást. A visszavonulás során, a sötétben az alakulatok összekeveredtek, egymásra lőttek, s a Martonvásárra megérkező csapatok mindenre hasonlítottak, csak győztes seregre nem. Jellačić fegyverszüneti ajánlata tehát időt jelentett a sereg rendezésére. Jellačićnak is komoly gondjai voltak, hiszen Székesfehérvár környékét a magyar csapatok szeptember 23–26. között alaposan kiélték, így jóval nagyobb ármádiáját nem tudta ellátni. Ezért döntött úgy, hogy október 1-jén elhagyja korábbi állásait, s seregével megindul északnyugati irányba. Abban reménykedett, hogy a Dunántúlon és a Felvidéken lévő cs. kir. csapatok csatlakoztatása, illetve a Bécsből remélt erősítések révén serege a következő támadást a siker reményében teheti.²⁰

A magyar sereg csak október 3-án követte a bán seregét, meglehetősen óvatosan. Az óvatosság egyik magyarázata az, hogy a beérkezett erősítések ellenére a magyar sereg még mindig gyengébb volt a bán seregénél. Másrészt Mógának fedeznie kellett az észak-dunántúli, a fővárosba vezető utakat, úgy, hogy közben dandárai között fenntartsa az összeköttetést.

Jellačić újabb támadásra készült, ezért megállt Mosonnál. Itt akarta megvárni a Felvidékről és Bécsből érkező erősítéseket. Október 6-án azonban újabb forradalom tört ki Bécsben, amelynek áldozatul esett Jellačić legfőbb támogatója, Latour is. Jellačić így támasz nélkül maradt, ezért gyors ütemben elhagyta az országot, és Bécs alá vonult seregével.

A Lajta mentén

A magyar sereg elővédje október 9-én érte el Parndorfot, ahonnan már csupán néhány kilométerre volt az osztrák-magyar határ. A kérdés az volt, át fogja-e lépni a sereg ezt a határt Jellačić üldözése, s Bécs felmentése érdekében. Csány László kormánybiztos jelentette, hogy Móga altábornagy a határt csak a képviselőház határozott rendeletére hajlandó átlépni. Ennek hatására – Kossuth javaslata alapján – a képviselőház október 10-én utasította Mógát, „hogy Jellačićot Bécs falai alá is kövesse és megsemmisítse”.

A főerő október 12-én indult meg először a határ átlépésére. Másnap azonban több sorozredi zászlóalj kijelentette, hogy nem hajlandó átlépni a határt. S ez volt az első alkalom, hogy Poeltenberg kapitány a magyar politikai és katonai vezetés látókörébe került. A sikertelen határátlépési kísérlet után Pázmány Dénes, az országgyűlés elnöke, Csány László királyi, Bónis Sámuel és Luzsénszky Pál nemzetgyűlési biztosok javasolták az Országos Honvédelmi Bizottmánynak több tiszt eltávolítását a seregből, „kik ez utóbbi időkben az

19 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 177–178. A csatára ld. URBÁN Aladár, 1984. és JENEI Károly, 1966.

20 A visszavonulásra ld. VENDREI Ferenc, 1888. 56. k. 73–76., ZÁMBELLY Lajos, 1889. 178–179., A fegyverszüneti egyezményt ld. GÖRGEY István – KATONA Tamás, 1980. 197–198.

országgyűlés végzése ellen nemcsak kikelni, de annak ellenére izgatni is elég vakmerők voltak”. Közéjük sorolták „Sándor-huszár kapitány Pölkenberget [sic!],” Vécsey Ödönt és Lindtner, a Wasa-gyalogezred segédtisztjét. Kossuth október 15-én utasította a hadügyminiszteriumot az említett tisztek szolgálatból való elbocsátására.²¹

Október 18-án Móga fővezér is közölte Poeltenberggel és Vécsey Ödönnel elbocsátásukat. A táborban tartózkodó biztosok szerint ez megtette a hatását a tisztikarra. „Azt mondták a tisztek, hogy most már világos, hogy nem lehet tréfálni, és decidálni [elhatározni] kell mindenkinek magát”. S ekkor következett be a fordulat. Poeltenberg és Vécsey több tisztársukkal megjelentek a biztosok előtt, elismerték hibájukat, s nagyon kérték a biztosokat, „hogy hadd maradjanak szolgálatjokban, deklarációt adtak, hogy ezentúl a magyar országgyűlésnek és a honvédelmi bizottnánynak a legpontosabban fognak engedelmessékedni”. Tisztársaik is hasonló kérést intéztek a biztosokhoz. A biztosok ezután „az ezred kedvéért” megígérték, hogy ebben az értelemben terjesztik fel a kérelmet az OHB-nak, s úgy vélték, az OHB-nak egy rendeletet kellene kibocsátani, „melyben mondatnék ki, hogy mivel Poeltenberg és Vécsey századosok egy kielégítő nyilatkozatot adtak, előbbi szolgálati állásokban visszahelyeztetnek”. Poeltenberg később, haditörvényszéki vallomásaiban azzal indokolta megmaradását, hogy a biztosok beszéltek rá, s ő maga is úgy vélte, hogy „a pákozdi csata után az osztrák hadseregben amúgy sincs helyem”.²²

Október 21-én a hadsereg ismét átlépte a Lajtát. A támadás előtt Móga követeket küldött Jellačić-hoz és Auersperghez, a Bécsből kiszorított helyőrség parancsnokához. Ezek jelentették, hogy Jellačić és Auersperg csapatai beolvadtak Windisch-Grätz főerőibe. Ezek létszámát – valójában – 80.000 főre becsülték. Miután a főhadiszállásra megjött Kossuth futára is, azzal az üzenettel, hogy a vezérek ne veszélyeztessék a sereget, Móga elrendelte a visszavonulást.

A magyar sereg újabb támadást komoly viták előzték meg. A táborba érkező Kossuth ugyan jelentős számú önkéntest, honvédet és mozgósított nemzetőrt hozott magával a táborba, de ezek harcértéke igencsak kétséges volt. A haditanácsokon katonai és politikai érvek csatája folyt. Móga és Kollmann az ellenség erőfölényére és a magyar csapatok hiányos képzettségére hivatkozva ellenezte az újabb határátlépést. Kossuth arra hivatkozott, hogy „ügyünk Bécs ügyéhez kötve európai ügy – attól elválasztva senki által nem fog figyelembe vétetni”. Az újabb támadást – hangulatjavító intézkedésként több tucat előléptetés előzte meg. Csány László királyi biztos „az ezred tisztikarának hazafias hangulatára” hivatkozva javasolta Kossuthnak Poeltenberg 1. őrnaggyá történő kinevezését. Kossuth másnap hagyta jóvá az előterjesztést.²³

Az október 28-án induló újabb támadás során a magyar csapatok egészen a Schwechat folyócskáig nyomultak előre. Október 30-án ezen a vonalon zajlott le a csata. A Sándor-huszárok szerepéről nehéz pontos képet adni. Az bizonyosnak látszik, hogy az ezred hét századát nem egy tömegben alkalmazták. A források szerint az ezred két, Bárczay János dandárába beosztott százada Poeltenberg parancsnoksága alatt állott. A dandár október 28-án Hainburgon át Petronellre, 29-én Elenden át Fischamendre vonult, s itt táborozott le. Ezen az estén Bárczay azt a parancsot kapta, hogy szállja meg Mannswörth települést, de az ott tartózkodó ellenséges csapatok és a beálló est miatt kockázatosnak találta a vállalkozást, s

21 Az esetet Poeltenberg is említi vallomásaiban, KATONA Tamás, 1979. II 129. Ld még. KLÖM XIII 185. (a biztosok jelentése), 199. (Kossuth utasítása)

22 KLÖM XIII 242., KATONA Tamás, 1979. II 129.

23 KLÖM XIII 290–291.

azt másnapra halasztotta. Október 30-án a dandár gyalogsága szuronyrohammal foglalta el Mannswörthöt. Ezt követően a Sándor-huszárok a dandár második vonalában, annak jobb-
oldalán foglalták el helyüket. A leírásokból úgy tűnik, hogy a két század a csata végéig nem
került tűzbe. A visszavonulás elrendelése után két üteggel és a 12. (Nádor) huszárezred egy
századával együtt Poeltenberg két százada fedezte a jobbszárny visszavonulását. Este 5 óra
tájtban érték el Fischamendet, majd másnap Pozsonyt.²⁴

A Bécs felmentésére indított támadás idején már ismert volt, hogy Balthasar Simunich cs.
kir. altábornagy egy erős dandárral Morvaországból betört a Felvidékre. Simunich csapatai
elfoglalták Nagyszombatot, s már Pozsonyt fenyegették. Ezért a schwechati csata után Kos-
suth úgy intézkedett, hogy a Köpcsenybe beérkező csapatokból 8000 fő 22 löveggel induljon
Simunich seregének elfogására. A Guyon Richárd ezredes parancsnoksága alá adott erőbe be-
osztották a Sándor-huszárok négy (más forrás szerint hat) századát, köztük Poeltenberg osz-
tályát is. A csapatok azonban olyannyira kifáradtak, hogy pihenés nélkül nem lehetett meg-
indítani őket; a többi magyar erő pedig, Simunich túlerejétől tartva meg sem kísérelte elállni
az altábornagy útját. Guyon elővédje először november 3-án Nádasnál érte utol az ellenséget.
A Sándor-huszárok lekaszabolták a hátrahagyott ellenséges utóvédet. Másnap, november 4-
én Jablonicnél került sor utóvédi ütközetre. Simunich kiűzése után Guyon követni akarta őt
a határon túlra, de a huszártisztek kijelentették, hogy ők nem hajlandók átlépni a határt. Így
aztán a sereg visszatért a Kis-Kárpátok keleti oldalára, s Nádasnál foglalt állást. Poeltenberg
két százada is ennél a dandárnál maradt, egészen november 20-ig. Ekkor a két századot Mo-
doron és Pozsonyon át Miklósfalvára, majd onnan Zurányba (Zorndorf) indították.²⁵

Az osztályparancsnok

November közepére a Sándor-huszárok hét, a feldunai hadseregnél szolgáló százada
végre egyesült. Kossuth még Schwechat előtt tábornokká léptette elő Schweidel József
ezredet, az ezred eddigi parancsnokát. Schweidel Schwechat után a feldunai hadsereg
egyik hadosztályának parancsnokságát vette át, s átadta az ezred parancsnokságát Fer-
dinand Karger alezredesnek. Karger, akárcsak az ezred másik alezredese, Bárczay János
Schweidel hadosztályának egyik dandárparancsnoki tisztét is megkapta. Így amikor no-
vember második felében a nádas dandárhoz beosztott két század Sándor-husár is beér-
kezett a Védenyben, Nezsiderben és Gólán állomásozó dandárhoz, az ezred vezényletét a
rangban legidősebb őrnagy, Poeltenberg vette át. Az ezred három századát azonban még
december közepe előtt más dandárokhoz, valószínűleg Görgey Kornél és Zichy Lipót dan-
dárjaihoz rendelték.²⁶

Poeltenberg november 24-én Miklósfalváról intézett sajátkezű levelet Mészáros Lázár
hadügyminiszterhez. Először is köszönetet mondott őrnagyi előléptetéséért, s a további-
akban is Mészáros jóindulatába ajánlotta magát, amelynek megtartását ezentúl is legszen-
tebb kötelességének tartja. Schweidel ezredes tábornoki előléptetésével az ezredben

24 MOL Görgey-lt. b/20. fasc. 471–475., 486., 492. f. Polák Vilmos egy másik helyen azt írja, hogy a Sándor-hu-
szárok „a központban Görgei Artúr és Schweidel ezredes alatt működtek”.

25 Az expedícióra ld. Guyon két jelentését. MOL Görgey-lt. b/21. fasc. Német nyelvű csataleírások. és
ZÁMBELLY Lajos, 1889. 266–270. A két század visszarendelése ld. Polák Vilmos emlékezéseit.

26 Az ezredparancsnokság Karger által történt átvételére ld. MOL HM Ált. 9867. A létszámokra és a diszloká-
ciókra ld. a feldunai hadtest harcrendjeit. HL 1848-49. 3/192. (nov. 9.), MOL Csány-ir. 14. doboz. Iktatatlan
iratok. (nov. 15.), Görgey-lt. b/47. fasc. (nov. 29., dec. 15.)

újabb előléptetésre kerül sor, amelynél – ha az előírás szerint történik – az a szerencse áll előtte, hogy alezredes lesz, mivel I. őrnagyként rajta van a sor. Az ezredbe számfelettként beosztott Farkas őrnagy azonban rangban 14 nappal idősebb nála, s megvallja, hogy becsületérésén alapuló félelme, hogy, noha ő, Poeltenberg I. őrnagy, az, idősebb rangja miatt elébe állíthatnák, egészen elfogta e gondolatra. „Távol áll tőlem, hogy csekély szolgálataimat felhozzam, csupán az a megnyugtató öntudat tölt el, hogy mind szolgálati időm alatt, mind az ellenség előtt teljesítettem azt, ami erőmben állt, amelyről bizonyára közvetlen előljáróim is bizonyosságot adnak; továbbá hogy teljes és igaz szívemből magaménak vallom a magyar ügyet, s örömmel kockáztatom és fogom kockáztatni érte életemet. – Mostohaként bánának velem azért, mert német vagyok, vagy mert 20 éve, ebből 17 éve ebben az ezredben jól szolgálok? – Nem! az nem lehet! – és bízom Miniszter úrban, akinek ismeretes gondolkodásmódja a biztosíték számomra, hogy félelmem alaptalan”. Az érzelemtől átfűtött sorok után megemlíti, hogy Bárczay János, aki rangban utána állott, ma már alezredes. Ő azonban ezt soha sem érezte vele, mert 20 éve bajtársak, s előmeneteléhez szerencsét kíván. De Farkas őrnaggyal más a helyzet. Őt alig ismerik, s nemigen jósolna neki kellemes állást az ezredben. Ha Mészáros figyelembe veszi kérését, nem kételkedik jövőjéről.

Mészáros alighanem megértette a célzást. E hetekben egyik legfőbb törekvése amúgy is az volt, hogy az október folyamán megbomlott előléptetési rendet helyreállítsa. Ezzel magyarázható, hogy december 1-én megszületett Poeltenberg alezredesi kinevezése.²⁷

Poeltenberg rövidesen megmutathatta, hogy rászolgál az előléptetésre. December 16-án a Duna jobb partján Windisch-Grätz főserége támadásba lendült, s szinte elsöpörte maga elől a magyar dandárokat. Parndorfnál Zichy Lipót gróf, őrnagy, dandárparancsnok a Vilmos-huszárok négy századával szétvert két század dzsidást, „de azután csaknem elfulladt az ellenség túlnyomó sokaságában”. A cs. kir. csapatok ezután a Szegedy Imre ezredes vezette gátai dandárt támadták meg, s annak egy része Miklósfalván át Moson, másik része Nezsideren át Védeny, a Ferdinand Karger ezredes vezette dandár álláspontja felé vonult vissza. Karger délelőtt 11 óra tájban észlelte a szomszéd dandárokat ért támadást, mire a Nezsiderben lévő 14. honvédszászlóalját azonnal visszavonta Védenybe, s megindította csapatait Kazimir felé. Útközben több más alakulat is csatlakozott a visszavonuló dandárhoz, amely kb. négy gyalogos zászlóaljjal, 10 lovasszázaddal és 10 löveggel rendelkezett. Karger célja az volt, hogy mielőbb elérje Kazimirt, onnan ugyanis viszonylag egyenes út vezetett Mosonba, a kijelölt hátrálási pontra. A csapatok rendezése némi időt vett igénybe, így a hadoszlop csak délután három óra tájban ért Kazimir elé, amit eddigre az ellenséges lovasság (két-két század vértess- és dragonyos) már megszállt. A Sándor-huszárok Poeltenberg vezette I. őrnagyosi osztagja megtámadta és visszaverte a dragonyosokat, majd a 14. honvédszászlóalj nyomult be a településre. Karger azonban – ahelyett, hogy a támadást folytatta volna – visszavonta csapatait a falu mögé, hogy a többieket bevárja. Ezalatt az ellenség erősítést kapott, s a támadásra induló gyalogságot visszaverte.

Ekkor Karger a Poeltenberg vezette századot és Kypke őrnagy két szakasz Vilmos-huszárját két löveggel a jobbszárnyra vezényelte, a balszárnyon Zámბelly Lajos százados három század Sándor-huszárral haladt, közepén pedig a gyalogság négy zászlóalja. Karger be akarta venni a falut, s a falu környékén lévő erdőből ki akarta úzni az ellenséget, hogy onnan Szentpéteren át elérje Mosont. Zámбelly Lajos emlékirata szerint Poeltenberg azt az utasítást kapta, hogy verjen vissza minden ellenséges támadást, de csak akkor kezdjen támadásba, ha a többi csapatok elfoglalták a községet. Karger jelentése szerint a cél az áttörés

27 MOL HM Ált. 1848:10.415. A kézhezvétel napja dec. 4.

volt. Poeltenberg tehát megtámadta az előtte álló ellenséget, s a támadás olyan erejű volt, hogy a rá bízott erővel átvágta magát az ellenségén, s még aznap megérkezett Mosonba. Karger – miután gyalogsága nem állta ki az ellenséges lövegek tüzét – megpróbálta visszarendelni Poeltenberget, de az akkor már messze járt. Karger tehát a sikertelen kísérlet után feladta Kazimir bevételét, s a Hanság mocsarain át, nagy kerülővel már Győrben csatlakozott a főszereghez.²⁸

Poeltenberg hőstettét Görgei először december 19-i levelében említette, s Kossuth még a jelentés vételének napján megfogalmazta azt a tudósítást, amely a felvidéki és dunántúli harcokban magukat kitüntettek között megemlíttette Poeltenberg nevét is.²⁹ December 20-án Görgei mind Kossuthal, mind Mészáros Lázár hadügyminiszterrel közölte Poeltenberg alezredessé történő előléptetését, sőt, javaslatát megtoldotta azzal is, hogy Poeltenberg rangban kerüljön Bárczay János alezredes elé. Időközben azonban a hadügyminisztérium december 1-jén már alezredessé léptette elő Poeltenberget, de a kinevezési rendelet csak december 22-én érkezett meg a feldunai hadtest főhadiszállására. A hadügyminisztérium szintén december 22-én terjesztette fel az OHB-nak Görgei jelentését, azzal, hogy „a felhozott rangbeli viszályok azáltal mellőztettek, hogy Poeltenberg őrnagy alezredessé, Bárczay alezredes pedig az 1-ső számú ezredhez ezredessé léptettek elő” Kossuth december 26-i hátirata szerint helyeselte a minisztérium véleményét.³⁰

December 21-én Görgei részletes jelentést juttatott el az OHB-hoz a magukat kitüntetettekéről. Ebben Poeltenbergéről a következőket írta: „Kazimirál Poeltenberg őrnagy Sándorhuszár osztálya körülkerítette, iszonyú káromlások közt vágta magát keresztül. Mondják, Poeltenberg nagyon haragudott. Minden tiszteivel együtt elől koncolt. Máskor alig tud tíz szót magyarul, most azonban káromkodott, mint a kun és vagdalt, mint a kuruc”.³¹

Másnap, december 22-én Görgei sajátkezű levélben gratulált Poeltenbergnek alezredesi kinevezéséhez: „Látni fogja ebből – írta – hogy a magyar kormány a politikai izgalom közepette, melybe a schwechati csata utáni legutóbbi események közepette helyeztetett, megőrizte kellő tapintatát ahhoz, hogy – beavatkozásom nélkül – saját elhatározásából egy Önnel történt igazságtalanságot ismét jóvá tegyen, s az igaz szolgálatot besúgók és félreértések ellenére elismerve jutalmazza”.³²

Győrben december 27-ig maradt a magyar sereg. Windisch-Grätz herceg be akarta keríteni a magyar csapatokat, Görgei pedig erősítések beérkezésében reménykedett. A sáncokat ugyanis túlméretették, a beköszöntő kemény hidegben pedig a folyóvizek és mocsarak olyan keményre fagytak, hogy ágyúval is át lehetett kelni rajtuk. A feldunai hadsereg közel fele viszont a Duna bal partján rekedt, mert Görgei – alaptalanul – onnan is túlerejű támadástól tartott. Győr kiürítése az utolsó pillanatban történt. A cs. kir. főszereg már majdnem bekerítette a várost, amikor Görgei kivonta onnan seregét.

-
- 28 MOL Görgey-I. t. b/6. fasc. Karger, Győr, 1848. dec. 22. (Relation über den Rückzug der Brigade von Neusiedl nach Pomogy, Eszterháza, Kapuvár, Marczaltó und Raab), HM Ált. 1849:23.268. (A 4. huszárezred 1. őrnagyosi osztályának bizonyítványa, dec. 22.), ZÁMBELLY Lajos, 1889. 274–275., GÖRGEY István, 1885. I. 68. (Görgei levele Kossuth-hoz, dec. 17.), SACKEN, Edwin, 1927. II kötet. 8–10. (1848–49-ben 3. vértesezred), DEDEKIND, Franz, 1879. (1848–49-ben 3. Ferenc József dragonyosezred) 473–474.
- 29 GÖRGEY István, 1885. I. 76. (Görgei–Kossuth, dec. 19.), KLÖM XIII 804. (Kossuth tudósítása, dec. 19.)
- 30 HERMANN Róbert, 1994. 958. MOL OHB 1848:6444., HM Ált. 1848:12.842. (Görgei előterjesztései), uo. HM Ált 1848:12.231., 121.842.
- 31 HERMANN Róbert, 1994. 958. (Görgei, dec. 21.), KLÖM XIII 845–846. (Kossuth, dec. 22.)
- 32 Közli BARTHA Albert, 1930. 181.

Győr kiürítése után a Karger-dandár Bőnyön, Banán és Bábólnán át Szárra, majd onnan Csákvárra vonult. December 30-án délelőtt 11 órakor Karger ágyúdörgést hallott Mór felől. Tisztszei sürgették, hogy csapataival (1794 fő, 10 löveg) induljon meg Mór felé az ott harcoló Perczel segítségére Karger azonban két óra hosszat várakozott, nem mert elindulni, majd „végre előre hatolt, de oly félénken, hogy minduntalan megállt, s a vidéket őrzáratok által megvizsgáltatta”. Így a dandár a Csákvárhoz másfél órára lévő Csákberényt hat óra alatt érte el. Itt már a szétvert Perczel-hadtest katonáival találkozott, mire visszavonult Csákvárra, s útközben az összes utakat eltorlaszoltatta. Csákvárra visszaérve jelentette Perczel vereségét, erősítéseket kért, majd a diszpozíciót sajátosan értelmezve (ebben ugyanis az szerepelt, hogy egy dandára által kiállott erős ütközet után tegye ezt), visszavonult Acsára és Válra. Itt december 31-én betegezt jelentett, s átadta a parancsnokságot Poeltenbergnek.³³

Dandárparancsnokként a felvidéki hadjáratban

A móri vereség után az OHB december 31-én elhatározta a főváros kiürítését, az országgyűlés pedig úgy döntött, hogy átteszi székhelyét Debrecenbe, de egyidejűleg békekövetséget küld Windisch-Grätz herceg, tábornagyhoz, a cs. kir. fővezérhez. Az országgyűlési követsegről Kossuth nem értesítette Görgeit, s a küldöttség tagjai így nem tudták, hogyan menjenek át a magyar vonalakon. Végül Nyáry Pál, az OHB Pesten lévő tagja írt Görgeinek, miáltal Répásy Mihály vezérőrnagy egy tiszt útján kérte a feldunai hadtest főparancsnokát a megfelelő katonai kíséret kirendelésére. A főhadiszálláson nagy volt a nehezeltés a követküldés miatt; alig néhány órája érkezett meg ugyanis Kossuth újabb támadási parancsa. A küldöttség tagjai előbb Promontorra, Görgei főhadiszállására mentek, de a fővezért nem találták ott. Puzstelnik Henrik alezredes, Görgei vezérkari főnöke küldte őket Hamzsabégre, ahol Poeltenberg dandára állomásozott. Deák Ferenc, a küldöttség egyik tagja állítólag régebről ismerte Poeltenberget, s az alezredes szívesen fogadta a követeket. Deák későbbi beszámolója szerint az utóvédnél senki sem tudta, hol az ellenség, s amikor Deák ezen csodálkozott, Poeltenberg azzal mentette magát, „hogy nincs pénz, a kémek tartása pedig igen sokba kerül”. Az alezredes hosszan és bizalmasan beszélt a követekkel, s többek között megjegyezte, „hogy igen sok áldozatba kerül védelmi harcunk, s jól tudja, hogy ő lesz az egyik áldozat. Bár a csatatéren érme végzetem, kiálta föl”. Végül egy Géczy nevű fiatal hadnagyot adott a küldöttség mellé tizenhárom huszárral.³⁴

Görgei a móri vereség után a fővároshoz közelebb vonta össze csapatait. A Poeltenbergés a Kmety- (volt Zichy-) dandárokat Tétényre rendelte, s megbízta ez utóbbit a visszavonulás fedezésével. „Poeltenberg dandárparancsnok úr Kazimirnál tanúsított magaviselete biztosítja a hadtestparancsnokságot afelől, hogy határozott parancs nélkül is támogatni fogja a Zichy-dandárt becsülettel megbízatásának kivitelezésében” – szölt a parancs.³⁵

33 MOL Görgey-lt. Iktatóköny, No. 339–341., 345., ZÁMBELLY Lajos, 1889. 278–279., GÖRGEY István, 1885. I. 91–93.

34 DEÁK Ferencz, 1903. II. k. 368–369. – Csengery – Deák elbeszélése nyomán – következetesen tábornokként emlegeti Poeltenberget.

35 A Csány Lászlónak küldött másolat az eredeti tisztázatról. MOL Csány-ir. IBA No. 1210. Másolat. MOL Görgey-lt. b/35. fasc. Az 1848–49. magyar feldunai, utóbb VII. hadtest (Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti hadparancs jegyzőkönyve. Dispositions Protokoll No. 264.

Január 2-án Poeltenberg arról érdeklődött, hogy a hamzsabéki állást tartania kell-e, vagy pedig az erők összevonása érdekében meg kell kezdenie a visszavonulást?³⁶ Január 3-án Görgei az időközben Érdre átvezényelt Poeltenberg-dandárt Budafokra és Albertfalvára rendelte, a Tétényben állomásozó Kmety-dandárt pedig a hadsereg utóvédi feladatainak ellátásával bízta meg. Poeltenberg azonban nem várta meg, amíg Kmety előőrsei elfoglalják az övéi helyét, s megindult Buda felé. Jellačić hadteste éppen akkor érkezett meg Érd környékére, amikor Kmety lovasszázadai. Rövid, nagyjából ágyúpárbajra korlátozódó ütközet kezdődött, mire Görgei visszafordította Poeltenberg dandárát is, s szándékában állott megtámadni a túlzottan előretörő ellenséget. Ekkor azonban azt a hírt kapta, hogy a cs. kir. csapatok már átkeltek a Dunán. Mivel nem akarta kockáztatni csapatai elvágatását, mindkét dandárt Pestre rendelte. Amikor a kapott hírről kiderült, hogy álhír, már késő volt.³⁷

Budapest kiürítése után Görgei a feldunai hadtesttel Vácra vonult. Vácot a tábornok átszervezte hadtestét. Négy hadosztályba, ezen belül nyolc dandárra osztotta a csapatokat. Poeltenberg a Piller János ezredes vezette II. hadosztályban a 3. dandár, egyben a 4. huszárezred parancsnokságát kapta.³⁸

Görgei feldunai hadteste Vácra északra fordult. A balszárnyat alkotó Piller-hadosztály a Szob – Surány – Komját – Ürmény vonalon nyomult előre Nagyszombat irányába, a jobbszárnyat alkotó Aulich-hadosztály pedig a Rétság – Nagyoroszi – Léva – Verebély vonalon indult meg Lipótvár felé. A centrumot Kmety György, az utóvédet Guyon Richárd hadosztálya alkotta. Windisch-Grätz csak január 7-én indította el Görgei üldözésére Wrbná altábornagy kb. 12.000 főnyi seregtestét, majd Csorich altábornagyot bízta meg az üldözéssel. Csorich Vác megszállása után kb. 7000 fővel folytatta a feldunai hadtest követését. Komárom felől Neustädter dandára (kb. 3000 fő) indult a feldunai hadtest ellen, Götz északról fenyegette a bányavárosokat.

Görgeit az a veszély fenyegette, hogy észak felől Götz, dél felől pedig Csorich csapatai foglalják el a bányavárosokat, s így együttes erővel támadhatják meg őt. Ezért január 12-én megindította hadosztályait a bányavárosokba. A Piller-hadosztály főhadiszállása és Poeltenberg dandára január 17-én Zólyomban szállásolt be. Poeltenberg dandára megszállta Zsolnát, Szalátát és Kis-Szlatinát. Kossuth Sándor dandára Dobronán állomásozott és a környékbeli helységeket is ellenőrzése alatt tartotta. Piller még ezen a napon jelentette, hogy nem tudja fedezni csapatai ellátási szükségleteit, ám egészen január 25-ig itt maradt.³⁹

Január 21-én Csorich támadásba lendült, s Selmecebányára vetette vissza Guyont. Guyon még aznap Besztercebányára húzódott vissza. A segítségére siető Görgeit is súlyos vereség érte. A Piller-hadosztály felállítása változatlan maradt. Január 22-én a Poeltenberg-dandár azt az utasítást kapta, hogy támogassa a Kossuth-dandárt Németi visszafoglalásában, s erősítse meg a Szalátán lévő különítményt. Ha túlerejű támadás érné a két dandárt, harcolva és lassan vonuljanak vissza Zólyomba. Másnap Bayer József őrnagy, a vezérkar főnöke utasította a Piller-hadosztályt, hogy mindenáron tartsák Zólyomot. A Hodrusbányáról visszatérő Görgei viszont elrendelte a két hadosztály Besztercebányára történő visszavonását. Görgei a csapatok rendezése után január 26-án két oszlopban kivonta hadtestét Besztercebányáról. Az utolsó csapat január 28-án reggel 5 órakor hagyta el a várost.⁴⁰

36 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 392.

37 ZÁMBELLY Lajos, 1889. 355–256., GÖRGEY Artúr, 1988. I. 278–279., WREDE, Alfons Freiherr von, 1906. 495.

38 A harcrendet közli TRAGOR Ignác, 1908. 369–370.

39 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 444., 480., 494., BERKÓ István, 1925. 50.

40 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 459., BERKÓ István, 1925. 56–59.

Poeltenberg január 27-én még Besztercebányán volt, s innen írt hosszú levelet feleségének. A levelet 300 forinttal együtt egy kereskedőre bízta, aki megígérte annak kézbesítését. Ekkor már négy hónapja egyetlen sort sem kapott a feleségétől. Levelében hosszan ecsetelte, hogy gyengülni érzi erkölcsi erejét abban a harcban, amely katonai kötelessége s a családja iránti ellenállhatatlan vonzódás között. Gyakran összeroskad e harc terhe alatt – írja –, különösen arra a gondolatra, hogy ezt a nagy áldozatot felesége és gyermekei jövője érdekében kell hoznia, s ki kell tartania abban a szomorú helyzetben, amelybe akarat, érzései és az osztrák hadügyminisztériumhoz intézett kérvényei ellenére hozták. „Talán meg fogják becsülni annak a katonának a kitartását a sorscsapásokban, aki önhibáján kívül került ebbe a helyzetbe. Legalább ez a reményem megvan, főleg hallva azt, hogy mindenki, aki kilép [a magyar seregből], Windisch-Grätz herceg megvetésével találkozik”. A levél nagyobb részében igyekezett bátorságot önteni feleségébe, s arról elmélkedett, hogyan tarthatnák a kapcsolatot. „Mint a levél keltéből láthatod, mostanság a hegyekben vagyunk, amelyeket éppen e pillanatban hagyunk el. Soha nem akarok neked írni az immáron öt hónapja tartó háborúról, amely mostanra téli háborúvá vált, csak azt, hogy a nagy hideg és ez az évszak igen szörnyűek egy katonára és azon szegény csapatok számára, akik minden percben harcolnak. – Csak arról akarok megnyugtatni, hogy olyan melegen öltözöm, ahogy csak lehet, s hogy mindennek ellenére elég jól érzem magam, hogy élvezem a hadsereg megbecsülését, és hogy a Jóisten minden összecsapásban megóvott. Ne felejs ki imáidból, s ő sosem fog elhagyni!”⁴¹

A hadtest északi oszlopát, amely a Sturec-hágón át vonult a Vág völgyébe, s ott indult meg Kassa felé, Görgői vezette. A déli oszlop, amely Guyon és Piller hadosztályaiból állott, a Garam völgyében hátrált. A két oszlopnak a branyiszközi hágó előtt kellett találkozni, ezen át vezetett az út Eperjesre és Kassára. Görgői a Branyiszki elfoglalását Guyonra bízta, aki február 5-én sikerrel oldotta meg a feladatot. Február 6-án a Guyon-hadosztály már Eperjesen volt.

Görgői még február 4-én utasította Pillert, hogy egyik dandárát Guyon támogatására Szepesváraljára tolja előre, a másodikat Szepesolaszira irányítsa, hogy a Korompa felől fenyegető ellenséges erőket visszaverhesse. Február 5-én a Piller-hadosztály főhadiszállása Iglón tartózkodott. Piller innen küldött jelentést az ellenség által a kassai völgyben és Wagentrüsslnél elfoglalt állásról. Másnap Sirokára nyomult, majd 7-én bevonult Eperjesre és Eperjesenyickére.⁴²

Görgői február 10-én értesült arról, hogy Schlik kiűrtette Kassát, s csapatai még aznap megszállták a várost. Ezen a napon Klapka is ideérkezett, s itt egyeztették Görgőivel a további hadműveletek tervét. Görgői véleménye az volt, hogy Schlik célja a Götz-cel és Jablonowskival történő egyesülés. Ezért Klapkával úgy egyeztek meg, hogy Guyon hadosztálya a kassa – mecenzéfi úton kerül Schlik elébe, Klapka Hidasnémetiről Nagyvidára indít egy időközben visszakapott hadosztályt, Piller hadosztálya pedig a kassa – nagyida – tornai úton követi az ellenséget. Dembiński azonban még ezen a napon Klapka egész hadtestét visszarendelte Miskolcra, s így Piller hadosztályára maradt az üldözés feladata. Február 11-én nyilvánvalóvá vált, hogy Schlik nem a Szepesség felé törekszik, ezért Görgői a Guyon-hadosztályt lerendelte Mecenzéfi felől, s koncentrikus támadásra adott parancsot Schlik ellen. Piller február 12-én Tornáról jelentette Görgőinek, hogy Schlik Aggteleken át Tornaljára vonult, ahol valószínűleg a Rozsnyón át előnyomuló Schwarzenberggel akar egyesülni.⁴³ A Schlik

41 Magyar Nemzeti Múzeum. Újkori Dokumentumgyűjtemény. 1979. 17. 1. Részleteit közli ROSONCZY Ildikó, 1979. 47.

42 BERKÓ István, 1925. 80., 90. MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 487.,

43 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 511.

elleni támadásnak február 13-án a hajnali órákban kellett volna megtörténnie, de mind Guyon hadosztálya, mind Poeltenberg dandára elkésett. Így aztán reggel fél ötkor Kossuth Sándor dandára egyedül támadta meg Schlik utóvédjét, amelynek komoly veszteséget okozott.⁴⁴

Görgei arra utasította mind Pillert, mind Guyont, hogy Tornától két menetnyi távolságra üldözzék Schliket, de utána térjenek vissza Kassára. Ugyanakkor arra is utasította őket, hogy lépjenek kapcsolatba a Dembiński vezette közép-magyarországi hadsereggel. Az utasítás kétségkívül indokolt volt, hiszen Görgeinek nem voltak információi Dembiński szándékairól, s nem akarta kitenni túlzottan előremereszkedő hadosztályait egy erőteljes ellenséges visszacsapásnak. Piller február 14-én Szénről tudatta Görgeivel hadosztálya állását, s azt, hogy Dembiński (aki időközben Putnokra érkezett) felszólította arra, hogy működjön együtt hadtestével Schlik üldözésében.⁴⁵ Piller hezitált, s közben elreppent a jó alkalom. Dembiński egyedül és megkésve támadott, s február 14-én Tornaljánál csupán Schlik utóvédjét tépázhatta meg. Dembiński felelősségre vonta Pillert, aki Görgei parancsával mentette magát. Piller február 15-én Sepsiről jelentette, hogy végrehajtotta a Görgei által elrendelt visszavonulást, s erről értesítette Dembińskit is.⁴⁶ Ő maga is érezhette azonban, hogy nem egészen az utasítások szellemét, inkább csak betűjét követte, ezért szembetegségére hivatkozva február 19-én lemondott a hadosztályparancsnokságról, s azt a rangban legidősebb tisztnek, Poeltenbergnek adta át. Poeltenberg hadosztályát Zámberly Lajos alezredes (szintén Sándor-huszár) kapta meg.

Görgei még 1849. február 1-i napiparancsában léptette elő ezredessé Poeltenberget.⁴⁷ Március 14-én ismét sürgette a hadügyminisztériumnál több törzstiszt, köztük Poeltenberg kinevezési oklevelét. A Görgei helyét a VII. hadtest élén átvevő Gáspár András tábornok április 13-án Vácról jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy Poeltenberg mindmáig nem kapta meg az oklevelét. Mészáros Lázár ideiglenes hadügyminiszter április 24-én terjesztette fel Kossuth Lajos kormányzónak Poeltenberg kinevezését megerősítés végett. Kossuth május 1-jén megerősítette, s a hadügyminisztérium május 6-án kiállította Poeltenberg ezredesi kinevezését.⁴⁸

A hadosztályparancsnokságtól a hadtestparancsnokságig

Február 12-én a hadügyminisztérium kiadta a magyar hadsereg egészének új hadrendi beosztásáról szóló intézkedését. Görgei volt feldunai, jelenleg VII. hadtestét egyetlen (16.) hadosztályként tüntették fel. A hadtestet egyben Dembiński altábornagy főparancsnoksága alá rendelték. A döntés nem aratott osztatlan tetszést Görgei tisztikarában.

Görgei szándéka az volt, hogy csapataival Kassáról visszafordulva megtámadja Götz és Jablonowski dandárait, s megtisztítja a Felvidék keleti részét. Dembiński azonban Eger és Mezőkövesd környékén kívánta összevonni csapatait, s Görgei hadtestét is dél felé csoportosította át. Poeltenberg február 19-én Komjátiból jelentette Görgeinek, hogy Schlik Pestről és Nógrád megyéből erősítéseket kapott, s Lénárdnál, Rimaszombaton, Putnokon és

44 GÖRGEY István, 1885. I. 216–218.

45 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 538.

46 Uo. No. 540., BENICZKY Lajos, 1924. 263–264., GÖRGEY István, 1885. I. 218–22., BORUS József, 1975. 137–138.

47 MOL Görgey-lt. b/45/a. fasc.

48 MOL HM Ált. 1849:6536., 11.146., KATONA Tamás, 1979. II 11130.

Edelényben áll. Másnap, 20-án Dembiński arra utasította Piller (Poeltenberg) és Aulich hadosztályait, hogy még 20-án érjék el Sajószentpétert. Mind Poeltenberg, mind Aulich eleget tett az utasításnak, s ezt jelentették Görgeinek.⁴⁹ Dembiński azonban február 21-én – noha 10.000 főt vonulathatott fel Schlikkel szemben – elmulasztotta megtámadni az ellenséget, sőt, még csak nem is üldözte a Pétervására felé visszavonuló cs. kir. hadtestet.⁵⁰ A Poeltenberg vezette hadosztály Miskolcon, Mezőkeresztesen és Mezőkövesden át Maklárra vonult, s itt állomásozott február 25-én.⁵¹

Időközben Windisch-Grätz tábornagy is támadó fellépésre határozta el magát. A támadás célja kettős volt. Fel akarta venni a kapcsolatot Schlik hadtestével, s meg akarta előzni a hírek szerint Mezőkövesd környékén összpontosuló magyar sereg támadását. A támadásra összesen kb. 30.000 embert és 165 löveget mozgósított. A magyar fél ereje kb. 43.000 főt és 150 löveget tett ki. A két hadsereg tüzésége közül a cs. kir. volt az erősebb, de ezt a hátrányt a közel másfélszeres magyar létszámfölény kiegyenlíthette. Megvolt tehát az esély arra, hogy a magyar sereg győzelmi esélyekkel szálljon szembe a cs. kir. támadással.

Ennek azonban volt egy feltétele: az erő összevonása. Dembiński pedig éppen ezt mulasztotta el. Amikor február 26-án a Tarna vonalán, Kompoltnál a két sereg hirtelen összehatalkozott, a három magyar hadtest 23 dandárjából összesen 7 tartózkodott a csataterén. Megfelelő intézkedések esetén azonban aznap estére vagy másnapra további 13 dandár a helyszínre érkezhett. Így a magyar sereg kb. 35-36.000 főt és 135 löveget összpontosíthatott a csataterén.

Poeltenberg hadosztálya azt az utasítást kapta, hogy 26-án reggel Maklárról Kerecsenden át Feldebrőre vonuljon. A hadosztály kora reggel indult el. „Útközben mindig körünkben volt látható a daliás termetű, erőteljes, fiatal törzstiszt: Poeltenbergnek vidám jóságos arca – írja visszaemlékezéseiben Bulla Gyula, ekkor az első beszercei honvédszázalaj őrmestere. – Fekete paripáján, fején lapostetejű huszársipkájával hol elől, hol hátrább lovagolt katonái mellett. Valamennyien szerettük őt, tisztet és legények egyaránt. Együtt szenvedtük át a háborúnak minden viszontagságát; naponként láthattuk, miként félt a szegény baka életét, egészségét s viseli szíven összes katonái jóllétét. A veszélyes helyzetek alkalmával nyilvánuló lélekjelenléte, s ilyenkor tanúsított hidegvérű magaviselete által mindig bámulatra ragadott bennünket”.⁵²

A hadosztály déli 12 óra tájban vonult be Feldebrőre, s itt rövid pihenőt tartott. A nyugalomnak a délután 2 óra körül a kompolti erdő irányából felhangzó ágyúszó vetett véget. A községben tartózkodott Klapka György ezredes, az I. hadtest parancsnoka is, aki azt a tanácsot adta Poeltenbergnek, hogy azonnal nyomuljon előre. Poeltenberg rohamlépésben indította meg csapatait, s átkelt a Tarnán. Kb. 3700 főnyi, 16 löveggel rendelkező hadosztálya kezdetben a Colloredo vezérőrnagy vezette dandárral keveredett harcba az aldebrői erdőben. A hullámozó harcban eleinte egyik fél sem tudta kierőszakolni a döntést, ám Colloredo újabb és újabb erősítéseket kapott, s a küzdelem végén már 38 gyalogoszázadot (közte az elitálakulatnak számító 10 gránátos századot) és 45 löveget vethetett harcba. Így Poeltenberg kénytelen volt kiüríteni az erdőt, s miután Kápolna felé kiküldött járőreitől semmilyen hírt

49 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 549., 554., 556.

50 BORUS József, 1975. 139–140.

51 Poeltenberg 1849. február 13. utáni ténykedésére ld. Scharich (Sarich) János: Die Division Poeltenberg vom 13-ten Feber bis 14. März 1849. Beiträge zum Operations Journal des 7-te Armeekorps. MOL Görgey-lt. b/21/b. fasc.

52 BULLA György – ZÁMBELLY Lajos 1894. 7–8.

nem kapott, a cs. kir. tüzérség heves tüzében átkelt a Tarnán, lerombolta a hidakat, kiürítette Al- és Feldebrőt, majd visszavonult Kerecsend felé. A cs. kir. csapatok megszállták az erdőt, de a Tarnán nem keltek át, s nem szállták meg a két községet sem. Így – noha Poeltenberg távozása miatt a magyar arcvonalban jókora rés keletkezett – a cs. kir. hadvezetés nem használta ki ezt a komoly előnyt. Kerecsendről – Poeltenberg távollétében – Zámberly Lajos küldött jelentést a VII. hadtest parancsnokságának az aznapi ütközetről, s lőszerutánpótlást kért.⁵³ Az éjszaka folyamán Poeltenberg ugyanis személyesen egy huszárjárőr élén visszalovagolt Kápolnára. Itt az időközben megérkezett Dembiński altábornagytól azt az utasítást kapta, hogy hadosztályával térjen vissza Al- és Feldebrőre. Ezt meg is történt, s az ezredes másnap reggel ismét Al- és Feldebrőnél állomásozott.⁵⁴

Február 27-én Dembiński tudatta Görgeivel, hogy utasította Klapkát, foglalja vissza a siroki szorost, s hogy Poeltenberget a segítségére küldte. Egyben felszólította Görgeit, vegye át a vezérletet Verpelétnél, s akadályozza meg az ellenséges erők egyesülését. Görgei emlékirata szerint ezt többek között azzal indokolta, hogy „a két ezredes nem fér meg egymással”. Görgei szerint ez csak Klapkára és Poeltenbergre vonatkozhatott, „de Klapka hadtestparancsnok volt, Poeltenberg pedig csak hadosztályparancsnok, rangban is ifjabb, ráadásul tökéletesen hiányzott belőle az önhittség, amely indokolhatta volna, hogy a jobbszárny parancsnokságát Klapkától elvitassa”.⁵⁵

A csata február 27-én Poeltenberg állásától északra és délre folytatódott. A cs. kir. fővezér célja Kápolna elfoglalása, ezáltal a magyar arcvonal átszakítása és a magyar jobbszárny felmorzsolása volt. Ekkor ugyanis már tudta, hogy Schlik elfoglalta a siroki szorost, s hadtestével Verpelét, a magyar jobbszárny legszélő állása felé tart. Verpelét megtartása Klapka feladata volt, aki ehhez egyetlen hadosztállyal rendelkezett. Amikor Dembiński érzékelte a Klapkát fenyegető veszélyt, segítségére küldte Poeltenberg hadosztályát is. Poeltenberg azonban csak délelőtt 10 óra után érkezett meg Verpelét elé, amikor a község már Schlik birtokába került. Schlik még így is túlerőben volt. Poeltenberg azonban éppen időben érkezett ahhoz, hogy Schlik vérteseit huszárságának harcbavetésével visszaverje. A rohamban különösen a Sándorhuszárok tüntették ki magukat. Klapka e siker után megpróbálta visszavenni a községet, de sikertelenül. Ekkor érkezett a helyszínre Görgei. A Klapka hadtestéhez tartozó Dessewffy-hadosztály és Poeltenberg hadosztálya délután 2–3 óráig feltartóztatta Schlik hadtestét a Verpeléttől keletre fekvő magaslatokon. Ekkor azonban kénytelen volt Kerecsend felé visszavonulni, ha nem akarta azt kockáztatni, hogy a Kápolnán, Kálon és Tófalun át előretörő elvágja visszavonulási útját. Poeltenberg fényesen oldotta meg feladatát, s délután 4–5 óra között érte el a Kápolna és Kerecsend közötti állást, ahol az egész visszavonuló sereg összpontosult.⁵⁶

Annak ellenére, hogy időközben Guyon és Kmety hadosztályai is megérkeztek Kerecsend környékére, Dembiński nem szándékozott folytatni a csatát, hanem elrendelte a visszavonulást Maklárón át Mezőkövesdre. Az utóvéd szerepét a Kmety-hadosztály vette át. Február 28-án a cs. kir. sereg egyik előmerészkedő dandára itt érte utol a magyar sereget, Kmety lovasága azonban sikeresen visszaverte támadását. A Poeltenberg-hadosztály is csatarendbe állt, s már-már úgy látszott, a magyar sereg újabb támadásba kezd, amikor Dembiński megtiltotta az előnyomulást. Március 1-jén pedig újabb visszavonulást rendelt el.⁵⁷

53 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 576.

54 BORUS József, 1975. 234-236., 238.

55 MOL Görgey-lt. Iktatóköny. No. 586., GÖRGEY Artúr, 1988. II 370–372.

56 GÖRGEY Artúr, 1988. I. k. 375–384. BORUS József, 1975. 262-269., 274–278.

57 BORUS József, 1975. 279–287.

A Poeltenberg-hadosztály Szentistvánon és Ivánkán át Poroszló felé tartott. Görgei azt a parancsot kapta, hogy az itteni átkelőt okvetlenül tartsa, azonban olyannyira fenyegetettnek érezte állását, hogy március 2-án és 3-án csapataival elhagyta Poroszlót, s visszavonult Tiszafüredre.⁵⁸

Március 3-án a sereg tisztikarában már komoly elégedetlenség mutatkozott Dembińskiv-el szemben. Ezért Görgei – Klapka és hadosztályparancsnokai kérésére – összehívta a sereg tisztikarát, s tanácskozásukra meghívta a seregnél tartózkodó Szemere Bertalan főkormánybiztost, az OHB tagját is. Görgei, Klapka és Répásy Mihály (a II hadtest parancsnoka) kérték Szemerét, vegye rá Dembińskit haditanács tartására s szándékainak közlésére. A fővezér azonban nem volt hajlandó erre, így Szemere leváltotta őt a fővezérségről, s azt a rangidős tábornokra, Görgeire ruházta. Beniczky Lajos visszaemlékezései szerint Görgei hadosztályparancsnokai közül Poeltenberg, Aulich és Kmety egyetértettek Görgei eljárásával, s támogatta azt Gáspár András ezredes is.⁵⁹

Szemere döntését a táborba érkező Kossuth is megerősítette, de Görgeit csak az I., II. és VII. hadtestek főparancsnokává nevezte ki. Március 8-án az erdélyi kivételével valamennyi magyar haderő fővezérévé Vetter Antal altábornagyot, a hadügyminiszter helyettesét és a magyar táborokar főnökét tette meg.

Március 8-án Poeltenberg Csegéről jelentette a járőrök kiküldését és az előőrsök kiállítását a Csege – Ároktő és Tiszakeszi közötti Tisza-szakaszon. Megjegyezte, hogy az ellenség könnyen helyreállíthatja az ároktői átkelőt, s hogy a polgári hidat valószínűleg elbontották.⁶⁰

Vetter terve az volt, hogy Görgei VII. hadtestét Miskolcon át Gyöngyös felé küldi azzal a céllal, hogy a cs. kir. fővezért bizonytalanságban tartsa a maga szándékairól, s ezalatt a másik három (I., II., III.) hadtestekkel Cibakházánál átkelve megpróbál a cs. kir. főerők oldalába kerülni. Görgei a maga hadosztályaival meg is indult. Először Csegénél akart átkelni, de az esős idő miatt Tokaj felé kellett kerülnie.

Poeltenberg hadosztálya 13-án érte el Tokajt, majd Szerencsen át 16-án érkezett Miskolcra. 17-én Harsányon és – a helység szűkossége miatt – Vattán szállásolta be, s mindkét község előtt kiállította az előőrsoket.⁶¹ Innen az Ábrányon és Tardon át Mezőkövesdre vonult. Március 19-én innen jelentette, hogy a beérkezett hírek szerint 18-án Hevesről ellenséges lovaság és gyalogság érkezett Besenyőre, s további erősítéseket vár, illetve hogy az ellenség Kömlőn, Átányon és Hevesen áll.⁶² A hadosztály 20-án továbbindult Maklára. Az esős-szeles tavaszi időben Poeltenberg megfázott, s lázas betegként ágyának esett.⁶³ Március 21-én Erdőtelekről küldött két jelentést. Közölte, hogy az ellenség visszavonult, s Gally főhadnagy Hevesen hét foglyot ejtett s két szekényi húst zsákmányolt. Az ellenség Jászárokszállás felé vonult, ahol bizonyára egy tábor van.⁶⁴

Március 22-én Görgei meg akarta támadni Hevest, de a szembenálló Ramberg-hadosztály időben visszavonult Jászárokszállásra. Poeltenberg ezen a napon Erdőtelken volt hadosztályaival, s azt jelentette, hogy az ellenség jelentős erővel Pestről Gödöllő felé vonul.⁶⁵

58 Uo. 287–295.

59 BENICZKY Lajos, 1924. 283. A Tiszafüreden történetekre ld. BORUS József, 1975. 308–323.

60 MOL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 651., 653.

61 Uo. No. 665., 671.

62 Uo. No. 750., 751.

63 Poeltenberg – Üchtritz, Maklár, 1849. márc. 20. MOL Görgei-ir. I. doboz.

64 MOL Görgey-lt. Iktatókönyv. No. 753., 755.

65 Uo. No. 697.

23–24-én a hadtest a Tarna-vonalon foglalt állást, a Poeltenberg-hadosztály Kápolnán. Poeltenberg március 23-án innen közölte: az osztrák tisztek szelleme igen nyomott.⁶⁶ 25-én szintén innen jelentette, hogy az ellenség Hortról, Hatvanból és Jászárokszállásról visszavonult, s egy része a hegyi utakat tartja megfigyelés alatt.⁶⁷ 27-én magánhírekre hivatkozva tudatta Görgeivel, hogy Gyöngyösről és Jászárokszállásról az egész ellenséges katonaság Pestre érkezett.⁶⁸ 29-én ezt kiegészítette azzal, hogy az ellenség Hatvanból a sóhivatal pénzét és a városi testület iratait magával vitte, s Pest és Vác felé visszavonult.⁶⁹ Március 30-án Poeltenberg Gyöngyösről küldött jelentést az ellenség erejéről és Gödöllő környéki mozdulatairól.⁷⁰

Március végére a hadsereg nagy része Gyöngyös környékén összpontosult. Vetter március 26-án ágyának esett, szolgálatképtelenné vált, s Kossuth március 30-án Görgeit bízta meg a fő-sereg ideiglenes parancsnokságával. A március 31-én Egerben tartott haditanács pedig meghatározta a honvédsereg újabb támadásának tervét. Ennek lényege az volt, hogy a számban leg-erősebb, VII. hadtest – amelyet Aulich Lajos vezérőrnagy vett volna át – Hatvan környékén tüntet, s megpróbálja elhíttetni a cs. kir. fővezérséggel, hogy itt tartózkodnak a magyar főerők. Ezalatt a másik három (I., II., III.) hadtest a Jászságon keresztül megpróbál a cs. kir. főerők oldalába vagy hátába kerülni, s vagy bekeríti, vagy legalább a fővárostól elszorítja őket.

Április 1-jén Poeltenberg hadosztálya Horton állomásozott, egy kisebb különítményét Hatvanra tolta előre. Vele szemben Schlik III. hadteste közeledett a pest-hatvani úton. Poeltenberg ezt jelentette a hadsereg parancsnokságának, s erősítést kért.⁷¹ Schlik elővéd dandára küüzte Hatvanból Poeltenberg itt lévő dandárát, amely Hort felé vonult vissza. Schlik célja az volt, hogy érdemi adatokhoz jusson Hatvan környékén állomásozó magyar erőkről. Görgei arra utasította a Gyöngyösön lévő Gáspár András ezredest, hogy hadosztályával vonuljon Poeltenberg támogatására, s Hortot mindenáron tartsák a magyar csapatok birtokában.

Április 2-án a két hadosztályparancsnok lovassági felderítést hajtott végre Hatvan irányába, amikor Schlik is megkezdte csapatai kibontakoztatását. Erre Gáspár és Poeltenberg visszavonták lovasságukat Hort elé, majd mindkét hadosztály felfejlődött a támadáshoz. Schlik érzékelte, hogy jelentős erővel került szembe, s ezért visszavonult a Hatvan és Hort közötti szőlőhegyekre, majd megkezdte Hatvan kiürítését. Poeltenberg hadosztálya északkelet felől támadta Schlik állásait, s a szőlőhegy birtokba vétele után állandó előnyomulásával meggyorsította az ellenség visszavonulását. Schlik feladta Hatvant, s Gödöllőre vonult vissza.⁷²

A hatvani ütközet nem volt jelentős győzelem, de a magyar támadás kezdetén pszichikai jelentősége nem volt lebecsülhető. Emellett elősegíthette a haditerv sikerét is, hiszen Schlik nem jutott értékelhető adathoz a magyar főerők hollétéről. A győzelem Gáspár ezredesnek meghozta a tábornoki és a hadtestparancsnoki kinevezést. Gáspár hadosztályát Kossuth Sándor kapta, Zámberly Lajos megtartotta dandárát, de átvette a hadtest vezérkari főnökségét.⁷³

Közben a másik három hadtest megkezdte a délnyugati irányú átkarolást. A VII. hadtest feladata most vált igazán kockázatosná. A hadsereg-parancsnokság április 2-án elrendelte Hatvan megszállását, s másnap 3-án Poeltenberg hadosztálya ennek eleget is tett. A délután folyamán a lovasság felderítést hajtott végre, s egészen Bagig és Aszódig nyomult előre, de

66 Uo. No. 700.

67 Uo. No. 702.

68 Uo. No. 709.

69 Uo. No. 717.

70 Uo. No. 724.

71 Uo. No. 728.

72 Az ütközet részleteire ld. CSIKÁNY Tamás, 1996. 49–64., CSIKÁNY Tamás – HERMANN Róbert, 1996. 145–164.

73 I.d. erre a hadtest ápr. 14-i harcrendjét. HL 1848-49. 21/474.

A hatvani ütközet, 1849. április. 2.

jelentősebb erőkbe nem ütközött. Április 4–5-én a hadtest ebben az állásban maradt. Április 5-én Windisch-Grätz személyesen vezetett felderítést a hatvani magyar állás ellen, s bár alaposan megtépezta Gáspár huszárait, értékelhető adathoz még mindig nem jutott. Ezért úgy döntött, hogy csapatait a Gödöllő előtti, isaszegi állásba vonja vissza.⁷⁴

Görgei aznap utasította Gáspárt, hogy hadtestével 6-án nyomuljon előre Aszód felé, a Galgához. Hévízen és Turán keresztül lépjen érintkezésbe Aulich Tóalmáson lévő hadtestével, s támadja meg és mindenáron foglalja el Bagot. A menetparancsok értelmében Poeltenberg hadosztályának reggel 8 órakor kellett indulnia, s fedeznie kellett a többi hadosztályok bekerítő mozdulatait. A hadtest délután fél egykor érte el a Galga vonalát, éppen akkor, amikor az isaszegi Királyerdő keleti szegélyén megkezdődött a csata Jellačić és Klapka hadségei között. Gáspár, miután kardcsapás nélkül megszállta a Galga-vonalat, egész nap ebben az állásban maradt.

Holott igencsak nagy szükség lett volna több aktivitásra. A magyar főoszlop I. és III. hadteste Isaszegnél Jellačić hadtestébe ütközött. A küzdelem már-már a magyarok javára dőlt el, amikor a Gödöllőnél állomásozó Schlik egyik hadosztálya beavatkozott a küzdelembe. A magyar II. hadtest beavatkozása után Jellačić hadtestét ugyan sikerült egyre hátrébb szorítani, de az ellenséges erők bekerítése, vagy legalább a fővárostól való elszorítása elmaradt. Gáspár ugyanis tartotta magát a diszpozícióhoz, s hiába könyörgött neki Zám belly, Kmety és Poeltenberg, nem volt hajlandó további támadásra. Holott ha a 14.000 főnyi, 43 löveggel

74 BERKÓ István, 1925. 126–135., 142–152. Az ápr. 5-i összecsapásra ld. még GÖRGEY István, 1888. II 78–81.

rendelkező hadtest beavatkozik a küzdelemben, legalábbis komolyan megtépzhatja a Gödöllőnél hátramaradt Lobkowitz-hadosztályt, s ezzel sokkal rendezetlenebbé teheti a cs. kir. csapatok visszavonulását. Ideális esetben a Schlik hadtest egy részének bekerítése sem tűnt lehetetlennek.⁷⁵

Görgei április 7-én akart összpontosított támadást indítani a gödöllői állás ellen, de ezt Windisch-Grätz nem várta be, hanem visszahúzódott a főváros előterébe. Az április 7-i gödöllői haditanács úgy döntött, hogy tekintetbe véve a Pest elleni támadás kockázatát és az ellenség még mindig meglévő túlerejét, csupán a főszereg egy részét (a II. hadtestet, a VII. hadtest Kmety-hadosztályát és Asbóth Lajos 12. hadosztályát) hagyja Pest előtt. Ezek feladata ugyanaz, mint Hatvannál Gáspárnál: elhíttetni azt, hogy a magyar főszereg egésze itt táborozik. Eközben az I. és III. hadtestek, illetve a VII. hadtest Kossuth- és Poeltenberg-hadosztálya Vácra keresztül a Garam felé tör előre, s azon átkelve indul a cs. kir. csapatok által körülrzárt Komárom felszabadítására.⁷⁶

Április 10-én a III. hadtest bevette Vácot, s ezzel szabaddá vált az út az Ipoly, onnan a Garam völgyébe. A VII. hadtest ezen a napon a II. és III. hadtestek közötti összeköttetést biztosította, illetve a hadsereg tartálékát alkotta arra az esetre, ha Windisch-Grätz mégis támadásra szánná el magát. A Görgei vezette főoszlop április 15–17-én érte el a Garam folyót, s megkezdte az átkelési előkészületeket. 19-én az I. és III. hadtest Nagysallóra menetelt, s itt ütközött bele a Wohlgemuth altábornagy vezette cs. kir. IV. hadtest erőibe. A heves küzdelmet többek között a VII. hadtest lovasságának megjelenése döntötte el. A lovasságot (a Sándor- és Miklós-huszárok 16 századát) maga Poeltenberg vezette. E lovasság és egy lovasüteg oldalba kapta Wohlgemuth jobbszárnyát, s arra kényszerítette, hogy seregével ne Komárom, hanem Érsekújvár felé vonuljon vissza. Ez volt a tavaszi hadjárat legszebb győzelme. A VII. hadtest jelentése szerint csak ez a hadtest több mint 500 foglyot ejtett.

A VII. hadtest ezt követően Kéménden megütközött a Csorich-hadosztály Franz Wyss vezérőrnagy vezette dandárával, s Párkányig űzte vissza. A Wyss-dandár átkelt a Dunán és visszavonult Esztergomba. A Poeltenberg-hadosztály négy Sándor-huszára 22-én éjszaka 10 órakor a helyi parasztnok segítségével leégette a Párkányt Esztergommal összekötő hidat, s ezzel megakadályozta, hogy az Esztergomba visszavonult cs. kir. csapatok esetleg újabb támadásba kezdjenek.⁷⁷

Április 21-én a VII. hadtest elindult meg Komárom felé. Ezen a napon Welden tábornagy elrendelte Pest kiürítését, s csapatait megindította a nyugati határszél felé. 22-én a magyar I. és III. hadtestek elérték Komáromot, s észak és északnyugat felől felszámolták az ostromzárat. Április 23-án Görgei arra a hírrre, hogy a Vág mögé visszavonult Wohlgemuth ismét Érsekújvár felé tart, a hadsereg hátának biztosítására Perbetére rendelte a VII. hadtestet.

Április 25-ről 26-ra virradó éjjel az I. és III. hadtestek és VIII. hadtest (ez utóbbi alkotta a komáromi várórséget) egy része átkelt a Dunán, s a hajnali órákban megtámadta a Duna-jobbparti cs. kir. záróerőket. Simunich altábornagy hadtestét csak az mentette meg a teljes vereségtől, hogy időközben a harcmezőre ért a Buda alól visszavonuló cs. kir. főszereg. Görgei napkeltekor, Bayer József ezredes, vezérkari főnök 9 óra tájban küldött futárt Poeltenberghez, hogy hadtestével azonnal induljon Komáromba. Poeltenberg sietett, ahogy lehetett, de csak délután 3 óra tájban ért a két huszárezreddel és lovasütegeivel a Duna jobb partjára. (A tavaszi esőzések és áradások miatt a Komáromba vezető utakat néhol közel egy

75 Ld. erre Gáspár hadjelentését. HL 1848–49. 20/469. GÖRGEY Artúr, 1988. II 10–11., BERKÓ István, 1925. 153–154., 160. GÖRGEY István, 1888. II 98–103., 116–121.

76 BERKÓ István, 1925. 184–194. és GÖRGEY Artúr, 1988. II 19–23.

77 MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 45.

méteres víz borította, a Dunán történő átkeléskor a rögtönzött szükséghid majdnem elszakadt, s meg kellett erősíteni). A hozott erősítés ekkor már nem sokat segíthetett. A cs. kir. főszereg ekkor már visszavonult Győr felé, a kihajszolt huszárlovaktól pedig nemigen lehetett hatásos üldözést várni.

Poeltenberg ekkor már egy napja a VII. hadtest parancsnoka volt. Ennek megértéséhez azonban egy hetet vissza kell napoznunk a naptárban. A hadsereg még a Garam partján állott, s az átkeléshez készülődött, amikor a lévai főhadiszállásra két futár érkezett Debrecenből. Egyikük, Ludvigh János, szepesi kormánybiztos, másikuk Fekete László, Kossuth titkára. Mindketten Kossuth egy-egy levelét hozták Görgeinek. Emellett ők tudatták a tisztikarral, hogy április 14-én a magyar országgyűlés Kossuth javaslatára kimondta Magyarország függetlenségét és a Habsburg-ház trónfosztását. A főhadiszálláson ekkor a vezérkar tisztjein kívül főleg a III. hadtest tisztjei tartózkodtak, s a hír nem aratott osztatlan tetszést. A hírt hozó Ludvigh János amiatt aggódott, hogy a VII. azaz Görgei volt hadtestének tisztikara hogyan fogja fogadni a hírt. Itt azonban nem tudunk komolyabb elégedetlenségről.

Egyetlen kivétel akadt: maga a hadtestparancsnok, Gáspár András tábornok. Nem tudni, hogy valóban politikai érzelmei miatt távozott-e a hadtest éléről: mindenesetre Görgeihez intézett, április 24-én Perbetéről írott beadványában köszvényes fájdalomai miatt kért békealkalmazást. Görgei még aznap elfogadta a kérést, s Poeltenbergre bízta meg a hadtest parancsnokságával. Poeltenberg másnap jelentette, hogy átvette a hadtest parancsnokságát.⁷⁸

Komáromtól Komáromig

A tavaszi hadjárat győzelmei után a magyar hadvezetés úgy döntött, hogy visszaveszi Budát, s a nyugati határ felé visszavonuló cs. kir. főszereg szemmel tartására csak egy hadtestet indít. Ez a feladat Poeltenbergre hárult. A feladat nem volt könnyű, hiszen a hadtest állománya a kikülönítések és a Kmety-hadosztály távolléte miatt alig haladta meg a 9000 főt. Segítségül csupán a komáromi erődből kikülönítendő csapatokra számíthatott. Poeltenberg feladata az volt, hogy hadtestével nyomuljon előre Győrig, és szállja meg a Rába-vonalat. Ha az ellenség nem ürítette volna ki Győrt, s nem mutatkozna remény arra, hogy ki lehet onnan vetni, akkor Poeltenberg vonuljon vissza Gönyűig.

Az első magyar huszárjárőr május 1-jén vonult be a cs. kir. csapatok által kiürített Győrbe, majd május 2-án délelőtt fél 12-kor egy osztály huszár élén Poeltenberg is megérkezett a városba. Ezt követően hadtestének állandó készenlétben kellett lennie.

Május 3-án Poeltenberg kiterjesztette csapatai előőrsi vonalát a Szigetközben Abda, Enese, Dunaszeg, Hédervár és Öttevény községekig. Május 5-én a hadtest elúzte az Enesén állomásozó cs. kir. előőrsöket. Este felé az a hír érkezett, hogy 600 könnyűlovas közeledik Zámoly felől. Poeltenberg riadóztatta csapatait, kiindult az ellenség ellen, s néhány lövéssel visszaütötte azt Hédervárig. Május 7-én Moson és Öttevény között volt kisebb előőrsi összecsapás. Május 9-én Poeltenberg indult felderítésre Moson felé, de kénytelen volt visszavonulni a túlerőben lévő ellenség elől. Jelentése szerint a Duna két partján kb. 40.000 főnyi ellenséges erő állomásozik. Riadó volt május 11-én is. Az ellenség hat század lovassággal, három zászlóalj gyalogsággal, 6 löveggel és 3 röppentyűvel Lesvár felé indult, de Poeltenberg csapatai

78 Ld. Gáspár ápr. 24-i és Poeltenberg ápr. 25-i sk. jelentéseit. MOL Görgei-ir. I. doboz. és Poeltenberg Gáspár számára kiadott szabadságlevelét. HL Abszolútizmuskori iratok. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvénytörvény 113/24. csomó. 287. f.

visszaverték.⁷⁹ Ugyanezen a napon a hadtest csallóközi előőrseit is támadás érte, de ezek is sikeresen visszaverték azt. 12-én a cs. kir. csapatok Abda felé intéztek erőszakos felderítést, de a VII. hadtest lovassága visszaverte őket. Május 14-én ismét a zámolyi előőrsök vertek vissza egy támadást. 18-án Poeltenberg indult felderítésre, de csupán annyit tapasztalt, hogy az ellenség főerői nem előtte, hanem valószínűleg a bal parton állhatnak. Május 19-én a cs. kir. csapatok üzték el Öttevényről a magyarok előőrseit, amelyek Abdára vonultak vissza. Másnap Poeltenberg visszafoglalta Öttevényt. 22-én ismét Öttevény környékén került sor előőrsi összecsapásra. 24-én azt jelentette, hogy a hírek szerint 26-án indul meg az általános támadás a győri állás ellen. Ezen a napon a zámolyi és az öttevényi előőrseit érte kisebb támadás. A nagy támadás azonban elmaradt, sőt, június 7-ig Poeltenberg naponta csak azt jelentette, hogy az ellenség állásában semmifajta változás nem következett be.⁸⁰

Görgei Buda alól több ízben is küldött – főleg lovasságból álló – erősítéseket Poeltenbergnek. Buda május 21-i bevétele után pedig Poeltenberg balszárnyának fedezésére indította Kmety György ezredes önállóvá tett hadosztályát. Ezzel együtt a Duna jobbpartján álló erők létszáma elérte a 15.000 főt.⁸¹

Görgei Buda bevétele után kezdeményezte Poeltenberg tábornoki kinevezését. Poeltenberg június 7-én kapta meg tábornoki kinevezését.⁸²

Az ellenséggel való félhivatalos kapcsolatfelvételre egy alkalommal került sor. Schlik altábornagy pénzt küldött két, magyar fogságban lévő cs. kir. tiszt, számára. A címzésen azonban csupán „t. c. Poeltenberg úr” szerepelt. Poeltenberg június 14-én tudatta Schlikkel, hogy a pénzküldeményt továbbította a két címzetthez. Biztosította arról, „hogy azon szerencsétlennel, akiket a hadiszerezése mint hadifoglyokat a mi kezeink közé juttatott, mi szerencsétlen sorsukat legkevésbé sem éreztettük, sőt a tisztekkel mint barátainkkal bántunk”. Éppen ezért csodálkozik azon, hogy a legutóbbi időben az osztrák sajtó dicsekedve ír arról a komisz bánásmódról, amelyben az osztrák fogságba esett magyarok részesülnek. Nem gondolnak arra, hogy Magyarország hasonló bánásmóddal fog fizetni? „Nem a bátorságunk hiányzik ahhoz, hogy ily gyalázatos tettet megbosszuljunk. Bátorságunknak elég tanújelét adtuk. Csupán a bosszú az izlésünkkel nem egyezik, Önök pedig ne kényszerítsenek arra, hogy mi a megtorlás eszközeihez nyúljunk”. A magyarok kezén 3 tábornok, 14 törzstiszt, 400 főtiszt és 22.000 legénységi állományú személy van, Ausztria gyalázatos tetteit tehát tízszeresen is megbosszulhatják. „Hiába akarják Önök eljárásuknak a törvényes formákat megadni, az mégis a nemzetközi jogba ütközik”. Neki, mint katonának vérezik a szíve ha arra gondol, hogy Magyarország türelme is elfogyhat. „Igen kérem, használja fel soraimat arra, hogy egy esetleges nagy szerencsétlenséget elhárítson; dacára annak, hogy mint ellenségek állunk szembe egymással, valamennyien meg vagyunk győződve az Ön tiszteletreméltó jelleméről” – fejezte be levelét. Ugyanakkor a cs. kir. előőrsokhöz eljuttatott átiratában közölte, hogy minden olyan átiratot vissza fog küldeni, amely „önöktől nem a megfelelő és minket megillető címmel érkezik”.⁸³

Görgei még Buda bevétele után, 1849 május végén Bayer József ezredes, vezérkari főnök vezetésével létrehozta a Központi Hadműveleti Irodát. Ez előbb Esztergomban, majd Tatán tartózkodott, s onnan adta ki utasításait. Feladata az volt, hogy a főszereg meglehetősen hosszú

79 KLÖM XV 319. és KATONA Tamás, 1989. 459.

80 Poeltenberg győri működésére ld. Operations-Journal és MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 51–87.

81 Ld. erre Operations-Journal

82 KLÖM XV 392., 433–434., HERMANN Róbert, 1994. 982. BARTHA Albert, 1930. 79.

83 BARTHA Albert, 1930. 138–139.

vonalon állomásozó hadtesteinek műveleteit koordinálja. A főszeregnek azonban volt egy kisebb csoportosítása is, amelybe a VII. hadtest, illetve a komáromi várórség, a VIII. hadtest tartozott. Ennek volt egy külön főparancsnoka, Klapka György vezérőrnagy, Komárom várparancsnoka személyében.

A VII. hadtest tehát Klapka alárendeltségébe került, így Poeltenberg részben saját belátása, részben Klapka utasításai szerint járt el. Június 7-én délután 4 órakor az ellenség megtámadta és Abdáig űzte az öttevényi magyar előőrsöket. A zámolyi előőrsök szintén kénytelenek voltak kiüríteni a falut. Június 8-án Öttevényről az abdai, Zámolyról az újfalu előőrsöket érte támadás. Abdánál csupán kisebb csatározásra került sor, s a délután folyamán az ellenség vissza is húzódott. A másik ellenséges oszlop Zámoly és Újfalu között félúton ütközött meg az elé siető magyar csapatokkal, amelyek oldalba fogták, s nem csupán visszavonulásra, de Zámoly kiürítésére is kényszerítették. Poeltenberg az összecsapásról szóló jelentésében tudatta azt a hírt is, hogy orosz csapatok érkeztek Pozsonyba, s a cs. kir. csapatok jelentős része valószínűleg a jobb partra kelt át. Tudatta azt is, hogy az ellenség Kapuvár és Sopron felől Csorna felé vonul. Június 12-én már határozottan jelentette, hogy Csornát az ellenség megszállta.⁸⁴

Június 13-án Poeltenberg megtámadta az Öttevénynél álló cs. kir. előőrsöket, s elűzte őket. Ezt követően Zámbergy Lajos ezredes, a hadtest vezérkari főnöke Enesén át Kónyra nyomult előre, s elűzte az itt lévő cs. kir. csapatokat. Ezalatt Kmety György önálló hadosztálya a Csornán állomásozó Wyss támadta meg, s súlyos vereséget mért rá. Az ütközetben maga Wyss is elesett. Az ütközet azzal az előnnyel is járhatott, hogy meggyorsítja a cs. kir. csapatok remélt átcsoportosítását a Duna jobb partjára, s ezzel megkönnyíti a Vág mentén tervezett magyar támadás sikerét.⁸⁵

A június 16-án Zsigárdnál megkezdett támadás azonban vereséggel végződött. Az újabb támadást Görgei személyesen vezette. Poeltenbergnek meg kellett akadályoznia, hogy a Duna-jobbparti cs. kir. erők erősítéseket küldjenek a csallóközietek számára. Ezért június 20-án Moson és Hédervár felé hajtott végre erőszakos felderítést. Csapatai kiűzték a lébényi cukorgyárból és Barátföldről az ellenséget, s miután a Mosonban tartózkodó ellenséges erők gyalogsága felfejlődött, visszavonultak korábbi állásaikba. Poeltenberg tehát eleget tett feladatának, de ez is kevés volt ahhoz, hogy a balparton és a Vág-mentén túlerővel rendelkező cs. kir. és orosz csapatok peredi győzelmét, s ezzel a magyar támadás kudarcát megakadályozza.⁸⁶

A Győr védelmével kapcsolatos intézkedések megmaradtak Klapka, s vezérkari főnöke, Szillányi Péter őrnagy kezében. Klapka és Szillányi a peredi csatát követően naponta (néha többször is) írtak Poeltenbergnek. Klapka már június 23-án számolt egy Győr elleni támadással, s Poeltenberg lelkére kötötte, hogy a várost védeni kell, de nem mindenáron.⁸⁷ Június 24-én Klapka megbetegedett, de már másnap arról értesítette Poeltenberget, hogy az ellenség valószínűleg meg fogja támadni Győrt. Az első erősítéseket azonban csak június 26-án indította útnak, de még ezen a napon is úgy vélte, hogy a Vág-mentén Komáromhoz legközelebb álló, s valamennyi közül a leggyengébb II. hadtestnek csupán egy dandárját kell Kmety megerősítésére Pápára küldeni.⁸⁸

84 Operations-Journal és MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 85-89.

85 MARKÓ Árpád – BALÁZS József, 1960

86 MOL Görgey-lt. Elnöki lev.-jvk. No. 92-93.

87 Magyar fordításban közli GÖRGEY István, 1888. II 572.

88 Az iratokat magyar fordításban közli GÖRGEY István, 1888. II 622-626., 630-631.

Poeltenberg június 24-én beküldött összesítése a felderítési adatokról mindössze 11-12.000 főnyi cs. kir. katonaságról és 54 lövegről számolt be. Poeltenberg úgy vélte, hogy csak 28-án érkeznek újabb erősítések, s ezért jó lenne még előbb támadást indítani. A jelentést megküldte nemcsak a Központi Hadműveleti Irodának, hanem Klapkának is.⁸⁹ Június 25-én Prágay János őrnagy, a VIII hadtest vezérkari főnöke Szilasról közölte Poeltenberggel, hogy az ellenség a Csallóközéből Győr felé tart, hogy, mint a katonák maguk mondják, a győri sáncokat és a várost bevegyék.⁹⁰ A II hadtest és a VIII hadtesttől küldött erősítések útbaindítására is csak azután került sor, hogy Poeltenberg június 26-án erre az értesítésre hivatkozva a Központi Hadműveleti Irodának jelentette: az ellenség mindenfelől Győr felé vonul.⁹¹

Görgei peredi vereség után Pestre utazott, ahol június 26-án a kormánnyal elfogadtatta, hogy a főserег erőit Komáromnál kell egyesíteni (tehát fel kell adni a Vág-menti állásokat), s azután a jobbparton döntő támadást intézni a cs. kir. főerők ellen. Görgei június 27-én visszautazott a hadsereghez. Tatán kapta a hírt, hogy az ellenség Győr ellen készül összpontosított támadásra. Haynau ugyanis a peredi győzelem után csaknem egész erejét átcsoportosította a Duna jobb partjára, azzal a céllal, hogy Győr elfoglalása és a VII. hadtest lehetséges megsemmisítése után dél felől elvágja a magyar főserегet, s egyben megszakítsa összeköttetését a magyar fővárossal.

Poeltenberg szándéka az volt, hogy mindaddig tartja a várost, amíg az ígért erősítéseket meg nem kapja. Feladatát biztosan mondhatjuk lehetetlennek. Ereje a VIII. hadtesttől kapott erősítésekkel és a Kmety-hadosztállyal együtt 17.480 főt és 67 löveget számlált. Ezzel szemben Haynau közel 66.000 embert és 290 löveget, tehát közel négyszeres túlerőt állíthatott szembe. A magyar II. hadtest – amely egyébként a Vág-menti támadásban a legsúlyosabb veszteségeket szenvedte – június 24-én 5925 főt és 37 löveget számlált. Ha a II. hadtest időben megérkezik, akkor sem módosíthatja érdemben az erőviszonyokat.

Kmety június 26-án délután 3 órakor Marcaltőről jelentette a Központi Hadműveleti Irodának, hogy az ellenség három oszlopban nyomul előre ellene. Egyben két zászlóaljnyi erősítést kért a VII. hadtesttől. Poeltenberg még aznap értesítette Kmetyt, hogy két zászlóaljat, két osztály lovasságot és egy lovasüteget küld Tétre, amelyek 27-én éjjel három órakor érhetnek oda.⁹² Ez meg is történt, közben azonban Kmety feladta a Rába-vonalat, s Pápa felé vonult vissza. Ezzel Poeltenberg ereje 12.388 főre és 50 lövegre csökkent, az ellenséges túlerő mértéke pedig ötszörösére növekedett.

Poeltenberg jól látta, hogy a várost kisebb erők is védelmezhetik, ezért csapatai nagy részét Tét és Szemere felé indította, hogy mindaddig feltartsa a Rábán átkelt ellenséges erőket, amíg a Komáromból várt erősítések megérkezhetnek. A várost azonban csak addig volt szabad tartani, amíg a dél felé kiküldött erők Ménfő és Csanak környékén állnak, máskülönben a várost védő alakulatok könnyen csapdába eshetnek. Dél körül a csataterre érkezett Görgei is, aki ezután Poeltenberget a város védelmének irányítására küldte. Délután fél 4 körül azonban a cs. kir. csapatok Ménfő és Csanak elhagyására kényszerítették a magyar csapatokat, mire Görgei elrendelte Győr kiürítését is. A Kossuth Sándor alezredes, majd Poeltenberg által szívósan védelmezett várost a magyar csapatok az utolsó pillanatban ürítették ki. A magyar csapatok ezt követően a Mészáros úton Komárom felé vonultak vissza.

89 HL 1848–49. 34/364., és HL 1848–49.31/1.

90 MOL Görgey-lt. b/15./1/a. fasc.

91 HL 1848–49. 35/48., 135., 137.

92 Uo. 35/40., 33/40a., 35/47., SZILLÁNYI Péter, 1851. 41–42.

A cs. kir. hadsereg 295, a VII. hadtest 483, Kmety hadosztálya 112 (más forrás szerint 197) főt veszített. Figyelembe véve az irtózatos túlerőt, meg kell állapítanunk, hogy Poeltenberg kitűnően oldotta meg feladatát. A cs. kir. csapatok ugyan birtokba vették a várost, de nyomasztó túlerejük ellenére sem tudták nemhogy megsemmisíteni, de még csak rendetlenségbe hozni sem a hadtestet.⁹³

Június 30-án a magyar kormány elrendelte a hadsereg szegedi összpontosítását. Július 2-án Haynau csapatai Komáromnál megtámadták a Duna-jobbparti magyar állásokat. Haynau célja az volt, hogy a magyarokat az elsáncolt táborba szorítsa vissza, s ily módon elvágja őket a Duna jobb partján a fővárosba vezető utaktól. A támadás túl jól sikerült, az osztrák balszárnyon a Reischach-dandár elfoglalta a monostori sáncokat, a jobbszárny pedig Ószőny községet. A sáncok visszavétele fontos volt, mert nélkülük az egész déli magyar sáncrendszer veszélybe kerülhetett. Náluk is fontosabb volt azonban Ószőny község visszafoglalása. Ószőny volt a Budára vezető út kulcsa, ezt tehát mindenáron vissza kellett foglalni az ellenségtől, ha a fővezér tartani akarta magát ígéretéhez, s másnap meg akart indulni seregével Budára.

Haynau főerege túlerő birtokában hajtotta végre támadását, s Görgői csak akkor számíthatott sikerre, ha valamilyen módon sikerül meggyengítenie az ellenség jobbszárnyát. Ezért a monostori sáncok visszavétele után úgy döntött, hogy az ellenség jobbszárnyát támadja minél nagyobb erőkkal. A Poeltenberg vezette VII. hadtest és a II. hadtest olyan hevességgel tört előre, hogy csaknem szétzúzta Schliknek a Herkálypuszta és Ács között felálló dandárait. Schlik segítségére sietett a cs. kir. fősereg mellé beosztott, egy magyar hadtest erejének megfelelő orosz Panyutyin-gyaloghadosztály, majd az Ószőnyt biztosító Simbschen-lovasdandár is. Erre tartott a Wohlgemuth tábornok vezette IV. cs. kir. hadtest nagy része is. Schlik, Panyutyin és Simbschen együttesen visszavetették Poeltenberg lovasságát. Görgői érzékelte, hogy az ellenség erőinek jelentős része immár Poeltenberg lovasságát szorongatja, s ezzel az Ószőnyt támadó magyar csapatok esélyei jelentősen javultak. Elhatározta, hogy a cs. kir. jobbszárnyra vonuló alakulatokat minél tovább foglalkoztatja, s ezért újabb lovasrohamot intézett a cs. kir. balszárny ellen.

Görgői és Poeltenberg személyesen vezették a lovasrohamot, amelyben három (II. III. és VII.) hadtestének összesen legalább 24 huszárszázada, mintegy 3000 lovas vett részt. A rohamban Görgői súlyosan megbesült. A cs. kir. lovasság túlerejű ellenlökéséből Görgői arra a következtetésre jutott, hogy az ellenség jobbszárnyáról vont el erőket, s így a Klapka tábornok vezette magyar balszárnyak sikerült visszavennie Ószőnyt az ellenségtől. Ezért a jobbszárnyon a sáncrendszer mögé rendelte vissza csapatait, Ószőny azonban a magyar fél kezében maradt.⁹⁴

A csatát követően Görgői eszméletét veszítette, s július 4-ig szolgálatképtelen volt. A július 6-i komáromi haditanácson immáron Görgői is ott volt, s az ő javaslatára a haditanács 9-ére tűzte ki az áttörés napját. Klapka azonban már másnap, 7-én a bal parton megindította az I. hadtestet Pest felé. Görgői erre lemondott a fővezérségről, de tisztikarának kérésére visszavonta döntését. A hadtestparancsnokok – köztük Poeltenberg – rávették Klapkát az I. hadtest visszahívására, s a 9-i áttörési kísérlet megtételére. De a diszpozíciók késedelmes végrehajtása miatt, illetve az ellenség figyelmének elaltatása érdekében Klapka 9-én és 10-én már nem mert támadni, így 11-én került sor az újabb áttörési kísérletre, amelyet Görgői sebesülése miatt Klapka vezetett.

93 HERMANN Róbert, 1996. 76–107.

94 GÖRGEY Artúr, 1988. II k. 207–225., GÖRGEY István, 1888. III k. 1–54., BREIT József, 1930. 94–102.

A haditerv arra épült, hogy az elvonulásra kijelölt három (I., III., VII. hadtest a Komáromban maradó II. és VIII. hadtestek mozgósítható részével megtámadja az elsáncolt tábornagy félkörben körbefogó cs. kir. hadsereget, s Nagyigmánd irányába megkísérli elérni a győr – bicskei utat. Az áttörés után a II. és VIII. hadtestek harcolva vonulnak vissza az elsáncolt táborba.

A csatában Poeltenberg hadteste a magyar jobbszárnyon, az ácsi erdőben kísérelte meg áttörni a cs. kir. vonalakat. Zászlóaljai háromszor is benyomultak az erdőbe, de hősiességük dacára sem tudtak áttörni. Az ellenséges állás egyébként itt volt a legerősebb. Miután a magyar balszárnyon álló Nagysándor tábornok vezette I. hadtest, illetve a centrumot és a jobbszárnyat összekötő, Pikéthy Gusztáv tábornok vezette egyesített lovasság nem mutatott kellő aktivitást, sem a Nagyigmánd felé támadó Leiningen, sem Poeltenberg nem tudtak áttörni. Így a magyar sereg délután 5 óra tájban visszavonul az elsáncolt táborba.⁹⁵

Harcok az orosz fősereggel

A csata után Görgei – a július 5-i minisztertanács, illetve a 6-i haditanács döntésének értelmében – július 12–13-án megindította csapatait a Duna bal partján Vác felé. A hadsereg élén haladó, Görgey Ármin alezredes vezette különítmény 15-én érte el Vácot, s itt orosz lovasságba ütközött. A Paszkevics tábornagy vezette orosz főerők ugyanis ekkor már elérték a környéket. Görgey Ármin kiszorította a városból az oroszokat, majd a beérkező I. és III. hadtestek segítségével estig megtartotta állásait. A VII. hadtest, amely az utóvédet alkotta, az éjszakai órákban érkezett meg Vádra.

Görgei azt a jelentést kapta, hogy a várostól délre és délkeletre az orosz hadsereg főoszlopa állomásozik, tehát az áttörés lehetetlen. Görgei tehát elhatározta, hogy nem erőlteti az áttörést, hanem kitér az orosz főserег elől, s Rétságon, Balassagyarmaton, Losoncon és Rimaszombaton próbálja meg elérni Miskolcot, majd onnan a Tiszát. A terv kockázatos volt, de azzal kecsegtetett, hogy az orosz főerőket sikerül elvonni a főhadszínterről.

Az elvonulás 16-án este 9 órakor kezdődött. Az élen a VII., középen az I. hadtest haladt; a hátvéd szerepe a III. hadtestnek jutott. Az elvonulást azonban két dolog is megzavarta. A sereghöz csatlakozott polgári menekülők szekérszlopa a délutáni órákban szabályosan megszállta a várost, eltorlaszolta az utakat, s ezzel minden csapatmozgást lehetetlenné tett. Az így keletkezett zavart súlyosbította, hogy az I. hadtest még az elvonulás előtt bevonta előőrseit, s egy orosz lovasságat akadálytalanul beszáguldott Vádra. A zűrzavarban Görgei és Leiningen-Westerburg Károly tábornok, a III. hadtest parancsnoka állították helyre a rendet. Kiszorították a városból az oroszokat, majd súlyos utóvédharcok árán biztosították a többi hadtestek elvonulását. Rétságnál Poeltenberg vette át az utóvéd szerepét, s késő éjjelig sikeresen tartotta magát az üldöző Rüdiger lovassági tábornok csapataival szemben.⁹⁶

Július 20-án a Görgeit követő Hruľjov orosz ezredes attól tartott, hogy túlzottan előreszaladt különítményét a magyarok megsemmisítik. Ezért két tisztjét Görgei rimaszombati főhadiszállására küldte. Kotljarovszkij százados és Rüdiger hadnagy előadta, hogy őket Paszkevics megbízásából Rüdiger lovassági tábornok küldte azért, hogy fegyverletételre szólítsák fel a magyar parancsnokot. A két tisztnek nem volt megbízólevele, s amikor Görgei ezt kérte tőlük, közölték, hogy meglesz, de előbb 48 órai fegyverszünetet kellene kötni. Görgei

95 GÖRGEY István, 1888. III 122–133., KLAPKA György, 1986. 234–236., BREIT József, 1930. 108–116.

96 GÖRGEY Artúr, 1988. II 258–279. A csata leírását ld. TRAGOR Ignác, 1908. 209–278., 417–461.

átlátta, hogy hadicselről van szó, de abban a reményben, hogy valamilyen érdemi adathoz juthat az orosz főszereg állásáról, kérte a fegyverletételi ajánlat formulázását. Az ajánlatok azonban csupán a hadsereg tagjai számára tartalmaztak engedményeket, mire Görgei kijelentette, hogy „a hadseregnek mindenekelőtt az ország jövőjére kellenek biztosítékok”. Görgei ezt követően a hadikövetekkel folytatott beszélgetésből pontos adatokhoz jutott az orosz főerők mozgásáról. A formulázott ajánlatot eljuttatta hadtestparancsnokaihoz, s kérte véleményüket. A beérkezett válaszok elutasítók voltak. Poeltenberg válasza szerint az ajánlatok nem béke-, hanem megadási feltételeket tartalmaznak a magyar hadsereg számára, amely egyáltalán nem akar kapitulálni. Különösen bántó ez azon tisztikar számára, amely esküjéhez híű akar maradni, s semmi esetre sem akarja az ország javát magánérdekeknek feláldozni. A feltételeknek tisztességeseknek, s az ország érdekét szolgálóknak kell lenniük. A fő feltétel az V. Ferdinánd által szentesített alkotmány biztosítása, amelyre a hadsereg megesküdtött.

Görgei ennek alapján július 21-én közölte Paszkeviccsel, hogy a hadsereg híű marad az 1848-as alkotmányra tett esküjéhez, „és fegyvereit csak akkor fogja nyugodni hagyni, ha ezen alkotmány újból biztosítva lesz, és Magyarország területéről minden ellenséges hatalom kiszorítottatik”. Görgei azt is elmondta a két követnek, hogy Magyarország „legszorongatóbb állásban inkább orosz fejedelmet fogadna el, mint osztrákot”, s hogy ha az oroszok alkudozni akarnak, forduljanak a magyar kormányhoz, „magam nem kormányférfiű, hanem pusztán csak seregvezér lévén”. Ezzel majdnem egy időben, július 19-én Rüdiger lovassági tábornok, a IV. orosz hadtest parancsnoka is egy levelet juttatott el Görgeihez. Ebben kérte, tudassa azokat a föltételeket, „amelyek mellett lehetónek tartaná az Önre nézve most már egyenlőtlen küzdelemnek végét vetni”. Görgei közölte, ha csak csapatairól lenne szó, kész lenne alkudozni a békekötésről, „de itt szegény szorongatott hazám megmentéséről van szó, melynek politikai életét az osztrák császár és legközelebbi környezete meg akarják semmisíteni”. Ezért azt javasolta, hogy Paszkeviccs a magyar kormánnyal kezdjen tárgyalásokat.

Az oroszok célja a tárgyalásokkal az volt, hogy mielőbb fegyverletételre bírják a legeredményesebb magyar hadsereget. Görgei felvette a tárgyalások fonalát, mert abban reménykedett, hogy sikerül éket verni az osztrák és orosz szövetségesek közé. A tárgyalásokról a kormányt is értesítette, amely folytatásukra Görgei táborába küldte Szemere Bertalan miniszterelnököt és Batthyány Kázmér külügyminisztert.⁹⁷

Közben a hadsereg folytatta menetét Miskolc felé. Poeltenberg hadteste, amely ekkor az elővédet alkotta, július 21-én Szécsen át Dubicsányba, 22-én két oszlopban, Sajószentpéteren át Ecseg, illetve Edelényen át Zsiliz felé vonult. Poeltenberg és Leiningen azt a feladatot kapták, hogy űzzék ki Miskolcra a megszálló orosz erőket, azonban Görgei ezen a napon arról értesült, hogy az oroszok kiűrtették a várost. Így Poeltenberg még aznap bevonult Miskolcra.

Másnap Görgei Harsány felé kémszemlére indította a VII. hadtest egy részét. Poeltenberg Harsánytól északra bukkant az orosz Cseodajev-hadtest Kuznyecov altábornagy vezette megerősített dandárára. A harc folyamán lassan vonult vissza a csabai állásba, s tüzérségének pontos tüze Kuznyecovot is a támadás beszüntetésére kényszerítette. Július 24-re azt az utasítást kapta, hogy amíg lehet tartsa magát állásaiban, s azután a Sajó balpartjára vonuljon vissza. Július 24-én reggel azonban Görgei azt a hírt kapta, hogy Poeltenberggel szemben az egész orosz főerő áll, ezért a Sajó balpartjára történő azonnal visszavonulásra utasította. A parancs megérkeztekor azonban Cseodajev már meg is támadta Poeltenberget, aki ezután

97 A tárgyalások anyagát közli SZEMERE Bertalan, 1990. 178–182. és STEIER Lajos é. n. II

harcolva vonult vissza Görömbölyre, majd egy orosz bekerítő oszlop megjelenése és saját különítményeinek bevonása után Miskolcra. A város előtt az oroszok beszüntették az üldözést, s így Poeltenberg akadálytalanul vonulhatott vissza Felsőzsolcáig.⁹⁸

Július 25-én Cseodajev a Sajó vonalát védő III. és VII. hadtesteket támadta meg. Alsó- és Felsőzsolcánál azonban ismét heves ellenállásba ütközött, s fel kellett adnia áttörési szándékát. Görgei szerint „mind Poeltenberg, mind Leiningen tábornokok állásaik rendkívüli kiterjedése ellenére minden ponton tartani tudta a vonalat, csapatait mindig a kellő időben és kellő ponton vetve be; így aztán az ellenség ismételt támadásai már több órával alkony előtt véget értek”.⁹⁹ Az ütközetet követően Görgei a Hernád balpartjára vonta vissza csapatait, majd július 27-én arra a hírre, hogy az oroszok Poroszlónál átkeltek a Tiszán, gyorsított ütemben megindította őket a Tisza felé. Előtte azonban, július 28-án Gesztelynél Leiningen III. hadteste verte vissza Grabbe altábornagy különítményét.¹⁰⁰

A III. és VII. hadtest Szerencsen és Zomboron, az I. hadtest Megyaszón és Lebesbényén át érték el Tokajt, ahol 29-én mindhárom hadtest átkelt a folyón. 30-án a hadsereg már Nyíregyházán volt. Itt Görgei kettéosztotta seregét, a legkevésbé leharcolt I. hadtestet (amely Vác óta nem volt tűzben) oldalbiztosításként Hadházon, Debrecenen, Derecskén és Berettyóújfalun, a másik két hadtestet Nagykállón, Nyíradonyon, Vámospércsen, Nagylétán át Kismarjára indította. Augusztus 2-án a Debrecenben és környékén állomásozó Nagysándor, az I. hadtest parancsnoka meggondolatlanul harcba bonyolódott a Paszkevicz vezette orosz főerőkkel, s a túlerőtől súlyos vereséget szenvedett.

A békekövet

Szemere Bertalan miniszterelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter augusztus 1-jén érkeztek meg Görgei nyíradonyi főhadiszállására, hogy az oroszokkal való tárgyalásokat folytassák. A két miniszter július 30-án egy Görgeihez intézett memorandumban foglalta össze Magyarország sérelmeit, majd ezt francia fordításban augusztus 5-én juttatták el az orosz táborba. Az irat a magyar-orosz szövetségi viszony létrehozására tett ajánlatot. A következő, augusztus 6-án fogalmazott államirat sem mondott ennél többet.

Görgei emlékiratai szerint Szemere azt javasolta, hogy az államirat kézbesítésével megbízandó személyek legalább egyike legyen magas rangú, hogy személye a békekötési szándék és a felajánlott feltételek őszinteségéről kezeskedjék, a másik pedig rendelkezzen megfelelő szónoki tehetséggel és közjogi ismeretekkel. Görgei erre azt javasolta, hogy Szemere maga menjen az orosz táborba, de ezt az elutasította. Görgei erre kijelentette: ez esetben ő sem utasíthatja a hadsereg egyetlen magas állású tagját az államirat kézbesítésére, de ha Szemere bármelyiküket, pld. a franciául jól tudó Poeltenberget meg tudja győzni, ám tegye. Poeltenberg „készségesen” vállalkozott az államirat kézbesítésére; a szónoki tehetséget és a közjogi ismereteket Beniczky Lajos alezredes, a forradalom előtt a reformellenzék tagja képviselte a küldöttségben. Beniczky szabódott, de aztán Görgei rábeszélésére mégis vállalta a követséget.

98 Poeltenberg görömbölyi ténykedésére ld. KARSA Ferenc, 1993. 261–262.

99 GÖRGEY Artúr, 1988. II 310.

100 A Sajó és a Hernád mentén vívott ütközetekre ld. BREIT József, 1930. 214–227. és ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 735–769.

Kossuth aznap érkezett, augusztus 4-i levele alapján a két miniszter felhatalmazta a két megbízottat, hogy „az ausztriai házon kívüli király elfogadását megemlíthetik”. A tárgyalások alapfeltétele azonban az 1848. évi alkotmány és az ország függetlenségének elismerése lett volna. „Ha van jóakarója vagy utógondolatja a muszkának, most előáll vele, vagy hiában reménylettünk. Személyek nagy szűkében vagyunk, más párosítás lehetetlen volt” – írta Szemere Kossuthnak. A két követ augusztus 7-én indult el az orosz táborba. A hadtestparancsnokságot Poeltenberg távolléte idejére Zám-belly Lajos ezredesnek adta át, aki 1849 június közepéig a hadtest vezérkari főnöke volt, s szabadsága majd más megbízatása után augusztus 6-án tért vissza a főhadiszállásra. A hadikövetek mellé adták még Bethlen József századost a 2. (Hannover) huszárezredből, s a Miklós cár nevét viselő 9. huszárezred egy osztályát.¹⁰¹

A két követ augusztus 7-én délután 2 óra tájban érkezett Nagyváradra. Este Ártándig jutottak, itt éjszakáztak, s itt találkoztak Kempelen Károly kapitánnyal, aki az első államiratot kézbesítő Miloradovics hadnagyot visszakísérte az orosz táborba. Kempelen elmondta, hogy az orosz előőrsök Ártántól egy órányira állnak, majd folytatta útját a hadsereghez.

Poeltenberg és Beniczky augusztus 8-án hajnalban indult tovább, s Ártántól másfél órára kozák előőrsökbe ütköztek. Parancsnokuk, Hruljov ezredes továbbküldte őket Paradvoszki tábornokhoz, az előőrsök parancsnokához, Paradvoszki pedig Rüdiger lovassági tábornokhoz. Rüdiger közölte velük, hogy addig nem engedélyezheti továbbutazásukat, amíg erre parancsot nem kap Paszkevicstől. Egyben felszólította őket, hogy térjenek vissza vele együtt Ártandra, ahová átteszi főhadiszállását.

Ártádon végre fogadta a két követet, s miután Poeltenberg szóban elmondta a küldetés célját, elkérte tőlük az államiratot. Ezeket Paszkevicz főhadiszállására küldte, mondván, hogy csak maga a tábornagy dönthet arról, hogy fogadja-e a forradalmi hadsereg hadiköveteit, „ráadásul éppen olyan esetben, amikor feltételek elfogadásáról van szó”. Rüdiger meghívta a két követet, akik a vacsoráig eltelt időben s a vacsora alatt „a magyar mozgalom kiváló okainak fejtegetésével” töltötték az időt. A két követ benyomásai kimondottan jók lehettek, hiszen az orosz tisztek leplezetlen nagyrabecsüléssel nyilatkoztak Görgeiről. A vacsorát követően Frolov tábornok, Rüdiger vezérkari főnöke meghívta magához a két követet egy kis teázásra, hogy a legújabb eseményeket fesztellenül beszélhessék meg.

A „teázás” (amely inkább informális tárgyalás volt) éjjel fél kettő tájban ért véget. Hajnali három óra tájban megjelent Frolov tábornok, s közölte, hogy a Paszkevicshoz küldött futár „azzal az értesítéssel érkezett vissza, hogy a tábornagy nem fogadhat bennünket, mint hadiköveteiket, mert nincs felhatalmazva arra, hogy a forradalommal bármiféle tárgyalásokba bocsátkozzon”. Frolov átadta Poeltenbergnek azt a levelet, amelyben Rüdiger értesíti Görgeit: Paszkevicz seregének „harcolni az egyedüli rendeltetése; és ha ön törvényes uralkodójának való meghódolásáról öhajt alkudozni, az osztrák hadsereg főparancsnokához kell fordulnia, aki az evégre szükséges teljeshatalommal hihetőleg el van látva”.¹⁰²

Poeltenbergék a kedvezőnek nem mondható válasszal augusztus 9-én indultak el. Rüdiger melléjük adta segédtsíjtjét is, egy szakasz huszárral. A segédtsíjt azt a feladatot kapta parancsnokától, tudja meg, hol van Görgei serege. „Soha nem fogom elfelejteni ezt az utazást, melynek egész ideje alatt a diplomácia művészetében versenyeztünk Poeltenberggel”

101 SZEMERE Bertalan, 1990. 592., KLÖM XV 820–821.; GÖRGEY Artúr, 1988. II 358–362., GÖRGEY István, 1888. III 339–341., Pelyach István, 1992/1–2. 166.

102 BENICZKY Lajos, 1924. 341–352., a tárgyalásokra vonatkozó részt magyar fordításban közli KATONA Tamás, 1979. I. 233–240. Rüdiger levelét ld. uo. 385. A tárgyalásra vonatkozó orosz adatokat ld. még ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 321., 525–528., 561.

– írja visszaemlékezéseiben. „Én azt igyekeztem megtudni, hol van Görgei, ő pedig mindig egyre elkanyarodott ettől a témától. Ő volt az előnyösebb helyzetben, mert sokkal könnyebb valamit elhallgatni, mint valamit kitudni”. Együtt utaztak Nagyváradig, majd Tenkéig.¹⁰³ Itt elbúcsúztak egymástól, s a magyar követek augusztus 10-én Borosjenőre, majd 11-én Világosra utaztak. Reggel 8 óra tájban érték el a községet, s Poeltenberg indítványára itt fogalmazták meg összefoglaló jelentésüket az útról. Poeltenberg a jelentésben beszámolt az orosz táborban tapasztaltakról, s négy pontban foglalta össze küldetésük tapasztalatait:

„Oroszország a jelenlegi körülmények közt semmi esetre sem tárgyal a forradalom idejéből származó kormánnyal.

Oroszország csak a hadsereget ismeri el, és csak azzal érintkezik.

Oroszország a hadsereget le akarja fegyverezni, a békét helyre akarja állítani, de feltételeket nem engedélyez.

Oroszország mint Ausztria szövetségese nem lép diplomáciai összeköttetésbe Magyarországgal”.

Hogy ilyen körülmények között tisztességgel lehetséges vagy kikerülhetetlen-e a megbékélés, „azaz nyíltan kimondva: a feltétlen megadás”, arról az illetékes hatóságoknak kell dönteniük.¹⁰⁴

A fegyverletétel

Poeltenberg és Beniczky augusztus 11-én délelőtt 11 órakor hagyták el Világost, s Radnán értesültek a temesvári vereségről. Óradtól fél órányi távolságra találkoztak Szemere Bertalan miniszterelnökkel és Batthyány Kázmér külügyminiszterrel. A két miniszter beszámolt arról, hogy Kossuth és a kormány lemondott, s Görgei átvette a diktatúrát. A rövid értekezést egy kocsi érkezése szakította meg. A kocsiban Kossuth ült, aki megkérdezte Beniczkyt, mit hoztak az orosz táborból? „Semmit” – szölt a válasz. Majd mindenki folytatta útját – Kossuth és a miniszterek az emigrációba, Poeltenberg és Beniczky Aradra.¹⁰⁵

Görgei ekkor már elhatározta, hogy véget vet a küzdelemnek, s az orosz főserég előtt leteszi fegyverét. Katonai szempontból az általa vezetett hadsereg helyzete sokkal rosszabb volt, mint 1849. augusztus 9., a temesvári vereség előtt. Görgeinek nemigen lehettek illúziói a kormány második államirátára adandó orosz válaszról sem. Az oroszok pedig már akkor is csak a feltétel nélküli, kegyelemre történő fegyverletételről voltak hajlandó tárgyalni vele.

A kronológia ezek után némileg bizonytalanná válik. A forrásokból ugyanis nem egyértelműek abban a kérdésben, hogy Görgei Poeltenbergék visszaérkezése után, vagy már azelőtt összehívta-e a fegyverletételről döntő haditanácsot. Akárhogyan is történt, Görgei meggyőződését csak megerősíthette Poeltenberg összefoglaló jelentése.¹⁰⁶

103 ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 525–531.

104 HL 1848–49– 42/445. Közli BENICZKY Lajos, 1924. 686–688. Magyar fordításban közli KATONA Tamás, 1979. II 12–14. – A megfogalmazás körülményeire ld. BENICZKY Lajos, 1924. 352–354. – BENICZKY Lajos, emlékiratai szerint a dokumentumot augusztus 11-én fogalmazták meg, az eredet in augusztus 10. szerepel. Valószínű, hogy ezúttal Beniczky emlékirata őrizte meg a pontos dátumot. Erre mutat az is, hogy Poeltenberg a jelentésben augusztus 6-ára teszi kiküldetésüket (7-ével ellentétben), s hogy Rüdiger levelének vételét 8-án éjszakára datálja (holott az 9-iki dátumot visel). Valószínűleg az éjszakai utazás okozta tollhíbaról van szó.

105 BENICZKY Lajos, 1924. 354.

106 Közli GÖRGEY István, 1888. III 567–568.

Görgei ezek után levelet írt Rüdigerhez. Ebben közölte a kormány lemondását, s azt, hogy hajlandó feltétel nélkül letenni a fegyvert az orosz csapatok előtt. A cár nagylelkűségétől reméli, hogy a volt cs. kir. tiszteket nem fogja bizonytalan sorsnak, s a nemzetet ellenségei bosszúvágyának védtelenül kiszolgáltatni. Majd haditanácsra hívta össze a hadseregéhez tartozó, a hadügyminisztériumban szolgáló és a szolgálaton kívüli magas beosztású tiszteket, mintegy 80 főt. A haditanácson Görgei röviden ismertette a katonai és politikai helyzetet, s – felolvasva a Rüdigerhez írott levelet – az oroszok előtti fegyverletételt javasolta. Ezt követően a határozathozatal idejére elhagyta a termet. A haditanács tagjai – két kivétellel – elfogadták Görgei indítványát. A két tiszt, köztük Zám-belly Lajos, Poeltenberg távollétében a VII. hadtest parancsnoka is az osztrákok előtti fegyverletétel, s nem a küzdelem folytatása mellett érvelt. Ezt követően Görgei három hadikövet útján elküldte a levelet Rüdigernek.

Rüdiger a levelet másnap, augusztus 12-én kapta meg, s Frolov tábornokot küldte Görgeihez a részletek megbeszélésére. Az orosz megbízott dél körül érkezett Világosra, ahová ekkorra már a feldunai hadsereg egésze megérkezett. Görgei és tábornokai együtt ebédeltek Frolovval és kíséretével, majd az orosz tábornok visszatért Rüdiger főhadiszállására.

Az est folyamán Poeltenberg a táborban találkozott Rónay Jácint bencés szerzetessel, akivel még Győrből (Rónay szerint már korábbról) ismerték egymást. „Térjen ön vissza Győrre, tanácslá, papoknak, polgáriaknak nincs mitől tartaniok: minket, katonákat valószínűleg egy ideig zaklatni fognak, de végre is lehetetlen, hogy a kibékülés bé ne következzen. A forradalmat nem mi kezdtük, hanem ők; s minket, katonákat a körülmények ragadtak e térre, akarva, nem akarva! Ezt, remélem, nem feledendik” – mondta Rónaynak. „Szegény Poeltenberg, az én hitem nem oly erős, nem is követtem tanácsát” – írja emlékiratában Rónay.¹⁰⁷

Másnap reggel, augusztus 13-án a csapatok megindultak a szőlősi síkra. Görgeit és kíséretét Rüdiger fogadta, s miután a csatarendben felsorakozott csapatok előtt ellovagoltak, a katonák megkezdték a fegyverek letételét.

A tábornokok számára másnap Rüdiger Kisjenőn díszebédet adott. Az ebéden jelen volt Zichy Ferenc gróf, a cs. kir. hadsereg által az oroszok mellé kirendelt főbiztos is, akinek igencsak kellemetlen lehetett egy asztalnál ülni a sok „láza-dóvezérrel”. Az ebéd kezdetén Rüdiger pohárköszöntőt mondott a magyarok jólétéért „és a kölcsönös meleg visszaemlékezésre”. A vacsora közben pedig előbb Kiss Ernő altábornagy, majd Poeltenberg „nekimelegdvén, nem a legkíméletesebben vették figyelembe nyilatkozataikban Zichy grófnak jelenlétét”.¹⁰⁸ Haynau is felháborodva írta Ferenc Józsefnek, hogy „Görgeyt és a többi főnököt, Kisst, Poeltenberget, Leiningent, Törököt stb. meghívták Rüdiger gróf asztalához”, s az oroszok ezt azzal „igazolták”, hogy mégsem hagyhatták éhen halni a magyarokat.¹⁰⁹ Görgei itt tudta meg augusztus 15-én, hogy Paszkevicsek csak az ő életét tudja garantálni, tisztjeit nem. A legénységet szintén Nagyváradra irányították, a tiszteket Sarkadra, a tábornokokat pedig Gyulára szállították. Itt adták át őket az osztrákoknak augusztus 23-án.¹¹⁰

107 RÓNAY Jácint, 1996. 65.

108 GÖRGEY István, 1888. III. 623-624.

109 KATONA Tamás, 1979. II. 48.

110 GÖRGEY Artúr, 1988. II. 432-434., KATONA Tamás, 1979. I. 18., 37-38.

Ez iszonyú csalódás volt a tisztek többsége számára, s különösen Poeltenberg számára, aki az oroszok előtti fegyverletétel egyik fő szószólója volt. Gáspár András tábornok emlékiratai szerint „a fogságban a tábornokok keserű szemrehányásokkal illették Poeltenberget, aki maga is önmagával szemben telve volt szemrehányással, és e tévedése miatt öngyilkosságra is gondolt”.¹¹¹

Osztrák fogságban

Haynau még augusztus 25-én utasította Karl Ernst törzshadbíró, hogy indítsa meg a magyar felkelők vezetői, tisztjei, illetve a képviselők és kormánybiztosok elleni hadbíróági vizsgálatokat. Ernst buzgó beosztotként még aznap megkezdte Kiss Ernő honvéd altábornagy, volt cs. kir. ezredes ügyének vizsgálatát, s másnap, augusztus 26-án kezdődött meg Aulich Lajos, Poeltenberg Ernő, Láhner György, Török Ignác, Gáspár András, Nagysándor József, Lenkey János, Schweidel József, Knezic Károly, Leiningen-Westerburg Károly, Dessewffy Arisztid, Damjanich János tábornok, és Lázár Vilmos ezredes kihallgatása.

A vádlottakat igyekeztek elzárni egymástól. Az ok valószínűleg az lehetett, hogy így akadályozzák meg a vallomások egyeztetését. A tárgyalás első napján öt személyt, Aulich Lajost, Poeltenberg Ernőt, Láhner Györgyöt, Török Ignácot és Gáspár Andrást hallgatták ki; Poeltenberg volt a második közöttük.

A vádlottak természetesen igyekeztek mindent megtenni, hogy cselekedeteik súlyát csökkentse, s ezért vallomásaikban nagy teret szenteltek a magyar hatóságokkal szembeni konfliktusaiknak, s a magyar hadseregből való távozásuk akadályául szolgáló tényezők ecsetelésének.

Poeltenberg „az érzelemtől elfogódottan” előadott részletes (ad specialia) vallomásában kitért arra, hogy amikor a 4. (Sándor) huszárezredet Magyarországra vezényelték, többször kérte áthelyeztetését Olaszországba. Hivatkozott arra, hogy 1848 októberében tiltakozott az osztrák határ átlépése ellen, s ezért el is bocsátották a magyar hadseregből. Csak azért maradt, mert a királyi biztosok rábeszéltek, s mert azt hitte, hogy a pákozdi csata után az osztrák hadseregben nincs helye. Így vett részt a schwechati csatában, de tűzbe nem került. Windisch-Grätz Mógához intézett kiáltványáról csak beszélni hallott, de biztos tudomása nem volt róla. Ugyanakkor ő is, „és mi, valamennyien napról napra reménykedtünk valamiféle kiegyezésben”. Schwechat után csak 1848 decemberében, Windisch-Grätz betörésekor, majd Kápolnánál és Győrnél vett részt fegyveres összecsapásban. Tény, hogy a Habsburg-ház trónfosztása és a Függetlenségi Nyilatkozat után is szolgált, de „én ezt az elszakadást sohasem ismertem el, és szentül meg vagyok győződve róla, hogy elsősorban a Görgei-féle hadsereg az elszakadást soha el nem ismerte volna”. Az oroszok előtti fegyverletételt azzal indokolta, hogy a feldunai hadsereget orosz csapatok vették körül, s „mert igénybe szeretnénk volna venni az orosz császár közbenjárását őfelségénél, törvényes császáruknál, Ferenc Józsefnél”. Kijelentette, hogy pusztán a szerencsétlen körülmények áldozata, s „hogy a legcsekélyebb érdekem sem fűződött ahhoz az ügyhöz, amiért harcoltam, fájdalommal töltött el minden lövés, amit volt fegyvertársaimra leadattam, és csak a katonai becsület miatt maradtam szolgálatban”. Emellett pusztán katona volt, minden politikai mozgalomtól távoltartotta magát, „és Kossuth és a külföldi forradalmi párt közötti kapcsolatokról sem tudok

111 Az emlékirat eredetijének holléte ma ismeretlen. Több részletet is idéz belőle BARTHA Albert, 1930., a vonatkozó részt ld. 76.

semmit”. Végül benyújtotta kinevezési okleveleit, az eltávolításáról intézkedő 1848. október 18-i hadtestparancsnoksági rendeletet, s Görgei 1848. december 22-i levelét. „Az utóbbi írásból kiviláglik annak a fenti állításomnak az igazsága, hogy én az osztrák ház híve voltam, és ezért engem a magyar kormány gyanúsnak tartott”. Miután vallomását felolvasták, Poeltenberg megerősítette azt, s kiegészítésként hozzáfűzte: „szívem legmélyén most is a császári ház és az osztrák hadsereg híve vagyok, habár cselekedeteimmel ennek ellenkezőjét nyilvánítottam ki”.¹¹²

A vádlottak általános és részletes kihallgatásának első fordulója augusztus 28-án ért véget, s az újabb részletes kihallgatásokkal csak szeptember 12-én folytatódott, s szeptember 15-éig tartott. Poeltenberg ezúttal szeptember 13-án került sorra, aznap csak őt hallgatták ki. Előzetesen csatolták a jegyzőkönyvhöz Poeltenberg 1849. június 14-én Schlikhez intézett átiratát, s az ehhez mellékelte kísérőiratot is. Poeltenberg elmondta: a levelet „egyáltalán nem gonosz szándékkal” írta. Hivatkozott arra, hogy „nem törődve ellenséges szerencsétlen helyzetemmel, melybe a körülmények sodortak, mindig teljes szívemből osztrák voltam, és az osztrák hadsereghez ragaszkodtam”. Mivel szívén viselte a hadifogoly osztrák tisztek sorsát, s mivel az osztrák hadbíróóságok által hozott halálos ítéletek rendkívüli elkeseredést váltottak ki a hadseregben és az országban, attól tartott, hogy az indulatok bármelyik pillanatban kiboríthatnak, s a magyar hatóságok megtorló intézkedéseket foganatosítanak. Amikor Schlik altábornagy, „akit általánosan tiszteltek”, pénzt küldött a magyar hadifogságban lévő tiszteknek, Poeltenberg felhasználta az alkalmat, hogy Schlik közbenjárását az osztrák hadsereg érdekében igénybe vehesse.

Ekkor olvasta egy újságban Mednyánszky Lászlónak, a lipótvári várórség tisztjének elítélletéséről és kivégzéséről szóló hírt, s emiatt nagyon elkeseredett volt. Emellett az is bántotta, hogy Schlik őt pusztán „t. c. Poeltenberg úrnak” nevezte, s mivel „egész életemet meggyőződésem ellenére tönkretettnek érzem”, csak a katonai becsülettel törődött, s abban keresett kárpótlást. Az általa használt kifejezések célja csupán az volt, hogy felhívják a figyelmet arra a veszélyre, amely az osztrák hadifoglyokra várhatott, noha köztudomás szerint Görgei hadtestében „az osztrák foglyokkal a legemberségesebben bántak”.

Ezt követően Ernst két tényt rótt Poeltenberg terhére. Elsőként azt, hogy Poeltenberg nem használta fel a schwechati csata után az OHB által kiállított elbocsátatását, s anélkül, hogy magyar nemzetiségűnek vallhatná magát, továbbra is megmaradt a magyar hadseregben, „mely ettől az időponttól fogva a nyílt lázadás állapotában levőnek volt tekintendő”. Poeltenberg válaszában utalt az első kihallgatásán elmondottakra, a körülmények végzetes összejárására. Azon a félelmen kívül, hogy a Jellačić-csal történt összeütközés után nincs számára hely a cs. kir. hadseregben az bírta rá a magyar hadseregben maradásra, hogy Kossuth és kormánybiztosai nyomtatott falragaszokon terjesztették: „mi nem Ausztria és az osztrák hadsereg ellen megyünk, hanem csak az ellenséget, vagyis Jellačićot üldözzük”. Később azért nem mert visszatérni, mert sem az uralkodó, sem Windisch-Grätz kiáltványaival nem találkozott.

Az Ernst által felhozott másik tény még súlyosabb vádat foglalt magában: a lázadásból a függetlenségi nyilatkozat és a trónfosztás után felségsértés lett, s ebben Poeltenberg is részes. Nem fogadható el az a védekezése, hogy a hadsereg a határozatot nem ismerte el, „mert magatartásunkkal éppen az ellenkezőjét bizonyítottuk, valamint köztársasági jelvényeket vezettünk be és használtunk”. Poeltenberg erre kijelentette: sem neki, sem a hadseregnek nem volt szándéka elszakadni Ausztriától, s Görgei fegyverletétele, amely a hadsereg

112 KATONA Tamás, 1979. II 128–130.

egyhangú beleegyezését bírta, szintén ezt bizonyítja. „Igaz, hogy használtuk a jelvényeket és pecséteteket, mert megküldtük őket nekünk, és harcoltunk, mert szemben álltunk az ellenség-gel”, de csak az első pillanatra vártak, hogy az előőrsök útján öfelsége egy kiáltványt vagy felszólítást juttasson el hozzájuk, s letegyék a fegyvert és öfelsége rendelkezésére álljanak. Kiegészítésként hozzátette, hogy amikor 1848 októberében a parndorfi táborban már előre elkészített listákat küldtek meg minden csapatnak azzal a felszólítással, hogy tanúsítsák aláírásukkal, hajlandók-e harcolni az alkotmány és az uralkodóház fennmaradása érdekében, Poeltenberg, majd példáját követve századának más tisztjei nyomatékosan hozzáfűzték: „igen, de csak az uralkodóház fenntartásával”.

A hadbíró utoljára a magyar kormánytól kapott kitüntetéseiével kapcsolatban kérdezte Poeltenberget. A tábornok elmondta, hogy áprilisban megkapta a Magyar Katonai Érdemrend III. osztályát, de az indoklásba hiba csúszott, „mert az okiratban az adományozás okaként a váci csatában való kitűnő részvételem szerepel, pedig én ebben a csatában nem vettem részt, hanem Pest felett két óra járásra a Duna mentén tartottam a vonalat”.¹¹³

Poeltenberg a második kihallgatási forduló lezárása előtt két nappal, szeptember 12-én levelet kapott Leopold von Hennem bárótól, Csehország főbírájától. Hennem tizenhét éves fia, az ifjabb Leopold magyar fogságba esett, s Poeltenberg június elején szabadon bocsátotta az ifjú hadapródot. Hennem báró köszönetet mondott Poeltenbergnek azért az emberséges bánásmódot, amiben fiát részesítette, s felhatalmazta Poeltenberget, hogy ha kívánja, használja fel sorait. Ezért Poeltenberg szeptember 15-én egy utólagos beadvány kíséretében, „mint a foglyokkal szemben tanúsított bánásmódunkra vonatkozó bizonyítékot is” benyújtotta Ernst törzshadbíróknak.¹¹⁴

Újabb tizenegy nap kellett ahhoz, hogy Ernst elkészüljön a tárgyalásvezetői előterjesztéssel (votum informativum). Ernst összefoglalta a vallomásoknak a vádlottakat terhelő adatait, illetve a mentségükre felhozottakat. Megállapította, hogy – Gáspár András kivételével – valamennyi vádlott „csatlakozott a lázadó hadseregben való szolgálattételével a királyi hatalom fenntartása és a rend és nyugalom helyreállítása céljából Magyarországra bevonuló cs. kir. hadsereg elleni, a magyar lázadó kormány által elrendelt erőszakos ellenálláshoz”, s valamennyien harcoltak „az április 14-i debreceni országgyűlési határozatok végrehajtásáért, Magyarországnak a császárságtól való elszakadásáért és az uralkodóház kizárásáért, s ezáltal ezeket a határozatokat tetteg elismerték”. Ezzel megvan a jogalap ahhoz, hogy a fel-ségsértés büntetéssel vádolják őket. Poeltenberg esetében ennek bizonyítékaiként hozta fel az általa benyújtott kinevezési okmányokat, Görgői december 22-i levelét, illetve Poeltenberg június 14-én Schlikhez intézett levelét. Poeltenberg esetében enyhítő körülmény-ként hozta fel a kihallgatás során megnyilatkozó bűnbánatát, mind pedig az osztrák foglyokkal szemben tanúsított emberséges magatartását. Ettől függetlenül azonban Poeltenberget is rangja és nyugdíja, illetve bárhol található ingó és ingatlan vagyona elvesztése mellett kötél általi halállal javasolta büntetni.¹¹⁵

A vádlottakat szeptember 26-án délelőtt kilenc órára a haditörvényszék elé idézték, ismét felolvasták neki vallomásaikat, s megkérdezték tőlük, megerősítik-e az elhangzottakat, s van-e még előadnivalójuk. Poeltenberg harmadikként került sorra, s ő is megerősítette val-lomását. A vallomások felolvasásával elment a délelőtt, s a tábornokoknak alkalmuk volt arra, hogy közben a folyosón beszélgessenek. „Poeltenberg még mindig optimista – írta e

113 Uo. II 165–167.

114 Uo. II 187., 327.

115 Uo. II 198., 204–205., 207., 211–212.

napi feljegyzésében Leiningen-Westerburg Károly. – Bármily kevéssé tudom áltatni magam az ítélet szigorúsága felől, mégis örvendek, hogy a pör közeledik eldöntéséhez”.¹¹⁶ Poeltenberg optimizmusáról Gáspár András emlékirata is tanúskodik: „Valahányszor alkalmunk volt egymásnak hírt adnunk, Poeltenberg mindig azt üzentte, hogy ő beszélt a muszkákkal, nem lesz semmi baj, csak késlekednek”.¹¹⁷

A vallomások felolvasása után a hadbíróság tagjai előtt, a vádlottak távollétében olvasták fel a csatolt iratokat, majd a votum informatívumot. Ezt követően a bíróság tagjai tanácskozára vonultak vissza, s aztán rendfokozat szerint diktálták jegyzőkönyve a javasolt ítéletet, amely megegyezett Ernst javaslatával.¹¹⁸

Az ítélet meghozatalát követően Ernst és Johann Moser ezredes, a hadbíróság elnöke kegyelmi felterjesztést írtak Haynauhoz. A felterjesztésben négy személyt, Lázár Vilmost, Dessewffyt, Schweidelt és Poeltenberget ajánlották Haynau kegyelmébe. Poeltenberg esetében kiemelték, hogy jól bánt az osztrák hadifoglyokkal, s a kihallgatás alkalmával „eltévelyedése” miatt „sűrű könnyhullatással tanúsított megbánása”, illetve korábbi tiltakozása az ellen, hogy ezredével Magyarországra jöjjön, szintén „arra készteti a legalázatosabban alulírottakat, hogy ezt a vádlottat is nagyméltóságod kegyelmébe ajánlják”. Ernstnek azonban mégis kételyei lehettek Poeltenberg megkegyelmeztetésével kapcsolatban, mert amikor szeptember 27-én felterjesztette Haynaunak az iratokat és az ítéleteket, kérte Haynaut, „szíveskedjék magas megfontolás és mérlegelés tárgyává tenni, milyen mértékben vehető figyelembe a haditörvényszék elnöke által és általam előterjesztett mellékelt kegyelmezési javaslat Schweidel, Dessewffy és Lázár vádlottak érdekében” – azaz Poeltenberget már kihagyta ebből a sorból.¹¹⁹ Haynau október 1-jén az ácsi főhadiszálláson kapta meg az iratokat, s jóváhagyta az ítéleteket, azzal a hozzátétellel, hogy az ítéleteket 24 órával a kihirdetés után hajtsák végre. Johann Susan vezérőrnagy, Haynau főhadsegéde arra utasította Ernstet, hogy az ítéletek végrehajtására „reggel, kellő időben kerüljön sor”, s az elítéltek „elrettentő példaként egész nap közszemlére legyenek kitéve a veszőhelyen”.¹²⁰

A foglyok természetesen mit sem tudtak a meghozott és felterjesztett ítéletről. Sőt, többségük amnesztiában reménykedett. Október 2-án Poeltenberg arról írt feleségének, hogy a kapott (talán Ernst hadbírótól származó) hírek szerint elítélését ugyan nem fogják megváltoztatni, de tekintettel az uralkodó által gyakorolható kegyelemre, ügyét igen pártolón terjesztik fel Bécsbe. Mint már írta, itt mindenki október 4-ében reménykedik, ő maga azonban, az igazat megvallva nem. (A reménykedés oka az volt, hogy október 4-én volt Ferenc József névnapja, s a foglyok abban bíztak, hogy az uralkodó erre a napra időzíti az amnesztiát). Felesége azt írta neki, hogy sajnálja, amiért nem követte őt Magyarországra. „Istenem! Angyalom, jól látszik, hogy nem tudod, hogy milyen egy háború” – írta Poeltenberg. Ő maga minden alkalommal annak örült, hogy a felesége és gyermekei biztonságban vannak, s nem jöttek vele Magyarországra. A továbbiakban érdeklődött, hogy Parrot tábornok Bécsben van-e, s tényleg előléptették-e altábornaggyá. Poeltenberg neki is írt. Bár még rengeteg hely van a papíron – írja –, nem nagyon tud miről írni. „Csupán” szerelméről biztosíthatja feleségét és gyermekeit. A levél végén megjegyezte, felesége bizonyára tudja, hogy a hadbírószági iratokat néhány nappal ezelőtt felterjesztették Bécsbe.¹²¹

116 Uo. I. 152.

117 BARTHA Albert, 1930. 214.

118 KATONA Tamás, 1979. II 214–223.

119 Uo. II 224–225.

120 Uo. II 229–232.

121 Hadtörténelmi Múzeum. Kézírtas Emlékanyag 1984.55.1.

A remények azonban október 4-én este a semmibe tűntek. A porkoláb végigkutatatta a foglyok szobáit, nincs-e náluk fegyver, majd felszólította őket, legyenek készen, mert másnap reggel 7 óraker a haditörvényszék elé kell menniük.¹²²

Október 5-én reggel hétkor a hadbíróóság felolvasta a vádlottaknak a halálos ítéletet. A vádlottakat ezt követően visszakisérték a cellájukba, s mindegyikükre ötfőnyi őrség vigyázott a továbbiakban. A várparancsnokság a délutáni órákban az aradi minorita kolostorból papokat kért az elítéltek vigasztalására. A szerzetesek éjjel kettőkor indultak a várba. Poeltenbergnek Sujánszky Euszták nyújtott lelki vigaszt.¹²³ Poeltenberg könnyes szemekkel beszélt családjáról. Elmondta, hogy előző este levelet kapott feleségétől, „melyben őt kecségtette, hogy rövid idő múlva megszabaduland, mert – írja neje – a főminiszter úr ő n[agy]-m[é]lt[óság]ga, kinél Bécsben férje élete és szabadon bocsáttatásáért könyörgött, őt erről biztosítja”. „Igaz írt – mondta Poeltenberg – nemsokára megszabadulok!” Megmutatta Sujánszkyknak legkisebb gyermeke első levelét, amelyet az „két vonal között” írt apjához.¹²⁴

A vértanúhalál

Az elítélteket október 6-án reggel hat óraker a lelkészek kísérték a vesztőhelyre. Sujánszkyval Aulich és Poeltenberg mentek. Poeltenberg állítólag így szólt társaihoz: „Szép deputáció megy Istenhez a magyarok ügyében reprezentálni”. Mondta-e Poeltenberg e szavakat vagy csak a hatásos megfogalmazásokat kedvelő utókor szeretett volna ilyen frappáns mondatot hallani az első vértanú szájából? Nem tudni. De a megfogalmazás, ha nem is hiteles, legalább is hihető, s a kivégzettekéről aligha lehet pontosabb jellemzést adni.¹²⁵

Az ítéletek felolvasása után a foglár katonai szokás szerint háromszor egymás után kegyelmet kért az elítéltektől. „Istennél a kegyelem” – hangzott mindannyiszor a válasz. Ezután a foglár odalépett Poeltenberghez, tisztelgett, majd így szólt: „Kérem, kapitány úr”, majd levette kezéről és lábáról a bilincseket. Poeltenberg egy pillanatnyi haladékat kért, odalépett bajtársaihoz, és sorra megcsókolta őket. Ezután a porkoláb a hóhérhoz vezette. Poeltenberg fellépett az akasztófa alatt álló zsámolyra. „A hóhér a kötelet a nyakára teszi, s a vasszögére ráhurkolja. Egyik pribék kikapja zsámolyt Poeltenberg alul [!], a másik kettő teljes erővel húzza lefelé a karját, és rákapaszkodik, hogy kinyújtsák a felakasztott testet. A hóhér erőlködik, hogy az áldozat nyakát kitorje, azonban Poeltenbergnek igen izmos bika-nyaka volt, s a hóhér sokáig vesződött vele, míg végre célt ért. A vértanú haláltusája hosszú és szörnyű volt, s Tichy őrnagy kárörömmel nézte az első akasztást” – írja Baló Béni református lelkész.¹²⁶

„Legelső volt tehát, ki tőlünk e földön örök búcsút vett, Poeltenberg Ernő – írta visszaemlékezésében Vinkler Brúnó szerzetes. – ...előbb a Sándor-huszároknál kapitány, ezredével 1848 nyarán Magyarországra jövén a minisztérium rendelete következtében az alkotmányra megesküdött, s az időtől fogva esküje és becsülete által a nemzet ügyéhez kötve ahhoz végiglen hű maradt”.¹²⁷

122 KATONA Tamás, 1979. II. 153–154., 194–196.

123 Uo. I. 253–254.

124 VARGA Ottó, é. n. 161.

125 Először SZILÁGYI Sándor, 1850. jegyezte le, 130. Valószínűleg innen került át Varga Ottó Poeltenbergéről írott életrajzába. VARGA Ottó, é. n. 72.

126 KATONA Tamás, 1979. I. 281.

127 Uo. I. 263.

A kivégzett tábornokokat a bitófa alatt temették el. Poeltenberg teste 1932-ig jeltelen sírban nyugodott. Ekkor, a Maros megrongálódott töltésének erősítése során kerültek elő a csontok. A kedvezőtlen politikai körülmények miatt az ásatásokat egy időre le is állították, s csak 1933 szeptemberében fejezték be. Poeltenberg és Török Ignác maradványai az ásatás utolsó napján, 1933. szeptember 15-én kerültek elő. „A kutatás Poeltenberg tábornok sírgödőjében volt gazdagabb eredményű, mert ott hat darab bordát, három hátgerinc csigolyát, koponya felsőrészt, vállpereceket találtak, valamint kivetette az ásó a bitó vaskampóját is” – írja a korabeli beszámoló.¹²⁸

A csontokat előbb az aradi temetőben helyezték el, majd 1956-ban az aradi kultúrpalotába vitték. A kivégzés 125. évfordulóján, 1974-ben a vértanúk újonnan emelt emlékoszlopának kriptájában helyezték el őket.¹²⁹

Epilógus

Poeltenberghez nem volt kegyes a sors 1848–49-ben. Ha 1848 augusztusában sikerül magát áthelyeztetnie Itáliába vagy ha 1848 október közepén eltávolítják a honvédseregből, ma talán a cs. kir. hadsereg egyik bátor lovastisztjeként emlékeznének rá a Lajtán túl. Tetteit talán litográfiák örökítenék meg, s valamelyik lovasezred története hosszan ecsetelné a piemonti hadsereggel vívott harcokban tanúsított hősiességét. Így azonban csak egyike volt az Aradon kivégzett „lázadóvezéreknek”.

Hadtestparancsnoka, majd fővezére, Görgei a maga emlékirataiban mindenütt nagy tisztelettel nyilatkozott Poeltenbergéről. Rüdiger lovassági tábornok segédtszjtjének visszaemlékezése szerint a magyar sereg hadtestparancsnokai közül Poeltenberget tartották a legóvatossabbnak és legmegfontoltabbnak.¹³⁰ Kétségkívül sok igazság van ebben a megjegyzésben. Annál is inkább, mert Poeltenberg 1848–49-ben megmutatta: nem csupán vitéz huszártiszt, aki képes káromkodva két század huszárral átvágni magát egy nehézlovas ezreden, hanem olyan katona, aki a csataterén szerzett tapasztalatai és természetes katonai tehetségei révén el tud vezetni egy ezredet, egy dandárt, egy hadosztályt és egy hadtestet is. S bebizonyította azt is: a halálig hűséges tud maradni egy olyan ügryhöz, amelyért saját akarata ellenére kényszerült harcolni.

128 Uo. I. 357–358.

129 Uo. I. 49.

130 ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás, 1988. 547.

Poeltenberg Ernő arcképe
(Kiss Tibor festménye)

Irodalom

- AMON VON TREUENFEST, Gustav
1903 Geschichte des k. u. k. Husaren Regiments Nr. 4. Arthur Herzog von Connaught und Strathearn. Wien
- ARADI Péter
1972. A Dráva-vidék védelmének szervezése 1848 nyarán. Kaposvár
- BARTA István
1955. Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése. HK
- BARTHA Albert
1930. Az aradi 13 vértanú pörének és kivégzésének hiteles története. Budapest
- BENICZKY Lajos
1924. STEIER Lajos: – bányavidéki kormánybiztos és honvédezzredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest.
- BERKÓ István
1925. szerk. A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története, Budapest
- BONA Gábor
1987. Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49. 2. kiadás. Budapest
- BORUS József
1975. Dembiński fővezérsége és a kápolnai csata. Budapest
- BREIT József
1930. Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. 2. kiadás. Budapest I–III. k.
- BULLA György – ZÁMBELLY Lajos
1894. Pöltenberg és a kápolnai csata. Klapka tbk. czáfolatául. Kolozsvár
- CSIKÁNY Tamás – HERMANN Róbert
1996. Okmánytár a hatvani ütközet történetéhez. (In:) HORVÁTH László szerk.: A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan
- CSIKÁNY Tamás
1996. A hatvani ütközet. (In:) HORVÁTH László szerk.: A tavaszi hadjárat. (Az 1996. március 14-i tudományos konferencia anyaga). Hatvany Lajos Múzeum Füzetek 13. Hatvan
- CSORBA László
1989. A tizenhárom aradi vértanú. Budapest
- DEÁK Ferencz
1903. beszédei 1842–1861. Összegyűjtötte KÓNYI Manó. Második, bővített kiadás. Budapest
- DEDEKIND, Franz
1879. Geschichte des k. k. Kaiser Franz Joseph I. Dragoner-Regimentes Nr. 11. von seiner Errichtung 20. Dezember 1688. bis 6. Mai 1879. Wien
- DOMAHIDY Miklós
1985. Az osztrák vádlott. Bern
- GELICH Rikhárd
é. n. Magyarország függetlenségi harca 1848–49-ben. Budapest, I–III. k.
- GÖRGEY István – KATONA Tamás
1980. 1848 júniusától novemberéig. – Okmánytár. S. a. r. Budapest
- GÖRGEY Artúr
1988. Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. S. a. r. KATONA Tamás. Budapest I–II. k.

- GÖRGEY István 1885–1888. I–III.
1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. I–III. k. Budapest
- HAMVAY Ödön
1904. Az aradi tizenhárom. 2. kiad. Budapest.
- HAUPTMANN, Ferdinand
1975 Jelačić's Kriegszug nach Ungarn 1848. I–II. Graz
- HERMANN Róbert
1988 Görgei Artúr váci nyilatkozata. HK
- HERMANN Róbert
1994 Görgei Artúr és Kossuth Lajos levelezésének kiadatlan darabjai. Századok
- HERMANN Róbert
1995. A drávai hadtest hadművelési naplója. (In:) MOLNÁR András szerk.: Hadtörténelmi tanulmányok. Zalai Gyűjtemény 36/I. Zalaegerszeg
- HERMANN Róbert
1996. Kossuth Sándor visszaemlékezése a győri csatára. Győri Tanulmányok 17. k.
HK Hadtörténelmi Közlemények
- JENEI Károly
1966. A pákozdi csata. Fejér Megyei Szemle.
- KARSA Ferenc
1993. Szabadságharcos napló. „A körültem és velem 1848. és 1849. évben történt események”. S. a. r. BONA Gábor. Budapest.
- KATONA Tamás
1979. Az aradi vértanúk. 1. kiadás. I–II. k. Budapest
- KATONA Tamás
1989. szerk. Budavár bevételének emlékezete 1849. S. a. r. HERMANN Róbert, PELYACH István és TIRTS Tamás. Budapest
- KLAPKA György
1986. Emlékeimből. S. a. r. KATONA Tamás. Budapest
- KLÖM XII.
Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. SINKOVICS István. Budapest 1957.
- KLÖM XIII–XIV.
Kossuth Lajos összes munkái XIII–XIV. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I–II. S. a. r. BARTA István. Budapest 1952–1953..
- KLÖM XV.
Kossuth Lajos összes munkái XV. k. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Budapest 1955.
- LEVITSCHNIGG, Heinrich
1850. Kossuth und seine Bannerschaft. Silhouetten aus dem Nachmärz in Ungarn. Pesth
- MARKÓ Árpád – BALÁZS József
1960. A csornai ütközet 1849. június 13. HK
- RÓNAY Jácint
1996. Napló (Válogatás). Sajtó alá rendezte és az utószót írta HÖLVÉNYI György. Az előszót írta KATONA Tamás. Budapest – Pannonhalma.
- ROSONCZY Ildikó – KATONA Tamás
1988. szerk. A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Ford. ROSONCZY Ildikó és GERENCSÉR Zsigmond. Bp, 1988.
- ROSONCZY Ildikó
1979. Poeltenberg Ernő honvédtábornok aradi levelei. A Magyar Nemzeti Múzeum új szerzeményei. Folia Historica 9. Budapest

- SACKEN, Edwin
1927. Geschichte des k. u. k. Dragoner Regimentes Friedrich August König von Sachsen Nr. 3.
Wien
- STEIER Lajos
é. n. Haynau és Paskievics I–II. k. Budapest
- SZEMERE Bertalan
1990. Politikai jellemrajzok. – Okmánytár. Sajtó alá rendezte HERMANN Róbert és PELYACH István. Budapest
- SZILÁGYI Sándor
1850. A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. 2. átdolgozott kiadás. Pest
- SZILLÁNYI Péter
1851. Komorn im Jahre 1849 mit besonderem Hinblick auf die Operationen der ungarischen Armee an der oberen Donau und Waag. Leipzig
- TRAGOR Ignác
1908. Vác története 1848–49-ben. Vác
- URBÁN Aladár
1984. Pákozdi, 1848. Budapest
- VARGA Ottó
é. n. szerk.: Aradi vértanúk albuma. 5. kiadás. Budapest
- VENDREI Ferenc
1888. Nagy–Beckskerektől Pákozdig. Budapesti Szemle, 55–56. k.
- VICTORIN, Josef
1879 Geschichte des k. k. siebenten Dragoner-Regimentes Wilhelm von Braunschweig von seiner Errichtung 1663 bis Ende Mai 1879. Wien
- WALDAPFEL Eszter
1965. A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. k. Budapest
- WREDE, Alfons Freiherr von
1906. Geschichte des k. u. k. Mährischen Dragoner-Regimentes Albrecht Prinz von Preussen, Regent des Herzogtumes Braunschweig No. 6. Brünn
- ZÁMBELLY Lajos
1899 Emlékiratok 1848/49-ből. Hazánk, szerk. Abafi Lajos. XI. kötet
- 1848–49. HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai.
Csány-ir. MOL H 103. Csány László kormánybiztos iratai.
d. sz. dátum szerint
Elnöki lev.-jkv.
MOL Görgey-lt. b/29. fasc. Az 1848/9. évi magyar „feldunai”, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Arthur, Gáspár, s utoljára Pöltenberg tábornokok) eredeti elnöki levelező-jegyzőkönyve.
- Görgei-ir. MOL H 115. Görgei Artúr iratai
Görgey-lt. MOL P 295. A Görgey-család levéltára
HL Hadtörténelmi Levéltár (Budapest)
HM Ált. MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok.
Iktatókönyv
MOL Görgey-lt. b/31. fasc. Az 1848/9. magyar feldunai, utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgei Artúr, Gáspár, Pöltenberg tábornokok) eredeti iktatókönyve [sic!]
- KLI MOL Csány-ir. Komáromban lefoglalt iratok.
MOL Magyar Országos Levéltár (Budapest)
OHB MOL H 2. Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzóelnökség iratai 1848–1849.

Operations-Journal

Operations-Journal der ungarischen Insurgenten Armee angefangen vom 22-en März 1849 bis 9-ten July 1849. HL 1848-49. 37/37a.

Polák Vilmos

Polák Vilmos volt alezerekes naplója. MOL R 31. Naplók, feljegyzések. No. 1004.

Róbert Hermann

Ernő Poeltenberg, General des Freiheitskampfes

Jeden, von den in Arad hingerichteten Generälen des Freiheitskampfes 1848–49 verknüpfte ein persönliches Verhältnis mit der Landessache von Ungarn. Einen Teil der vielen fremdsprachigen Soldaten bindet die Geburt, einen anderen Teil die Ehe an Ungarn. Es ist wahr, dass die Mehrheit von ihnen vor 1848–49 bei in Ungarn geworbenen Einheiten diente, aber diese Bindung war in dem Fall von mehreren Dutzend Offizieren doch nicht so stark, dass sie sie im Herbst 1848, oder um die Wende 1848–49 an der ungarischen Seite hätte festhalten können. Der erste von den, am 6-ten Oktober 1849 in Arad an den Galgen hingerichteten Märtyrern war Ernő Poeltenberg (besser gesagt: Ernst Poelt Ritter von Poeltenberg). Er wurde in Wien geboren, seine Frau war ein Polin, und mit ihr, sogar mit ihrem Vater sprach er grösstenteils französisch. Ungarisch konnte er nur sehr wenig, und als sein Regiment nach Ungarn kommandiert wurde, wollte er auf jede mögliche Weise erreichen, auf italienisches Kriegsfeld kommandiert zu werden. Das Schicksal war zu Poltenber nicht gnädig. Wäre es ihm gelungen, sich im August 1848 nach Italien versetzen lassen, würde man sich heute an ihn jenseits der Leitha, als einen der mutigsten Kavallerieoffiziere der kaiserlich-königlichen Armee, erinnern. Seine Taten wären in Lithographien verewigt worden, und die Geschichte irgendeines Kavallerieregimentes würde sein Heldentum in den Kämpfen gegen die Armee von Piemont lange schildern. Im Herbst 1848 wurde er aus der ungarischen Armee fast entfernt, weil er gegen die Überschreitung der ungarisch-österreichischen Grenze hetzte. Doch er blieb. Er nutzte die Möglichkeit nicht aus, krank geschrieben zu werden, oder Urlaub zu nehmen.

Sein Korpskommandant, später sein Oberbefehlshaber Görgei, sprachen in ihren Memoiren von ihm mit grosser Ehre. Poeltenberg zeigte 1848–49: Er ist nicht nur ein heldenhafter Husarenoffizier, der fähig ist, sich mit zwei Schwadronen durch ein Kürassierregiment fluchend durchzuschlagen, sondern sogar ein solcher Soldat, der mittels seiner, auf dem Schlachtfeld erworbenen Erfahrungen und seines natürlichen militärischen Talents ein Regiment, eine Brigade, eine Division, ein Armeekorps führen kann. Er hat sogar bewiesen, dass er bis zu seinem Tode einer Sache treu bleiben kann, für die er gegen seinem Willen kämpfen musste, und die er vor einem Jahr lange nicht für seine eigene hielt...

Unser Lebenslauf zeigt bei Benutzung zeitgenössischen Archivgutes, der Rückerinnerungen, und der geschichtlichen Literatur die Lebensbahn des heldenhaften Husarengenerals von seiner Geburt bis zu seinem Märtyrertode.

HERMANN RÓBERT
Hadtörténeti Intézet
H-1250 Budapest
Kapisztrán tér 2–4.

Török Ignác, a szabadságharc hadmérnök vértanúja

(Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytár)

Hajagos József

ABSTRACT: *Ignác Török, an officer of the engineer corps, the martyr of the Hungarian War of Independence (A collection of documents about the activities of Ignác Török during the Hungarian War of Independence)* The essay is about the activities of one of the least known Arad martyrs, Ignác Török. He also had a link with Gyöngyös as he finished his secondary studies in the local high school in 1810. After graduating from the Imperial-Royal Engineers Academy in Vienna, he did his military service in the imperial army as an officer of the engineer corps. Between 1839 and 1846 he taught military technology to the young officers of the Hungarian Noble Guards in Vienna. During the War of Independence in 1848/49 his activity was centred on Komárom, Hungary's most important fortress. There he served as an officer of the engineer corps from the end of September, 1848 to the beginning of January, 1849 and then as the commander of the fortress until the middle of April. After leaving Komárom he directed the fortification works first in Esztergom then in Szeged. He was taken captive at Világos on 13 August, 1849. The imperial military tribunal sentenced him to death by hanging and he was executed on 6 October, 1849 in Arad. The essay is supplemented by a collection of documents showing graphically the activities of Ignác Török.

Az aradi vértanúk nevét a nemzet emlékezete megőrizte, személyiségüket és tevékenységüket azonban kevésbé. Az egyik legkevésbé ismert vértanú tábornok Török Ignác. Mindmáig legátfogóbb életrajza az 1941-ben megjelent, Vidos Géza által írt „Nemescsói Török Ignác tábornok” című monográfia. Művében részletesen foglalkozik a család eredetével, a vértanú iskolaéveivel és a császári hadseregben eltöltött szolgálati éveivel. A szabadságharc alatti tevékenységéhez is bő forrásanyagot használt fel, azonban ennek ellenére is több hiányossága van az életrajznak, különösen a hadmérnöki tevékenységét és a komáromi várparancsnokságát tárgyaló részeknek. Mindezek szükségessé teszik életrajzának újabb, remélhetőleg teljesebb elkészítését.

A Török család a Vas vármegyei Nemescsóból származott. Vértanúnk édesapja, idősebb Török Ignác Vas vármegyét elhagyva Hg. Grassalkovich Antal gödöllői uradalmában vállalt munkát, mint tiszttartó. Gödöllőről 1809-ben Gyöngyösre költözött, ahol Br. Brudern Józsefnek lett gazdatisztje. A Brudern birtokok Gyöngyös, Detk és Kisnána határának egy részét ölelték fel. Családot még Gödöllőn alapított. A vagyontalan nemesi családból származó Khorher Franciskát vette feleségül 1794-ben. Nyolc gyermekük közül az 1795. június 23-án született Ignác volt a legidősebb. Elemi iskoláit és a gimnázium első három osztályát Gödöllőn, a IV. évet a budai katolikus gimnáziumban végezte. Az V. évet a piaristák pesti gimnáziumában kezdte el, de miután a család Gyöngyösre költözött, a tanévet a ferencesek itteni gimnáziumában fejezte be. Itt járta ki a VI. évet is 1809–1810-ben. Gyöngyösön V. és VI. évben is a tanulmányi eminens lista második helyét szerezte meg.¹

1 VIDOS Géza 1941: 1–6. o., BALOGH Gyula 1901: 151. o., FÉNYES Elek 1984:

Egy év kihagyása után 1811 szeptemberében a 16 éves Török Ignác a bécsi hadmérnöki akadémiára került. Az 1717-től fennálló akadémia képezte a császári hadsereg számára a hadmérnököket. A gimnáziumot végzett növendékek felvételi eredményüktől függően a hét évfolyamos akadémiát a III. vagy IV. évvel kezdhették. Törököt felvételi eredménye alapján a III. évfolyamba sorolták be. Az akadémia egyszerre nyújtott hadmérnöki és polgári mérnöki képzést. A műszaki ismereteken kívül különösen magas szintű volt a matematika oktatása, olyannyira, hogy néhány évvel később Bolyai Farkas is ide íratta be fiát, Bolyai Jánost. Török Ignác a kezdeti nehézségek után a VII. évet 1816-ban évfolyamának legjobb tanulójaként fejezte be. Ez azért volt fontos, mert az akadémia alapszabályzata szerint csak az utolsó év két legjobb tanulmányi eredményét elérő diákja került automatikusan hadfiként (tiszti rang várományosaként – H. J.) a császári hadsereg mérnökkarába. Az évfolyam többi hallgatóját hasonló rangban más fegyvernemekhez osztották be. Ez lehetővé tette, hogy kisebb műszaki feladatokat a gyalogsági és lovassági alakulatok önállóan is meg tudjanak oldani. Török mögött az eminens lista 2. helyén Br. Karl Schaurath végzett. Ők ketten még egy évet az akadémián töltöttek, ahol magasabb szintű hadmérnöki képzésben részesítették őket. Ezen „VIII. év elvégzése után 1817-ben alhadnaggyá nevezték ki őket a hadmérnöki testülethez.”²

A hadmérnöki testület létszáma nem volt magas, 100–150 fő között mozgott. A XIX. század első felében a hadmérnöki tevékenység magába foglalta az ideiglenes tábori erődítések készítését, valamint a várak erődítését és karbantartását. A felsorolt tevékenységeket erődítési igazgatóságok irányították, amelyek központjai jelentősebb várak, vagy katonai igazgatási központok voltak. Az erődítési igazgatóságok alárendeltségébe tartoztak az aknász és árkász alakulatok is, amelyekbe gyakran hadmérnököket is beosztottak csapattiszti szolgálatra. Az erődítési igazgatóságok a császári hadsereg hadmérnöki főigazgatóságának az alárendeltségébe tartoztak. A hadmérnöki főigazgató tisztségét 1848-ban a császári család egyik tagja, János főherceg töltötte be.³

Török Ignác hadmérnökként a Habsburg Birodalom különböző helyein teljesített szolgálatot: 1817–22 Paschiera, 1822–27 Velence, 1827–30 Komárom (ezen időszakon belül 1828–29-ben a katonailag jelentéktelen Lipótvár helyi erődítési igazgatója), 1830–31 Galícia, 1831–32 Verona, 1833–37 a brucki árkásztestület Észak-Itáliába kikülönített századánál Piacenzában és Mantuában, majd 1837–39-ben a galíciai Tarnówbán. Időközben 1818-ban előléptették főhadnaggyá, 1823-ban pedig alszázadossá. Főszázadossá első galíciai szolgálata alatt léptették elő 1830-ban. Állomáshelyein a hadmérnöki tevékenység különböző szakágaival ismerkedhetett meg a gyakorlatban. Paschiera, Komárom, Lipótvár, Verona és Mantua a várerődítések terén nyújtott gyakorlati ismereteket. Velencében hadikikötő erődítése, míg első galíciai szolgálata alatt sánctáborok építése terén szerzett ismereteket.

Figyelmet érdemelnek előljárói is az egyes szolgálati helyeken. Az 1830–31-es galíciai szolgálata alatt Gr. Bernhard Caboga alezredes volt a sáncmunkálatok irányítója, aki 1848/49-ben János főherceg helyetteseként tevékenykedett. Mantuában Heinrich Hentzi alezredes volt a közvetlen felettese, aki Buda császári parancsnokaként szerzett szomorú hírnevet 1849-ben.⁴

Galiciából 1839 májusában áthelyezték a magyar királyi testőrséghez, ahol az „Ideiglenes és tartós erődítések” tanára lett. Alőrmesteri beosztása megfelelt a hadsereg századosi rendfokozatának. A korábban elsősorban udvari protokolláris őrszolgálatot ellátó testőrséget

2 VIDOS Géza 1941: 7–10., 46–47. o.

3 VIDOS Géza 1941: 11. o.

4 VIDOS Géza 1941: 11–13. o., HELLEBRONTH Kálmán 1939: életrajzi adatok

1837/38-ban a vezérkari akadémiák mintájára szervezték át. A magasabb szintű tisztképzés képzettebb oktatói gárdát igényelt, így Török Ignác számára a testőrséghez való áthelyezés szakmai elismerést is jelentett a kitüntető udvari szolgálat mellett. A testőrségben eltöltött szolgálati évek (1839–1846) alatt tanítványa volt az 1848/49-es szabadságharc 56 tisztje, köztük Görgei Artúr és Klapka György. Említést érdemel Krivácsy József is, aki alezredes lett a szabadságharcban, s Komáromban – még századosként – hónapokig Török alárendeltje volt. A testőrség oktatói között volt az érintett időszakban Répásy Mihály és Csepy János is. Előbbi a szabadságharcban tábornok, míg utóbbi őrnagy, majd alezredesi rangban a komáromi nemzetőrség parancsnoka lett. Török tagja volt annak a testőr különítménynek, amely V. Ferdinándot 1840-ben elkísérte a pozsonyi országgyűlés berekesztésére. Ez volt egyetlen találkozása 1848 előtt a magyar politikai élettel. Alőrmeisteri beosztásának megtartása mellett 1841-ben előléptették őrnaggyá.

1846 áprilisában visszahelyezték a mérnökkarba, mert az akkor kevés képzett mérnök-kari törzstiszttel rendelkezett. A testőrségtől való távozásakor előljárói – Br. Martiniz András testőrkapitány (táborszernagy) és Petrich Zsigmond testőrfőhadnagy (vezérőrnagy) – szolgálati jellemzést készítettek róla. E szerint Török Ignác őrnagy egészséges, jóindulatú, igen tevékeny, jó szellemi képességű tiszt. A műszaki szolgálaton kívül egyéb katonai képzettsége csak annyi, amennyit az akadémián elsajátított. Szakmáján kívül, amelyben nagyon jár-tas, földrajzból és történelemből is meglehetősen ismeretekkel rendelkezik. Középszerű lovas, lóismeretei nincsenek. A testőrségben nagyrebecsült, alárendeltjeivel szemben méltányos. Fellépése polgári személyekkel szemben udvarias. Takarékos, hibái (iszákosság, kártyázás) nincsenek.⁵

A mérnökkarba való visszahelyezése után Galíciába, a lembergri erődítési igazgatóság-hoz osztották be. Innen 1848 februárjában áthelyezték a horvátországi Károlyvárosba erődítési igazgatónak és előléptették alezredessé. Új állomáshelyén tartózkodott, amikor bekövetkeztek az 1848-as márciusi forradalmi események. Helyzete meglehetősen kényelmetlen volt. A hadmérnöki főigazgatóságon kívül alá volt rendelve a zágrábi főhadparancsnoknak is, amely tisztséget a mindenkori horvát bán töltötte be. Horvát bánná az uralkodó 1848. március 23-án Br. Josip Jellačićot nevezte ki. Jellačić báni működését az áprilisi törvények, illetve az annak alapján működő Batthyány-kormány ellen fejtette ki. Ebben a kényelmetlen helyzetben érte Törököt az augusztus 6-i keltezésű parancs, amely Aradra rendelte erődítési igazgatónak. Még mielőtt elindult volna új állomáshelyére, az áthelyezési parancsot Komáromra módosították. Komáromban egykori évfolyamtársától, a nyugalomba vonuló Br. Karl Schaurath alezredestől kellett átvennie az erődítési igazgatóságot.⁶

Az, hogy a Magyarország ellen készülő Jellačić nem támasztott akadályokat áthelyezésé-e elé, az annak a jele, hogy a horvát bán Törököt egy császári szempontból megbízható tisztnak tartotta. Török Károlyvárost szeptember közepén hagyta el, s Bécsen keresztül utazva indult el Komáromba. Megérkezésének pontos dátumát nem ismerjük. Egy szeptember 25-i kormánybiztosi jelentés szeptember 27-re tette Török várható megérkezését. Megérkezésekor a vár parancsnoki viszonyai meglehetősen zűrösek voltak. Br. Friedrich Mertz altábornagy miután meggyőződött arról, hogy megbízható csapatoktól megfosztva nem tudja a

5 VIGOS Géza 1941: 11–14. o., HELLEBRONTH Kálmán 1939: életrajzi adatok, GÖRGEY István 1916: 78., 84. o.

6 OL H 75 HM 1848:4891., VIDOS Géza 1941: 14. o., SZINNYEI József 1887: 31. o.

várat megtartani a császár hűségén, augusztusban beadta lemondását az osztrák és a magyar hadügyminisztériumnak is. Ismételt kérelmét szeptemberben mindkét minisztérium jóváhagyta. A magyar hadügyminisztérium azt hagyta meg Mertz számára, hogy a parancsnokságot adja át a rangidős tisztnek. Latour osztrák hadügyminiszter meghagyása szerint a parancsnokságot azonban csak a minden szempontból megbízható téraparancsnoknak, Fischer ezredesnek adhatta át. A téraparancsnok azonban „beteget jelentett” és eltávozott a várból. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy az erődítési igazgató felváltására érkező Török Ignác vált a rangidős tisztté és Mertz szeptember 28-án neki adta át a vár parancsnokságát.⁷

Török várparancsnoksága mindössze egy napig tartott. Rajta kívül, mint honvéd alezredes, s a várparancsnok segéd tisztje, Br. Majthényi István is a várbán tartózkodott. Őt a magyar kormány a vár biztosítása érdekében küldte Komáromba, és ő volt kiszemelve Mertz esetleges utódjává is. Majthényi Mertz lemondásával még korántsem látta biztosítva a várat. A várórséget képező csekély létszámú 62. Turszky-gyalogezred III. zászlóalja még nem tette le az esküt a magyar alkotmányra és a váratlanul Komáromba került, s várparancsnokká lett Törökről sem lehetett tudni, hogy fog-e engedelmeskedni a magyar kormánynak. Majthényi szeptember 29-én eskütelre szólította fel a Turszkyakat. A sorkatonák a felszólításnak tisztjeik ellenszegülése ellenére is eleget tettek, leszaggatva császári jelvényeiket is. Mertz és az ellenszegülő tisztek még ezen a napon el is hagyták a várat. Török az események láttán lemondott a várparancsnokságról, átadta azt Majthényinak és csak az erődítési igazgatói beosztást tartotta meg.⁸

Török helyzete kezdetben itt is meglehetősen kényelmetlen volt, mert személyét bizalmatlanul fogadták. Az érkezéséről tudósító szeptember 25-i kormánybiztosi jelentés azt a kérdést tette fel, hogy: „*Bizhatni-e benne?*” Október 13-án a lajtai tábornál tartózkodó Pázmándy Dénes, Csány László, Bónis Sámuel és Br. Luzsénszky Pál azt a tudósítást küldte az Országos Honvédelmi Bizottmány (továbbiakban OHB – H. J.) elnökének Kossuthnak, hogy: „*Komárom nincs biztos kezekben, mert az ottani seregvezér (!), Török ellenszenvezik a magyar ügygel.*” Javasolták máshová helyezését. A tudósítás vétele után az OHB biztos információk szerzésére szólította fel Sárközy József Komárom városi kormánybiztost. Sárközy megnyugtató híreket közölt Törökről. Jelentése tartalmazta, hogy Török magyar érzelmű, megbízható és kiváló képességű hadmérnök. Az utóbbit megerősíthette Schilling ezredes budai erődítési igazgató is, aki a császári hadsereg hadmérnöki főigazgatója számára október 30-án (!) szolgálati jellemzést készített Török Ignacról. Ez tartalmazta, hogy kiválóan alkalmas erődítési munkálatok irányítására.⁹

Az, hogy Komáromban egy magas rangú, kiváló képzettségű hadmérnök teljesít szolgálatot, hamarosan fontossá vált a magyar politikai és katonai vezetés számára. Az október 30-i schwechati vereség után számolni kellett a császáriak támadásával. A magyar katonai vezetés Pozsonyt védhetetlennek tartotta, s ez szükségessé tette a hátrébb fekvő Komárom védműveinek megerősítését, kiegészítését. Ebből a célból tartott helyszíni szemlét Komáromban november 5-én Mészáros Lázár hadügyminiszter és Br. Hrabovszky János budai főhadparancsnok.¹⁰

7 OL R 89 2. tétel, OL H 75 1848:7438., SZINNYEI József 1887: 31. o., HERMANN Róbert 1994: 47–52. o.

8 SZINNYEI József 1887: 31. o., KATONA Tamás 1979: II. k. 133. o., HERMANN Róbert 1994: 47–52. o.

9 OL H 2 OHB 1848:1072., VIDOS Géza 1941: 14–15. o.

10 OL H 2 OHB 1848:2530.

Komárom 1848 őszét megelőző állapotban is a Habsburg Birodalom legkiterjedtebb erődjei közé tartozott. A belső és külső várat kiegészítő Vág- és Duna-hídfőerődöt (Csillagerőd) 1807-1809 között építették meg. További erődítésére nagyszabású terveket dolgoztak ki, amelyeknek célja az volt, hogy képessé tegyék közel 200 ezer fős hadsereg befogadására. A tervek megvalósítását azonban a napóleoni háborúk lezárulása félbeszakította. A terveket többször átdolgozták és a tervezett erődöket kisebb haderő befogadására méretezték. A kiegészítő erődökből azonban mindössze a várat és a várost a Csallóköz irányából biztosító Nádor-vonal készült el 1844-ben. Az I. számú erődjét azonban ennek sem fejezték be. Csak a terve készült el az erődrendszert délről biztosítani hivatott monostor-hegyi erődnek, s azt a Csillagerőddel összekötő újszónyi sáncoknak. A terveket utoljára Schaurath alezredes dolgozta át 1848 júniusában a magyar kormány felkérésére. Elkészítette az erődítési munkálatokhoz szükséges költségvetést is. A szükséges munkálatok költsége tervezete szerint 1.200.000 Ft. Tervezetének megvalósítását 1848 októberéig azonban nem kezdték meg, mindössze a várat és a hídfőerődöket helyezték védelmi állapotba, s igyekeztek befejezni a Nádor-vonal I. sz. erődjét.¹¹

Az utóbbi építéséhez kapcsolódnak Török Ignác első komáromi jelentései is. Október 14-én a pénzügyminisztérium által még augusztusban kiutalt 16.000 Ft 3.600 Ft-ot kitevő hátralékát sürgette a várerődítés számára, amelynek elmaradása a munkálatok félbeszakítását eredményezheti. A várparancsnoknak írt előző napi jelentésében a várerődítési pénztár számára 1–2 Ft-os bankjegyeket, illetve ezüst 20 krajcárosokat igényelt, mert „*a munkások az 5 fr-os bankjegyeket nehezen tudják váltani, hiszen az itteni nagy tűzvész (szeptember 17 – H. J.) miatt a kereskedők és iparosok igen keveset vagy egyáltalán nem keresnek. Így a legjobb akaratuk szerint sem tudnak pénzt váltani – ezáltal viták, nézeteltérések támadhatnak a munkások között.*”¹²

A magyar hadügyminisztérium a meglévő tervek alapján már október végén elrendelte Komárom további erődítését. Ez elsősorban a Dunától délre tervezett erődítmények megépítését szorgalmazta. Mészáros Lázár helyszíni tapasztalatairól írt november 7-i jelentésében módosítani akarta a korábbi erődítési rendeletet. A déli védműveknél fontosabbnak tartotta a Nádor-vonal befejezését, valamint az Apály-sziget és a Vág-vonal megerődítését. A monostori és az újszónyi sáncok elkészítését a rendelkezésre álló idő alatt kivihetetlennek tartotta. Mészáros ezen észrevételei hasonlóságot mutatnak Török Ignác aradi hadbírói jegyzőkönyvének azon részletével, mely szerint ő ellenvéleményt nyújtott be a Monostor-hegy, valamint a Duna jobb partjának megerődítése ellen. Mindez arra enged következtetni, hogy Mészáros kifogásai Töröktől származtak. Az OHB azonban ragaszkodott a Dunától délre tervezett erődítmények elkészítéséhez, amelyeknek alkalmasaknak kellett volna lenniük 50 ezer fős hadsereg befogadására. A tervek előlítottaknak megfelelő módosítását és a kivitelezést a komáromi erődítési igazgatóságra bízták.¹³

A komáromi erődítési igazgatóság normál viszonyok között öt-hat hadmérnökből, ugyanannyi számvevősi hivatalnokból, s népes segéd személyzetből (pallérok, kút-, zszip-, árkász mesterek, sánctizedesek, ácsok) állt. Török Ignác Komáromba kerülésekor a vár hadmérnökeinek a száma megfogyatkozott. Az 1848 nyarán ide helyezett Szabó István főhadnagyot és Nemegyei Bódog hadnagyot vezérkari szolgálatra osztották be a szerbekkel és a

11 GRÁFEL Lajos 1994: 11–26. o., VIDOS Géza 1941: 21–22. o., SZINNYEI József 1887: 9–10. o.

12 OL H 2 OHB 1848:1598.

13 OL H 2 OHB 1848:2530., 1849:1089., VIDOS Géza 1941: 21–22. o.

horvátokkal szembenálló csapatokhoz. Queshl és Dósa századosok október folyamán távoztak el, nem vállalva a további magyar szolgálatot. Így a nagyszabású erődítési munkálatok elrendelésekor az erődítési igazgatóságnak egyetlen hadmérnöke volt, Török Ignác. Ráadásul a vár nem rendelkezett műszaki alakulatokkal sem.¹⁴

A hiányokat részben pótolta, hogy szeptember végén Komáromba vezényelték erődítési feladatok elvégzésére Klapka György századost. Ő azonban nem sokáig maradt itt, mert október 17-én Pozsonyba rendelték az ottani erődítési munkálatok irányítására. November 1-jén Kossuth Lajos a Feldunai hadseregtől három mérnöki munkákban jártas tisztet vezényelt Komáromba, de közülük csak a korábban is tüzér tisztként ott szolgáló Johann May százados foglalta el a szolgálati helyét. További hadmérnökökről való gondoskodás a hadügy-minisztériumra hárult. De kiből is lehetett hadmérnök a magyar honvéd hadseregben? A magyar kézre került várak személyzetével csak 4 olyan hadmérnök (Török Ignác alezredes, Br. Stein Miksa százados, Szabó István főhadnagy, Nemegyei Bódog hadnagy) csatlakozott a honvédelemhez, akik végig harcolták a szabadságharcot. Hollán Ernő főhadnagy több hónapos csapattiszti szolgálat után, mint százados került vissza a mérnökarba. Reaktiválta magát két 1848-ban nyugdíjazott hadmérnök is, Penz Miklós százados és Gaál Miklós alezredes. A felsorolt tényleges hadmérnökökből azonban Gaál, Stein és Nemegyei más, műszaki tevékenységhez nem kapcsolódó beosztásban lettek alkalmazva. Így tehát hadmérnökök korlátozott számban álltak a magyar kormány rendelkezésére. A mérnökkari tisztekben jelentkező hiányt más forrásokból kellett pótolni. A hadügyminisztérium szeptemberben és októberben több felszólítást tett közzé, amelyben jelentkezését kérte olyan egyéneknek, akik jártasak a mérnöki munkában. Az alkalmasnak talált jelentkezőket kinevezték mérnökkari tiszteknek. A szabadságharc folyamán a mérnökkarhoz kinevezett tisztek száma nem volt magas, mindössze 50 körülire tehető. A legtöbb hadmérnököt Komáromban alkalmazták. 1848 novemberében négy tisztet vezényeltek ide. Franz Heinrich százados évekkorábban főhadnagyként lépett ki a mérnökkarból, s a Lánchíd építését hagyta ott az újbóli katonai szolgálatért. Br. Clauer Adolf főhadnagy hadfíként lépett ki a hadseregből, s 1848-ban vasútépítő mérnökként dolgozott. Baranyai József főhadnagy pontos mérnöki tevékenysége nem ismert, 1848 októberében nemzetőr tisztként folyamodott hadmérnöki alkalmazásért. Karl Popparich főhadnagy nem rendelkezett hadmérnöki végzettséggel, mégis mint mérnöki tevékenységben jártas tiszt lett Kossuth által a hadügyminisztériumnak ajánlva. Századosi ranggal Török Ignác segédtisztjeként kapott alkalmazást. December végén három polgári mérnökkel bővült az erődítési igazgatóság. Dobner János századosi, Mazur Pál főhadnagyi, Rothbauer Antal pedig hadnagyi rangot kapott. Ők korábban a határon folyó erődítési munkálatokban vettek részt. Thaly Zsigmond és Kallinger Izidor 1849 első hónapjaiban kerültek az erődítési igazgatóság állományába. A szabadságharc végére 13 hadmérnök tevékenykedett Komáromban. Az OHB által elrendelt erődítési munkálatokban novemberben és decemberben a felsorolt tisztek közül Török irányításával May, Heinrich, Clauer, Baranyai és Popparich vettek részt.¹⁵

A műszaki alakulatokat nélkülöző vár 1849 márciusáig alig egy tucat áccsal rendelkezett az állomány szerinti segédszemélyzetén kívül. A szükséges napi 3000 fős munkaerőt az

14 SZINNYEI József 1887: 422–441. o., VIDOS Géza 1941: 19. o., BONA Gábor 1987: életrajzi adatok

15 BONA Gábor 1987: és 1988: életrajzi adatok, KÖZLÖNY 1848. és 1849. évi számai, SZINNYEI József 1887: 418–441. o., HL 1848/49 3/4., 3/115., OL H 2 OHB 1848:6662, 1849:7560., OL H 75 HM 1848: 9417., 10899, 11476.

Török Ignác tábornok
(Kiss Tibor festménye)

OHB rendelkezése értelmében a környező településeknek és vármegyéknek kellett biztosítaniuk. Mivel azonban az érintett törvényhatóságok nem tudták kiállítani minden esetben a szükséges munkaerőt, előfordult, hogy távoli vármegyéből is érkeztek munkások, pl. Abaúj vármegyéből.¹⁶

Török nagy eréllyel látott neki az elrendelt munkálatok végrehajtásához. A Komáromba vezényelt mérnökökből megszervezte az új mérnökkari testületet. November végén már azt jelentette a hadügyminisztériumnak, hogy az erődítési igazgatóság elegendő tiszttel rendelkezik. Ismételt kéréseire azt is elérte, hogy mérnökei, s egyéb beosztottjai a harctéri szolgálatot teljesítőkhöz hasonlóan pótdíjat kapjanak. A munkálatok előrehaladásáról Kossuth november 29-én elismerően írt a vár parancsnokának, Majthényi tábornoknak. A levélben közölte azt is, hogy Törököt érdemei elismerésüül ezredessé léptette elő. (Ezt Kossuth már november 27-én elrendelte és a szükséges oklevelek kiadására szólította fel a hadügyminisztériumot. Úgy tűnik, hogy az előléptetéséről szóló dokumentumot Török csak meglehetősen későn kapta kézhez, mert december folyamán annak a megküldését sürgette.) Kossuth levelében újabb erődítési munkálatokra is utasítást adott. Elrendelte a Nádor-vonal Vágra csatlakozó szárnyának a megépítését, amelyet 3 Reduttal (sokszög alakú tábori sánc – H. J.) kellett ellátni, valamint a Vág-vonal megerősítését. Ezek elkészítése terén a korábbiakhoz hasonló erélyt várt el Töröktől. A Kossuth levelében foglaltakon kívül az Ó- és Újvárat is ki kellett egészíteni új konyhai és 2000 lovas befogadó istálló épületekkel.¹⁷

Török a Majthényinak írt levél rá vonatkozó részeire reagálva, december 2-án jelentést írt az OHB-nak. Ebben megköszönte a személyét ért elismerést és az előléptetést, s jelentést tett az erődítési munkálatok előrehaladásáról. Ez tartalmazta, hogy remélhetőleg néhány nap alatt használhatóak lesznek a Duna jobb partján épülő sáncok, amelyeknek földmunkái már majdnem készen vannak, kivéve a Csillagerődhez legközelebb eső X. Redutét. Az ácsmunkákkal kapcsolatban azonban azt jelentette, hogy elkészülésük még várhatóan sok időt vesz igénybe. Kitért arra is, hogy folyamatban van a szeptemberi tűzvészben leégett háztetők kijavitása, 40 lovassági tanya és a dunai jégtörők készítése is. Utóbbiakat a város készíti. Kitért a november 29-én elrendelt erődítési munkálatokra is. Erről azt jelentette, hogy a tervek elkészítésével May századost bizta meg, kivitelezéséhez pedig újabb 1200 munkásra lesz szükség. December 23-án Török újabb jelentést küldött az OHB-nak. Ebben jelentette, hogy az újszónyi sáncok közül az I., II., III., IV. és V. Redutok csekély ácsmunka kivételével készen vannak, a VI. Reduton pedig már kevés tenni való van. Jelentette azt is, hogy a karácsonyi ünnepek alatt az újszónyi sáncok építése szünetelni fog, mert ezekre a napokra nem tudtak munkásokat biztosítani. Az itteni munkálatok befejezése véleménye szerint még 10–12 napot igényelne. Kitért a többi erődítési munkára is. A Nádor-vonal Vágra csatlakozó szárnyáról azt jelentette, hogy mellvédjét felmagasították, s ágyúállásokkal látták el. A Vág-vonal erősítésére sánckosarakat készítettek, amelyeket mellvédekkel láttak el. A sánckosarakat földtöltésekkel kötötték össze. Itt a munkálatok karácsonykor sem szünetelnek, mert 600 esztergomi napszámos az ünnepek alatt is vállalta a munkát. Az elvégzett munkák felsorolásán túl Török hangot adott aggodalmainak is, miszerint ha a még teljesen be nem fejezett erődítmények az ellenség kezére kerülnének, az nagy károkat okozhatna Komárom számára.¹⁸

16 OL H 2 OHB 1848:2530., 2615., 2685., 4124.

17 KLÖM XIII 373/e irat, OL H 2 OHB 1848:3905., OL H 75 HM 1848:10280., 10457., 10899. (csak iktatószámok ismertek)

18 OL H 2 OHB 1848:4627., 6659.

Török aggodalmai nem voltak alaptalanok. A császári főerők támadása december közepén megindult a Duna mentén, amely elől a magyar csapatok kénytelenek voltak visszavonulni. A december 16-i nagyszombati vereség után a Duna északi partján visszavonuló csapatok december 19-én érték el Komáromot. Közülük Kosztolányi Mór alezredes dandárja Komáromban maradt a várórség megerősítéséül, a többi csatlakozott Görgeihez. Az erődítmény december 29-én – a bábolnai ütközet másnapján – került harcérintkezésbe a császári csapatokkal. Így a Török által szükségesnek vélt 10–12 nap nem állt rendelkezésre a monostori és az újszónyi sáncok befejezésére, s kénytelenek voltak azok építését félbehagyni.

A jobb parti erődítési munkálatok kényszerű félbeszakításán kívül más problémák is jelentkeztek Komáromban. Még a császári támadás megindulása előtt a várban tartózkodó 5. Belvárdó-tüzérezred katonái – hat fő kivételével – megtagadták a további magyar szolgálatot. A tüzéreken kívül nagyobb arányú szolgálatból való kilépésre nem került sor. Az erődítési igazgatóság tisztjei közül csak Popparich százados lépett ki a további szolgálatból. Hogy a kilépések decemberben és januárban nem váltak nagyobb arányúvá a többnyire nem is magyar származású várkormányzati tisztelnél, abban nagy szerepe volt Török Ignácnak. Ő volt a legmagasabb rangú volt császári tiszt a várban, s az alacsonyabb rangúak őt tekintették igazodási pontjuknak. A legnagyobb gondot azonban mégsem a tüzérség hiánya, a szolgálatból való kilépések és az erődrendszer hiányosságai, hanem a várparancsnok személye jelentette. Az események válságosra fordultával az OHB, személy szerint Kossuth bizalmi emberének számító Majthényi tábornok elbizonytalanodott, korábbi határozottságát elveszítette. A fővárosok január eleji feladásával reménytelennek ítélte a magára hagyott erődítmény helyzetét. Nem tartotta nyolc napnál tovább védhetőnek. Az a benyomása alakult ki, hogy a politikusok távozása Pestről nem más, mint menekülés, s őt Komáromban sorsára hagyták. Így a vár vezető beosztású tisztjeivel együtt megfogalmazott, a vár feladását elutasító válaszok ellenére Majthényi a szabadságharcot elveszítettnek, befejezettnek tartotta. Ezen nézetéből kiindulva az 1849. január 7-i haditanácson lemondott tisztségéről.¹⁹

A Majthényi lemondásával megürült várparancsnoki beosztást gyorsan be kellett tölteni az OHB végleges intézkedéséig. Beosztásánál fogva a várparancsnoki beosztásra elsősorban a várórség parancsnoka, Kosztolányi Mór ezredes jöhetett volna szóba. Őt azonban rangfokozatban, mint ezredes megelőzte Török Ignác és Meszlényi Jenő térparancsnok. Kettőjük közül Török volt a rangidős, Meszlényi – Kossuth sógora – azonban jobban bírta az OHB bizalmát. Majthényit korábban rövid távollétei alatt Meszlényi helyettesítette. Kosztolányi és több magasabb rangú tiszt rábeszélése nyomán végül a két ezredes közül Török Ignác vállalta el ideiglenesen a várparancsnokságot.²⁰

Török ideiglenesnek szánt beosztását azzal a kikötéssel vállalta el, ha munkáját támogatja egy, a szakterületek vezetőiből és a magasabb beosztású csapattisztekből álló haditanács. Január 7-én a haditanácsot Török Ignác és Meszlényi Jenő ezredesek, Kosztolányi Mór alezredes, Gr. Esterházy Pál, Gr. Zichy Ottó és Mack József őrnagyok alkották. Az OHB-nak írt január 20-i jelentésben a haditanács tagjaként szerepelt Ferdinand Querlonde alezredes is, viszont nem szerepelt a tagok között Gr. Zichy Ottó.²¹

19 OL H 2 OHB 1848:5525., 6026., 1849:361., OL H 75 HM 1848:12028., HL 1848/49 8/12., SZINNYEI József 1937: 68. o.

20 OL H 2 OHB 1849:361., SZINNYEI József 1887: 68., 444–46. o.

21 OL H 2 OHB 1849:361., 1089.

A várparancsnokságban történt változásról a haditanács január 7-i jelentésében tudósította az OHB-t. A jelentést Komáromy István százados vitte Debrecenbe, ahová január 13-án érkezett meg. Kossuth még ezen a napon Meszlényi Jenő ezredest nevezte ki a vár parancsnokává. A kinevezési rendelettel Komáromy január 19-én érkezett vissza Komáromba. A haditanács másnapi ülésén Meszlényi nem vállalta el a várparancsnoki beosztást, így azt Török kénytelen volt továbbra is ellátni. Minderről a haditanács még aznap tudósította az OHB-t. A jelentésben hangsúlyozták, hogy „*a Várparancsnok többszöri változtatása mind ellenségünk, mind saját ügyünk tekintetében ártalmas hatású volna..., de különben is Török Ignác érdemes és lelkes mérnökkari ezredes úrban összpontosulván a közbizalom, kérjük a tisztelt Bizotmányt méltóztatásuk nevezett ezredes urat utólagos királyi jóváhagyás reményében tábornok és itteni várparancsnokul kinevezni...*” Török a haditanács jelentését kiegészítette a vár védelmi állapotának leírásával, melyben több hiányosságot nevezett meg. A jelentés befejező részében reagált Kossuth még Majthényinak címzett január 4-i levelére, amely nyilatkozásra szólította fel a tiszteket arról, „*hogy Komárom várát semmi körülmények közt soha nemcsak föl nem hagyják, de utolsó emberig védeni fogják rendíthetetlenül.*” Török erre utalva a hiányosságok felsorolása után megjegyezte: „*...igen sok azon követelés; mely a várnak utolsó emberig tartandó védjét kívánja; ki bátorkodom tehát [mondani], hogy ha apróbb hiányok az élelemben és a védelem elkészültében, a betegek számában nem is volnának, nevet feláldozni oly felelősség mellett, hogy a várnak históriailag szűz nevét minden túlnyomó erő ellen is megvédendő? – Midőn oly eset is képzelhető, hogy a nagy számú ellenség minden oldalról körül vevén a várat, az ország részéről a vár nem is segíthetnék, mert az ellenség a monostori sáncok birtokában lévén a Dunán túli közlekedést egészen elzárná, a dunai szigetnél pedig a monostori hegy befolyása és több ellenségi batteriák ereje alatt az ellenségi hídkészítés és ezen had erejének a városba szállítása lehetséges; úgy más oldalról a Vág felől, mely a Palatinális (Nádor– H. J.) vonali erősségnek védjét megsemmisítheti. igaz mindezek mellett vannak segedelmek az itt levő hadsereggel sokat lehet tenni és egy hatalmas ellenségnek is erélyesen ellenállni, s neki minden esetre igen sok kárt okozni. – megelekedhetik tehát a tisztelt Honvédelmi Bizotmány, ha egy igaz hazafi annyit ígér, hogy a várat minden kitelhető erővel a végpillanatig oltalmazandja.*”²²

A haditanács jelentésével Thaly Zsigmond százados indult Debrecenbe, ahová valószínűleg január 28-án érkezett meg a késő esti órákban. Kossuth most már hozzájárult Török várparancsnoki kinevezéséhez, s január 28-i dátummal előléptették tábornokká. A komáromi haditanácshoz írt január 29-i válaszában Kossuth hangot adott megelegedésének: „*A honvédelmi bizotmány nevében örömet jelentem ki mind afelett, hogy Török Ignác úr kinek mai napról tábornokká kineveztetésére a hadügyminisztérium utasított, annál fogva ezennel ki is van nevezve, a várparancsnokságot elvállalá, mind afelett, hogy közötté, s a várórségi haditanács között a kölcsönös bizodalomnak azon őszinte kapcsolatát látja fennforogni, mely a nemzet azon főkincsének, mely a kormány által önök hű kezeire van bízva, biztosítását foglalja magába...Török tábornok azon nyilatkozatával, hogy a várat minden kitelhető erővel a végpillanatig oltalmazandja, a honvédelmi bizotmány teljesen meg van elégedve.*”²³

22 OL H 2 OHB 1849:41., 323., 335., 342., OL R 89 vpi 1–4. f., SZINNYEI József 1887: 97–98. o.

23 OL H 2 OHB 1849:1089., 1150., 1164.

Török előléptetésével egyidőben Kossuth kinevezte Puky Miklóst Komárom vármegye, Amtmann Jenót pedig Komárom város kormánybiztosává. Előbbi korábban Heves vármegyében tevékenykedett alispánként és kormánybiztosként, míg az utóbbi Komárom polgármestere volt. A kinevezésekre azért került sor, mert január közepétől kormánybiztosok nélkül volt az ország többi részétől elszigetelt Komárom. Thaly Pukyval február 4-én ért vissza Komáromba. Ettől kezdve Török már nem a haditanács felkéréséből, hanem az OHB által kinevezve töltötte be a várparancsnokságot.²⁴

Január az ellenség részéről nem hozott megpróbáltatásokat Komárom védői számára. A körülzárolás nem volt teljes, mert a Vág felől február 7-ig nem mutatkoztak császári csapatok. Ramberg altábornagy parancsnoksága alatt mindössze két dandárnyi erő tartózkodott a vár környékén, melyeknek létszáma (5–6000 fő) nem érte el a várórségét sem. A körülzáró csapatok lehetőségeit jól tükrözi Trattner alezredesnek a császári főparancsnoksághoz írt jelentése: „A csapatok gyengesége, valamint a [csapataink által] helységek távolsága miatt Komárom támadási pontjának – a hídfőnek (Csillagerőd – H. J.) – tényleges körülzárása nem valószínű meg. Meg kell elégedni az ellenség mozdulatainak korlátozásával. Ez azonban könnyebbé válik azáltal, hogy a jégzajlás miatt lehetetlen a hídfőnél kitörő csapatok gyülekezése. Támadó hadmozdulatra gondolni sem lehet.”²⁵ S valóban, a védők számára a Duna és a Vág jeges árja nagyobb gondot jelentett, mint az ellenség. Elsodorta a várat a Csillagerőddel összekötő hajóhidat a jégtörők ellenére, s veszélyeztette a kazamatákban tárolt élelmiszereket is.

Február 8-ig több sikeres rajtaütést is végre tudtak hajtani a császáriakon: január 13-án és február 1-jén Nyárasdnál, február 6-án a csallóközi Eperjesnél, valamint február 8-án Párkányánál. A várórség aktív tevékenységét azonban erősen korlátozta a lovasság alacsony száma és a honvédszázaljak kiképzési hiányosságai. Több zászlóalj csak december végén lett felfegyverezve, s az állandó őrszolgálat hátráltatta a kiképzést. A kiképzést ennek ellenére is lehetett volna jobban gyakoroltatni, de ezt a csapatparancsnoki tapasztalatokkal nem rendelkező Török nem követelte meg, s beosztottjai sem nagyon. Ezen a téren elmarasztalható a várórség parancsnoka, Kosztolányi Mór is.²⁶

A jeges áradáson túl problémát jelentett a katonaság és a polgárság együttélése is. Az ostrom megváltoztatta a polgárok mindennapjait. A lakosságnak a körülzárás ideje alatt takarékosan kellett bánnia a saját élelmiszerkészleteivel. Az erődrendszer biztonsága érdekében nem használhatták a gabona megőrlésére a vízimalmokat. A malmok működésének korlátozása miatt többször a várparancsnokságnak kellett lisztet kiutalnia a pékeknek saját készleteiből. Sok probléma származott az erődítési munkákból is. A Monostor-hegyen szőlővel rendelkező gazdák kára ugyan fel lett becsülve, de a megígért állami kárpótlást nem kapták meg, mivel azt a kormány nem utalta át a várparancsnokságnak. Nagy károk érték a Hadsziget és a Vág-vonallal szomszédos területek kerttulajdonosait is. Védelmi szempontból meg kellett semmisíteni több, az erődítmények közelében elhelyezkedő gazdasági épületet is, amely károkat szintén nem tudta megtéríteni a várparancsnokság. Beöthy Gáspárt, az erődítési igazgatóság egyik haszonbérőjét, saját bevallása szerint az Újszőny határában lévő majorság felgyújtásakor 17.543 Ft kár érte. Török a veszteségek kárpótlását csak a következő év (1850 !) tavaszára tudta megígérni, ami érthető módon senkit sem nyugtatott meg.²⁷

24 OL H 2 OHB 1849:1197., 1201., 2687., PUKY Miklós 1885: 164. o., JUHÁSZ István 1986: 33. o., SZINNYEI József 1887: 98. o.

25 HL 1848/49 8/13.

26 OL H 2 OHB 1848:2690, SZINNYEI József 1887: 55-65., 71-74. o.

27 OL H 109 Puky 7., 50-51., 61., 65., 97., 99., 100., 103., 116., 141., 188., 193., 262., 264., 266., 293-305., 314., 432., 440.

A várparancsnokság nem csak a lakosságot ért anyagi veszteségeket nem tudta megtéríteni, de gondot okozott számára a katonaság járandóságainak a kifizetése is. A havi szükségletek egy hónapra való kiszámítását 1848. szeptember 20-án még Gr. Batthyány Lajos rendelte el 15.000 fős várőrséget feltételezve. Október 22-én az OHB már 20.000 fős várőrség féléves szükségleteinek a kiszámítására adott utasítást a hadügyminisztériumnak. Mamlicher Ferdinánd hadügyminiszteri tanácsos az élelmezési szükségletek fedezésére havi 154.972 Ft-ot tartott szükségesnek. A tervezetnek megfelelően a következő hónapokban meg is indult az élelmiszer készletek felhalmozása és a vár különböző pénztárainak – erődítési, élelmezési, tüzéségi – a feltöltése. November és december folyamán 573.931 Ft-ot fizetett ki a komáromi sóhivatal az erődítmény pénztárai számára. Ezen összeg jelentős részét azonban el is költötték az érintett időszakban élelmiszerek beszerzésére és a részletesen taglalt erődítési munkálatokra. A sópénztáron keresztül fizették ki a várőrség és a különböző katonai szervek havi illetményeit és különböző ellátási költségeit is. Ezek a költségek novemberben 76.247, míg decemberben 89.841 Ft-nyi összeget tettek ki.

Januártól kezdve azonban a sóhivatal számára a pénzügyminisztérium nem tudott újabb összegeket átutalni, így a szűkösen leapadt várparancsnoksági pénztárakból kellett a szükséges katonai kiadásokat fedezni. Ezek pedig tetemesek voltak, januárban 144.986 Ft-ot tettek ki. A nehézségek előre láthatóak voltak, ezért január 7-i jelentésében a haditanács arra kérte az OHB-t, hogy „*a vár fenntartására legalább 200.000 pengő forintot ezüstben vagy apró bankókban... megküldeni szíveskedjék.*” A futár és az igényelt pénz megérkezéséig a kritikussá vált pénzügyi helyzetet úgy hidalták át, hogy Halassy Ede megyei kormánybiztos 65.000 Ft kölcsönt vett fel Komárom városától. A várparancsnokság Komáromy visszaérkezéséig csak 40.000 Ft-ot tudott biztosítani a kiadásokra. Valamelyest enyhítette a pénzhiányt a január 13-i sikeres kitérés során a nádszegi sóhivaltól átvett 30.000 Ft is. Komáromy az igényelt 200.000 Ft helyett csak 150.000 Ft-ot tudott hozni Debrecenből, azok is többnyire 100 Ft-os címletű bankjegyek voltak. Mindenesetre ezzel is javult átmenetileg a pénzügyi helyzet. Január 20-án azt jelentette a haditanács az OHB-nak, hogy a kapott pénz és a pénzmaradvány február végéig elegendő. Tovább javított a helyzeten a Thaly által hozott 150.000 Ft, amelynek az egyik felét egy új huszár osztály felállítására, míg a másik felét pedig a várőrség kifizetéseire kellett fordítani. Az így rendelkezésre álló pénzösszeget Török február 9-i jelentésében március 16-ig vélte elegendőnek. A következő másfél hónapra a várőrség ellátására, a várerődítés és az élelmezési hivatal, valamint a katonaság felruházására 317.762 Ft-ot igényelt. Ennek mikénti megvalósulására, illetve meg nem valósulására a későbbiekben még visszatérünk.

Átmenetileg is nehezebben volt megoldható az aprópénzek hiánya. Mint korábban kitértünk rá, ez már probléma volt októberben is. Török úgy próbálta nagyobb mennyiségű ezüsti 20 krajcárosok forgalomba kerülését elérni, hogy január 28-án elrendelte, miként a sóház csak fémpénzekért szolgáltatathatja ki a sót a vásárlóknak. A rendeletet ellenezte a megyei és a városi vezetés is, mert azt hátrányosnak tartották a lakosságra és célszerűtlennek az aprópénz növelésére. Hosszadalmas vita után kompromisszum született az ügyben, s fele-fele arányban fém- és papírpénzért kellett értékesíteni a sót. A sóhivatal tisztviselői ezek után március 1-jén valóban a sóeladás növekedéséről számoltak be. Az így nyert aprópénzek azonban legfeljebb csak enyhíthették, de meg nem oldhatták a nagycímletű papírpénzek felváltását.²⁸

28 OL H 109 Puky I. d. 25–28., 126–127., 130., 145., 197.

Problémát jelentett a város lakóinak és a békelétszám sokszorosát kitevő katonaságnak az együttélése is. A legnagyobb jószándék mellett is gyakoriak voltak a súrlódások. Ezek közé tartozott pl. a polgári személyek katonai hatóságok általi letartóztatása. Erre többször indokolatlanul is sor került. Atrocitások értek olyan magasabb beosztású személyeket is, mint pl. Szathmáry Dániel Komárom vármegyei másodalispán.²⁹ A súrlódásoknak azonban nem mindig a katonaság volt az okozója. Erre példa a *Komáromi Értesítő* esete. A lap a szükséges kaució letétele nélkül – a polgármester egy hónapra szóló türelmi engedélyével – január 9-én indult meg Mack József őrnagy szerkesztésével. A szerkesztői tevékenységet Macktól hamarosan Rózsafi (Ruzitska) Mátyás vette át. A lap gyakran olyan cikkeket közölt, amely sértette a várvédelmi szempontokat. Török Ignác már február végén arról érdeklődött, hogy a lap letette-e a szükséges kauciót. Március 19–26 között szüneteltették a lapot, majd pedig március 30-án a várvédelmi bizottmány a „*Mit akar az ellenség, mit akarunk mi komáromiak*” című cikk miatt betiltotta. (Ezt a későbbiekben egyébként érvénytelenítették.)³⁰

Lipótvár 1849. február 2-án történt kapitulációjával kedvezőtlenebbé vált Komárom helyzete. Simunich altábornagy Lipótvárt ostromló csapatai csatlakoztak a Komáromot körülzáró császári erőkhöz és ezzel a Vág felől is bezárult az ostromgyűrű. Simunich egyben a körülzáró hadtest parancsnokságát is átvette, amelynek létszáma 14–15.000 főre növekedett. A Duna és a Vág jeges áradata ugyan még március közepéig távol tartotta az ostromlókat, de azok ezt az időt felhasználták a dandárok közötti összeköttetés kiépítésére, s így egymást támogatva eredményesen verték vissza a várórség kitérés kísérleteit, így február 8-án Érsekújvárnál, február 12-én Ógyallánál, február 14-én, 17-én és 24-én Ószőnyénél, valamint február 22–23-án Hetény térségében.

Komárom katonai helyzetének rosszabbodását érzékelték a védők is. Egy általános roham elhárítására a vár védőművei nem voltak még teljesen felkészítve, s a várórséget is kevésnek tartották a kiterjedt védelmi vonalak megtartására. Erről január 20-i jelentésében Török tájékoztatta az OHB-t is. A legrosszabb eshetőségre – az általános roham bekövetkezésére – a haditanács részéről felmerült a Nádor-vonal esetleges feladása is. Ez egyet jelentett volna a város és a Nádor-vonal kazamatáiban tárolt élelmiszerek feladásával. Hangsúlyozni kell, hogy a haditanács ezen elképzelése csak egy nagyobb erővel, több irányból történő támadásra vonatkozott.³¹

A hadi helyzet rosszabbodása mellett komoly problémát jelentett a várvédők körében eluralkodott torzsalkodás is. Ennek okai voltak a bezártság, de az is, hogy a kormányzat közel azonos posztra több személyt is kinevezett, akik között személyeskedésig menő torzsalkodás alakult ki. Utóbbi okozott vizályt pl. Mack József alezredes és Krivácsy József százados között, akik az erődítmény tüzérségének szervezői és irányítói voltak. Az ellentétek elhatalmasodásáért a vár parancsnokát, Török Ignácot terhelte a felelősség, mert képtelen volt az erélyes fellépésre.³²

Török helyzetét nem könnyítette meg az új kormánybiztos, Puky Miklós sem, sőt megnehezítette. Puky kinevezése váratlanul érte a vár katonai vezetőit annak ellenére, hogy a korábbi kormánybiztosok eltávoztak Komáromból. Eltávozásuk nem okozott különösebb problémát, mert a kormánybiztosi teendőket hivatalos felkérés és kinevezés nélkül ellátta Br. Jeszenák János. Ő Nyitra vármegyénck volt a főispánja, s a császáriak elől húzódozott

29 OL H 109 Puky 1. d. 14-19., 77., 250.

30 OL H 109 Puky 1. d. 32., 34., 67., 69., 70., 191., 278-79., 375., 433.

31 OL H 2 OHB 1849:1089., 3600.

32 SZINNYEI József 1887: 98-102. o.

Komáromba. A Jeszenákkal kialakított együttműködésről Török elismerően nyilatkozott Kossuthnak is február 5-i jelentésében. Ebben ugyan Pozsony és Esztergom vármegyék kormánybiztosává kérte kinevezni, de a dátumból, s leírtaiból arra következtethetünk, hogy ezzel kívánta Jeszenákat kárpótolni, aki sértve érezhette magát Puky kinevezésével.³³

Komáromba megérkezve Puky aggasztónak találta a helyzetet, melyről február 14-én jelentést írt Kossuthnak. Ebben lesújtóan nyilatkozott Törökről: „...tudományosan mívelt katonára, s véleményem szerint jó hazafi is, de annyira gyáva, hogy a dolgok legkisebb komoly állása úgy megzavarja, hogy eszét veszve valóban megbetegszik, s éppen a veszély pillanatában, ahol reá legtöbb szükség van, más gyámolítására van szüksége.” Kérte Kossuthot, hogy váltsa le a várórség parancsnokát, Kosztolányi Mór ezredest, s nevezze ki a helyébe Klapka Györgyöt. Ezen túl szükségesnek tartotta Thaly Zsigmond őrnagyi kinevezését is az erődítési igazgatósághoz, hogy megtudhassák a vár azon vélt titkait, amit Török elhallgat a védők elől. Jelentésében eltúlozta a Nádor-vonal korábban már tárgyalt esetleges feladását is. A problémák felsorolása után arra kérte Kossuthot, hogy küldjön egy határozott felszólítást a vár haditanácsához, hogy az elfogadja ellenőrzési jogkörét.³⁴

Puky jelentésével Nagy Dániel futár február 15-én indult el Debrecenbe. A helyzetet jól tükrözte, hogy a haditanács külön futárokat (Paczolay és Rápun századosok) menesztett az OHB székhelyére. Puky és a haditanács futárai február 22-én érkeztek Debrecenbe. Kossuthban Puky jelentése nagy aggodalmat keltett. A Komáromból érkező tudósítás egybeesett az eszéki vár kapitulációjáról vett hírral. Eszék tisztikara – Friedrich Eder vezérőrnaggyal az élen – a kilátástalannak vélt hadi helyzetben, a Tiszántúlra szorult kormányzattól elvágván, különösebb ostrom nélkül február 13-án feladta a várat. A hasonló eset elkerülésére Kossuth Puky felruházta a felállítani rendelt várvédelmi tanács ellenőrzési jogával, vésztörvényszék felállításával, a gyanús személyek leváltásával és eltávolításával. Klapkával kapcsolatban azt írta Pukynak, hogy a Felső-tiszai hadtestet harcképessé tevő ezredes nélkülözhetetlen csapatainál, ezért „*őt nem köldhetem, hanem gondom leend, mihelyt lehet egy alkalmas és várerősítési tudományokban jártas egyént küldeni.*”³⁵

A haditanács követői által vitt jelentések nem érintették az új kormánybiztos személyét. A felterjesztett jelentések a vár szükségére vonatkoztak, illetve beszámoltak a várórség tevékenységéről. Török egyik február 9-i jelentésében megköszönte saját és társai nevében az előléptetéseket. Beszámolt Majthényi azon kéréséről is, hogy az a városban kíván maradni, nehogy az ellenség kezére kerüljön. A felterjesztett jelentések között volt a már említett Br. Jeszenák János tevékenységéről beszámoló levél is.³⁶

Kossuth döntéseiről február 22-én tájékoztatta Puky-t és a vár haditanácsát. Az utóbbit kintartásra biztatta azzal, hogy miután a magyar hadsereg ellentámadásra koncentrálja erejét, a császári csapatok zömét magára vonta, s így Komáromot nem fenyegeti túlerejű támadás. Biztatásnak szánta azt is, hogy árulást nem tud feltételezni róluk. Ugyanakkor értesítette a haditanácsot Puky felügyeleti jogköréről valamennyi védelmi kérdésben. „*Jól értsen meg a tisztelt haditanács. A kormánybiztos nem várparancsnok, nem seregvezér, nem térparancsnok, nem katona, hanem felügyelő ellenőr, a kormánynak képviselője, kinek joga és kötelessége mindent tudni, ami történik, ami céloztatik; kinek joga és kötelessége eltávoztatni mindent, ami a várnak a nemzet számára biztosítására nézve veszélyes lehetne; megtétetni mindent,*

33 OL H 2 OHB 1849:2695., 2697.

34 OL H 2 OHB 1849:3600.

35 OL H 2 OHB 1849:2413., 3600., 4207., 4364., SZINNYEI József 1887: 76., 416.

36 OL H 2 OHB 1849:2688–2695.

ami a várak számára biztosítására szükséges. Szóval a kormánybiztos az országos gyűlésnek s a kormánynak a képviselője, mind azon teljes hatalommal felruházva, mely az ellenőrködés és felügyelet jogköréhez tartozik." A továbbiakban felszólította a haditanácsot, hogy alakítson egy várvédelmi tanácsot, melyben Pukynak is részt kell vennie, megtiltotta a Nádor-vonal feladását, megismételte a vésztörvényszék felállítását, az árulással vádoltakkal és a gyanúsokkal való eljárás módját.³⁷

Mialatt a követek megjárták Debrecent, Komáromban tovább növekedtek a belső ellentétek. Puky több rendelkezését a haditanács és Török saját hatáskörébe való beavatkozásnak, s olyannak minősítette, amely kárt és rendetlenséget okoz az irányításban. Így Puky valóban jogos észrevételei, – mint a kiképzés elhanyagolása és a felszerelés hiányosságai – sem találtak kellő meghallgatásra. Puky viszont azokat a haditanácsi kifogásokat is katonai diktatúrára való törekvésnek minősítette, amelyek tényleg zavart kelthettek a katonaság működésében. Ilyen volt pl. a várparancsnok kikerülésével történő csapatrendelkezés. A súrlódások éles levélváltásra vezettek Török és Puky között a kormánybiztosi hatáskör értelmezésében. Török február 17-én a következőket írta Pukynak: „A Honvédelmi Bizottmány csak a várórség elszállásolása, felruházása, felfegyverzése, s mindennemű ellátásnak elősegítése tekintetéből ruházta Kormánybiztos Úrra a várban rendelőzést, ami csak a várkormánnyal barátságos egyetértés útján eredményezheti a remélt hasznos és üdvös sikert; ellenben a kellemő modorral összeférhetetlen parancsok, vonakodások, s a katonai rendszabályok mellőzése egyedül zavar s fájdalmas egyenetlenségre, minden oldalról károokra szolgáltatnak okot.” Puky másnap hevesen reagált Török levelére: „Beleereszkedik a megbízatásom magyarázatába – ebbe senkivel polémiába nem fogok ereszkedni – én tudom mi a hatalmam, én vagyok felelős minden tetteimért, de csak a kormánynak – nyíltan kijelentvén, hogy ha a várparancsnokság bármely rendeletemet pontosan teljesíteni nem fogja – úgy rendelkezni fogok, hogy az teljesüljön és az ellenszegülők érdemlett büntetéseiket elvegyék. Szinte nevetséges modorral annak meghatározásába is beleereszkedik, hogy mint teljhatalmú kormánybiztos, mi fajta működésre lehetek alkalmas – ennek megítélése a várparancsnokságra bízva nincs – ezt megítélte a magyar kormány midőn engemet ide rendelt oly végből, hogy a komáromi várat minden netalán történhető események dacára a magyar nemzet számára biztosítsam, minek eszközölhetésére a katonai erővel rendelkezhetés és főfelügyelet rám bízván – ezen nyíltan tudtára adom a Várparancsnokságnak, hogy hatalmamot kezemből sem egyes ember, sem bárminemű camarilla által elragadtatni nem engedem, mindaddig, míg a magyar kormány a mostani hatalmammal a mostani állomásomon meghagyand.” A levélváltást Puky részéről tett követte, felfüggesztette a várórség parancsnokságából az ellene nyilatkozó Kosztolányi Mór ezredet.³⁸

Az elmérgesedett helyzetben Puky és Török levélben fordultak Kossuthoz, felpanaszolta egymás eljárását. Február 19-i levelében Török arra kérte az OHB elnökét, „*miszerint minden néven nevezendő a hadműködések egységének paralizálására vezető hatóságtestületeket, s személyeket egyenesen a Várparancsnokság*” alá rendelje, s kérte Kosztolányi visszahelyezését is a várórség élére. Puky február 21-i jelentésében részletesen felsorolta a haditanács részéről őt ért sérelmeket. Február 14-i jelentéséhez hasonlóan lesújtóan nyilatkozott a vár és a várórség parancsnokáról: „Török egészen Kosztolányi kezében van, amaz

37 OL H 2 OHB 1849:2413.

38 OL H 2 OHB 1849:2687., 2803., OL H 109 Puky I. d. 63.

gyáva, ez szemtelen zsarnok és katonai rendeleteiben ügyetlen...” Első jelentéséhez hasonlóan arra kérte Kossuthot, hogy szólítsa fel engedelmességre a vár haditanácsát, s Kosztolányit helyezze máshová. Kéréseit azzal nyomatékosította, hogy ellenkező esetben lemond kormánybiztosi beosztásáról.³⁹

Puky levelével Baráth József február 21-én, míg Török jelentésével, s más haditanácsi felterjesztésekkel Pálóczy Tamás százados és Lesztár Péter főhadnagy másnap indultak Debrecenbe, ahová az előbbi február 28-án, míg az utóbbiak március 1-jén érkeztek meg. A futárok által hozott, egymásnak ellentmondó jelentések komoly aggodalmat okoztak Debrecenben. Kossuth Eszék feladásából kiindulva bizalmatlan volt a katonákkal szemben, amelyet megerősített Puky is jelentésében: „...netalán történhető ostrom esetébe a várparancsnokság úgy látszik hajlandó arra, hogy semmi beleszólásom ne lehessen [a védelmi kérdésekbe] még akkor is, ha ő capitulálni akarna – mit feltenni ugyan nem szabad –, de minden történhető a világon.”⁴⁰

Kossuth ezek után most már szükségesnek vélte a személyi változtatást a vár parancsnoki állományában. Március 1-jén a hadügyminisztérium, feltehetően Kossuth tudtával, Klapka György ezredesnek ajánlotta fel a várórséget képező VIII. hadtest parancsnokságát. Ebben közrejátszott Klapka Dembinskivel kialakult ellentéte is, de a lengyel fővezér tiszafüredi leváltásával eltávolításának ezen oka elhárult, így ő továbbra is megtartotta az I. hadtest parancsnokságát. Kossuth március 4-én a komáromi haditanácshoz írott levelében nem is említette a tervezett parancsnoki változtatást.⁴¹ A bizalmat elvesztett parancsnokok utódait azonban tovább keresték. Várparancsnoknak, illetve a várórség parancsnokának szóba jött Gr. Vécsey Károly tábornok, Guyon Richárd, Br. Stein Miksa, Lenkey János és Meszlényi Jenő ezredesek. Kossuth március 10-én várparancsnokká Guyon Richárdot, a várórség parancsnokává Lenkey Jánost, míg térparancsnokká Szabó Zsigmond alezredest nevezte ki. A kinevezést követően Guyont és Lenkeyt tábornokká, míg Szabót ezredessé léptették elő.⁴²

Kossuth a személyi változásokról március 10-i levelében értesítette Puky és Törököt. Utóbbinak leváltását azzal indokolta, hogy a tervbe vett hadműveletek hamarosan igénylik a várórség közreműködését is, s ezért „a nemzet kormánya indítva találta magát a komáromi vár, a sereg parancsnoksága azemélyzetében harctervei sikerének biztosítása szempontjából változtatást tenni.” Másrészt azzal, hogy „a várparancsnok úr számos hivatalos jelentéseiben nyilvánítása szerint a várparancsnokságot csupán a kényszerítő körülményeknek engedve hazafias érzetének ösztönzésére volt szíves elfogadni.” Továbbá azzal, hogy „a kormány ez idő szerint nincs azon helyzetben, hogy Tábornok s várparancsnok urat innen mindazon utasításokkal, melyekkel az alakult körülményekhez képest szükségkép el kellene láttatnia, a kormánynak írásban ellátni, a védelmi tervezet kockáztatása nélkül ez idő szerint nem tanácsos, sőt veszélyes lehetne, s azért multhatatlanul szükségesnek vélte oly parancsnokságról intézkedni, mely szóbeli utasítással legyen azokról ellátva, aminek legközelebb megtörténe valószínű.” Ezek után közölte az új parancsnokokat, s a leváltottakat felkérte, hogy segítsék őket beosztásuk átvételében, s minél előbb jelentkezzenek a kormány székhelyén.⁴³

39 OL H 2 OHB 1849:2687., 2803.

40 OL H 2 OHB 1849:2413., 2803.

41 OL R 295 1. cs. 3. t., Klapka György 1987: 108. o., HAJAGOS József 1994: 71–77. o., OL H 2 OHB 1849:2690.

42 OL H 2 OHB 1849:3096., KLÖM XIV 345., 675. o., JÓKAI Mór 1980: 163. o., VUKOVICS Sebő 1982: 25–26. o., HUNFALVY Pál 1986: 222. o.

43 OL H 2 OHB 1849:3160.

Az új parancsnokok kinevezésével Kossuth biztosítottak látni a vár helyzetét, míg a márciusra tervezett magyar ellentámadás azt fel nem menti az ostrom alól. Az előállható rendkívüli helyzetre Guyon külön utasításban teljhatalmat is kapott tekintet nélkül a korábbi rendeletekre, intézkedésekre.⁴⁴

De valóban annyira aggasztó volt-e a helyzet Komáromban, mit ahogy azt Puky tudósításai lefestették? Véleményünk szerint nem. Kétségtelen, hogy a legmagasabb parancsnoki beosztásokat olyan személyek töltötték be a várban, akik utólag tekintve – katonai képességeik alapján – nem számítottak a legkiválóbbak közé. Ez igaz Törökre, Kosztolányira és Meszlényire is, de igaz olyan várórségi parancsnokokra is, mint Gr. Esterházy Pál, Janik János és Gr. Zichy Ottó alezredek. A hozzá nem értés számos hiányosságot eredményezett, pl. kellő felderítés nélkül a körülzárólag csapatok túlbecsülését, s a kiképzési feladatok elhanyagolását. Ezen parancsnokként nem a legtehetségesebb emberektől azonban távol állt a vár feladásának gondolata, különösen azután, hogy az OHB-hoz kiküldött futárok révén értesültek annak működéséről, s az ellentámadási előkészületekről.

Puky minden jószándéka ellenére részesevé vált a tisztek közötti intrikáknak, egyenetlenségeknek. Kormánybiztosi hatáskörének túlzott érvényesítésére törekedett ott, ahol annak becsületét eljátszották elődei, s ahol nem őt, hanem Br. Jeszenák Jánost kívánták e beosztásban látni. Tevékenységének kezdetén a Kosztolányival ellenséges indulatokat tápláló Thaly Zsigmond befolyása alá került. Thaly Törökkel is ellentétben állt. A Török várparancsnokságával megirült erődítési igazgatói állást magának akarta megszerezni, s ebben támogatta Puky is. Török azonban nem sokra értékelte Thaly mérnöki képességeit, s vele szemben Franz Heinrich százados előléptetését és kinevezését szorgalmazta. Puky kérésére azonban az OHB Thalyt léptette elő őrnaggyá. Az erődítési igazgatóság tényleges vezetését ennek ellenére sem tudta átvenni, mert Török ott továbbra is érvényesítette saját befolyását. Így Thalytól befolyásolva Puky jelentéseiben a tapasztalt hiányosságok, mulasztások sokkal súlyosabb színben tűntek fel. Puky befolyásolhatóságát részben magyarázza az, hogy nem rendelkezett kellő ismeretekkel a helyi viszonyokról. Ebben a vele egyidőben városi kormánybiztosnak kinevezett Amtmann Jenő polgármesternek kellett volna támogatnia. Amtmann azonban családi okokra hivatkozva nem fogadta el a kormánybiztosi kinevezést.⁴⁵

Puky Thalyval való jó viszonya nem volt tartós, áprilisban Lenkey és Guyon mellett vele is összekülönbözött. Április 22-én az alábbiakat írta Kossuthnak: „*Thaly Zsigmond – bár hazafiúi szent érzete ellen szót emelni nem lehet – nem azon ember ki itt hasznos szolgálót tehesen, ő egy nyughatatlan cortes, legnagyobb mértékben intrigent ember, kinek itt léte káros lehet, mert ha valaki az ő zsarnok ideáját nem követi, tanácsát nem kéri, annak halálos ellensége, ellene kész – kibékülve legnagyobb ellenségeivel is – alattomosan mindent elkövetni, ...kérem Thalyt más helyen alkalmazni, mert őt sem a polgárság, sem a katona nem szereti; ő alattomos – ha elmegyén nagy molytól szabadul meg Komárom...*”⁴⁶

Az árulással határos mulasztásokkal vádolt, s ezért március 10-én leváltott parancsnokok nemzeti ügy melletti kintartását legjobban a megnehezedett körülmények közötti márciusi és áprilisi helytállásuk bizonyítja. Március elejére az ostromló dandároknak sikerült szoros

44 KLÖM XIV 675. o.

45 OL H 2 OHB 1849:1201., 3600., SZINNYEI József 1887: 106–107. o.

46 OL H 2 OHB 1849:6364.

összeköttetést teremteniük egymással, s miután a téli áradás visszahúzódott, minden irányból közelebb nyomultak az erődítményrendszerhez. A februárban még csak távolról létesített ostromgyűrű szorosabbá vált. A hadászati kezdeményezést elvesztítő császáriak számára kiemelt fontosságúvá vált Komárom bevétele, melynek körülzárása csapatokat kötött le, s akadályozta a Béccsel való összeköttetést. Az ostromhoz szükséges tüzérségi állásokat március 17-én kezdték kiépíteni a monostori Homokhegyen, ahonnan március 20-án kezdték meg a rendszeres ágyúzást és bombázást. Windisch-Grätz utasítása alapján elsősorban a még szeptemberben tűzvész által sújtott várost lőtték, hogy a megfélemlített polgárok maguk kérjék a vár feladását. Az ostromsereg parancsnokságát március 30-án átvevő Welden tábornagy – az aznapi feladásra való felszólítás elutasítása után – elrendelte a Csillagerőd, majd másnap a Vág-vonal elleni támadást. Ezek kudarca után rendelkezett az újszónyi ostromágyú-telep elkészítése, s a Csillagerőd rendszeres lövetése iránt.⁴⁷

Komárom a ténylegessé vált ostromnak januártól és februártól is magára hagyatottabban nézett szembe. A február folyamán Debrecenbe küldött futárok közül csak Nagy Dániel érkezett vissza március 7-én. Ő hozta meg a Puky kiterjesztett hatáskörét tartalmazó rendeleteket. Újabb futár, Nagy József csak április 4-én tudott bejutni a várba, tőle szerzett Török tudomást a március 10-i leváltásokról és kinevezésekről. A kinevezett új parancsnokoknak – az eleve a várban tartózkodó Szabó Zsigmond kivételével – nem sikerült bejutniuk a körülzárt erődítménybe. A magyar hadsereg ellentámadásának várható megindulásáról Kossuth március 29-én írt leveléből értesültek, mellyel Hetsch János főhadnagy április 5-én jutott be a várba. Másnap hasonló tartalmú levéllel érkezett Komáromba Poldrugáts Sándor főhadnagy is. Így a hírektől elzárt és mindenféle segítséget nélkülöző Komárom védelme az OHB által mulasztásaik és erélytelenségük miatt elmarasztalt és leváltott parancsnokokra hárult, akik április 4-ig beosztásukból felmentésükről nem is tudtak.⁴⁸

Puky Török felkérésére március 5-én ostromállapotot hirdetett ki a város területére. Ennek alapján minden tartózkodási engedély nélküli személyek és azok, akik nem tudták ellátni magukat a szükséges élelemmel, kiutasítandók voltak az erődítményrendszer területéről. Meg lett tiltva a kapukon való ki- és bejárás, valamint a Dunán és a Vágon történő hajózás is. A rendeletek megszegői ellen haditörvényszéki eljárást helyeztek kilátásba. Az ostromállapot különösen súlyosan érintette a város szegényebb lakosait. Őket, mivel nem rendelkeztek a szükséges élelmiszerekkel, az ellenség által még meg nem szállt Vágon túli falvakban helyezték el.⁴⁹

Az OHB kívánságának megfelelően megalakították a várvédelmi tanácsot is. Tagjaiként Puky kérdésére március 13-án Török a következő személyeket nevezte meg: Török Ignác tábornok és várparancsnok; Puky Miklós kormánybiztos; Meszlényi Jenő ezredes, mint térparancsnok; Kosztolányi Mór ezredes, mint a várórség parancsnoka; Mack József alezredes, mint a tüzérség parancsnoka; Ferdinand Querlonde, Janik János, Gr. Esterházy Pál alezredek és Járossy Ádám őrnagy, mint dandárparancsnokok. Utóbbi tévedésből lett megnevezve. A továbbra is működő haditanács március 17-én újabb tagokat delegált a várvédelmi tanácsba, így Fekets János őrnagyot a lovasság, Turcsányi János századost a tüzérség, Járossy Ádám és Greskovits Sándor őrnagyokat pedig a gyalogság részéről. Az erődítési igazgatóságot Török Ignác képviselte, s ő elnökkölt a várvédelmi tanács ülésein is. Április 1-jén a hatékonyabb működés érdekében egyesült a várvédelmi bizottmány és a haditanács,

47 HL 1848/49 19/292., SZINNYEI József 1887: 107–111. o.

48 OL H 2 OHB 1849:6364., SZINNYEI József 1887: 76., 86. o.

49 OL H 109 Puky 1. d. március 5. f., SZINNYEI József 1887: 88., 115–116. o.

amelynek tagjai jórészt azonosak voltak. Az igazi különbség az volt, hogy Puky csak a várvédelmi bizottmánynak volt tagja, de az iratok alapján annak ülésein sem vett mindig részt.⁵⁰

Még február végén vette kezdetét több, az erődítményrendszer védelmi képességét növelő intézkedés. Megvalósításukra több-kevesebb sikerrel márciusban és áprilisban került sor. Komoly feladatot jelentett egy új híd elkészítése a vár és a Csillagerőd között, mivel a régit, mint említettük, januárban elsodorta a jég. A híd építését Török már február 20-án felvetette Pukynak. A következő napokban Puky közvetítésével a város és a várparancsnokság meg is állapodott a híd építéséről. A város hajlandó volt a költségek meghitelezésére, s a szükséges anyagok jelentős részének az előteremtésére, valamint a szükséges munkaerő biztosítására. Az erődítési igazgatóság a hídanyag kiegészítését vállalta. Ezek után március elején megindult a híd építése. A kivitelezés irányításával Török Mazur Pál századost és Rothbauer Antalt bízta meg. Az ellenséges ostromkészületek előrehaladásával egyre sürgetőbbé vált a híd mielőbbi befejezése. Török március 19-i és 22-i sürgetései ellenére a hidépítés azonban lassan haladt. Ennek egyik oka az építkezésen dolgozó ácsok és hajóépítők szütszedése volt. Ez valószínűleg az egyre hevesebbé váló ágyúzásnak tudható be, amely csüggesztőleg hatott a kedélyekre és félelmet gerjesztett. Másrészt a polgárok energiáit és figyelmét elvonta a hidépítésről az ellenséges ágyúzás által a várost érő károsodás is. A növekvő károk korábbi állaspontjának felülbírálatára készítette a város vezetését is. Amtmann Jenő polgármester március 26-án azzal a kéréssel fordult Pukyhoz, hogy *„miután...Komárom városa az eddig szenvedett ágyúzások által tetemesen megkárosult, és hihetőleg nagyobb szerencsétlenségnek is néz elébe, – felkérem Kormánybiztos Urat, hogy az érintett hidat álladalmi költségen építetni szíveskednék.”* Azonban Puky és Török is ragaszkodott a korábbi megegyezéshez, így a város csak költségeinek mielőbbi megtérítésére kérhette a kormánybiztosat. A hidépítést közvetlenül is veszélyeztette az ellenséges ágyúzás. A városi tanács április 3-án arra kérte Puky, hogy intézkedjen a hajóhidnak az ágyúzástól védett Vág vizébe való vontatásáról. Török azonban a valós veszély ellenére is ragaszkodott a híd befejezéséhez, ami végül április 7-re elkészült. Hasznát sokáig nem vehették, mert április 12-én a császári tüzéség egyik tartóhajóját elsüllyesztette és használhatatlanná vált. A hidépítés erélytelenségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy amikor megérkezik a felmentő magyar sereg, egy sokkal nehezebben kivitelezhető talphíd megépítéséhez mindössze 3 napra volt szükség. Természetesen a felmentő sereg jelenléte ösztönzőleg hatott az energiákra és a veszélyek elviselésére.⁵¹

Török egy állandó talphíd megépítését tartotta szükségesnek a Vágon keresztül az Apályszigetre is. Ez által növelni lehetett a blokkházakkal megerősített sziget védelmi képességeit. Ebből kiindulva február 25-én azzal a kéréssel fordult Pukyhoz, hogy: *„méltoztassék kieszközölni, hogy a nevezett tájon a vízár által partra kivetett magányosok talpjai nyugtatvány és utólagos megtérítés mellett hid építésre igénybe vétethessenek.”* Nem tudjuk milyen sikerrel járt Puky közbenjárása a talpak (tutajok – H. J.) tulajdonosainál. Azt viszont tudjuk, hogy a tél folyamán igen feszültté vált a talptulajdonosok és a katonaság viszonya. Az okokról az érintett tulajdonosok március 12-én számoltak be Pukynak: *„...az örködő katonák, a rendkívüli hidegségtől kénszerítve, ép a közelekbe esett, könnyen gyúlékony s égő sindelyeinket hordták nap- és éjczakán tüzelni, – talp-kormányainkat elégették, talpjainkról a kötőpántokat lefeszegték, fenyőszálakat fűrészszel öszvemetélték, sőt egész talpakat is elhordtak és elégették.”* A feszült viszony ellenére a még fellelhető faanyagból márciusban elkészült a híd.⁵²

50 OL H 109 Puky 1. d. 276., 318., 434., 446.

51 OL H 109 Puky 1. d. 95., 127., 133., 186., 228., 323., 325., 342., 377., 461.

52 OL H 109 Puky 1. d. 135., 178., 179.

A december végén félbehagyott Vág-vonali sáncok befejezését is elrendelte Török. Február 25-én azt kérte Pukytól, hogy szólítsa fel a komáromi lakosokat a sáncok építésében való segédkezésre. A szükséges munkaerő azonban úgy tűnik a következő hetekben sem áll rendelkezésre, mivel Török március 7-én megismételte kérését Pukynak. Így a Vág-vonali munkálatok csak március folyamán indultak meg.⁵³

A Vág-vonal védelmét szolgálta az a február 26-i intézkedés is, amely elrendelte a sáncoktól nem messze fekvő Zichy-major lerombolását, mivel az akadályozta a sáncokból való tüzelést és védelmet nyújthatott az ellenségnek. Hasonló okokból a környező fákat is kivágták. Ezen munkálatokat az ellenség közelsége miatt a katonaság végezte el. A majorság bontási anyagát Pukyn keresztül március 2-án felajánlották a lakosság részére. A Nádor-vonal biztosítása szempontjából február 27-én elrendelték a Duna mentén a fokok átvágását, hogy a mélyebb területek elárasztása által nehezítsék az ellenség előrenyomulását a Csallóközben.⁵⁴

Miután a lakosság egyre kevésbé volt felhasználható az erődítési munkálatokra, a várparancsnokság márciusban elhatározta egy utász század felállítását, amelynek a szervezésével Baranyai József századost bízták meg. Az utászok azonban nem tudták fedezni az összes szükséges munkaerőt, így továbbra is próbálkoztak a polgári lakosság bevonásával, illetve egyre nagyobb mértékben őrszolgálatot nem teljesítő honvédekkel végeztették el a munkát.⁵⁵

Az osztrákok márciusi monostori ostromkészületei szükségessé tették a Hadi-sziget megerősítését. Elsőként egy állandó talphíd létesítését rendelte el Török a város és a sziget között. A munkálatok irányításával március 19-én itt is Mazur Pált és Rothbauer Antalt bízta meg. A hídről Török március 25-én már majdnem készként számolt be. A munkák feltehetően itt azért voltak gyorsabbak a hajóhídtól, mert az itt dolgozók kevésbé voltak kitéve az ellenség ágyúzásának.⁵⁶ A sziget nyugati csúcsának megerősítésére Török Thaly Zsigmond tervét fogadta el Mack Józseffel szemben. Miután az ellenség megszállta Újszőnyt, szükségessé vált a sziget déli partjának sáncokkal való megerősítése is, amelynek terveit Mack József készítette el. Jausz Imre őrnagy, szigetparancsnok április 9-i Pukyhoz írott leveléből azonban az tűnik ki, hogy a sáncok építését meglehetősen hanyagul hajtották végre. Azok Jausz szerint alacsonyak és vékonyak voltak, s nem nyújtottak kellő fedezetet sem az embernek, sem az ágyúknak.⁵⁷

A felsorolt műszaki munkákban Török fontos szerepet játszott. A terveket ugyan nem ő, hanem Johann May, Thaly Zsigmond, Mack József és Mazur Pál készítették, de célszerűségük elbírálásában Töröké volt a döntő szó. Az erődítési tervekről a felsorolt személyekkel külön tanácskozáson döntött. A kivitelezés ellenőrzésében, mint azt a Hadi-sziget esete is bizonyítja, azonban úgy tűnik, Török nem járt el következetesen.⁵⁸

A védők több kitorési kísérletet is tettek. Március 11-én a Zsitvatótól keletre elhelyezkedő, míg március 17-én a Csillagerődből a monostori ellenséges állások ellen. A császáriak azonban mindkét esetben visszaverték a kitorési próbálkozásokat. A védők viszont, mint már említettük, a Csillagerőd és a Vág-vonal elleni támadásokat verték vissza.⁵⁹

53 OL H 109 Puky 1. d. 140., 201.

54 OL H 109 Puky 1. d. 141., 154., 180., 201.

55 SZINNYEI József 1887: 78–82., 140. o.

56 OL H 109 Puky 1. d. 323., 325., 335.

57 OL H 109 Puky 2. d. 29–30., SZINNYEI József 1887: 109. o.

58 SZINNYEI József 1887: 106–107. o.

59 SZINNYEI József 1887: 76–79. o.

A várparancsnokság a katonai helyzet rosszabbodásáról értesítette az OHB-t is. Jablonczay Ignác százados március 22-én indult el a jelentésekkel Debrecenbe és Március 21-én érkezett Miskolcra. Szemere Bertalan által továbbított jelentését másnap kapta kézhez az Egerben tartózkodó Kossuth. Értesüléseiről még aznap komoran számolt be Görgeinek: „Nagy aggodalommal értesülök, hogy sem Guyon, sem egyike azon tiszteknek, kik 4-5 hét óta pénzzel küldöttek Komáromba, nem tudtak oda bejutni... E szerint Komárom aggaszt. Ha a Commandó erélyességében bízhatnék, nyugodt volnék. Mert a várostól tehetne egy-két hónapra kényszerített kölcsönt. De a mostani Commandó fejtelenségétől félek.”⁶⁰

A hídepítés kapcsán leírtakból kitűnik, hogy a Kossuth által erélytelennek tartott várparancsnokság, ha nem is kényszerítve, de felvette a szükséges kölcsönt a várostól, s szándékától a polgári lakosság nélkülözései sem riasztották vissza. Ezen a téren tehát alaptalanok voltak Kossuth aggodalmai. Az azonban tény, hogy az erőteljesebb ostromra készülő ellenséges csapatok mellett, továbbra a pénzügyi problémák okozták a legnagyobb gondot a védőknek. Mint már korábban írtuk, február 9-i jelentésében Török március közepéig tartotta elegendőnek a rendelkezésre álló pénzalapokat. Az április végéig kért újabb 317.762 Ft azonban nem érkezett meg, miután a pénzzel Komáromba küldött futárok nem tudtak oda bejutni. Ebben a helyzetben kényszermegoldásokra volt szükség. Miután a haditanács futárai a várt időre a szükséges pénzzel nem érkeztek meg, Török február 26-án arra szólította fel Puky, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket a pénzellátásra. Puky a következő napokban meg is tette a legszükségesebb intézkedéseket. A várban felhalmozott gabonakészletek egy részének komáromi kereskedőknek (Száky Zsigmond, Katona Zsigmond, Csetke Mihály, Feichtmayer János, Munk Sándor, Freystadt Mayer) való eladásából 56.000 Ft bevételre tett szert. Fellner Antal állami gabonaügynökségi igazgatótól a katonai kiadások fedezésére átvette az annál lévő 65.740 Ft-ot. Pár ezer Ft bevételre árverezésekből is szert tettek. Az így nyert pénzekkel szűkösen képesekké váltak a márciusi és az április elejei kiadások fedezésére. Puky azonban, úgy tűnik, nem bízott a várparancsnokság pénzkezelésében, mert arra szólította fel, hogy a pénztárában lévő pénzeket helyezze át a sóházhoz. Április 6-án és 8-án előbb 20.005, majd 30.779 Ft 30 kr-t a várparancsnokság át is tett a sóházhoz. Ezek az összegek már egyetlen hónapra sem fedezték volna a kiadásokat.⁶¹

Továbbra is súlyos gondot jelentett az aprópénzek hiánya. Ezen helyi szükségpénzek, vagy másképpen hadipénzek nyomtatásával kívántak segíteni. Ennek megvalósítására létrehozták a Pénzváltás Ügyi Bizottmányt, amelynek tagjai Puky Miklós, Gr. Esterházy Pál alvezetős, Thaly Zsigmond őrnagy, Amtmann Jenő polgármester és Katona Zsigmond városi képviselő voltak. Ez április 4-én arról döntött, hogy „*apró jegyeket fog kibocsátani tíz ezer pengő forint értékben... A jegyek külső alakja meghatározására Mazur Pál százados Úr kéri fel...*” A 8 krajcáros tervezetét Mazur százados április 6-ra el is készítette, s ennek elfogadása után április 11-én el is kezdték azok nyomtatását a Siegler Antal nyomdatulajdonostól átvett kézisajtón.⁶²

Az április 5-én és 6-án vett biztató híradások kitaratást adtak a további kitarató védelemhez. A császáriak folytatták a várost, a vár és a Csillagerőd lövetését, amelynek hatékonysága azonban nem volt nagy. Erről tanúskodik Augustin altábornagy Weldenhez írt egyik áprilisi jelentése: „*Alulírott tegnap este Zitta tábornok első jelentését f. hó 16-ról. Sajnálkozását fejezte ki, hogy oly sok lőpor és drága lőszert eddig nagyrészt eredmény nélkül*

60 HL 1848/49 19/476., SZEMERE Bertalan 1990: 446. o.

61 OL H 109 Puky 1. d. 145., 2. d. 10., 18., SZINNYEI József 1887: 421. o.

62 SZÉNÁSSY Zoltán 1989: 141–142. o.

használtak fel. Ez a felhasználás 14.460 bombából, 4.782 gránátból, 12.509 tömör, nehéz golyóból és 1.587 mázsa lőporból áll." Az ostromlók legnagyobb sikere ezekben a napokban az alig elkészült dunai hajóhid egyik tartóhajójának április 12-i elsüllyesztése volt. Ugyanakkor a Duna és a Vág tavaszi áradása a Vág-vonal irányából mentesítette az ostrom alól a védőket.⁶³

Április 10-én Lenkey János tábornoknak végre sikerült bejutnia a várba, s Török másnap átadta neki a várparancsnokságot, noha az csak a várórség parancsnokának volt kinevezve. A magyar főhadserég április 19-i nagysallói győzelme után fél század huszár kíséretében Guyon is átvágta magát az ostromgyűrűn, s 20-án bejutott a várba. Április 22-én a sikert sikerre arató magyar főhadserég a Zsitva felől felmentette Komáromot, majd miután elkészült az új dunai talphíd, április 26-án délről is felszámolta az ostromgyűrűt.

A várparancsnokság átadása után a védelem irányításában Török már nem vett részt. A zsitvai és a dunai talphidak kivitelezése a Thaly őrnagy vezette erődítési igazgatóság irányításával történt, bár az igazi érdem a komáromi molnároké és ácsoké, a vár mérnökkarából pedig Dobner János századosé volt. Guyon megérkezése azzal a kellemetlenséggel járt Török számára, hogy az vizsgálatot kívánt elrendelni ellene az ostrom alatti vélt mulasztásaiért. Megtiltotta számára, hogy elhagyja a várat. Ezt a fogságnak beillő helyzetet Görgei szüntette meg, aki a viszonyokkal megismerkedve menlevelet adott neki a Pestre való távozásra.⁶⁴

Röviden értékelnünk kell Török várparancsnoki tevékenységét. Január 7-én kritikus katonai helyzetben vette át Komárom parancsnokságát. Jó képességű mérnök volt, de hiányzott belőle a magasabb parancsnokság ellátásához szükséges erély. Ennek ellenére igyekezett feladatát becsülettel ellátni az OHB és Puky hatáskörét korlátozó intézkedései ellenére is. Ez a folyamatosságot biztosította a vár védelmében. Lemondása könnyen a belső viszályokkal terhelt tisztikar végső pártoskodását, meghasonlását eredményezhette volna. Hibái, mulasztásai ellenére a haditanács, illetve a várvédelmi tanács közreműködésével eredményesen irányította az erődítményrendszer védelmét, s tette ezt mindaddig, amíg a parancsnokságot átadhatta az OHB által Komáromba küldött Lenkey János tábornoknak. Ez az ország legerősebb pontjának a megtartását jelentette a szabadságharc számára. Nagyjából hasonló körülmények között Friedrich Eder tábornok feladta Eszéket, Csuha Antal pedig hajlandónak mutatkozott Pétervárad feladására.

Komáromból Pestre, majd Debrecenbe távozott. Az OHB a hadügyminisztérium mérnökhari főnökének, Gaál Miklós tábornoknak a helyettesévé nevezte ki. Első feladatként a visszafoglalt budai vár erődítményeinek a lebontási tervét kellett elkészítenie. Ennek elkészítése után az Esztergom-Párkány közötti átkelő megerődítésével bízták meg. A Párkány körüli erődítések létesítése már korábban felmerült. Funkciója a komáromi erődrendszer keletéről történő biztosítása lett volna. Az erődítési munkálatok nagysága, a védelemhez szükséges csapatok és az idő hiánya miatt 1848 őszén, mint kivitelezhetetlent Mészáros Lázár elvetette. Buda bevétele után azonban lehetségesnek tartották megépítését. Ez összefüggésben volt azzal is, hogy 1849 májusában, júniusában a magyar hadvezetés a Dunántúlt, illetve a Duna mellékét tekintette további hadműveleteinek bázisául. Az erődített hídfő megkönnyítette volna a Dunától északra felvonuló magyar csapatok hadműveleteit is. Török tervei alapján az átkelő és a hozzátartozó erődített tábor védelmére 14 különböző méretű és funkciójú sáncot kellett volna építeni. Állandó őrségét 4.000 fő és 112 ágyú alkotta volna.

63 HL 1848/49 22/378., SZINNYEI József 1887: 85–96., 115–117. o.

64 OL H 2 OHB 1849:6259, GÖRGEY Artúr 1988: II. k. 36. o., SZINNYEI József 1887: 85–96. o., KATONA Tamás 1979: II. k. 132–135. o.

A tervek készítésében és a kivitelezésben korábbi beosztottja, Johann May őrnagy volt a segítségére. A szükséges munkaerőt zömmel Esztergom város és vármegye biztosították, akiket Palkovics Károly kormánybiztos mozgósított az építkezésre. Június közepén az oroszok beavatkozása nemcsak a katonai helyzetet változtatta meg, hanem lehetetlenné tette a megkezdett munkálatok befejezését is. Török a munkák félbehagyása után Pestre távozott.⁶⁵

Pesten Török részt vett a június 29-i haditanácson, ahol az előző napi győri vereség hírére a komáromi katonai összpontosítás megváltoztatásáról döntöttek. Valószínűleg részt vett a július 1-jén tartott újabb haditanácson is, amelyen pontosították a délvidéki összpontosítás részleteit. A haditerv értelmében Szeged környékén egy 80.000 fős haderő befogadására alkalmas sánctábornak kellett építeni. A tervek elkészítését és a munkálatok irányítását Török Ignácra bízta. Tervei alapján 34 sánctort kellett építeni a Tisza jobb partján Pusztamáctól Dorozsmán át Tápéig. Ezzel egy időben meg kellett erősíteni a korábban épített bal partiakat is. A csapatok közlekedésének megkönnyítése céljából három hidat is kellett építeni a Tiszán. Ezekkel egyidőben használhatóvá kellett tenni a katonailag elavult szegedi várat is. Július végére a sáncok jórészt elkészültek. Rendeltetésüket azonban nem tölthették be. A Görgei vezette főserég és a kormány között az összpontosítás, s a fővezérlet kérdésében támadt vita lehetetlenné tette az egyébként stratégiailag előnytelen szegedi összpontosítást. Haynau az oroszokra hagyta Görgei legyőzését, míg ő a Szeged irányába vonuló egyéb magyar seregtestek után indult. A száma nagyobb, ám hiányosan felszerelt és harmadában még kiképzetlen erővel Dembinski a sáncok védelmében sem vállalta az ütközetet. Augusztus 1-jén Szegedet feladva visszavonult a Tisza mögé. Az erről döntést hozó július 29-i haditanácson Török is részt vett.⁶⁶

Ekkor Török beosztását tekintve már a július 24-én nyugdíjazását kérő Gaál Miklós utóda volt a mérnökparancsnok. Szeged feladása után az aradi vár erősítési terveinek a felülvizsgálatával bízta meg. Erről és a szükségesnek talált intézkedésekről augusztus 7-én tett jelentést a hadügyminisztériumnak. Utolsó megbízatása egy híd létesítése volt Lippa és Radna között. A szemrevételezés és a tervek elkészítése után a kivitelezést Fischer Antal századosra bízta. Az utolsó napokat Aradon töltötte.⁶⁷

A déli magyar hadsereg augusztus 9-i temesvári veresége után az aznap Aradra érkező Görgei a további küzdelmet értelmetlennek tartotta. Az augusztus 11-i haditanács hasonló álláspontra jutott és elhatározta az oroszok előtti fegyverletételt. A világos felé elvonuló sereghez csatlakozott Török is a Hadügyminisztérium személyzetével, így augusztus 13-án ő is az oroszok fogságába került. Azzal, hogy mit jelent az osztrákok fogságába kerülés, tisztában volt. Erre utal az a kijelentése, amelyet akkor tett, amikor megbízták a szegedi sáncok elkészítésével: „Amennyiben lehet, ezen 80 – 100 ezer emberre kiszámított sáncokat rendezni fogjuk, de ha megbukunk, felakasztanak.”⁶⁸ Valószínűleg ő is hitte, hinni akarta, hogy az oroszok garantálják az életüket. Ebben csalódnia kellett. Az oroszok augusztus 17-én Gyulán a többi tábornok társával együtt átadták az osztrákoknak.

65 OL H 2 OHB 1848:2530, OL P 295 Görgey 42. cs. b/44., HL 1848/49 31/384., 36/64., 36/65., 36/121., VIDOS Géza 1941: 36. o.

66 VIDOS Géza 1941: 39–40. o.

67 OL H 2 OHB 1849:9513, HL 1848/49 42/147., VIDOS Géza 1941: 40. o.

68 GELICH Richárd 1882–1889: III. k. 343. o.

Aradra szállítva tábornok társaival együtt elkülönítették őket, mint főbűnösöket. A Haynau útmutatása alapján működő Karl Ernst törzshadbíró által vezetett hadbíróság augusztus 16-án és szeptember 14-én hallgatta ki. A hadbíróság felségárulásban és lázadásban vétkesnek találva szeptember 26-án 12 társával együtt halálra ítélte. Az ítéleteket Haynau jóváhagyása után október 5-én hirdették ki az elítélteknek. Öccséhez, Török Antalhoz írt búcsúlevele sajnos nem maradt fenn. Utolsó óráiban Vauban francia marsall erődítésekről írt könyvét olvasgatta. Október 6-án előbb a négy golyó, majd a kilenc kötél általi halálra ítéletet végezték ki. Az utóbbiak csoportjából Ernst Poeltenberg után Törökkel végzett másodiknak a hóhér.⁶⁹

Befejezésül, s nekrológgként találóak Vidos Géza szavai: „*Nem küzdött oroszládként, nem nyert csatákat, de ott volt mindenhol, ahol a szabadságharcnak hadmérnökre volt szüksége.*”

69 KATONA Tamás 1979: I. k. 44–45. o.

Situationen.

Festung
Conor

Plan der im Jahr 1789 durch
den Generalen

Conor
1. Die Festung ist von einem
ungelassenen Wall umgeben
2. Die Festung ist von einem
dickem Graben umgeben und den
Wällen sind die Bastionen
3. Die Festung ist von einem
dickem Graben umgeben und den
Wällen sind die Bastionen

AB Gegen den Namen Conor
ist am 1. 1789, auf dem
Karteplan der Festung
24 Bogen Land mit 6000
Morgen am 7. April 1789

Függelék

Török Ignác szabadságharc alatti tevékenységéhez kapcsolódó okmánytár

Komárom, 1848. október 13.

Török Ignác jelentése a komáromi várparancsnokságnak

A tekintetes Várparancsnokság segítségével a helyi védelmi és hadi munkák számára törént pénzszerzés után csupán 5 fr-os bankjegyeket kapott az Erődítési Pénztár. Mivel minden héten szombaton történik a kőművesek, az ácsok, a segéd munkások kifizetése, s csupán ezekkel a bankjegyekkel a kifizetés nagyon megnehezül, szinte majdnem lehetetlen, hiszen a munkások kézbe kapják a fizetésüket, ezért kérem a tekintetes Várparancsnokságot, hogy udvariasan járjon közbe a magas magyar Hadügyminisztériumnál, hogy 1–2 fr-os bankjegyeket, s ha lehetséges valamennyi pengő pénzérmét – ha ez nem lenne kéznél, akkor legalább krajcárokat – juttasson kegyesen és lehetőleg hamarosan.

Ez a kérés azért is jogos, mert ezek a munkások az 5 fr-os bankjegyeket nehezen tudják váltani, hiszen az itteni nagy tűzvész⁷⁰ miatt a kereskedők és iparosok igen keveset vagy egyáltalán nem keresnek. Így a legjobb akaratok szerint sem tudnak pénzt váltani – ezáltal viták, nézeteltérések támadhatnak a munkások között.

Török Ignác
mérnök alezredes

(OL H 2 OHB 1848:1598 német nyelvű tisztázat)

Komárom, 1848. október 14.

Török Ignác jelentése a komáromi várparancsnokságnak

Az augusztus 17-i magas hazai Főhadparancsnokság R 7324 rendeletében közölte a Helyi Igazgatósággal, hogy a magas Királyi magyar Hadügyminisztérium az augusztus 13-i No 2077/h.ü.b számú rendeletével a Királyi magyar Pénzügyminisztérium 16.000 ft-tal hozzájárul a Komáromi Erődítmény Nádor-vonali I. számú művének a befejezéséhez és elrendeli a helyi Sőhivatalnak, hogy az összeget késedelem nélkül fizesse ki a helyi Erődítési Pénztárnak.

Ezután a Pozsonyi Kerület Főhadbiztosságá augusztus 12-i No 562 intimatiojával a magyar magas Főhadparancsnokság augusztus 8-i R 7105 számú rendelete értelmében a Pozsonyi Hadipénztár 6000 fr-ot utalt ki és adott ki a nevezett hónapban, amit augusztus 22-i No F 414 számú jelentésben hírül adtunk a magas Várparancsnokságnak.

Az augusztus 22-i No 415 számú levélre a helyi Királyi Sőhivatal a fennmaradó 10.000 ft-os részre augusztus végével 6400 ft-ot kiutalt azzal a megjegyzéssel, hogy a maradék 3600 ft-ot a lehető leggyorsabban kifizeti.

70 1848. szeptember 17-én a város jelentős része leégett.

A többszöri szóbeli rákérdezés után és azóta a szeptember 23-i No 487 szám alatt a helyi tekintetes Sőhivatalhoz intézett követelésre sem a fennmaradt összeg, sem válasz nem érkezett, a tekintetes Várparancsnokság a pénzre a legsürgősebb szükségességét nyújtotta be, s mivel ennek sem volt eredménye, ezért a Helyi Igazgatóság az elmúlt hónap 28-i No 508. levelében nyomatékosan kérte az elmaradt összeg kifizetését, amely azonban elmaradt, mert a 3600 ft-os összeg kifizetését a magas Minisztérium leállította.

Mivel ez az összeg a Nádor-vonali I. mű erősítési munkálatainak befejezéséhez elengedhetetlen, és a már megtett szállításokért és egyéb munkálatokért is fizetni kell – s mivel a korviszonyok és a munkák befejezése megkívánja –, ezért kényszerült a Helyi Igazgatóság a tekintetes Várparancsnokságot sörgősen arra kérni, hogy az említett 3600 ft-os összeget folyósítsa és eljuttassa a Helyi Igazgatóságra, vagy ismételten a kinevezett Királyi Biztos Úrhoz⁷¹ vagy pedig a magas Minisztériumhoz forduljon – különben a helyi számlákban hiány keletkezik és a Nádor-vonali I. mű munkái pillanatnyilag félbehagyatni és az egész dolog teljes megakadni fog.

Török Ignác
mérnök alezredes

(OL H 2 OHB 1848:1598 német nyelvű tiszttzat)

Komárom, 1848. december 2.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Alólírt Erősítéset Igazgatósága, alázatos köszönetét nyilvánítja az Országos Honvédelmi Bizottmány Elnökének azon magas kegyéért, minél fogva, e f. év November hó 29-én a Komáromi Vár parancsnokságához 3864 Szám alatt kibocsájtott rendelete folytán, a Vár Erősítészetnél foglalkozó Fő- és Altisztek pótdíjait engedményezni méltóztatott. Kiváltképpen, alólírt Igazgató, lekötelezett háláját nyújtja be kiválólagos előléptetéséért, – alázattal nyilvánítja: hogy minden igyekezetét, tudományát és tehetségét, szeretett Hazánk javára fordítva, szent kötelességének érzi: a Képviselő Háznak, – kiváltképp Tisztelt Elnök Úrnak, erélye és szorgalma által, – magas bizodalmát kiérdemelni.

Reményem: hogy a Duna jobb parti sáncolt Tábor építésével oda jutandunk, hogy annak Redoute-jai⁷², kiváltképpen a Monostoron lévő nevezetesebbek, s annak közelébeniek, néhány nap alatt használatra alkalmassá leendenek, – miután a földmunkálatok már egy részben csaknem véget értek, más részben jól előre haladtak, kivéven a X-dik Redoute-ot a Dunán túli Hídfőhöz legközelebb, melly mindedig munkások hiánya miatt csak készülőben maradni kénytelenítetett. Ami illeti azomban az ácsmunkákat, az a mesterség sajátosságánál fogva, nem egész gyorsasággal haladhat előre; – minélfogva a Redoute-k torkolatait záró karózatok, a sorompók és lőportárak elkészítésére nézve türelem kell. Meg kell ugyanis a tárgyra nézve fontolni, hogy itt jelenleg – ugyanazon egy idő alatt, – a leégett háztetők, a lovassági 40 tanyák, s a Város részéről a Dunán állítandó jégtörők, – és még ezen fellyül több más az Erősítésre vonatkozó művek építése van folyamatban.

71 A kérdéses királyi biztos Sárközy József Komárom városi, vagy Halassy Ede Komárom vármegyei kormánybiztos. Mind a ketten Komárom vármegyei országgyűlési képviselők.

72 A Redut sokszög alakú tábori sánc, amely tüzérségi állásokkal és gyakran tüzérségi lövedékek ellen védelmet biztosító belső épülettel van ellátva.

És ha mégis, mindezen gátok dacára a Duna jobb parti Sáncolt Tábor tökéletesen felépül, – Komárom minden kétségen kívül stratégiai fontosságra nézve mondhatlan sokat nyert. Azon esetben ugyanis az egész Dunántúli Ország részre oly befolyást fog gyakorolni ezen erősség, hogy azt azon oldalról ellenség ki nem kerülheti anélkül, hogy magát oldalas vagy hátulról megtámadásnak ki ne tegye, elvágtatván ezáltal azon résszel szomszéd Északi Országoktól.

És ha még a Vág felőli oldal, s kiválólagosan a Nádori vonal Vágra nyíló zárműve, a felépíteni rendelt 3 Redoute által megerősítették, a Vág Dunán túli hídfőnek oldalagos védelme lessz eszközözölve, – amennyiben annak megtámadtatása rendkívüli erőfeszítést igénylend. Az így elért védelem annyival inkább kívánatos lesz: minthogy az arra fordított védelmi munkák, idő és eszközök hiánya miatt, csak arra lehetek irányozva, hogy azt, egy rögtönzött ellenséges megrohanás ellen biztosítsák.

Az érintett Hídfő erősségen kívül, még ezen felül, csekély távolságra, mocsáros tavak, nem éppen magas vízálláskor is főként tavasszal oly nevezetes áradással bírnak, – hogy az ellenség előnyomulását nem kis mértékben akadályoztatják. A Nádor vonal megett megrendelt – oldalagos védelmet eszközöző Redoute-k még ezen felül, annyiban is jó hatást fognak gyakorolni, mennyiben nemcsak a Védserg manővrírozása könnyítetik a nevezett vonal megett mezőségen, – hanem – amely nagyon kívánatos – Vág Dunai hídfő védelmére nagy haszonnal működendének.

Alólírott intézkedett, a megrendelt művek hova előbb lehető kiállítása tekintetéből, előlegesen szükséges kijelzése munkálatok végett, annak további vezetését May⁷³ kapitány Úrra bízhatni reménylven, – alkalmat veszen itt egyszerismind megkérni tisztelt Elnök Urat: hogy ezen úgy sürgetős mint hasznos mű kiállítására különösen, 1200 munkást, – a munka idejéig szakadatlanul, – intézkedése alá rendeltetni kegyeskedjen.

Török Ignác
Ezredes

(OL H 2 OHB 1848:4627)

Komárom, 1848. december 23.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Ezennel tisztelettel felterjesztetik: hogy a Duna jobb parti sáncolt tábor építése ezen hét végéig, vagyis Karácson Innepekig, – amelly 3 napra K.Biztos Halassy Ede Úr nyilatkozata szerént munkásokat nem kaphatunk, – annyira haladott: hogy az érdekesebb helyeken ú. m. az 1-ső, 2., 3., 4., 5. Redoute-k, igen csekély ácmunkát kivéve, és az 1-ső s 2dik Redoute-k előtti Nyilazat (Flühe) készen állanak, a 6dikon még kevés tennivaló van, a többi négy pedig annyira készek, hogy szükség esetére sikeresen védelmezhetők.

Innepek után mindjárt szerdán Fent tisztelt K. Biztos Úr ígérete szerént, a munkát folytatni lehetvén, annak építése, – mint eddig is történt, – szakadatlanul – Vásár s Innepnapokat se véve ki – addig fog folytatattani, míg tekintve a mostani rövid napokat, a nagy fagyás által kökeménységűvé merevült földet, és be nem számítva a teljesen akadályozható rossz időt, – 10 12 nap alatt az egész be nem fejeztetik.

73 Johann May (1809–1851), császári-királyi tüzér hadnagy Komáromban, 1848 őszén csatlakozik a honvédséghez. A szabadságharcban vezérkari, majd mérnökkari tisztként szolgált továbbra is Komáromban. Végző rangja alezredes. 1851-ben katonai szervezkedésért elfogták, s börtönében öngyilkos lett.

November 29-iki 3864/eln Számú leíratnál fogva, a Nádor vonal megett megrendelt 3 Lunettek⁷⁴, a mellvéd magasságig felvitetvén, álgúállásokkal ellátva, szükség esetére szinte védelmezhető karban állanak. – A Vág dunai Hidas szigeten, a Vág dunai Hídfő erősség oldalfedezetére állítandó Álgútelep készítéséhez szükséges Fasínák, sánckosarak, és mellvédjéhez föld gyűjtetvén, ezen munkát is rövid időn meg fog történetni, főként miután Kormány Biztos Úr ígérete szerint 600 Esztergom megyei munkást, ezen munkához az Innepek alatt is megtartani lehet. És így áttalában az Erősítési munkálatok Innepek után nem sokára végetérendenek.

Elkészítetvén ezen már a természettől védelem helyezettelt áldott erősítmények, kiterjedésükhez mért védezközöket, s kitartó erőt veendenek igénybe, – mert valamint nagy fontosságúak védelmi állapotra nézve, – úgy, károsak lehetnek akkor, ha ellenség kezére esve, az annak bírása által, egy az ország elleni circumvallationalis⁷⁵ vonal közé jutván, az egész országnak s a Komáromi Várnak rendkívül sok károkat okozhatna.

A sáncolt Táborral s minden egyéb megrendelt és munkába lévő Művekről emlékirat, s átnézetű Térkép, a Hadügyministerium maghagyásához képest, éppen most lévén készülöben, a Hadügyminister Úrnak, onnét pedig mélyen Tisztelt Elnök Úrnak fel fog terjesztetni.

Török Ignác
Ezredes

(OL H 2 OHB 1848:6659)

Komárom, 1849. január 7.

A komáromi haditanács jelentése az OHB-nak

Alulírottak jelentik, miszerint a mai estvén tartott haditanácsban Majthényi Tábornok tisztségéről és a várparancsnokságról leköszönt, főbb okát leköszönésének adá, hogy a honvédelmi bizottmány többszöri leköszönését felelet nélkül hagyá⁷⁶, továbbá hogy mindazon költségeket, melyek a vár védelmére szükségeltetnek, több kérelme dacára – is meg nem adattak. – Ezen a honvédelmi bizottmány által megtagadtott eszközökhöz tartoznak a bombardírok⁷⁷ el nem küldése, a seregnek egyéb rendezetlen állapotja, valamint – is nyomasztó pénzhiány; mindez Majthényi tábornok és Várparancsnokot oda határozta, hogy a Vár parancsnokságát a mai naptól egy percig továbbá viselni nem fogja.

E fontos percben, mely már becsület kérdéssé vált, alulírottak oda határozottuk, hogy Török Ignác a mérnöki karnak ezredesét, mint legidősb és legérdemesebb törzstisztet a Várparancsnokság átalvételére felszöllitassék; – ki is ebeli felszöllitásunknak engedve, a várparancsnokságot elvállalta, és a várvédelmi állapot tétele végett a legerélyesbb lépéseket tőn, ú. m. az összes várfolyokat kiküldeni rendelt, az élmezésnek rendeltébb felosztását megparancsolta, s.a.t.

74 A lunetta félköríves tábori sánc, amely álgúállásokkal van ellátva.

75 Körülzárolási vonal.

76 Br. Majthényi István (1788–?), nyugalmazott császári-királyi százados. 1848-ban előbb az Országos Nemzetőrségi Haditanács lovassági osztályának vezetője, majd alezredesként komáromi várparancsnoksági segédtsízt. 1848. szeptember 29-től Komáromi parancsnoka, október 20-tól tábornok. 1848. december 20-i lemondása ismeretes az iratokból, akkor azt Kossuth Lajos nem fogadta el, s Csány László országos teljhatalmú kormánybiztost kérte fel a helyzet tisztázására. Újabb iratokból ismert lemondása 1849. január 7-én következett be.

77 Mozsárgyúk.

Kérjük ezúttal a honvédelmi bizottságot, hogy a vár fentartására legalább 200.000 pengő forintot ezüstben vagy apró bankóban ez alkalommal megküldeni szíveskedjék. Kijelentjük határozottan, hogy kevesebb összeggel a várt megtartani képesek alig lennénk.

A várak állapota még eddig nem aggasztó, az ellenség csak két részből kerített be eddig, e napokban meglehetősen a harmadikról is bekerít, de Csallóközben kevés ereje van. A Vág és a Duna befagyása legélesebb figyelmet és szoros szolgálatot igényel, de seregünk szel-leme jó, csupán lovasságban nagy hiányt érzünk. Az ellenség parlamentairek által 4 ízben szólított már fel a vármegadásra, azonban mindannyiszor választ nyert, hogy a várt utolsó csepp véruinkig – utolsó emberig védelmezni, soha feladni nem fogjuk.

Vége kérvük a tisztelt honvédelmi bizottságot, hogy bennünket az ottani táborunk intézkedéseiről, mozgalmairól, és itteni állásunkat érdeklő határozatairól jó kora értesíteni szíveskedjék.

Eszterházy Pál⁷⁸
honvéd őrnagy dandárparancsnok

Mack Josef⁷⁹ őrnagy
vártüzérség főparancsnoka

Kosztolányi Móric⁸⁰ alezredes
sereparancsnok

Zichy Ottó⁸¹
Őrnagy és Dandárparancsnok

Meszlényi Jenő⁸²
Ezredes

Török Ignác
Ezredes és várparancsnok

(OL H 2 OHB 1849:361)

Komárom, 1849. január 20.

A komáromi haditanács jelentése az OHB-nak

Tegnap üléssükben felolvastatván a tisztelt Bizottságnak f. hó 13-án 342/e sz. alatt kelt rendelete, – Meszlényi Jenő ezredes úr kinyilatkoztatta, hogy ő jelen körülmények között ezen nagy várnak átvételét nem teljesítheti, minthogy neki ily fontos ügyek vitelére magát kiképezni eddig alkalma nem volt, és mostani állásunkban ahhoz idő sincsen; azért a

78 Gr. Esterházy Pál (1806–1877), kilépett császári–királyi százados. 1848-ban nemzetőr, majd honvéd őrnagy. Vég-ső rangja ezredes. 1848 decemberétől a kapitulációig Komáromban szolgált, mint dandár-, majd hadosztályparancsnok.

79 Mack József (1814–1868), császári–királyi bombászkeri tizedes, majd 1848 nyaratól a honvéd tüzérség egyik szervezője. 1849 januárjától áprilisig Komárom tüzérségi parancsnoka őrnagyként, majd alezredesként. Ápri-lisban Puky Miklós kormánybiztos összeesküvés vádjával letartóztatta, s csak augusztusban engedték szaba-don. Komáromi kapituláns.

80 Kosztolányi Mór (1806–1884), császári–királyi százados. 1848-ban honvéd tiszt, végső rangja ezredes. 1848 december végétől a vár kapitulációig Komáromban szolgált, mint hadtest, illetve hadosztályparancsnok.

81 Gr. Zichy Ottó (1815–1880), volt császári tiszt, majd ellenzéki politikus. 1848-ban nemzetőr, majd honvéd tiszt. Vég-ső rangja ezredes. 1848 december végétől zászlóalj-, dandár-, majd hadosztályparancsnokként Ko-máromban szolgált.

82 Meszlényi Jenő (1814–1900), császári–királyi főhadnagy. 1848 őszétől honvéd tiszt, végső rangja ezredes. Ko-márom térparancsnoka, majd az Országos Főhadparancsnokság helyettes vezetője.

megtisztelést, és benne helyezett bizodalmat megköszönvén, a tisztelt Bizottmányt felmentéséért kérni kötelesnek érzi magát; – nehogy pedig az ellenség mondhasson, hogy egy két hét alatt 3 várparancsnok lemondott, kineveztetésének hirdetését sem kívánja.

Mindenikünk tehetsége szerint közmunkálást, és gyámolítást ajánlva, határozott szándéka nyilatkozatását mai napra halasztottuk. De nevezett ezredes úr mai ülésünkben is a tegnapi nyilatkozatánál megmaradt, s bennünket is capatitált, hogy a Várparancsnok többszöri változtatása mint ellenségünk, mint saját ügyünk tekintetében ártalmas hatású volna.

Ennél fogva tehát; de különben is Török Ignác érdemes és lelkes mérnök-kari ezredes úrban összpontosulván a közbizalom, kérjük a tisztelt Bizottmányt méltóztassék nevezett ezredes urat utólagon királyi jóváhagyás reményében tábornok, és itteni várparancsnokul kinevezni, és a várerősítési igazgatásnak átvételére mihamarább egy más mérnök-kari törzstisztet ide küldeni.

Jelenti továbbá mai ülésünkben az itteni hadsereg parancsnoka Kosztolányi Mór alezredes, miképp ő a közlekedés hiánya miatt, a honvédelmi Bizottmány jóváhagyása reményében rögtön intézkedést igénylő, de hatalmát fölülhaladó intézkedésekre kényszerítetett, másoknak eszközlését a sereg kedvező szellem fentartása tekintetéből igen szükségeseknek tartja. Miután előterjesztésének fontossága és célszerűsége közméltánylást nyert, kérjük a tisztelt Honvédelmi Bizottmányt, méltóztatnék a dunántúli mozgó önkéntes nemzetőrség I-ső és 2-ik zászlóaljnak egy zászlóaljba, hogy szinte a Szászféle⁸³, és II-ik pesti zászlóaljnak egybeolvasztását helyben hagyni.

Ezen két zászlóaljat a honvédseregbe igtatni, és sorszámmal ellátni.

Az ide mellékelte névjegyzékben foglalt tiszteket honvédtisztekké kinevezni.

A tiszteknél zászlóaljbani beosztásával, és átsoroztatásával nevezett seregarancsnokot megbízni.

A tiszteket kinevezésére századostól lefelé az itteni haditanácsot felhatalmazni.

Janik János⁸⁴ és Gróf Eszterházy Pál őrnagyokat alezredesekké és dandárparancsnokokká, Greskovits Sándor⁸⁵, és Horváth József⁸⁶ századosokat őrnagyokká, és az elsőt az 57-ik, a másikat a 40-ik honvédzászlóalj parancsnokává kinevezni. Folyó hó 13-án Csallóközbe ki-rohanás tetetvén a várból, Nyárasdnál az ellenség kiveretett egész Pozsonyig, báró Geramb alezredes agyonlövetett, 1 huszár tisztje 18 huszárral elfogatott.

Tegnap Komáromi István⁸⁷ őrnagy úr a megküldött 150.000 pengő forintot elhozta, mellyekkel beszámítva az itteni pénztár maradványát Február végeig beérvünk.

83 A Szász János nemzetőr őrnagy vezette zászlóalj 1848. szeptember 29-én alakult meg Pesten a Heves megyei önkéntes nemzetőrök 2 századából (voltak Sáros vármegyeiek is közöttük), a német légióból, 80 fő 34. Poroszyalagezredbeli katonából, valamint a Hunyadi önkéntes lovasok és a Zrínyi szabadcsapat egy-egy részéből.

84 Janik János (1797–1881), császári-királyi százados. 1848 őszétől honvéd tiszt, végső rangja ezredes. 1848 december végétől a vár feladásáig komáromban szolgált dandár-, illetve hadosztályparancsnokként.

85 Greskovits Sándor (1815–1849), császári-királyi hadnagy, majd 1848 nyaratól honvéd tiszt. 1848 január végétől az 57. honvédzászlóalj parancsnoka a komáromi várórségben. Életét veszíti az 1849. július 2-i komáromi ütközetben.

86 Horváth József (1811–?), kilépett császári-királyi főhadnagy. 1848 szeptemberétől honvéd tiszt, 1849 január végétől a 40. honvédzászlóalj parancsnoka a komáromi várórségben.

87 Komáromi István (1823–?), a komáromi térparancsnokság beosztott tisztje, végső rangja őrnagy. komáromi kapituláns.

Jelen futárral Tali Zsigmond⁸⁸ százados urat küldünk avégett, hogy az itteni állásunkat szóval körülményesebben jelenthesse, és a tisztelt Bizottmánynak válaszát annál gyorsabban megkaphassuk. – Folyó hó 13-án egy ellenséges parlamentairet szóváltás nélkül visszatúsítottuk, és levelét el nem fogadtuk.

Querlonde Ferdinand⁸⁹
alezredes

Kosztolányi Móric
alezredes

Meszlényi Ezredes

Mack Josef
tüzérőrnagy

Eszterházy Pál
őrnagy

Fentebbiekhez a vár védelmét illetőleg következő észrevételeimet eszközöltetés végett felterjesztem. A Honvédelmi Bizottmány parancsolata mindenároni védelmezésre a vár elkészülve nincsen. Az iránti terv múlt évi június hóban a várerősítési igazgatóság a Hadügyminisztériumnak felterjesztette, és ennek költségét 1.200.000 forintokra számította: de erre feleletet nem kapott. Csak szeptemberben engedtetett, és octóberben kezdetett meg egy kis munkálat; melly a várat egy kis csapás ellen biztosította; mellyre 28 ezer forintok fordítottak először, ez elég nem lévén ismét 28 ezer forintok költettek a belső vár elkészítésére s a hídfők haszonvehetőkké tételére. Octóber végén jött azon parancs; melly a monostori sánccokat tervezé, s elkészítése oly célból, hogy abban a magyar sereg bevonulván a vár közelebbi ostromlása lehetetlenné tétessék. Ezen esetben elég lett volna a hídfők kis csapás eleni biztosítása: de miután a monostori sánccok a magyar sereg által az idő, és készületlenség által kényszerítve odahagyattak; most annak vagyunk kitéve, hogy az ellenség ezt hasznára fordítva, a vár könnyen bombáztathatik, és valóságos ostromra kerülván a dolog, az annál veszedelmesebb lehet, mint hogy a várban levő nagy kaszárnya, és tisztii lakások igen könnyen meggyújtathatnak, és a vár szűk volta miatt, az oltalmazást éppen a veszély pillanatában lehetetlenné tehetné. Szükséges lenne tehát a vári épületek fatetelyét leszedetni; és bojthajtásait négy láb magasságú földtömeeggel betakarni; melly oly munka, hogy több száz embereket, és több kevesebb holnapokig foglalatoskodhatna, annyival is inkább; mert minden hozzá szükséges föld messziről volna hordandó; mert csak egy kis részét adhatná azon árok, melly a kaszárnya alatt lenne felemelendő; nagy bajt okoz az is hogy sem a takart út, sem a védnyilak nincsenek védelemre elkészítve, melyhez sok ezer karok, és még nagyszerrű földmunkák lennének szükségesek. Ezekből nagyon világos, hogy rendes ostrom ellen, melly műtanilag lenne a vár bevételére foganatosítandó a mellső vár jelen állapotjában nem soká lenne védhető, és csak legnagyobb áldozatok után dacolhatna végtére.

Ezen előjegyzések után igen sok azon követelés; melly a várnak utolsó emberig tartandó védjét kívánja; ki bátorkodom tehát [mondani], hogy ha apróbb hiányok az élelemben, és a

88 Thaly Zsigmond (1814–1892), mérnök, ellenzéki komáromi politikus. 1848 szeptemberétől önkéntes nemzetőr tiszt. Sebesülése miatt 1848 december végén visszamaradt Komáromba, ahol februártól a vár kapitulációjáig mérnökkari tisztként szolgált. Végso rangja alezredes.

89 Ferdinand Querlonde (1811–1873), császári-királyi százados. 1849 őszétől honvéd tiszt, végso rangja ezredes. 1849 januárjától júniusig dandárparancsnok a komáromi várőrségben. Világosnál teszi le a fegyvert.

védelem elkészültében, a betegek számában nem is volnának; nevet feláldozni oly felelősség mellett, hogy a várnak történelmileg szűz nevét⁹⁰ minden túlnyomó erő ellen is megvéden-dő? – Midőn oly eset is képzelhető; hogy a nagyszámú ellenség minden oldalról körülvévén a várat; az ország részéről a vár nem is segíthet[nék], mert az ellenség a monostori sáncok birtokában levén a Dunántúli közlekedést egészen elzárná, a dunai szigetnél pedig a monostori hegy befolyása, és több ellenségi batteriák ereje alatt az ellenségi hídkészítés; úgy más oldalról a Vág felől; mely a Palatinalis vonali⁹¹ erősségekben; és főképpen ezeknek természetűl megerősített fekvésekben; úgy hogy az itt levő hadsereggel sokat lehet tenni; és egy hatalmas ellenségnek is erélyesen ellenállni, s neki mindenestre igen sok kárt okozni.

Megelégedhetik tehát a tisztelt Honvédelmi Bizottmány, ha egy igaz hazafi annyit ígér, hogy a várat minden kitelhető erővel a végpillanatig oltalmazandja.

Török Ignác
ezredes

(OL H 2 OHB 1849:1089)

Komárom, 1849. január 28.

Török Ignác a Komárom megyei alispáni hivatalhoz

A komáromi várban és városban létező katonaság fizetése az aprópénz tekintetéből annyira meg van szorítva hogy őket a legjobb akarat mellett sem lehet rendesen fizetni, de más részről a katonának fizetett bankjegyeit a város lakosai sem tudják felváltani, – ez oknál fogva, kénytelen volt a várkormány azon rendeletet hozni, hogy a komáromi sóhivatalból só csak ezüst és rézpénz fizetés mellett adassék ki – jelen határozat mind a megyei mind a városi hatóságoknak közhírré téve tudomás végett megküldetik.

Török Ignác
Ezredes

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. doboz)

Komárom, 1849. február 5.

Török Ignác levele az OHB-nak

Hogy minden működéseink, s így a katonai kirohanások is, melyeknek üdvös hatása gyakran gyorsaságtól s ekkint az ahhoz szükséges előkészületek és szomszéd törvényhatóságok Kormányzói intézkedései kivételétől függ, annál biztosb sikert eredményeznek – e lényege: hiányt, hogy t. i. az egész felső vidéken – kivéven b. Jeszenák⁹² nyitrai Főispán urat

90 A komáromi vár ostrom révén soha sem sikerült elfoglalni. Ezt szimbolizálta az óvár északnyugati bástyájánál felállított szobor, a Kőszűz, melynek talapzatán a „Nec arte, nec Marte!” (Sem csellel, sem erővel!) felirat szerepel.

91 Nádor-vonal.

92 Br. Jeszenák János (1810-1849), reformkori ellenzéki politikus. 1848-49-ben Nyitra vármegye főispánja és kormánybiztosa, 1849. október 10-én Pesten kivégezték.

– egy kormánybiztos sem létez, s e szerint bármily hasznos rendelkezések azonnali fogantatására biztosan számolni nem lehet – okvetlen s mielőbb kipótolandónak véleményezi a Várkormány – annál is inkább, mivel más tekintetekben is a kifejtett körülményekhez képest szükségessé vált intézkedések elmulasztása miatt csak későbbben – s talán nagy nehézséggel s áldozattal helyrehozható hibák már többször is mutatkoztak – ennek folytán tehát az ebből származható minden ügyekbeni késedelem, s ezt követhető rendetlenség kikerülése okából – miután Komárom megye legközelebb már e részben ellátva van – főleg szomszéd Pozsony és Esztergom megyékben, mellyekkel Komáromnak – a várbeli őrségnek s eképp a haditanácsnak számos közös érdekű s a politikai hatóságok köréhez tartozó határozatok foganatba vétele végett folytonos érintkezésben lenni kell – e főhivatalnoknak mihamarábbi neveztetése elkerülhetetlen, mivel azonban említett b. Jeszenák János nyitrai főispán s Kormánybiztos e tájon tartózkodván, köztudomásra megyéjében oly példás eréllyel, felülmúlhatlan hazafisággal s a körülmények által megkívánt célszerűséggel hivatásának dícséretesen megfelelt, – s azóta is, hogy az ellenség egész Nyitra megyét elfoglalta, következőleg ott hatásköre egy időre megszűnt – a közügy mellett mindenütt, ahol alkalmat lel, emyedetlen buzgalommal szakadatlanul fáradozik, jelesen pedig Komárom vár körül akkor, midőn tűzifa hiány miatt könnyen zavarba jöhettünk volna az által, hogy az ellenség közelléte miatt közbe gördült nehézségek legyőzése után – több száz ölfá a vár szükségéire vágatott, azokat ide szállította, s a kialakított fuvarbért kifizette, – a honvédek számára nélkülözhetlen több száz pár csizmát s bakancsokra szükséges bőroket megszereztetvén, azokat nagyobb számú fehér ruhákkal ide szolgáltatva és szinte kifizette – valamint is a lovak nélkül itt levő 60 huszárok számára a hasonlóképp elkerülhetlenül szükséges háts lovakat egy részben már is összevásároltatván, az illetoket kielégítette, s a többit e napokban ide szállítani fogja – nem különben más felszolgáltások legnagyobb szolgálat készséggel teljesítése által oly érdemeket szerzett, mik őt jellemezve becsületére válnak – s bizonyosan teljes méltánylatot igénylenek; – de egyébkint is mivel érintett megyék tisztviselői s a nép is iránta határtalan bizalommal viseltetvén – kinevezése csak meglepő örömmel fogadtatnék, s az egész felső vidékre jótévéleg hatna, ő pedig két három megyéknek kormányzását, azért mert ügyelése nappal éjjeli tevékenységét tanúsítván, fáradni nem tud, annál fogva is, hogy e megyék egymástól távol nem esnek – könnyen győzhetné, – mindezeknek következtében báró Jeszenák János főispán urat egyszersmind Pozsony és Esztergom megyék kormánybiztosául hivatalosan ajánlja e haditanács oly reményben: miszerint a tisztelt Honvédelmi Bizottmány ezen igazságos, a haza érdekében és hasznára szolgálendő kérést méltányolva, mielőbb eszközölni, s említett megyék kormánybiztosának leendő kinevezetessel nem annyira az érdemdús férfit, mint az illeto megyéket megörvendeztetni méltóztatik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849: 2695)

Komárom, 1849. február 8.

Török Ignác levele Puky Miklós⁹³ kormánybiztoshoz

Felkéretik a tisztt Kormánybiztos úr, a tájékban lévő és feltalálható Ólomdarabokat, Fegyver-Gyutacsokat és Kupagokat⁹⁴, mennél előbb bevásároltatni és azokat a tüzérségnek további használat végett által adatni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 9.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

A Várnak kitartó ellátása és megvédése tekintetében, a belső rend helyreállítását, a körülményekhez képest eszközölni – főként megkívántatik oly állásban tartani a pénzerőt, hogy a sereg és Vár minden szükségeit fedezni képes legyen.

Az itteni pénzalapok tartalma jelenleg e következők:

Katonaság fizetésére kézpénzben	75.000 fr
Egy Század lovaság felfegyverzésére és lóvásárlásra	75.000 fr
A Tüzérség szükségeire	20.000 fr
Az erősítészet építési pénztárába	8.700 fr
A sóhivatalnál a katonaság ideiglenes fizetésére fordítandó	10.000 fr
Összesen	188.700 fr

E pénzállapot változik ugyan napról napra az előljövő kiadásokhoz képest, amelyek azonban csak pontos kimutatások és ellenőrködések mellett utalványoztatnak, de még is elegendő annyira hogy az eszközölni vásárlások, s egyéb minden szükségesek kiállítására; – a katonaság fizetésére, e folyó évi Martius 16-áig, pénzsűke érezhető nem lesz.

Martius havától számítandó további szükségeikre e következők igényeltetnek.

Az A., alatti kiszámítás szerint, a Garnizon Őrség 1 2/4 hónapi ellátására	150.000 fr
A B., alatti költségvetés szerint az erősítészet számára	40.000 fr

93 Puky Miklós (1806–1887), 1848–49-ben Heves megye alispánja, országgyűlési képviselő, kormánybiztos előbb megyéjében, majd 1849 februárjától májusig Komáromban. Emigrál, távollétében halálra ítélték.

94 A szabadságharc alatt különböző típusú lőfegyvereket használtak, amelyeknek eltért az elsütőszervezetük. A gyutacsos és lökupakos fegyverek viszonylag modernebbeknek számítottak, de használatban voltak elavult kovás fegyverek is. Gyakran egy-egy alakulat vegyesen rendelkezett ezekkel a fegyverekkel, amely problémásá tette a lőszerekkel való ellátást. Komáromban különösen kritikus helyzet alakult ki 1849 márciusára a gyutacsok tekintetében.

[: Figyelembe ajánltnak itt a tisztelt Honvédelmi Bizottmánynak a jelen időkben különböző nemű erősítészeti Tárgyaknál, ámbár szigorú szolgálatot tevő de különös fizetési pótlékkal mindeddig el nem látott fortificationalis számvevő személyzet, főként jelen időben midőn az ellenség által több részbeni elzáratására, a városnak érezhető drágaságot okoz :]

C., alatt – az élelmezési hivatalnak kimutatása szerint	52.000 fr
A Tüzérség számára ideiglenesen	—
D., alatt – A katonaság felruháztatására	75.762 fr
Öszvesen	317.762 fr

Melyeknél fogva, ezennel tisztelettel kéretik fel a Honvédelmi Bizottmány az elősorolt szükségeken, lehető alkalommal ideje korán kegyesen segíteni.

A fentebbi rovatokban említett, s a tisztelt Honvédelmi Bizottmány által, egy Század lovaság felállítására rendelt 75.000 forint, – az e tárgybani 1089 Számú 29-ik Januarius 1849. évi rendelet meghagyásánál fogva Kosztolányi Ezredes és hadtesti Parancsnok Úrnak rendelkezése alá készen tartatik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849: 2689, másolata OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 9.

Török Ignác levele az OHB-nak

E folyó évi Január hó 29-iki 1089 sz: a kelt leiratnál fogva alólírott Tábornokká s a Komáromi Vár Parancsnokává neveztetvén ki, hálás köszönete mellett biztosítja a Tisztelt Honvédelmi Bizottmányt, hogy ezen bizodalomnál fogva reá ruházott nehéz feladata pontos és hűséges teljesítéséhez mindent el fog követni, mit a védelmi ügy szentsége s önzéstelen igaz Hazafi szeretet tőle igényelhet.

Hasonló alázatos köszönetét nyújtja fel szinte Kosztolányi Mór ezredes, Janik János, és Gróf Eszterházi Pál alezredesek, Mack József alezredes, Duschek⁹⁵, Greskovits, és Horváth őrnagy urak is lekötelező hálájukat nyilvánítván előléptetéseik tárgyában.

Ami Thali százados urat illeti, tehetségeihez mért körülményeinknél állásához képest alkalmaztatni fog.

95 Duschek Ferdinánd nemzetőr, majd honvéd tiszt. Végző rangja őrnagy. 1848 december végétől a vár kapitulációjáig Komáromban szolgált. Duschek Ferenc 1848–49-es pénzügyminiszter testvére.

Végezetül felterjesztetik hogy a Hadsereg állásáról az eddig kivívott győzelmekről, valamint a Hadseregbe vonatkozó további intézkedésekről tett szóbeli nyilatkozatiból Thaly Százados Úrnak az itteni Garnison kellőleg értesült.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849:2691)

Komárom, 1849. február 10.

Török Ignác levele A 17. honvédzászlóalj parancsnokságának⁹⁶

Az ide mellékelt ./. s e folyó évi Január hó 25dikéről kelt Bizományi Lelettár kivonatjából kitűnik: hogy a 17dik Zászlóalj elegendő számú szobabútorral van ellátva, az Erősítéset pedig a minden oldalról történt követeléseknek eleget téve, éppen nincs azon helyzetben, hogy ez újabb kívánatnak fogantatosításához járuljon.

A naponkénti tisztogatáshoz szükséges seprők, a szobák számához mért mennyiségben, az Erősítéset Építőtárából nyugtatvány mellett kaphatók; ami pedig az ágy és ágyneműket illeti: azok az Élelmezési hivatal osztályába tartoznak, azért nyugtatvány mellett onnan átvehetőek lesznek.

Török Ignác
Tábornok

(Tatabányai Múzeum, leltári szám: 66.594.1)

Komárom, 1849. február 11.

Török Ignác levele Komárom vármegye közönségének

A tisztelt megye 9. szám alatt kelt, s a várkormány ezüstpénz szűkén segítő, a Sóházhoz kibocsájtott rendeletét tárgyazó meghagyására „hogy só csak ezüstpénzért vásároltathatik” levelét vévén – teljes tisztelettel a várkormány megkéri a megyét – hogy ha az ezüstpénz hiányán más az övénel könnyebb s célravezetőbb módot fog a tisztelt megye feltalálni – tudassa azt a várkormánnyal, hazafiúi kötelességének ismérrendi a célravezetőbb módokat elfogadni – addig azonban még a tisztelt megye ezt tehetné a már életbe léptetett rendeletet fenntartani kívánja.

Török Ignác
m. k. Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

⁹⁶ A levelet Török, mint erősítési igazgató intézte a zászlóaljparancsnoksághoz. Így ez híven tükrözi Török ketős beosztását, vagyis azt, hogy egyszerre volt várparancsnok és erősítési igazgató.

Komárom, 1849. február 11.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Folyó Évi Január Hó 29-[r]ül kelt 1201/e szám alatt kiadott rendelet folytán alólírt alázasan jelenti, miszerint a volt Várparancsnok Báró Majthényi István Úr házcisclédjével, és segédjeivel a Várból ugyan kiköltözött, mindazon által könyörög az ide csatolt levele szerént; hogy a T: Honvédelmi Bizottmány megengedni kegyeskedne, nehogy a kérő az ellenség kezeibe kerülne, Komárom Városában megmaradhatni, méglen véle a T: Honvédelmi Bizottmány másképpen rendelkezni szíves leend. – Ide csatolva küldetik a magáról adott Térítvény.

Az Álladalmi Pénztárból kiadott Pénzrőlí Számadását oklevelek nélkül általvettem. – Jelenem egyszersmint Báró Majthényinak hozzám küldött levele tartalmát, ú. m. „Csányi László⁹⁷ teljhatalmú Kormrmánybiztos Úr 4 bézárt és lakatolt nagyobb s kisebb Ládát gondviselésem alá Posonyból ide küldött, mi légyen bennük nem tudom, csupán egyről amely Tábornok Úr szobájában vagyon, tudom hogy Írományok vagynak. Ezen négy ládát további gondviselés végett Tábornok Úrnak úgy általadom amint általvettem t: i: minden írásbeli átvétel nélkül”, – mely Ládákat szinte minden Írás nélkül felbontatlanul gondviselésem alá általvettem.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1848:2693)

Komárom, 1849. február 13.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Az itten működő öszves orvosi személyzet ./.. alatt ide mellékelt kérelmüket⁹⁸ van szerencsém a Tisztelt Honvédelmi Bizottmány eleibe terjeszteni oly megjegyzéssel, hogy ezen méltányos folyampdást Tiszt Honvédelmi Bizottmány figyelmében ajánlom.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849:2694)

Komárom, 1849. február 13.

Kosztolányi Mór ezredes jelentése az OHB-nak

E folyó hóban 3 kirohanás rendeltetett következő eredménnyel.

1-én Járossy Ádám⁹⁹ 2-ik ezredbeli őrnagy vezérlete alatt Csallóközbe; – az ellenség

97 Csányi László (1790–1849), volt császári-királyi tiszt, majd ellenzéki politikus Zala vármegyében. 1848 áprilisától kormánybiztos a Dunántúlon, majd a feldunai hadsereg mellett, végül Erdélyben. 1849 májusától a Szemere-kormány közlekedés és közmunkaügyi minisztere. 1849. október 10-én Pesten kivégezték.

98 A hadi orvosok a tisztekhez hasonló felszerelést és hadipótlékot kértek, amit azonban az OHB nem hagyott jóvá.

99 Járossy Ádám (1812–1873), császári-királyi százados. 1848 ősztől magyar szolgálatba lépett, végső rangja alezredes. Zászlóalj-, majd dandárparancsnokként 1848 december végétől júniusig a komáromi várőrségben szolgált.

Szerdahely táján volt, de midőn seregünk Nyárasdhoz közeledék, odahagyva Csallóközt Malaczka vidékére takarodott; miszerént a kiküldetésnek csak az lőn eredménye, hogy a Nádszegi sóházból 700 ft p. behozatott.

6-án Horváth József 40-ik zászlóalj őrnagy vezérlete alatt Eperjesen az ellenségnek 1 századosa, 4 tisztje, 1 orvosa és 224 vitéze elfogatott, Nádszegről 1.000 mázsa só, és 400 pft behozatott; – kitüntette magát e mellett a főnt nevezett őrnagyon kívül Ramming¹⁰⁰ 2-ik ezredbeli százados, kinek osztálya a helységet rohammal bevette, Mihálovics¹⁰¹ főhadnagy a lovas üteg parancsnoka, Nagy Lajos¹⁰² huszár százados, és Valentini István¹⁰³ tizedes, kinek eszes és bátor viselete a merény sikerültét eszközölte.

8-án Gróf Eszterházy Pál alezredes vezérlete alatt Esztergomnál egy gőzhajó két ágyúgolyót kapott, de még is elszőkött, – egy röppentyűgép használhatanná tétetett; – 10-én Érsekújvár támadtatott meg, de sikertelenül, mert seregünk zavarba jött, dicséretet csak a nevezett alezredes, és Hunyady huszárjaink, rosszállást a 18-ik és 46-ik zászlóalj érdemli. Lovaty¹⁰⁴ százados, és Xantus¹⁰⁵ hadnagy néhány emberrel elfogatott.

Tegnap az ellenség Gyallát, és Szt Pétert már nagyobb erővel szállotta meg, a Párkány Esztergom útnak biztosítására; Csallóközbe szinte nevezetesebb erő öszvepontosul, Eperjésre új csapatot, Nádszegre őrállomást helyezé az ellenség. Jelen kirándulásaink célja, a szomszéd lakosságot az ellenség rablásai ellen védeni, s megbosszulni; – az utolsó horvát foglyoktól, kik Gúta lakosainak 12.000 fnyi kárt tevének 717 ft 45 kr p. p. elszedetett, s a nevezett mezővárosnak kiszolgáltatott.

A lovasság szaporítására küldött 75.000 pft megérkezett, az Attila című huszár csapatnak¹⁰⁶ alakítása már meg is kezdett; az itteni seregosztálynak kimutatása mellékletben felterjesztetik.

Kosztolányi Mór
Ezredes

látam

Török Ignác
Tábornok

-
- 100 August Ramming (1823–?), császári-királyi hadnagy. 1848 őszén alakulatával, a 2. Sándor-yalogezred III. zászlóaljával, csatlakozott a honvédsereghez, amely 1848 december végén Komáromba került. Végős rangja őrnagy.
- 101 Mihálovics József (1819–?), császári-királyi tüzér őrmester. 1848 nyarán csatlakozik a honvédséghez, végős rangja őrnagy. 1848 decemberétől a vár kapitulációjáig Komáromban szolgált.
- 102 Nagy Lajos (1809–1871), kilépett császári-királyi főhadnagy. 1848–49-ben huszártisztként szolgált, végős rangja őrnagy. Századával 1848 december végétől 1849 nyaráig a komáromi várőrségben volt beosztva.
- 103 Valentini István huszár altiszt a 13. Hunyadi-huszárezred Komáromban szolgáló századánál.
- 104 Lavaty János (1815–1874), százados a 46. honvédszászlóaljban.
- 105 Xantus János (1825–1894) hadnagy, 1848–49 telén a komáromi várőrség tisztje. Később a budapesti állatkert létrehozója.
- 106 A 18. Attila-huszárezred, amelynek két százada, vagyis egy osztály 1848 tavaszán Komáromban alakult meg Fekets János őrnagy vezetésével.
- 107 Zólyom megyében alakult zászlóalj, amely később a 64. számot kapta.
- 108 Ruttkay István (1803–1869) Zólyom megyei hivatalnok. 1848–49-ben a 64. (korábban 17.) honvédszászlóalj szervezője és parancsnoka. Mindvégig a komáromi várőrségben szolgált, végős rangja alezredes.
- 109 A zászlóalj másik három százada a felvidéki hadtest állományában volt.
- 110 Deáky Gellért (?–1860) nyugalmazott százados, 1848 őszétől a honvédségben szolgált. Végős rangja őrnagy. Decembertől a vár feladásáig Komáromban szolgált.
- 111 A zászlóalj másik két osztálya, vagyis a 8. és a 9. a Délvidéken, majd a III. hadtestben szolgált.
- 112 Dall'Aglio Vencel (1820–?) császári-királyi hadnagy, 1848 őszén alakulatával csatlakozik a honvédséghez. Végős rangja őrnagy. 1848 december végétől a vár feladásáig komáromban szolgált.
- 113 A 7. honvédszászlóalj másik 5 százada a lipótvári várőrséggel kapitulált 1849. február 2-án.
- 114 Bayer Antal (1813–?) honvéd tiszt a 7., majd a 15. honvédszászlóaljban.
- 115 Arleitner Jakab császári-királyi tüzér altiszt, majd honvéd tüzér tiszt Komáromban. Végős rangja százados.

Jegyzéke
a komáromi erősségek védelmére rendelt hadseregről

1. dandár: Querlonde Ferdinánd alezredes 17. honvédszászlóalj¹⁰⁷ 40. honvédszászlóalj 15. honvédszászlóalj 3 század¹⁰⁹ 34. gyalogezred 7. osztálya¹¹¹ 7. honvédszászlóalj 1 század¹¹³ Vártüzérség:	Ruttkay István¹⁰⁸ őrnagy Horváth József őrnagy Deáky Gellért¹¹⁰ százados Dall'Aglio Vince¹¹² százados Bayer Antal¹¹⁴ százados Arnleitner¹¹⁵ százados alatt
2. dandár: Járossy Ádám őrnagy 2. gyalogezred III zászlóalja 46. honvédszászlóalj Vártüzérség:	Brunszvik Antal¹¹⁶ őrnagy Straube Károly¹¹⁷ őrnagy Turcsányi¹¹⁸ százados
3. dandár: Gr. Eszterházy Pál alezredes 18. honvédszászlóalj 70. honvédszászlóalj¹¹⁹ 66. honvédszászlóalj¹²¹ 13. huszárezred 1 század Vártüzérség: 1. honvéd lovasüteg	Duscek Ferdinánd őrnagy Kun Géza¹²⁰ őrnagy Gr. Zichy Ottó őrnagy Nagy Lajos százados Krivátsi József¹²² százados Mihálovics főhadnagy
4. dandár: Janik János alezredes 37. honvédszászlóalj 57. honvédszászlóalj Attila huszár 1 osztály Tüzérség	Majthényi Kálmán¹²³ őrnagy Greskovits Sándor őrnagy Fekets János¹²⁴ őrnagy Chladek¹²⁵ hadnagy

Február 14.
(OL H 2 OHB 1849:2690)

Kosztolányi ezredes

- 116 Brunszvik Antal (1803–1858) császári–királyi főhadnagy a 2. Sándor-gyalogezredben. Alakulatával 1848 őszén csatlakozott a honvéd hadsereghez. Végső rangja alezredes. Mindvégig a komáromi várórségben szolgált zászlóalj-, majd dandárparancsnokként.
- 117 Straube Károly (1812–?) császári–királyi százados. 1848 őszétől honvéd tiszt, 1849 januárjától a komáromi várórségben szolgált zászlóalj, majd dandárparancsnokként. Végső rangja alezredes.
- 118 Turcsányi János császári–királyi tüzér altiszt, majd honvéd tüzér tiszt Komáromban. Végső rangja őrnagy.
- 119 Az 1. és 2. dunántúli önkéntes mozgó zászlóaljból alakult 1849. januárjában.
- 120 Kun Géza Aladár (1814–1878) nemzetőr, majd honvéd tiszt a komáromi várórségben. Végső rangja alezredes.
- 121 A Szász-féle és a 2. pesti önkéntes zászlóaljból alakult 1849 januárjában, később a 71. sorszámot kapja.
- 122 Krivácsy József (1821–1903) tüzér hadfi, majd nemesi testőr. 1848 nyaratól honvéd tiszt, októbertől a komáromi tüzérség egyik szervezője, majd 1849 áprilistól parancsnoka. Végső rangja alezredes.
- 123 Majthényi Kálmán (1820–1884) császári–királyi főhadnagy. 1848 nyaratól honvéd tiszt. 1848 októbertől 1849 májusig a 37. honvédszászlóalj parancsnoka a komáromi várórségben. Végső rangja ezredes.
- 124 Fekets János (1807–1890) huszár főhadnagy. 1848 októbertől alakulatával csatlakozott a honvéd hadsereghez. Sebesülése miatt 1848 decemberében visszamaradt Komáromban. Felépülése után az itt alakuló 18. huszárezredí osztály szervezője és parancsnoka. Végső rangja alezredes.
- 125 Johann Chladek tüzér főhadnagy Komáromban. A Csillagerőd tüzérparancsnokaként 1849. április 16-án halálos sebesülést kap.

Komárom, 1849. február 14.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Folyó évi Januárus 12-kén kelt 276/e Sz. alatt ide utasított rendelet folytán, van szerencsém alázatosan jelenteni, miszerint Balázs János pesti szabómesternek tulajdon személyére egy szőlő sincs a monostori szőlők becsültetési Jegyzőkönyvében beírva, – hanem ezen néven – Balázs Ferencné utódi, van egy szőlő bejegyezve, mely 699 f 16 x ezüstpénzben becsültetett, és erődítési szempontból el is foglaltatott¹²⁶.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849:2692)

Komárom, 1849. február 17.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

F: Évi Februárus 17-éről kelt 13 sz: a: tisztelt kérdésére körülményes feleletet Komárom Megye hatósága inkább adhat, mint ezen Várkormány, mivel a Monostori hegyen múlt ősszel új sáncok által elfoglalt szőlők azon tisztelt hatóság által mérettek, és véleményem szerint becsültettek meg.

A nevezett sáncok a Magyar Honvédelmi Bizottmány által rendeltetvén, az alólírott igazgatása alatt készitettek el, mely munka közben volt Kormánybiztos Halassy Úr elnöksége alatt tétetett a szőlők kimérése és becsültetése. Különben valjon ezen becsültetés véghez vitetett e vagy nem, azt nem tudom; dehogyz ezeknek mostani kifizetése nem látszik üdő és célerányosnak, azt véleményem annyira határozza, hogy mindezen dolog csendesebb üdőben, talán a jövő tavaszon lehetne inkább végképpen befel[e]zendő, miután az ország Kormányától a szükséges Pénzek ezekre ide nem utalványoztattak.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 17.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó évi febr 15-ről kelt s a várparancsnoksághoz intézett, úgy szinte azon hó 16-ról Kosztolányi ezredes úrnak szóló levelei s mintegy parancsai tanúsítása szerint úgy látszik, hogy Ön a várkormányal közlött felsőbbi nyílt rendelet erejét tágasb értelemben, magára a várra is kiterjeszteni szándékozik. – Bizonyos benne a várparancsnokság, hogy Ön mint Komárom megyei teljhatalmú Kormánybiztos legüdvösb, s a várra nézve is politikai tekintetben igen hasznos intézkedéseket teend, mivel a várt illető szükséges ismeretekbe beavatva lévén, azokat jelen hatáskörében még tökéletesben megszerzendi; – azonban másképp áll ez

126 1848 novemberében.

164

a várral katonai tekintetben, mert hogy e részben célszerű s könnyen kivihető parancsok kibocsátathassanak, arra az előleges napi jelentések s utasítások, úgy a fennforgó körülmények egybevetése nélkülözhetlen. – Ez csak többoldalú tapasztalás s e szakbani folytonos foglalkozás által elérhető; – minélfogva a Kormánybiztos Úrnak fennemlített kétféle rendelvénye a hadi tekintetben részint kivihetetlen, részint működéseinkben fennakadást és zavart okozhatna. – A folyó hó 15-ről kelt rendelete¹²⁷ kivihetetlen azért, mert a nemzetőrségnek a várba egy két napra való berendelése, s ismétli kitakarodása nem történhetik anélkül, hogy a laktanyák a legnagyobb rendtelenségbe ne jöjjenek, s a seregek egyenetlenségbe és sűrűlódásokba hozassanak. – A Kosztolányi ezredes úrnak szóló parancs¹²⁸ pedig a Várkormány mellőzése miatt hátráltató s zavart okozó még azon esetben is, hogy ha annak pontjaiban oly kívánságok nem foglaltatnának, melyek a hadi törvényekkel, s általában az eljárás nemével s módjával nem ellenkezének. – A Honvédelmi Bizottmány csak a várőrség elszállásolása, felruházása, felfegyverzése s mindennemű ellátásának elősegítése tekintetéből ruházta Kormánybiztos Úrra a várbari rendelkezést, ami csak a Várkormányi barátságos egyetértés útján eredményezheti a remélt hasznos és üdvös sikert; ellenben a kellő modorral összeférhetlen parancsok, vonakodások, s a katonai rendszabályok mellőzése egyedül zavar s fájdalmas egyenetlenségre sőt minden oldalról károkat szolgálnak okot.

Egyébiránt a várparancsnokság Kormánybiztos Úrnak minden méltányos kívánatait egész készséggel teljesíteni igyekezend, s a kitűzött közcél elérhetéséhez teljes egyetértéssel járuland.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 18.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tisztelt Kormánybiztos Úr által folyó Február 16-án Kosztolányi ezredes úrnak, és 35-dik Szám alatt f. évi Február 17-dikén ide utasított intézet következtében ime előterjesztetik Kosztolányi Ezredes úrtól 402 Szám alatt 17-ik Február 1849 ide terjesztett és ide mellékelt Jelentés, melyből méltóztassék értesíteni, hogy Kormánybiztos úrnak minden kívánságai pontosan véghez vitetnek, csak a 4-dik cikkben kimondott merészség¹²⁹ iránt azt véli ezen Várkormány, hogy mivel a honvédelmi bizottmány parancsai szerint történhetnek oly esetek, melyekben a katonaság által polgári egyének is befogathatnak ezek tüstént a megyei hatóságnál adassanak által, és oly esetben melyben a gyanú, igazságtalan sőt törvénytelen okból eredett, és az elfogás nem az illendő rendben ment véghez, a vádoló valamint az elfogást parancsoló is feleletre és büntetésre vonandó.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

127 A várőrség kitérései esetén Puky célszerűnek tartotta nemzetőröknek a várba való rendelését az őrszolgálat ellátására.

128 Puky Miklós kormánybiztos 1849. február 16-án a következőkre szólította fel Kosztolányi ezredest: a., a megrendezendő két követválasztást biztosítsa katonailag; b., sürgesse meg a ruhabizottmánynál a ruhák készítését; c., Nagy Váthy levéltárnok szobájában található katonai számlákat szállítsák át katonai raktárakba; d., a katonaság polgári személyeket polgári hatóság közbejötté nélkül ne tartóztasson le.

129 Lásd az előző jegyzet.

Komárom, 1849. február 18.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó hó 17-én kelt 36 Sz. alatt Kormánybiztos úr leírata folytán az újonand alakított Atilla-huszárokhoz Hegedűs József százados úr kinevezését, a haditanács belátása szerint minél előbb fogan[at]osítja.¹³⁰

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 19.

Török Ignác jelentése az OHB-nak

Puky Miklós képviselő úr f. hó 4-én tartott Haditanácsunkban megjelenvén, előmutatta Kormányelnök Úr m. Január hó 29-én kelt, különben velünk egyéb úton nem közlött rendeletét; melynél fogva felruházott teljes hatalommal Komárom megyének és különösen a komáromi várnak biztosítására, úgy a közigazgatásnak rendes kerékvágásbani tartására mindazt, amit szükségesnek és tanácsosnak látand, intézni, rendelni és parancsolni.

Mintogy föntisztelt képviselő úr az iménti rendeletben a komáromi főispán és a kiküldve volt de odább állott Halasy Ede kormánybiztos helyébe mondatik rendeltnek lenni: mi őtöle mint a mélyen tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmányak az eltávozottakéval hasonló egyik organumától hadi rendeleteinek reá bízandó teljesítését ez által működésünk elősegítését reméllettük, s őt annál fogva teljes bizodalommal fogadók.

Azonban említett képviselő úr itt tartózkodása első napjaiban oly rendeleteket bocsátott ki, mik katonai szempontból tekintve zavart okoznak, célszerűtlenek, sőt veszedelmesek; így például Új-Szőnybe, amely helység ellenséges járásoknak vagyon kitéve, marhákat rendelt szállítatni, /: ami azonban a Várparancsnokság tanácslására, abban maradt /: továbbá polgári egyéneknek a hadi hatóság által de polgári előjáróság tudta nélküli befogatását az Országos Honvédelmi Bizottmány f. évi január 14-ei rendeletének ellenére tilalmazá. stb; végre a tegnapi hadi Tanácsülésben az ide csatolt f. hó 18-áról szóló nyilatkozatával a már fennálló rendet nem csak nem szilárdította, de sőt elégedetlenség magvát hintette el. Teljhatalmát különösen oda magyarázá, mintha a hadseregbe nézve is intézkedhetnék, – parancsnokokat elmozdithatna, s újakat nevezhetne, mert élőszóval értésünkre adá, hogy hatalmánál fogva a Haditanács valamennyi tagjaira nézve a legszigorúbb intézkedéseket teendi, fölszólítván minket, hogy mindazok, kik rendeleteinek engedelmeskedni nem fognak, azonnal mondjanak le; s midőn köztiszteletben álló, a szolgálat előmozdításánál legnagyobb lelkesedéssel működő, és itt a mostani körülállásokban nélkülözhetlen Kosztolányi Mór ezredes úr kijelentette, hogy ő csak az Országos Honvédelmi Bizottmány által kinevezett Várparancsnokság útján vett parancsnak engedelmeskedhetik, ugyanazon képviselő úr kinyilatkoztatta, hogy őt fölfüggeszti hivatalától.

130 Hegedűs József (1820-?) kilépett huszár főhadnagy. 1849. január 29-én Thaly Zsigmonddal érkezett Komáromból Debrecenbe, ahol még aznap kinevezték az alakuló új huszárosztály századosává. Kosztolányi azonban nem értesülve a kinevezésről, február 16-án nem volt hajlandó azt elismerni. Puky közbenjárására végül az egyik század parancsnoka lett.

E Haditanács, mellőzve a számos részletek felemlítését, mellékletben felterjeszti a főtisztelt képviselő és a komáromi Vár- és seregpáncsnokság közti hivatalos levelezéseket, jelelve egyszersmind, hogy főtisztelt kormánybiztos úr a hadsereggeli rendelkezhetést igénybe vévé, megbízást előmutatni vonakodván a felelősséget minden tetteiért magára vállalja; – nehogy egyrészt, ha netán célszerűtlen rendeleteit nem teljesítenők, engedetlenséggel vádoltassunk, – másrészt pedig, ha ugyanezen rendeleteket teljesítenők, később maga a Kormány vagy Nemzetgyűlés által feleletre vonattassunk; azon hódolatteljes kérelemmel járunk a mélyen tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmánynak elébe, miszerint minden néven nehezendő, a hadi működések egységének paralizálására vezető hatóságtestületeket s személyeket egyenesen a Várparancsnokság alá rendelni, és főtisztelt Kosztolányi Mór ezredes úrnak előbbi állásabani megmaradásáról hathatósan intézkedni méltóztassék.

Kelt Komárom Várának 1849-ik évi Február hó 19-én tartott hadi Tanácsüléséből.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 2 OHB 1849:2687)

Komárom, 1849. február 20.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Mint a Város kényelme, mint hadi működés tekintetből egy hídnak bekötése a Vár és dunántúli erősség közt igen kívánatos. Az eddig fennállott városi hajóhid a jég által annyira megcsontkíttatott, hogy annak helyreállítása csak nagy munka és pénzerővel eszközölhető. A Várerődítés ezt nem győzné, de fedezheti a Város Közönsége, ha a fennmaradt hidrészeket, és a meglévő dereglyéket, hajókat, tutajokat öszveszedetvén, a Várerődítés hozzájárulással egy pótló hidat alakít.

Ha Kormánybiztos Úr, a Város és Megye Közönségét ennek kivitelére bírhatja, a Város és Megye lakosai sok kényelmet, a Várnak védállapota nagy könnyebbitést nyerend, s ez utóbbi tekintetből a Várerődítés némi pénzsegedelmet is nyújthat.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 20.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

F: Hó 18-án kelt hátiratilag visszaküldött levelére van szerencsém válaszolni, hogy Beöthy Gáspár haszonbérlo majorsága a hadjárat fordultával meglepetett, és az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletéből kárpótlást igényelhet, de minekutána még ekkoráig a hadjárat által megkárosultaknak részére semmi lépések nem tétethettek, ennek minél előbbi megnyugtatasáért, vagy előrebocsájtott előlegezéséért az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz tisztelt Kormánybiztos Úr járulhatna.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 22.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Február 22-éről 1849. 71-ik szám alatt ideküldött tisztelt nyilatkozatára azt jelenti ezen Várkormány, hogy most ugyan még meg nem határozathatják azon pénzbeli segedelem mellyel a Katonai hatóság a Vár és a dunántúli főerősség között felállítandó pótló híd elkészítésére a Város hatóságának szolgálhat. Rövid üdő múlva mindazonáltal meghatározható lesz ezen pénzsegedelem, s addig is jó lenne kiszámítani ezen költséget, és ezt egészben, valamint azon részét ide tudósítani mely innémd lenne pótlendő.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 23.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tisztelt hivatalos felhívására Február 23-dik 1849 75-dik szám alatt, az válaszoltatik:

1-ször hogy a híd a Vár és a dunántúli várerősség között már az erősített hídfő tekintetéből is kívánatos, azért hogy a túl lévő erősségnek a várral való összekötése és ott kellendő segítségnek átküldetése eszközöltethessenek. Mivel az álló hídon könnyebb és sokkal sebésebb az átmenetel, mint dereglyékkal vagy kompokkal az átevezés, azért a hidat multhatlanul felállítandónak vélem.

2-szor Ha az erő mely ezen hídnak felállítására szükséges mindjárt elegendőkép ki nem állíthatna; kompoknak és dereglyéknek szaporításával pótolatni kívánnám, mert azon pénz-erőt, mely most más szükségeknek pótolására elmellőzhetetlen, a mostani körülményekben ezen híd felállítására fordítani nem lehet.

3-szor Ha anyagok és pénzbeli erők ezen híd felállítását megengedik, úgy ennek öszvetetése és a híd felállítása azonnal elkezdendő lenne.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 25.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Komárom városánál a vár és dunántúli várerősség között felállítandó hídnak építésére, tisztelt Kormánybiztas Úrnak Február 24-én 849 82 Szám alatt ideintézett tudósítására és kívánóságára azt van szerencsém jelenteni, hogy az itt lévő Várerősítésnél felállított Paulensteiner¹³¹

131 Paulensteiner, a Komáromi Erődítési Igazgatóság állományába tartozó ácsmester.

nevű ácsmester ezen híd építéséhez annyi ácsokat szerezni felhivatott, mennyi a tervnek jó véghezviteléhez szükséges. Ezen ácsmester egyszersmind a városi Polgármester Úrhoz¹³² utasítatik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 25.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Kormánybiztos úr felkéretik hogy miután a Vágon keresztül az Apália szigetbe¹³³ minden esetre egy talphíd fölállítása szükségeltetik méltóztassék kieszközölni hogy a nevezett tájon a vihar által a partra kivetett magányosok talpjai nyugtatvány és utólagos megtérítés mellett hídépítésre igénybe vitethessenek.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 25.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Kormánybiztos úr felkéretik, miszerint az itteni lakosokat tanúsított hazafiúi lelkesülésöknél fogva felhívni méltóztatnék avégett hogy, a Nádorvonal megetti Vágoldalon a védelemre még szükséges sáncok helyreállítására segédkezeket nyújtsanak.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 25.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Kormánybiztos úr tisztelettel értesítetik hogy miután a vágdunai és az ottani hídfői vonal az ellenség által fogva tartatik, ezen vonalon akár vizen keresztül akár szárazon az Udvardi járásba senki se bocsájtathatik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

132 Amtmann Jenő

133 Apály-sziget

Komárom, 1849. február 26.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Felkéretik ezennel Kormánybiztos Úr azonra intézkedni, hogy a Vágvonallal ellenében, a Nádorsáncok megett fekvő Zichi tanyáját¹³⁴ s ennek közelébe lévő minden épületekkel, utólagosan keresendő kárpótlás mellett /tekintetbe vétetvén mindenestre mindenkinek épületeitől szóló térítvénye/ leromboltathassék miután ezen tárgyak a sáncolás előtt lőtávban vannak és a védelmet akadályoztatják, hasonló okból az ott lévő fákat is le kell vágatni. Minden a fent említett munkálatokhoz katonák fognak használtatni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 26.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Mint az ide mellékelt a Magyar Honvédelmi Bizottmánynak tett jelentésből Febr 9-én 1849 312 Sz alatt, méltóztatik érteni, a Várparancsnokságánál a katona tartására és más szükségeknek pótolására, csak Martius 16-ig leendő elegendő pénz és azalatt mint előlegesen számoltatott 317.762 forintok kelendének.

Mivel mind eddig a Honvédelmi Bizottmánytól ezen kétszer elküldött kérésre, felelet és következés nem érkezett, hivatalosan felkéretik tisztelt Kormánybiztos úr, intézkedéseket tenni, hogy a katonaság és a Vár a nevezett idő előtt a szükséges pénzzel el legyen látva.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 27.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Ide mellékelt eredetivel megegyező parancsából a magyar Honvédelmi Bizottmánynak Január 29-éről 1849 1201/e Szám alatt érthetendő, hogy minekutána Br. Majthényi István Úr, volt Várparancsnok, hivataláról és katonai tisztségéről lemondott, ezen lemondás a Honvédelmi Bizottmány által elfogattatott és segédjeivel innét kiutasított, de Br. Majthényi István nem akart engedelmeskedni, sőt itt zűrzavart is szándékozott okozni¹³⁵; így kényszerített a Várparancsnokság Ötet Keszekfalvára kiküldeni, és úgy véli, ennekutána az ötöt illető intézeteket a polgári hatóságokra bízni; –

134 Gr. Zichy Miklós Nádor-vonallal szomszédságában lévő majorsági épülete.

135 Br. Majthényi István 1849. február 25-én rangjáról és beosztásáról való lemondása ellenére teljes tábornoki díszgyenruhában jelent meg a 37. honvédzászlóalj zászlószentelési ünnepén. Török Ignác ezért kérdőre vonta, s másnap kiutasították a városból a tábornoki rangját önkényesen visszavevő Majthényit.

Ezen okbul kéretik tisztelt Kormánybiztos Úr, figyelmét ezen Báró Úrra fordítani, és hogyha a vár kárára itt vagy más helyett megjelenne, őtet a rend és törvények megtartására szorítani.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 27.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Szükség lévén a vár és városnak tartására még lehető nagy mennyiségű szarvasmarha, széna és szalma, felkéretik íme hivatalosan tisztelt Kormánybiztos Úr, intézeteket tenni, hogy a Csallóközből azon helységekből melyek vagy még nincsenek az ellenség által megszállva, vagy újabban ugyan attól elhagyattak, ide Komáromba az álladalom számára szarvasmarhák, széna és szalma, mennyi lehet, sürgetősen behoztassék, mely annál könnyebben történhet, hogy éppen most Csallóközben számos népünk tartják az elő-
őrséget.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. február 27.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Ide mellékelve általküldetik tisztelt Kormánybiztos Úrnak, – Gróf Zichi János uradalmi ügyvédje Asztalos István Úrnak panasza, úgy szinte a panaszolt Kozma főhadnagy Úr nyilatkozata, és az itteni főélelmezési hivatal elintézése; azon megjegyzéssel hogy a dolog már kiegyenlítettnek látszik.¹³⁶

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

¹³⁶ Gr. Zichy János Harcsási-pusztán lévő majorságából az ott lévő juhokat és szarvasmarhákat Kozma János élelmezési főhadnagy közbenjárására az újszónyi majorságba kívánták behajtani, de oda végül is nem mehettek. Kozma időközben február 15-én behordatta a Harcsási-pusztán található széna és szalma készleteket is. Miután az állatokat nem lehetett elhelyezni az újszónyi majorságba, Asztalos János visszaigényelte a beszállított terményeket, s kifogásolta, hogy attól eltérő minőségűt kapott vissza. Kozma és az élelmezési hivatal, miután már felhasználták a beszállított terményeket, arra tettek ígéretet, hogy azonos mennyiségűt szállítanak vissza.

Komárom, 1849. február 27.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tisztelt Kormánybiztos Úr kéretik hogy a polgári egyének Útileveleit megvizsgálva látomásolni¹³⁷ szíveskedne, mivel már többször előljött hogy a bemutatott Útilevelek láttatás nélkül voltak.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 28.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Mínthogy a mostani Környölmények között szükséges, hogy a Várba különös engedelem nélkül semmi polgári egyén be ne eresztessen, úgy célirányosnak látszatik, hogy a polgári utasoknak útileve[le]k, és kimenetelt engedő írományai itt a Várban ne készíttessenek, így tehát kéretik t: Kormánybiztos Úr; felügyelése alá vállalni, hogy a vegyített vizsgáló commissio a megyeházánál Martius 4-étül kezdve, az Útileveleket vizsgálja, és kimenő céduláknak osztására is rendeltessen. Hogy külömben a katonaság részéről ott elég személyek legyenek, minden munkáknak véghezvitelére, odarendeltettnek a már ott működő hadbíró mellé még Hamvasi Emír, és Főhadnagy Tretszetzkj¹³⁸ Urak.

A katonasághoz tartozandó polgári egyéneknek a Várban folytatamdik az Útilevél ki és bejáró céduláknak elkészítése Meszlényi Ezredes Úr által, mely okból idecsatoltatik /. Kormánybiztos Úrnak minden tisztelettel kiállított szabad járási biztosítása.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 28.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Mai napon 108-ik Szám alatt kelt becses levelére válasz[ol]ólag bátorkodom tisztelt Kormánybiztos urat figyelmeztetni, hogy miután hiteles hírek szerint számosabb ellenség Csalóközbe előnyomúl, a kérdéses fokok elvágásával ezen oldalról a Vár legcélszerűbben biztosítható, és az ottani őrsereg másfelé alkalmazható; de külömben is az érdeklött birtokosoknak kármentesítése, az ország által biztosított, s ez oly tetemes nem lehet, mert nagyobbára csak mocsáros rétek boríttatnak el vízzel.

137 Láttaozni, engedélyezni.

138 Hamvasi Emír és Tretszetzkj főhadnagy a komáromi várőrségben szolgáló tiszték

S így habár a kibocsátott rendeletnek végrehajtása igen kívánatos, – távolban sem akarom Kormánybiztos Úrnak óhajtásait ellenezni, de véleményem szerint, ha valóban ezen részből annyi ellenség közeleg, a felelősségtől tartani lehetne.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 28.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Itt helyben mindennap jelenik meg egy lap „Komáromi Értesítő” cím alatt, – de nincs tudva felelős szerkesztője, sem valjon a törvényes kezességnek eleget tett e? – Ennél fogva felkérem tisztelt kormánybiztos urat, méltóztatnék eziránt kellő tudomást szerezni, és az eredményt velem tudatni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. február 28.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Február 28-án 119 Sz: alatt ideutasított tisztelt felszólítására Kormánybiztos Úrnak tudára adatik, hogy kényszerítvén a hadikészületek által, némely komáromi lakosoktól a Nádorvonal, és Vág melletti földjeiket elfoglalni, ezek részszerént a Megye és a volt Kormánybiztos Urak által kimérettek, és megbecsültettek, részszerént ezután is kimérhetők, és megbecsülthetők, miután a mostani nyughatatlanságok megszűnnek, és azután nekik, az álló törvény szerént, az állodalom által káraik kipótolandók.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 2.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

F: Hó 1-ről 129-ik sz: alatt küldött hivatalos tudósítása folytán t: kormánybiztos Úrnak, a Vágvonal általellenében fekvő Zichy Miklós féle tanya leszedése végett van szerencsém jelenteni, – hogy a leszedendő tanya épületi épületi anyagai a Megye vagy a városi lakosok által még használhatók lehetnek, ennek következtében felkéretik t: Kormánybiztos Úr ezen

épületeket árverés útján minél előbb eladatni méltóztatna¹³⁹, az elbontásra megkívántató segedelem a hadsereg részéről ki fog szolgáltatni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 2.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó évi Február 28-án 118-ik Sz. alatt ideutasított panaszok következtében a Vársereg parancsnokságának azon rendelet adatott, hogy Csallóközben minden jószág mely t. Kormánybiztos Puky Miklós úr által iderendeltetett, tüstént tulajdonosaiknak visszaküldessen, és hogy azon egyén, ki rendelés nélkül az ide jelentett erőszakot elkövette: feleletre vétesen, s megbüntettessen.

Innét minden a Vár szükségeire eszközlő élelem és más jószág csak a tisztelt Kormánybiztos Úr intézkedésére kéterhetik és kéretendő, így tehát méltóztasson helyben és a megyében kihirdettetni, hogy Kormánybiztos Úr parancsa nélkül minden katonai foglalás innét el van tiltva, és ha különös esetben sürgősen valami élelem jó szándék után a megye lakosai által ide beszoigáltattatna, az Kormánybiztos Úr tudósítása után, itt készpénzben kifizetendő.

Hasonlóképpen van a katonaság mindennapi élelemmel innét, itt, valamint a körüllevő falukon pénzzel, kenyérral, hússal, és sok más élelmekkel napról napra ellátva; így tehát semmiféle lakos nem köteles a várkatonaságnak élelmet adni, és hogy ha a környül lévő falukra a katonák számára a napról napra szükséges élelmiszerek kivitelére szekerek lennének szükségesek, ezek is vagy tüstént készpénzzel, vagy nyugtatvány után kifizetendők.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 4.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Megkéretik t: Kormánybiztos Úr a Városi Hatóságnál a Város biztosítására úgy intézkedni, ha netalan a Vágdunai hídfő, vagy a Vágvonal megtámadttnék, minden a Városban rendelkezések alatt lévő hámos lovakat azonnal a Rozália térre kiállítatnának, hogy a Katonai Hatóság intézkedésére az ágyúkat a megkívántató helyekre gyorsan ki, és onnét ismét bevontathassák.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

139 Az árverés során 575 pengő forint 33 krajcár bevételre tettek szert.

Komárom, 1849. március 5.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Minekutána a Vár minden oldalról körülvéve van, és az ellenség közel több helyeken táboroz, kéretik t: Kormánybiztos Úr közhírré tételni, hogy a Vár ostromállapot alatt lenni nyilvánítatik, mire nézve minden a Polgári Hatóság alá tartozó passus nélküli egyének, vagy olyanok kik napi étellel magokat ellátni nem képesek, 48 óra lefolyta alatt a Városból kiutasíttassanak, mert folyó hó 7-én reggel, valamint a Nádorvonal Kapu, úgyszint a Vágdunai hídfői sorompó bezáratik, és senki sem bé, sem ki többé különös engedelem nélkül nem bocsájtatik. – Hasnlóul a vízen való közlekedés is eltiltatik, és mindazok akik ezen rendeletet áthágják haditörvényszék eleibe állítatnak. Azon naptól melyen a Vár ostromállapot alatt lenni nyilvánítatik, a törvények értelme szerént minden Polgári Hatóságok a Várkormány alá vannak téve.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 5.

Török Ignác levele Szathmáry Dániel¹⁴⁰ Komárom vármegyei alispánhoz

Februárius 28-án 1849 írt tisztelt levelére, hozzá csatolt 3 darab irományoknak visszatérítése mellett azt adom íme tudtára Alispán Úrnak, hogy midőn a Monostori Sáncok építettek, Lőrinc Kerblerrel¹⁴¹ szóbeli megegyezés tételtek, hogy néki minden használható kis karóért mellyet a következő sáncokhoz hordatand nyolc váltó xrok fizetődnek, ú: m: az I-ő, II-ik, III IV és VIII-ik Redoutokhoz ő oda használhatókat, de haszontalanokat is szállított, mely utóbbiak mint ez ily műveknél történik, nem tételhetek a munkába; sőt néki vissza is utasítottak. Mindazonáltal Kerbler soha se akarta magát azon renchez alkalmaztatni, melly más contrahensek által szigorúan megtartatott, és így végtére panasz nélkül egészen megelégitettek. Kerbler némely szemét karócskákat a sáncokhoz hordatott, és meg látszott elégedve lenni, ha csak a használhatók tételtek a munkába.

Végtére a várerősítés igazgatására parancsára a várerősítési igazgatásnál szolgálatban helyezettett mérnök Főhadnagy Úr¹⁴², egész igazságszeretettel, és minden szorgalommal felmérte azon tért, melyre a nevezett Redoutok körül karócskák verettek, és még a beverésre készen állottak, mely az ide melléklett számadás másolatából I. szám alatt látszatik. Erre II szám alatti másolatos nyugtatvány szerént Kerblernek 2-ik December 1848 5333 ft. 20 xr pp. III számú nyugtatványra pedig 9-ik Decemberben 1848 8266 ft. 40 xr pp.

Öszvesen 13.600 ft. ezüst

140 Szathmáry Dániel, Komárom vármegyei másodalispán. A főispán és az elsőalispán hivatalából való távozása után a vármegyei adminisztráció vezetője 1848 decemberétől 1849 tavaszáig.

141 Kerbler Lőrinc, komáromi kereskedő. Hadiszállító 1848 őszén az újszónyi és a monostori sáncok építésénél.

142 Baranyai József

a Várerősítési pénztárból kifizettettek, és miután
az I szám alatt levő számadás 13.835 ft. 53 3/5 xr
mutat ki, úgy a már felvett summát 13.600 ft. --
lehúzáván maradnak még 235 ft. 53 365 xr
a Várerősítési pénztárból kifizetendő, melyeket ha tetszik Kerbler Lőrinc nyugtatóványa
után felveheti, különben ezen utóbbi pénz a Fortificationál számadásba nem is tétetik.

Minden más követelése Kerbler Lőrincnek nem lehetnek tekintetben vehetők, mivel ő
rendetlenségeket akart véghezvinni, és bizonyítványait nem úgy mutattja ki, mint ezeket a
Fortificationál rendelt szolgálat intézetei kívánják.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. március 5.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Martius 3-án 1849 – 143 Szám alatt írt tisztelt Kormánybiztos Úr tudósítására azt vagyok
szerencsés nyilvánítani, hogy ide mellékelt az élelmi biztosság f. é Martius 4-éről 386-
ik Számú jelentése szerint kívánatos lenne még jó szénát az állodalom számára 3 váltó fo-
rintokon mázsáját ide beszállítani.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. március 6.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Miután a Komárom megyei Guerillas¹⁴³ csapat számára Majthényi Kálmán Őrnagy Úr ál-
tal álladalmi fegyverek kiszolgáltattak; – és most értésemre esett, hogy a csapat feloszlott;
– nehogy ezen álladalmi fegyverek hasztalanul heverjenek de a vár védelmére fordíttassan-
nak; – ezennel hivatalosan szőlítatik fela tisztelt Kormánybiztos Úr miszerint a kérdéses ál-
ladalmi fegyverek a hadtesti fegyver-főfelügyelő Schindler¹⁴⁴ főhadnagy úrnak a belvárban
mielőbb leendő visszaadás iránt intézkedni méltóztatnék.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

143 A Komárom megyei gerillák hírszerző tevékenységgel foglalkoztak az ostrom idején, parancsnokuk Baráth József volt. Az ostromgyűrű szorosabbá válásával korábbi tevékenységük megnehezült és feloszlottak.

144 Schindler János: fegyverzeti felügyelő a komáromi várőrségnél. Végző rangja őrnagy.

Komárom, 1849. március 7.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

F. évi Február 25-én tiszt Kormánybiztos úrhoz intézett azon kérés, hogy a Városi hatóságtól a Vágvonalon a Nádorvonal háta mellett felhányandó sáncok bevezésére kívánt segítség kiszolgáltatóknak, figyelembe venni szíveskedne.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 9.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

E hó 8-áról 166. sz. a. kelt megkeresése folytán Lázár őrnagy¹⁴⁵ úr ügyébe keletkezett elővizsgálati iratok kimerítő jelentés kíséretében ide fektetve ezennel áttétetnek.

Egyúttal Kormánybiztos úr figyelme az iránt is felkéretik, hogy miután a Honvédelmi Bizottmány ezen újabb rendelete által a m. év November 25-én 8410/895 sz. a. kelt ministeri intézkedés szenved változást, ennek folytán pedig századostól lefelé a főtisztek ellen lefolyt bírói vizsgálati iratok az ítélet meghirdetése előtt a feltörvényszéknek felterjesztetni parancsoltatnak: méltóztassék az iránt értesíteni, vajon a századostól lefelé keletkezett és keletkezendő vizsgálati ügyekben az ítélet megerősítés szinte Kormánybiztos úr köréhez tartozandó e? mely esetben Davida Miklós 40 honv. z. hadnagy ügyében hozott haditörvényszéki ítélet az iratokkal egyetemben annyival inkább átteendő lenne, minthogy az akadályozott közlekedés miatt ezen ügy felsőbb ellátást igényel.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 9.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Hozzám intézett 138 sz. a. folyó hó 2-án kelt sorai értelmében tudósítom, hogy a m. h. következő sereg csapatok voltak a szomszéd helységekre kirendelve:

145 Lázár Miklós (1791-?) nemzetőr őrnagy. Tértsitzként szolgált Komáromban. 1849 februárjában árulás vádjával letartóztatták. Azzal vádolták, hogy a Nádor-vonalon keresztül be akarta engedni a császári csapatokat.

46-ik zászlóalj	3 ágyúval	} 2-től – 9-ig	Hetény, Gyalla, Bagota, Bátorkeszi,
18	" 1 huszár szakasszal	} Bájos és Naszvad	helységeken
15	" és a 2. szerezred 2 százada	}	
	1 lovas üteggel és	} 4 – 6	Gután és Nádszegen
	1/2 lovas szakasszal	}	
57	" }	1 1/2 üteggel és	14 – 20}
17	" }	fél huszár szá-	20 – 23} Hetényben
37	" 3 század	} zaddal	23 – 24}
66	" }		18 – 20} Olcsán, Izsán
2. honv. ezredbeli 3dik zászlóaljának	3 százada	}	Keszekfalván
	3 ágyúval és egy huszár	} 11 – 18	} Ékelen
	szakasszal	}	és Keszin

Az itten levő számadások szerint a Várkormány által rendelt fizetések és éledelemek úgy, mint minden katonaságnak innét szolgáltatott ki; igaz joggal tehát a kintlévő lakosoktól semmi más nem kívánthatott, mint szekerek – vagy nyugta, vagy készfizetés mellett, hogy az élelmezési szerek a katonaságnak kivitéssék.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 13.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tisztelt 100 sz. alatt f. é. 12-ik Martziuson tett kérdésére az nyilatkoztatik Kormánybiztos úrnak, hogy a nagy Duna karán, a várvédelme tekintetéből malmok nem állhatnak, így tehát más hely ezeknek nem engedtetetik, mint a Kis Duna karja, mely az úgynevezett Győri sziget és a város közt folyik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. március 13.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

182 Szám alatt f.e. Martius 11-én hozzám jött tisztelt kérdés feleletére tanácskozámmal Dreschler¹⁴⁶ hadibiztos úrral, ki az ide csatolt véleményeit úgy adá, hogy a tábori gyógytári hivatalosoknak fizetése mostani környüállásokban tekintet és jobbítást érdemel. Mivel különben ezeknek fizetések a Hadügyminisztérium által vannak békében és hadban rendelve, úgy az lenne az én véleményem, hogy ezen hivatalosoknak segítségükre ugyan gratificatio adathatna, de a rendszerinti fizetés most nem másoltathatik anélkül, hogy sok más kérések is ne jelentsék magokat.

146 Drescher Károly: hadbiztos Komáromban.

Úgy vélem tehát méltóztasson Kormánybiztos Úr a gyógyszerügyi hivatalnokoknak segédül, további követelés nélkül, talán minden személyre 50 pengő forintokat a dinrnistáknak pedig 30 pengőforintokat rendeltetni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai I. d.)

Komárom, 1849. március 13.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

185 szám alatt f. é. Martius 12-én ideutasított kérdésre van szerencsém a Várvédelmi Bizottmány tagjait íme nevezni.

A Várkormány parancsnok elnöksége alatt
Puky Miklós Komárom Megye és Vár-Kormánybiztosa
Meszlényi Ezredes úr mint Térparancsnok
Kosztolányi Ezredes úr mint Várvédereg parancsnoka
Mack alezredes úr mint Tüzérség parancsnoka.
Querlonde } }
Janik } Alezredes urak }
Gr. Esterházy } } mint Dandárnokok.
Járossy Örnagy úr } }

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. március 13.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tegnap napon 188-ik sz. a. hozzám intézett becses levele folytán meghagyatott a 46-ik, 18-ik, 15-ik, 64-ik, 71-ik honvéd zászlóaljnak, 2-ik honvéd serezednek, 13-ik huszárezred 1-ő századának, a tüzérségnek, szekereszetnek, s általában mindazon sereg csapatoknak, kik a múlt hóban Komárom környékén működvén községektől nyugta mellett élelmiszereket kiszedének, hogy élelmezési tisztjeit számadásaikkal a kívánt felvilágosítás végett a lehető leghamarább tisztelt Kormánybiztos úrhoz rendeljék.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztos iratai I. d.)

Komárom, 1849. március 13.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Elintézés végett idecsatolt kérés, melyben Kerbler Lőrinc azon karócskákért, melyeket ő a monostori sáncokhoz szállított, még több pénzbeli fizetést kívánni bátorodik, mint ezek igazságos és rendbéli számolások után kiterjesztetik, íme itt adatik át Kormánybiztos úrnak azon jelentéssel, hogy ezen tárgy f. é. Marczius 5-én Szathmáry alispán úrnak minden részben felfejeztetett, és ez éppen a visszacsatolt iratok közt látható.

Most tehát ezen tárgyról többet nem mondhatok, minthogy Kerbler Lőrinc úgy mutatja magát, mintha ő a kormányi pénztárt meg akarta volna, vagy még most is meg akarná csalni, mivel ő a sáncolások munkája idején éppen sem akarta azon rendet tartani, melyet minden más a szerződő félből véghezvitt és megelégitett; külömben lehetetlen, hogy ő igazságosan többet kívánhat az említett karócskákért, mint ezeknek mennyisége a kiterjesztett számadásban számoltatott, mely akkori mérnök főhadnagy Baranyay úr által annak a rendjében felvétellett. – Így tehát csodálkozom rajta, hogy írhatták alá (concordat cum originali) Magdits és Constantin Péter Fortificatiói adjunct¹⁴⁷ urak oly bizonyításokat, melyek nem illető és nem elegendő személyek által adattak és melyeket soha sem illet volna elfogadni, sőt a Fortificatiói hivatalos urak által kellett volna annak idején a dolgot a szokott rend útjára hozni, annál inkább, hogy éppen ezen időben én annyi munkákkal valék elfoglalva, hogy hivatalos tisztjeimtől elvárhattam azon rendetlenségre figyelmeztetni melyet Kerbler Lőrinc, mint látszik célba vett ravaszságában elkövetett. Mindazon által a néki illendő összeg, mely 13835 pengő forintból és 35 3/5 krajcárból áll, elegendő a körötte volt használhatatlan karócskáknak kipótlására is, noha több karócskák nem kívántattak és nem is szállítottak a sáncokhoz mint szükségesek valának. Azok, kiktől Kerbler Lőrinc bizonyítványait vette, erre nem valának magányosan felhatalmazva a Várerősítési Igazgatóságnál tartott rend szerént, mivel ezt a számtartó hivatalnál is meg kellett volna vizsgálni és bizonyítani!

Méltóztassék tehát kormánybiztos úr Kerbler Lőrincnek ezen tárgyat illető folyamodását, és irományait azon jegyzéssel visszatéríteni, hogy néki igazságos számadás szerént az említett karócskákért semmiképpen több illendő követelése 13835 p f 35 3/5 krajcárnál nincsen, és hogy én a kormányi pénztár minden igazságtalan követelések ellen védem és védendem.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

147 Magdits és Konstantin Péter, a Komáromi Erősítési Igazgatóság számvevősegi hivatalnokai.

Komárom, 1849. március 14.

Török Ignác utasítása a vártüzérség főparancsnokságának

Az ide benyújtott lázító levelet¹⁴⁸, mely még a Honvédelmi Bizottmány ellen is célirányítva van és veszedelmes intézeteket nyilatkoztat, a Várkormány íme visszaküldi a Vártüzérség főparancsnokának azon meghagyással, hogy Krivácsy kapitány úr ellen ezen vád is törvényesen elővétessen és az illető katonai törvényszék által ide következő jelentés tétessen.

Láttam: Mack József
Alezredes

Török Ignác
Tábormok

(OL R 89 Komáromi várra vonatkozó iratok 3. tétel)

Komárom, 1849. március 16.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó évi Mártius 14-én 197 Sz. alatt írt tisztelt levele folyóában a Vársereg parancsnoksága által Csetke és Beliczai¹⁴⁹ folyamodása után, következő parancs adatott ki.

„hogy az előrsi szolgálatra kiinduló zászlóaljnál mindennap a Vágvonalai őrszemeknek szoros kötelességül tétessék arra is vigyázni, hogy az ott heverő akár állodalmi akár magány fenyők vagy deszkákhoz senki többé ne nyúljon; – azon örök pedig kik ezen kötelességüket nem teljesítik a legkeményebben büntessenek meg. Minden kihágásért azonban, mely a fa vagy sátorok körül történik tovább is a zászlóalji Parancsnokok felelősek maradnak.

Tüzelésnek csupán az Apália Szigetén és a Vágontúli Zichy féle majorságnál levágott fűzfák használtassanak a fejszék kellő mennyiségben a IV-ik Dandárság táborkari tiszt Úrnak nyugtatványára a Várerősítési Igazgatástól megszereztesse, – a Vág túlsó partjáról dereglyékkel melyek a fent íratott táborkari tiszt által a Várerősítési igazgatásnál kieszközölendők a fűzfák az innenső partra szállítassanak, és mindennap mihelyt az előrsre kirendelt zászlóalj a vonalra érkezik elegendő legénység vezényeltessék ki, 24 órányi szolgálatra megkívántató tüzelési fát készítse.”

Az eddigi tevőket mindeddig lehetetlen vala megtudatni, erre is mindezen által figyelem foglaltatik.

Török Ignác
Tábormok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

148 Krivácsy József százados a debreceni országgyűlés Békepártjáról azzal a téves hírrel értesült, hogy az egyezkedni kíván az osztrák kormánnyal. Tiltakozásul a várórség tisztjeit március folyamán egy egyezkedést ellenző fclirat készítésére szólította fel. Ezt Mack alezredes sértőnek találta az OHB-ra nézve, s eljárást kezdeményezett szakmai riválisa ellen.

149 Csetke Mihály és Beliczai Ede komáromi fakereskedők.

Komárom, 1849. március 17.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

A haditanács által történt szavazás után a többség elhatározta, hogy a Várvédelmi Bizottmány tagjává következő egyének legyenek, ú. m. Járosy honv. őrnagy úr, Fekets huszár, és Greskovits honvéd őrnagy urak, Krivátsi tüzér százados helyett, ki súlyos betegségben fekszik Turcsányi tüzér százados egyhangúlag pótoltatott ki, és így mint hogy a Várparancsnok egyszersmint Várerősítési igazgató, minden katonai szakma képviseltetik. – Mack alezredes úrnak Járosy őrnagy úr elleni óvakodása így cáfoltatik meg; hogy Járosy őrnagy úr, amint az iratokból látható a haditanácsnak tagja nem vala, hanem csupán csak a f. h. 12én tartatott gyűlésben megjelenvén, miután a f. h. 11én tartott tanács tévedésből a haditanácsot a Várvédelmi Bizottmányban feloszlá.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, 1. d.)

Komárom, 1849. március 19.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Miután a Vár védelme megkívánja, hogy még a folyó héten okvetlenül a hajóhídnak elkészülnie kell; méltóztassék Kormánybiztos úrnak is az itteni Város Közönségnek meghagyni, hogy minden kitelhető segítséget ennek gyors elkészítésére fordítson. – Ennek a munkának a főfelügyelővé Mazur Pál¹⁵⁰ n. ő. százados és mérnök úr a Várkormány részéről tététt, és ehhez a Duna szabályozó igazgatási tiszt Rothbauer Antal¹⁵¹ osztatott be, – s mintketten a Komáromi Város Közönségéhez utasítottak.

Mínthogy új sáncolatokat az ellenség támadás okáért ellenünk készítettett, szükséges hogy egy második komphíd is a Nádorvonaltól a Duna szigetig szinte folyó héten okvetlenül elkészüljön, és ehhez a vasmacskákat, kompokat és más alakító szereket, nem különben a dolgosokat is az itteni Város Közönség állítandja, úgy, hogy annak idején a Kormánybiztos úr kegyes közbenjárásával a kárpótlás kieszközölthetessék. A főfelügyelés ezen hídépítésnél szinte Mazur Pál mérnök és Rothbauer urakra ruháztatott.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, 1. d.)

150 Mazur Pál: Hg. Pálffy Fidélf stomfai uradalmanak mérnöke. 1848-ban nemzetőr tiszt, majd decembertől a Komáromi Erődítési Igazgatóság állományában szolgál. Végül mérnökkari őrnagy.

151 Rothbauer Antal: mérnök a Dunaszabályozási Társaságnál. 1849 elejétől a Komáromi Várerődítési Igazgatóságnál szolgál. Végül mérnökkari hadnagy.

Komárom, 1849. március 22.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Ezen folyó hó 19-én 216 Sz. alatti hozzánk intézett felszólítása folytán martius 21-én Várvédelmi Bizottmány ülés tartatván s ennek határozata a tisztelt Kormánybiztos Úrnak következőleg tudomásul adatik:

Hogy a közlekedés fenntartására az öreg Duna a Fővár és a Dunaerősség közt hajóhid elkerülhetlen szükséges, ennek rögtöni felállítása tárgyalás alá vétetett, melynek következtében a Városi Közönség felszólítandó, hogy ennek felállítására minden tőle kitelhető eszközökhöz nyúljon, hogy ennek elkészítése legalább ezen hét lefolytával vagy a jövő hét eleivel befejeztessek. Ezen munka felügyelésére a Várkormány részéről Mazur Pál Nemz. őri Kapitány és mérnök rendeltetett, kinek segítségére Rothbauer dunaszabályzati tiszt adatott.

Egy másik még teljesítendő munka egy talphíd felállítása a Nádorvonaltól a Duna szigeti, amely elkészítéshez a szükséges talpak, vasmacskák és egyéb felállításra megkívántató szerek annak időbeni megterítése mellett a Város Közönségtől megkérendők, melynek felügyelésére a fenn nevezett mérnök urak szinte rendeltetnek.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 25.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Hogy a dunántúli erősség és a Vár között a híd elkészülhessen, kéretik Kormánybiztos Úr szigorúan arra intézkedni, hogy azon ácsok és hajóépítők melyek ezen dolgoznak, a munkánál Mazur Százados Úr kormánya alatt maradjanak, és nem úgy mint eddig szétszéledjenek, mely okból ezen híd el nem készülhetett.

Jobban halad a dolog azon talphídnál, mely a Nádorvonal mellett a kis Dunán készítendik, ez holnap vagy holnapután készen lehet.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 27.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

A Várbani bombamentes kaszárnya előtti piacot, továbbá ezen kaszárnya és a tisztalak közötti tért, végre a tisztalak udvarát a mostani setét éjeken a fenyítő viszály miatt megvilágítani 12 darab utcai lámpa szükségeltetik. Minthogy azonban ezen lámpák oly rögtön a Várerősítés által elő nem állíthatók; tiszt. Kormánybiztos úr kegyes közbejárásáért kéretik, hogy a helybeli hatóság vagy egyes polgárok által ily lámpák kölcsönzését ki-

eszközölni méltóztassék. Ezen lámpák sürgős elhelyezése mérnökkari százados Baranyay úrnak hagyatott meg, aki tisztelt Kormánybiztos úr további rendeleteit is teljesíteni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849 március

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Kormánybiztos úr szóbeli egyetértés[e] következtében meghatározott, hogy:

„Az innen elutazó szegények számára az útleveleket nyomtatott cédulákból ellátván a Városkapitány Molnár József úr adandja ki, és a Komáromi Várvédserég Parancsnokság intézkedne minden előrsön lévő őrsparancsnokokat értesíteni, hogy az efféle útlevelek érvényesek, és hogy az útlevelekkel ellátott egyének szabadon kibocsájtandók ha a rendes útlevelek mellett a vegyes bizottmánytól cédulát annak meghatározott rendjén mutatnak elő.”

Végre tehát Kormánybiztos úr megkéretik, hogy ennek után is a vegyes bizottmány az ily kibocsájtási jegyek kiszolgáltatásába működni szíveskedjék, úgy vélvén itt, hogy az eddig meg nem szűnt.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 29.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Ide mellékelt kegyesen visszaadandó, tisztelt Kormánybiztos Úrnak rendelkezésére február 28-áról tett intézet érthetőleg íme tisztelettel tudósítatik.

Török Ignác
Tábornok

(OL II 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 30.

Török Ignác Puky Miklós kormánybiztoshoz

Szükséges kémlések megtétele végett, úgy vélte a Várvédelmi Bizottmány, hogy alkalmas önként vállalkozó egyének fogattassanak jó fizetés mellett fel, de úgy hogy a hozott híreikért felelősek legyenek. Ezen kémlés eszközzése és végrehajtása végett tisztelt Kormánybiztos Úr megkéretik, mivel a Várkormány nem lévén ebben elegendőképpen járatos.

Megkéretik továbbá azon egyének megjutalmazása végett, kik a legközelebb behozott 9 ellenséges lovas elfoghatását eszközölték. Nagy Lajos Hunyadi lovas százados úr ezen egyénekről adand tudósítást.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 30.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Miután a „Komáromi Értesítő” című lapban már többször, de különösen most olyasmi tárgyaltattott, hogy ez által könnyen károsulhatnánk, megkéretik a tisztelt Kormánybiztos úr a Várvédelmi Bizottmány tartott gyűlési határozata folytán ezen lapot egészen megtiltatni.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 30.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Martius 30-án 1849 ideutasított rendelése folytán tessék a sütőmestereket, kik laktanyá-jokat elhagyni kényszerítették a Várerősítési Igazgatóság – Fortificat Adjunct – Konstantin-hoz utasítani Tábort-Sütő-Kemence építés végett, a szükséges téglák az ott eladandókból vehetnek meg.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 31.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

A Várvédelmi Bizottmányhoz írt tisztelt levele 242 szám alatt válaszoltattott, hogy a tilalom akkor történt, midőn még a város nagyobb része bombamenten állott, és a Katonai Kórház öszveroskadtaig lebombáltatván, a betegek számára rögtön hely kellett; – most azonban midőn a város lakására nézvésd szűkebb közre szorítottattott; – becsületes személyeknek az oda való menekülés megengedtetik, – ha helyet magoknak ott találhatnak, amely határozatot tisztelt Kormánybiztos úrnak íme közlém.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, I. d.)

Komárom, 1849. március 31.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó hó 30án 246 szám alatt a Várvédelmi Bizottmányhoz intézett levele folytán az említett bizottmány azt határozta, hogy a rendelkezések ez iránt már a tegnapi ülésben megtétettek, és a kivétel részletei mielőbb meg fognak rendeltetni, miről tisztelt Kormánybiztos urat értesíteni, ma mindazon által a Vághídfői megtámadás hátráltatván ezen intézetben.

Továbbá tisztelt Kormánybiztos Úr tudósítatik, hogy az abbeli szállongó hírek, hogy a Várvédelmi Bizottmány a Győr Duna szigetét védetlenül hagyni szándékolná – tökéletesen alaptalan – szent kötelességének tartja a Város minden pontjait utolsó csepp vérig védeni, ezt a Várvédelmi Bizottmány határozta.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai, 1. d.)

Komárom, 1849. március 31.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Marczius 31-én 254 szám alatt ide intézett levele folytán válaszoltatik, hogy a tisztelt levelében érintett 1 1/2 mázsa lisztet a város rendelkezése alá fizetés nélkül kiszolgáltatik, további intézkedéssel, úgy hogy az ebből készüendő kenyér szegények között elosztasson.

Ezen rendelés végrevitele miatt az élelmi raktár és a város hatóság értesítetett.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. április 1.

A Várvédelmi Bizottmány Puky Miklós kormánybiztoshoz

A „Komáromi Értesítő” című lap betiltása – vagy olyan cikkek közlésére szorítása – mely az ellenségnek hasznot hajt – volt határozata a Várvédelmi Bizottmánynak – s ennek végrehajtására kéretett fel általunk Kormánybiztos Úr; 252 számú levele következtébe megnevezzük a cikket mely bennünket megbotrámkoztatott, nevezetesen „Mit akar az ellenség; mit akarunk mi komáromiak” olvassa meg Kormánybiztos Úr s kérelmünk jogosságát átlátandja.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. április 1.

A Várvédelmi Bizottmány Puky Miklós kormánybiztoshoz

A tegnapi támadás után tapasztaltatott, hogy minden orvosi tehetséget, minden orvosi műszereket igénybe kell vennünk, azért Kormánybiztos megkéretni határoztatott:

Hogy a megye orvosait és orvosi műszereit, úgy a városban találtató orvosokat és műszereiket az ostrom alatt megseb[es]ülendő szerencsétlenek rögtöni gyógyítása végett a támadott rész katonai parancsnoka rendelkezése alá parancsolja.

A várvédelem üdvös kezelése miatt:

Két hatalom egy testületben fent nem állhat anélkül, hogy ez által a közjó ne szenvedhetne, mert ha az egyik hatalom határo[za]ta kivételében a másik gyengítőleg vagy változtatólag léphet fel, ha siker kockáztatik, miután Komárom Vára sorsát isten és hazánk Kormányja oly becsületes hazafiak kezébe tette le, hogy közülök senkinek se lehet akarata civakodásokkal a közjót kockáztatni, ezennel a Várvédelmi Bizottmány egyesült akarattal felkéri a haditanácsot, hogy Várvédelmi Testületté összeolvadva, egyesített erővel dolgozzunk a Vár megmentésén, és az által kedves hazánk szabadsága megtartása – a Várvédelmi Bizottmány megvárja a haditanács hazafiságától, hogy nyújtott testvéri jobbját készséggel fogadván jövő ülését velünk együtt tartva, velünk egygyé olvad.

Ezen határozatunkról a haditanács minden tagja és tisztelt Kormánybiztos Úr is értesítendő.

A Várvédelmi Bizottmány nevében

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

Komárom, 1849. április 3.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Tüzér alezredes Mack Josef Úrnak Aprilis 2án folyó év ide intézett levelét íme általküldöm jövendő intézkedésére.¹⁵²

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai I. d.)

152 .A Vág-vonal március 30-i megtámadásakor Puky részéről az a vád érte Mackot, hogy szándékosan biztosított kevés lőszer az ágyúkhöz. Levelében Mack ezt cáfolta és a hatfontos ágyúgolyók kritikus hiányával magyarázta az esetet. Ez valóban igaz volt, ennek ellenére Mack ellen eljárás indult és őrizetbe vették.

Komárom, 1849. április 4.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Április 3án f. év 275 sz. a. ide adott rendelete következtében a várvédserég parancsnoka által meghagyatott a dandárparancsnokságoknak, hogy mindegyike egy fél századot készen tartson; és a tűzvész esetére az küldje ki a tűzoltókat, amelyikhez legközelebb a szükség; – a várbeli dandárság helyett a főőrtanya a térparancsnokság által 20 közvitézzel szaporított meg, és ezen kötelességéről tudósíttatott.

A dandárságok értekezésbe teszik magokat a városi hatóságokkal az iránt meddig terjed egyiknek és másiknak a hatásköre, hogy minden zavar és mulasztás elkerülthessék.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 1. d.)

Komárom, 1849. április 5.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Folyó hó 4én a Várkormányhoz intézett tisztelt levele 289dik szám alatt, tisztelt Kormánybiztos úrnak íme a kért nyilatkozat mellékelve átküldetik.¹⁵³

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 2. d.)

Komárom, 1849. április 6.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

4-dik Április f. é. 291 Szám alatt ide intézett rendelete után ma az Atilla lovasság felszerelésére Kosztolányi Ezredes Úrnál volt 75.000 forintokból megmaradott 20.005 forintok az itt lévő sóház hivatalnak átadattak melyről az egész számadás a várkormány irodájában készen tartatik, Kormánybiztos Úrhoz nyugtatóvány után való átküldésre, vagy hogy ha úgy méltóztatna kívánni; a sóház hivatalhoz következő általtevésre a több pénzek, melyek még itt a várparancsnokság tárában vannak, holnap reggel adandanak által a sóház hivatalhoz, melyről hasonló értesítés következő.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 2. d.)

153 Mazur Pál százados beszámolója a hidépítéssel kapcsolatban.

Komárom, 1849. április 8.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

Az ide 291 szám alatt intézett rendelete folytán már f. h. 4-én 533 szám alatt az Atilla huszárok felszerelési öszvegéből fennmaradt pénz mennyiség a sóhivatalnak átszolgáltatása Kormánybiztos Úrnak jelentetett – azon észrevétellel, hogy a Várkormányi Pénztárban létező pénzek is átadatnak; ez már tegnapi napon megtörtént úgy mint:

Várkormányi Pénztárból mint készpénz16.779 f 30 xr pp
" " " " Okiratokban276.430 f 19 1/8 x	
továbbá a tüzérség felszerelésre tartalékul visszatartott készpénz ú. m.14.000 f –
Okiratokban12.000 f
így tehát összesen az átadott készpénz30.779 ft 30 x
" " " " Okiratokban288.430 f 19 1/8 xr	

A készpénz részint huszasokbul, részint tallérbul, részint kis jegyekből, de sok százás jegyekből is áll, – melynek minéműsége Kormánybiztos úrnak a sóház hivataltól jelentendik.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 2. d.)

Komárom, 1849. április 9.

Török Ignác levele Puky Miklós kormánybiztoshoz

325 sz. a. folyó év Aprilis 9én ide adott rendeletje folytán tudósítatik, a legeltetés a sáncon belül sőt nagy részben kívül is, Beöthy¹⁵⁴ nevű várerősségi Contrahensnél¹⁵⁵ van haszonbérbe; mindazonáltal Kormánybiztos úr teljes hatalma a kötelező leveleknek ideiglenes feloldozását intézheti, és így a polgárság marhái a biztosabb helyeken éjjel és nappal legeltethetnek – ennél mégis a sáncmunkáknak lerombolását kivéven. Ezen határozat után az ilendő parancs kiadandik a várvédserég parancsnokságának, hogy az előörsek e szerint tartásuk magukat, addig még a Vágvonaltól a Vághídfejen az ellenségtől veszedelem nem közelít.

Török Ignác
Tábornok

(OL H 109 Puky Miklós kormánybiztosi iratai 2. d.)

154 Beöthy Gáspár: a Komáromi Erődítési Igazgatóság haszonbérleje. Az általa bérelt újszónyi majorság január folyamán égett le.

155 Haszonbérlelő.

Török Ignác jelentése a tatai központi vezérkari irodának

Ezennel tisztelettel benyújtom a Duna bal partjának védelmére Esztergomnál található sáncokról és annak tervéről szóló tudósítást.

Mint ahogyan Krohowalsky kapitány úr tervéből kiderül, elkészültek Esztergomnál a Duna jobb partjáról induló ellenséges átkelés megakadályozására az első intézkedések. Ebben megfogalmazták és a tervben vörös színnel jelölték az ütegek fő- és résztervezeteit, melyet May őrnagy úr alakított ki, és nagy erővel el is kezdte az építésüket.

Ezeknek az ütegeknek az a célja, hogy a túlsó oldalt Párkánynál lőjék, s ha szükséges a hajóhidat lerombolják és az árral lefelé úszó roncsákat ágyúval elsüllyesszék.

Az 1. sz. üteg olyan magasan elhelyezkedő állóüteg, amely a párkányi partot teljesen ellenőrzés alatt tartja. Ez egy padüteg sülyesztett belső térrel, ahol az ágyúk könnyen elhelyezhetők és eltakarhatók, és onnan lehet az emelvényre emelni őket. Az ütegeknek 10 ágyúállása van, ami az esztergomi, nánai, kőrösi utat, Párkány falut és a hajóhidat lövi a merülési jelig.

A 2. sz. üteg az érseki épület kertjében van, amely az „a” pontnál 3 ágyúval rendelkezik, a „b” pontnál pedig egy padozattal 100 fő gyalogos számára lövészetre alkalmas mozgatható mellvéddel. Az ágyúk emelvényen állnak, egy 3' 6" széles fal mögött, melyet 9'-ra bővítettek, s ami befedi a falat, s egy lábbal magasabbá teszi. A gyalogosoknak közvetlenül a 3' 6"-os fal mögötti helyhiány miatt csak földből készítették állásokat.

A 3. sz. üteg, melyet pászttázó ütegek is lehetne nevezni, mivel a hajóhidat majdnem egész hosszában és a feljárót végig tudja pászttázni. Az ütegallás egyes részeit már korábban felépítették, de pillanatnyilag még magasítják és 9 ágyúállással bővítik.

A 4. sz. ütegek különösen az a feladata, hogy a híd ellen indított úszó támadó tárgyakat, vagy a hidat elpusztítsa vagy felgyújtsa a fenék átfúrásával. Ezért a baloldali rész az áramlás irányába, míg a másik kettő rész az áramlásra merőlegesen néz, s ezáltal a hídon és az előtte már nevezett ütegek segítségével keresztűz nyitható.

Ennek az ütegeknek a létrehozásához, az 1849. június 16-i bizottsági tárgyalás szerint 1219 pft-ért, az államnak egy 53 öl hosszú és 46 öl széles, vagyis egy 2438 négszögöl nagyságú telket kell megvennie.

Az aláúsztatott gyújtószerkezetek elpusztítására az „Ebszorító-sziget” elegendő lehet, mivel csak ez van minden áradásnak kitéve. A bal parton található magaslatokról hatékonyan belátható és uralható a híd. Annak ellenére, hogy a 4. sz. üteg a bal parton meglehetősen távol van, jól védhető a híd, róla az érseki épülethez nyílik átjárás. Egyúttal a lefelé úszó tárgyakat figyelni, rájuk löni lehet.

Ha esetleg megpróbálnák az ellenséget a híd túloldalán a bal oldali Dunaparton feltartóztatni, úgy a környék természetére való tekintettel csak egy nagyszerű hídfőt lehet létrehozni, mely egyúttal táborhely is, mivel a lejtő alatti [tér], amely az itteni sáncok alatt található, felülről jól belátható, uralható és elfoglalható; ha tehát itt egy hídfőt akarnak létesíteni, akkor a 6. sz. ütegallás magasságát a vasútig fel kell sáncolni.

Itt ajánlatos és szokásos egy elkülönített kölcsönös pászttázással alátámasztott félköríves Lunetta mező kialakítása Ezeket a saját gödrükben csak cölöpökkel zárják le, hogy ezáltal minden lehetséges támadás ellen biztosítva legyen, azonban ezeknek a félköríves Lunettáknak a saját gödrükkel való védelmére Blockházakra is szükség van, ezért belső erődítménnyel is el kell látni, azért, hogy minden évszakban és időjárásban, valamint a megsem-

misítő ellenséges gránát- és röppentyűtűzzel szemben megvédjék a helyőrség egy részét.

Ezeknek a kiserődőknek a hátsó bejáratát karózáttal kell védeni, amely a második és visszavonulási védelmi vonalat képezi.

Ennek megfelelően az 5. sz. erődítményt, az „S” és „T” szurdok elé helyezték, ahol az „F” mezőt bepásztázza és egy 250 fős gyalogsággal és 4 ágyúval rendelkező előretolt egységet képez.

A 6. sz. ütegek van az egész hídfőn a legmeghatározóbb és legszebb helyzete, ennek ellenére nincs helyisége arra, hogy bármit elzárjanak és az üteg hátoldalát csak karózat zárja le, és 6 löveggel látták el.

A 7. és 8. Lunették a hídfő bal oldali csatlakozását, vagyis az elsáncolt táborhelyet képezik. A 7. sz. Lunetta biztosítja a fedezett bejárat az „E” szorozhoz és bepásztázza a hídfő elülső részét, valamint az 5. erődítmény jobb oldali homlokzatát, továbbá 300 fős személyzettel és 6 ágyúval rendelkezik.

A 8. sz. Lunettát egy lankás dombra tették, hogy védje a 7. számút és a hídfő bal szárnyát. 360 fővel és 6 ágyúval rendelkezik.

A 9., 10., 11. és 12. sz. Lunették poligon vonala egy egyenes vonalon helyezkedik el, s mivel a Lunették mindent belátó pásztázási lehetőséget adnak, ezáltal az ágyúkkal leadott kereszttűzben jól belőhető az előtér, bár az egyik Lunettaállás a másiktól 250 öltre van felállítva. A 9., 10. és 11. sz. Lunettáknak 360 fő személyzete és 8 ágyúja van, ezzel szemben a 12-esnek, mint Szárnylunettának 400 katonája és 10 ágyúja van. A Blockházak bejáratai a karózatukkal a hídfő első vonalának második fedező pásztázatát képezik, ahol a szelíd emelkedő alatt, amelyre épültek, észrevétlenül táborozhat a hadtest, vagy támadásra vonulhat.

Az elsáncolt tábor jobb oldalát a Magyar Központi Vasút egy része képezi¹⁵⁶. Ennek a védelmére kevesebb előkészület szükséges, mert az „R” pontnál lévő keresztvánc felértékelése a gyalogság számára a belső gáttöltésen feljárt készítenek.

Itt még esetleg szükség lehet Nána falu elülső védelmére egy nagyon célszerű állásra; ugyanis az, hogy itt két szilárd feltöltést készítettek, amin a már rendes gyalogsággal és lőrésszel ellátandó kerítésfal áll, csak kevés további segítséggel védekezőképessé lehetne tenni; ezt a falu és a vasút külső elővédjeként lehetne használni.

Mivel a vasutat csak a Nána patakig lehet elfoglalni, az itt található vizeken és mocsarakon alacsony vízállásnál és száraz időben az ellenség át tud jönni. Ezért a 360 fős 10 ágyús 13. sz. erődítményre, valamint a 14 ágyúval rendelkező 14. sz. ütegre van szükség.

A 13. sz. Lunetta minden visszavonulást véd a vasút vonala felől, a 14. sz. üteg pedig lövi a kőrösdi utat.

A Duna baloldali hídfőállása közvetlen védelme céljára összegezve a következőkre van szükség.

Az 5. sz. erődítmény és a 7., 8., 9., 10., 11. és 12., 13-as számú töltés Lunették összesen	2.750 fő	64 ágyú
A 6. és 14. sz. ütegek	–	10
A vasút	400	–
Nána	600	6
Összesen:	3.750 fő	80 ágyú

156 A Vác és Pozsony közötti vasútvonal töltései 1848-ra már a Párkány szomszédságában található Nána faluig megépültek.

Bár a természet ennél a hídfőnél és az elsáncolt tábornál szép, jó és előnyös, mégsem lehetséges jelentős kicsinyítés és egysterúsítás anélkül, hogy a védelem jelentős hátrányt ne szenvedne.

Ha figyelembe vesszük, hogy itt a Duna bal partján 7 nagy Lunettát, 2 üteget kell létrehozni és a vasúton is jelentős munkát kell végezni, és 7 karózáttal ellátott Blockházra is szükség lenne, szükségessé válik a megfelelő épületfa felkutatása is, minden akadály ellenére. Bár a Vág oldaláról az ellenséges támadás lehetősége kizárt, a Duna jobb partjáról az mégis lehetséges. Így végül a jelenlegi megszorult időben sürgető lenne az előnytelen körülmények ellenére is elégséges faanyag beszerzése, valamint az 1-től 4-ig sz. ütegeket, melyek a tervben pirossal szerepelnek, üzembe helyezni, a megfelelő védelemmel ellátni és készenlétkébe helyezni.

Ez utóbbi a Duna jobb partján levő üteghez a következőkre lenne szükség, amennyiben minden ágyúhelyet felszerelnének, ami nem feltétlenül szükséges.

1. sz. üteg	10	ágyú	
2. sz. üteg	3		100 fős gyalogság
3. sz. üteg	9		
4. sz. üteg	10		
	<u>Összesen</u>	<u>32</u>	<u>ágyú</u>
			100 fős gyalogság

Török Ignác
mérnök tábornok

(OL P 295 Görgy család levéltára 42. cs. b/49, német nyelvű tiszttázat)

Újarad, 1849. augusztus 7.

Török Ignác jelentése a Hadügyminisztériumnak

Az 1849. augusztus 6-i magas rendelete¹⁵⁷ következtében alázatosan jelentem, hogy a véleményező rendelet vonatkozásában az aradi vár minden erődítési részletét ugyanazon Helyi Erődítési Igazgatóság közbejöttével tisztáztam, véleményem ez esetben jól utasítottak a folyamatban lévő védelmi munkákra, és végül követelésekre a hadügyminisztériumi terv jóváhagyásának reményével Csanádból az utász századot az erődítménybe rendelni változtattam.

Ugyanakkor Limbach hadnagy urat és Nats polgári mérnököt, mint mérnök tiszteket az aradi várba helyeztem, feltételezve, hogy képességük és alkalmazásuk ugyanazon mértékű lesz, mint helyben tisztnek ajánlásba hozattak.

Forget¹⁵⁸ alezredes és Laval¹⁵⁹ százados itt írásos paranccsal rendelkeznek Waldberg¹⁶⁰ ezredestől jelenteni a tábornoki osztály elhelyezésének lehetőségét az erődben.

157 1849. augusztus 6-án Török Ignácot a július 1-jén magyar kézre került aradi vár erődítési munkálatainak a felülvizsgálatával bízták meg.

158 Henryk Forget (1819-?), kilépett császári-királyi hadnagy. 1848 szeptemberétől honvéd tábornoki tiszt, majd dandárparancsnok. Végső rangja alezredes.

159 Laval Károly (1811-1874), mérnök. A szabadságharban hadmérnök, 1849 augusztusában az aradi várban szolgált. Végső rangja mérnökkari százados.

160 Waldberg Károly (1797-?), császári-királyi őrnagy. 1848 szeptemberétől honvéd tiszt, végső rangja ezredes. 1849. június elejétől a hadügyminisztérium tábornoki osztályának a vezetője.

Fischer¹⁶¹ százados Becsei¹⁶² munkavezető segítségével parancsot kapott azonnal Radnára menni, ugyanott egy hajó-, vagy talphidat verni a Maroson, miután e megbízásfolyvást pénzkiadással van összekapcsolva, és csak a célért nem számított téren sürgősen előjövő akadályokat felszámolni pénzkészlet nélkül [nem lehet], így kérem a Hadügyminisztériumot ide pénzt átteni az erődítési Főpénztárba 4000 ft pengőpénzt, dönteni az előjöheto elszámolásokról e Főpénztár észrevételével Grunfeld¹⁶³ hadnagy előzetes kontrolljával indítványozom.

Török Ignác
tábornok

(Hadtörténeti Levéltár 1848/49 42/147., német nyelvű tisztázat)

Irodalom

Levéltári források

- OL H szekció – Országos Levéltár, az 1848/49-i minisztérium iratai
H 2 OHB – Országos Honvédelmi Bizottmány iratai
H 5 HM – Hadügyminisztérium általános iratai
H 99 – A Közlöny 1848. és 1849. számai
H 109 Puky – Puky Miklós kormánybiztosi iratai
OL R 89 – A komáromi várra vonatkozó iratok
P 295 – Görgey-család levéltára
HL 1848/49: – Hadtörténelmi Levéltár, az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc iratai

BALOGH Gyula

1901. Balogh Gyula: Vasvármegye nemes családjai. Szombathely, 1901.

BONA Gábor

1983. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49.
Budapest, 1987.

BONA Gábor

1988. Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Budapest, 1988.

FÉNYES Elek

1984. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I-II. Szeged, 1984 (reprint).

GELICH Richárd

1882–1889. Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848–1849-ben. I-III.
Budapest, 1982–1989.

GRÁFEL Lajos

1994. Gráfel Lajos: A komáromi erődrendszer a hadtörténeti várépítészeti tükrében.
Megjelent: Komárom és Klapka György 1848/49. Komárom, 1994.

HAJAGOS József

1994. Hajagos József: Tokajtól Tiszafüredig.
Megjelent: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Komárom, 1994.

HELLEBRONTH Kálmán

1939. Hellebronth Kálmán: Magyar testőrségek névkönyve 1760–1918.
Budapest, 1939.

161 Fischer Antal (?–1860), honvéd százados a 74. honvédszászlóaljban, majd 1849 júniusától hadmérnök.

162 Becsei hidépítési munkavezető Aradon és Radnán.

163 Grunfeld számvevő hadnagy.

HERMANN Róbert

1994. Hermann Róbert: Klapka György tevékenysége 1848 márciusától 1849 január elejéig.
Megjelent: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Komárom, 1994.

HUNFALVY Pál

1986. Hunfalvy Pál: Napló 1848–49-ben. Budapest, 1986.

JÓKAI Mór

1980. Jókai Mór: Emléksorok. Napló 1848–49-ből. Budapest, 1980.

JUHÁSZ István

1986. Juhász István: Egy 48-as kormánybiztos élete. Karácsond, 1986.

KATONA Tamás

1979. Aradi vértanúk I–II. k. Szerkesztette: Katona Tamás. Budapest, 1989.

KLAPKA György

1986. Klapka György: Emlékeimből. Budapest, 1986.

KLÖM XIII–XIV:

Kossuth Lajos összes művei. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1953.

PUKY Miklós

1885. Puky Miklós: Komáromi emlékeim. Hazánk III. k. 1885.

SZEMERE Bertalan

1990. Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár.
(Összeállította: Hermann Róbert és Pelyach István.) Budapest, 1990.

SZÉNÁSSY Zoltán

1989. Szénássy Zoltán: Komárom ostroma 1849-ben. Komárom, 1989.

SZINNYEI József

1887. Szinnyei József: Komárom 1848/49-ben. Budapest, 1887.

VIDOS Géza

1941. Vidos Géza: Nemescsói Török Ignác tábormok. Székesfehérvár, 1941.

VUKOVICS Sebő

1982. Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. Budapest, 1982.

József Hajagos

Ignác Török Ingenieuroffizier, Märtyrer des Freiheitskampfes

(Dokumentensammlung zur Tätigkeit von Ignác Török, während des Freiheitskampfes)

Die Studie stellt die Tätigkeit von Ignác Török, dem am wenigsten bekannten Märtyrer des Freiheitskampfes 1848/49 vor. Ignác Török beendete seine Gymnasialstudien 1810 in Gyöngyös. Nach der Absolvierung seiner Studien an der Wiener Militärakademie diente er in der kaiserlich-königlichen Armee. Zwischen 1839–46 unterrichtete er den jungen Offizieren der Ungarischen Adelsleibwache technische Militärkenntnisse. Der grösste Teil seiner Tätigkeit während des Freiheitskampfes 1848–49 knüpft sich an Komárom. In Komárom stand Ungarns bedeutendste Festung. Er kam nach Komárom Ende September 1848. Er leitete zuerst als Oberstleutnant, später als Leutnant bis Anfang Januar 1849 die hiesigen Festungsarbeiten. Er war von dem 7-ten Januar 1849 bis zum 10-ten April 1849 der Kommandeur der Festung, deren Wache aus 11000 Pesonen bestand. Am 29-ten Januar 1849 wurde er zum General befördert. Er war der erfolgreichste Festungskommandeur im Zeitraum zwischen dem Winter 1849 und den frühen Frühlingsmonaten. Er steigerte die Verteidigungspotenz der Festung und löste gemeinsam mit dem Regierungskommissar Miklós Puky die aus Geldmangel stammenden Probleme. Bis zu Komároms Befreiung, am 26-ten April 1849, hielt er eine grosse Anzahl von Soldaten der kaiserlichen Armee auf. Damit er-

leichterte er den Erfolg des Gegenangriffes der ungarischen Armee. Von Mai 1849 an war er der stellvertretende, später der aktive Leiter der Ingenieure der ungarischen Armee. Im Juni 1849 führte er die Festungsarbeiten bei Esztergom, und im Juli bei Szeged durch. Am 13-ten August 1849 wurde er bei Világos festgenommen. Das kaiserliche Kriegsrat verurteilte ihn zum Tode durch Erhängen. Er wurde am 6-sten Oktober in Arad hingerichtet.

Die Studie wurde mit einer Urkundensammlung ergänzt, die die Tätigkeit von Ignác Török anschaulich macht. Die meissen Briefe hängen mit seiner Tätigkeit in Komárom zusammen. Diese stellen die ausgeführten Festungsarbeiten, und die vielfältigen Aufgaben des Festungskommandos dar.

HAJAGOS JÓZSEF
BERZE NAGY JÁNOS GIMNÁZIUM
H-3200 Gyöngyös
Kossuth u. 33.

